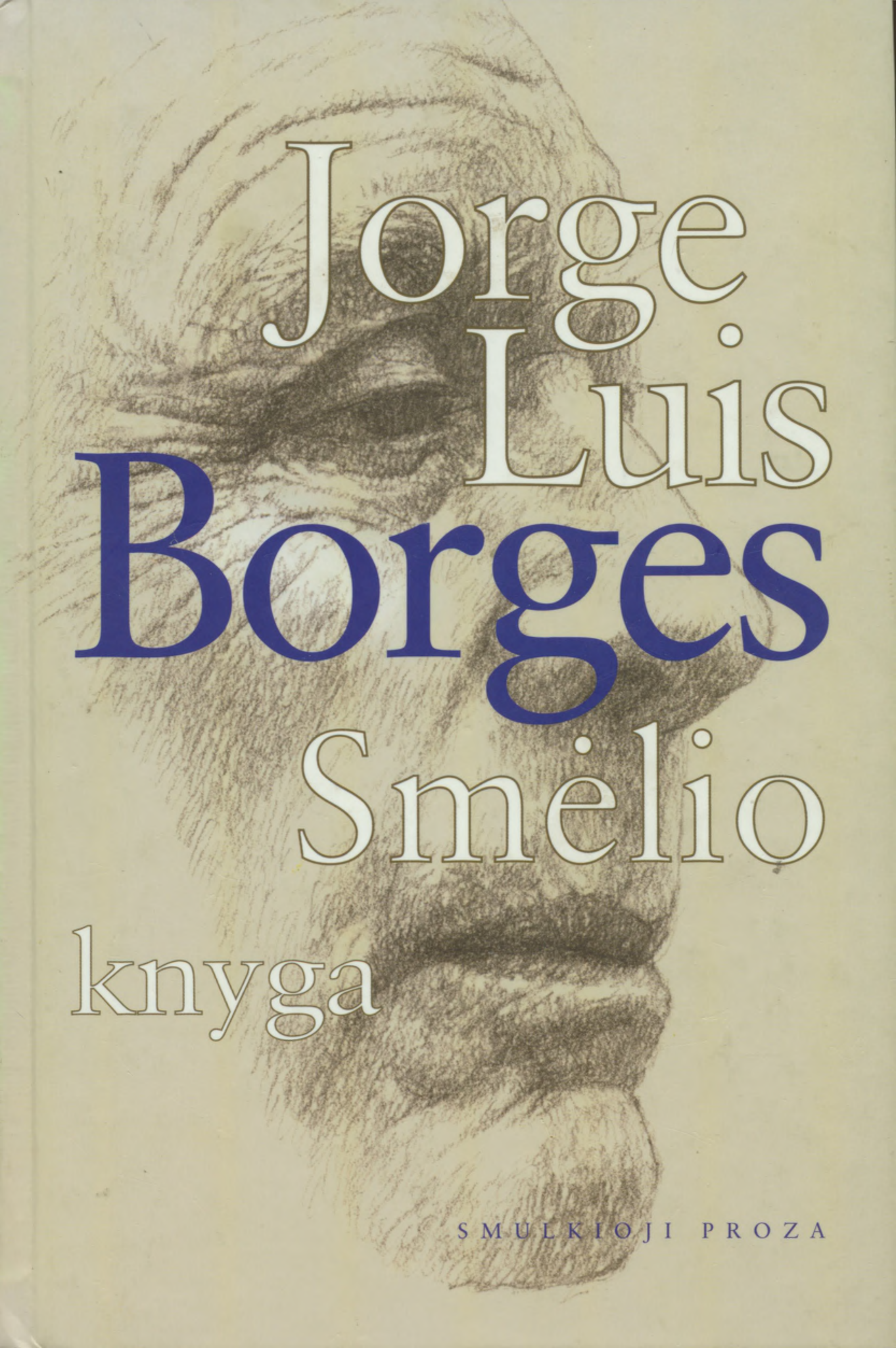

Jorge Luis Borges

Smėlio knyga

SMULKIOJI PROZA

JORGE LUIS BORGES

Smėlio knyga

SMULKIOJI PROZA

IŠ ISPANŲ KALBOS VERTĖ
IR KOMENTARUS PARENGĖ
LINAS RYBELIS

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
LEIDYKLA
VILNIUS

UDK 860(82)-3
Bo-275

KNYGOS LEIDIMĄ RĖMĖ
KULTŪROS IR SPORTO RĖMIMO FONDAS

Versta iš:
Jorge Luis Borges, OBRAS COMPLETAS:
11a. ed., v. 1, v. 2, v. 3,
Buenos Aires: Emecé, 2003

ISBN 9986-39-432-5

Turinys

RINKINYS **BROUDŽIO PRANEŠIMAS** (1970)

RINKINYS SMĖLIO KNYGA (1975)

Komentuoti Borgesą – bemaž tas pats, kas mėginti sudaryti pasaulio žemėlapį masteliu 1:1. Savaime suprantama, tokia užduotis yra neišsprendžiama, tad daugelio dalykų teko atsisakyti ir pasikliauti paties skaitytojo išprusimu arba sveika nuovoka.

Šios knygos vertėjas, rengdamas išnašas ir komentarus, pirmiausia stengėsi atsižvelgti į lietuviškąją skaitytojų auditoriją, todėl nuodugniai komentavo istorinių, literatūrinių ir mitologinių veikėjų vardus, neaiškias literatūrines užuominas, paslėptas citatas, būtinas geresniam kūrinio supratimui; ypač išsamiai teko aiškinti Argentinos ir apskritai visos Lotynų Amerikos istorines realijas, kurios Borgeso amžininkams ir bendrakalbiams yra savaime suprantamos, tačiau lietuviškai skaitančiam nūdienos žmogui yra visai svetimos. Tas pats pasakytina apie kai kuriuos Borgeso orientalistinio kolorito apsakymus, kuriems suprasti išsamios išnašos yra gyvybiškai būtinos. Retkarčiais teko pakomentuoti ir Borgeso apsakymo herojų vardų semantiką, nurodyti jų literatūrines ištakas ir perdavos tęstinumą. Informacijos dėlei kai kur išnašose pateikta ir viena kita iškalbinga Borgeso biografijos detalė. Visais kitais atvejais komentarų buvo atsisakyta. Borgeso pateiktos citatos (jeigu pavyko jas atpažinti) komentuojamos tiksliai nurodant šaltinį (autorių, knygą, dalį, skyrių, skirsnį ar paragrafą).

Vertėjo komentarai pateikiami kiekvienos novelės pabaigoje. Jie žymimi skaičiais. Puslapių apačioje žvaigždutėm žymimos paties Borgeso pastabos (prie jų jis dažnai savo nuožiūra priduria „redaktoriaus" arba „leidėjo pastaba"). Komentarai pateikiami nuoseklia tvarka, t. y. vardai, įvykiai, realijos ir t. t. komentuojami tik pirmąsyk juos paminėjus ir vėliau nėra kartojami.

Rengiant išnašas labai pravertė Evelyn Fishburn ir Psiche Hughes *Dictionary of Borges* (London: Gerald Duckworth & Company, 1989; internetinė versija adresu www.uiowa.edu/borges/bsol/fishburn.pdf), Jorge Luis Borges *Collected Fictions* (London: Penguin, 1998; vertė ir komentarus parašė Andrew Hurley) ir Хорхе Луис Борхес *Собрание сочинений в 4 томах* (Санкт-Петербург: Амфора, 2005). Taip pat naudinga buvo Edwin Williamson *Borges: A Life* (New York and London: Viking Penguin, 2004). Kartu dėkoju Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos redaktoriui Sauliui Repečkai už vertingas pastabas ir kūrybingą bendradarbiavimą.

Vertėjas Linas Rybelis

Émile Michel Cioran

BORGESAS

Laiškas Fernando Savaterui[1]
Paryžius, 1976 m. gruodžio 10 d.

Mielas drauge,

Lapkritį, lankydamasis Paryžiuje, Jūs paprašėte manęs prisidėti prie tomo, skirto Borgesui pagerbti, parengimo. Mano pirmasis atsakymas buvo neigiamas; antrasis... taip pat. Kuriam galui jį viešai sveikinti, jei patys universitetai tą daro? Jį ištiko nelaimė tapti *pripažintam*. Jis nusipelnė daugiau. Jis nusipelnė likti nežinomybėje, nesuvokiamybėje, neišreiškiamas ir nepopuliarus kaip atspalvis[2]. Štai ten jis jautėsi kaip žuvis vandeny. Pripažinimas yra blogiausia iš bausmių – rašytojui apskritai, o ypač tokiam rašytojui. Vos tik visi pradeda jį cituoti, tu jau negali to daryti, mat kitaip tau kyla įspūdis, jog paprasčiausiai įsilieji į jo „garbintojų", jo priešų gretas. Visi bet kokia kaina norintys suteikti jam tai, kas priklauso, tik paspartina jo žlugimą. Čia aš sustoju, nes jei tokiu stiliumi tęsiu toliau, galiausiai imsiu jo gailėtis. O aš bemaž neabejoju, kad tą ir jis pats gali padaryti.

Regis, jau esu Jums sakęs, jog mane jis domina kaip nykstančio žmonijos tipo atstovas, įkūnijantis namisėdos be intelektualios *tėvynės*, sėslaus nuotykių ieškotojo, laisvai nardančio po civilizacijas ir literatūras, nuostabios ir pasmerktos pabaisos paradoksą. Kaip giminingą pavyzdį Europoje galima prisiminti Rilke's draugą,

Rudolfą Kassnerį[3] – jis šio amžiaus pradžioje išleido neprilygstamą knygą apie anglų poeziją (ją perskaitęs per praeitą karą, pradėjau mokytis anglų kalbos...) ir nepaprastai įžvalgiai kalbėjo apie Sterne'ą, Gogolį, Kierkegaard'ą, kaip ir apie Magribą ar apie Indiją. Gelmė ir erudicija paprastai neina drauge, bet jam kažkaip pavyko suderinti jas; jo universaliam protui trūko tik patrauklumo, tik žavesio. Štai tuo Borgesas ir pranašesnis: žavus kaip reta, neapčiuopiamu lengvumu, lakumu, *nėriniais* apdabinęs ką tik nori, net painiausią mintį. Jis viską permaino į *žaidimą,* į žėrinčių atradimų ir kerinčių sofizmų šokį.

Manęs niekada netraukė protai, kurie išsitenka vienoje kultūrinėje tradicijoje. *Neįleisti šaknų, nepriklausyti jokiai bendruomenei,* – toks buvo ir yra mano moto. Atsigręžęs į kitus horizontus, aš visad siekiau sužinoti, kas vyksta kitur. Man sulaukus dvidešimt metų, Balkanai daugiau neturėjo ką man pasiūlyti. Tai drama, bet ir pranašumas gimti mažesnėje „kultūrinėje" erdvėje. Tai, kas *svetima,* tapo mano dievu; iš čia tas mano potraukis klajoti po literatūras ir filosofijas, ryti jas su liguistu įkarščiu. Visa, kas vyksta Rytų Europoje, neišvengiamai turi vykti Lotynų Amerikos šalyse, o, kaip aš įsitikinau, jų atstovai yra nepalyginti geriau apsišvietę, labiau „išsilavinę" negu nepagydomai provincialūs vakariečiai. Nei Prancūzijoje, nei Anglijoje aš nematau nieko, kas smalsumu galėtų prilygti Borgesui, smalsumu ties manijos riba, ties ydos riba – aš sakau *ydos,* nes ir mene, ir mąstyme, visa, kas nepavirsta šiek tiek nesveika aistra, yra paviršutiniška, taigi nerealu.

Studijų metais man teko domėtis šopenhauerininkais. Tarp jų mane ypač sudomino toks Philippas Mainländeris[4]. Kaip *Išganymo filosofijos* autoriui, jam, be kita ko, mano akimis žiūrint, spindesio suteikė savižudybė. Aš puikavausi, jog vienintelis dar prisimenu šį visiškai užmirštą filosofą; tik čia nebuvo jokio mano nuopelno, nes tyrinėjimai anksčiau ar vėliau būtų nuvedę prie jo. Ir kaip aš nustebau, kuomet gerokai vėliau užtikau Borgeso tekstą, kuriuo šis tiesiog ištraukė filosofą iš užmaršties! Šį pavyzdį cituoju tik

todėl, kad nuo to karto rimčiau negu anksčiau ėmiau galvoti apie Borgeso, likimo pasmerkto, išstumto universalumui, priversto lavinti savo protą visomis kryptimis, kad neuždustų nuo deguonies bado Argentinoje, dalią. Kaip tik dėl Lotynų Amerikos tuštumos viso žemyno rašytojai tampa atviresni, gyvesni, įvairesni negu jų kolegos Vakarų europiečiai, paralyžiuoti savo tradicijų ir bejėgiai nusikratyti prestižinės sklerozės.

Kadangi Jūs norite sužinoti, kuo Borgesas man labiausiai patinka, aš Jums atsakysiu nedvejodamas: mokėjimu laisvai jaustis įvairiausiose srityse, gebėjimu vienodai subtiliai kalbėti apie Amžinąjį Sugrįžimą ir apie Tango. Jam *viskas verta dėmesio* nuo tada, kai jis atsiduria visa ko centre. Viską aprėpiantis smalsumas tik tuomet gyvybingas, jei yra pažymėtas absoliučiu savasties ženklu, savasties, iš kurios visa kas išteka ir kuria visa kas baigiasi, – aukščiausiąja laisvojo pasirinkimo galia, pradžia ir pabaiga, interpretuotina tūkstančiais aikštingiausių kriterijų. Kas gi čia išties realu? Nebent *Aš* – ta didžiausioji veidmainystė... Borgeso žaismingumas man primena romantikų ironiją, metafizinį iliuzijos tyrinėjimą, žongliravimą su Begalybe. Nūdienos Friedrichas Schlegelis, atsigrįžęs į Patagoniją...

Dar sykį pakartosiu: galima tik apgailestauti, jog enciklopedinė šypsena ir išdailinta vizija sulaukė visuotinio pritarimo su visais iš to išplaukiančiais padariniais... Bet, šiaip ar taip, Borgesas galėtų būti žmonijos be dogmų ar sistemų simbolis, ir jei egzistuoja utopija, prie kurios aš mielai prisidėčiau, ji būtų toji, kurios pavyzdžiu taptų jis – vienas iš pačių lanksčiausių protų, „paskutinis iš išrinktųjų“.

Émile'is Michelis Cioranas (1911–1995) – garsus rumunų kilmės prancūzų poetas, filosofas, eseistas.

[1] Fernando Savater (g. 1947) – baskų kilmės ispanų filosofas ir rašytojas, knygos *Esė apie Cioraną* (*Ensayo sobre Cioran*, 1975) autorius.

[2] Užuomina į ketvirtąjį posmą iš programinio prancūzų poeto P. Verlaino (1844–1896) eilėraščio *Poezijos menas* (*Art poétique,* 1874): „Nes mes dar norim atspalvių, tik atspalvių, o ne spalvų“.

[3] Rudolf Kassner (1873–1959) – austrų rašytojas, kultūrfilosofas, R. M. Rilke's draugas. E. M. Cioranas turi omenyje jo knygą apie XIX a. anglų poeziją ir dailę *Mistika, menininkai ir gyvenimas* (*Die Mystik, die Künstler und das Leben,* 1900).

[4] Philipp Mainländer (tikr. Philipp Batz, 1841–1876) – vokiečių rašytojas ir filosofas, A. Schopenhauerio sekėjas, radikalus pesimistas. Jo pagrindinis veikalas *Išganymo filosofija* (*Philosophie der Erlösung,* 1876) pasirodė 1876 m. balandžio 1 d. Kitą dieną jis pasikorė. J. L. Borgesas rašė apie jį savo esė „Biatanatas“ rinkinyje *Kiti tyrinėjimai* (*Otras inquisiciones,* 1952).

ALEFAS

(1979)

Nemirtingasis

> Salomon saith: ***There is no new thing upon the earth.*** So that as Plato had an imagination, ***that all knowledge was but remembrance;*** so Salomon giveth his sentence, ***that all novelty is but oblivion.***
>
> FRANCIS BACON: *ESSAYS LVIII*[1]

Londone, 1929 metų birželio pradžioje antikvaras Džozefas Kartafilas[2] iš Smirnos pasiūlė kunigaikštytei de Liusenž[3] įsigyti šešis nedidelius Poupo[4] *Iliados* (1715–1720) tomelius *in cuarto.* Kunigaikštytė juos įsigijo; imdama juos, persimetė keliais žodžiais su antikvaru. Pasak jos, tai buvo išsekęs, pajuodęs kaip žemė žmogus, pilkšvomis akimis, širma barzdele ir kaip reta neišraiškingų veido bruožų. Jis laisvai, nors netaisyklingai kalbėjęs keliomis kalbomis: nuo prancūzų greit perėjęs prie anglų, nuo anglų prie mįslingos ispanų tarmės, vartojamos Salonikuose[5], ir prie Makao[6] portugalų kalbos. Spalį iš vieno „Dzeuso“ keleivio kunigaikštytė sužinojo, jog Kartafilas miręs jūroje, grįždamas į Smirną[7], ir palaidotas Ijo[8] saloje. Šį rankraštį ji aptiko paskutiniame *Iliados* tomelyje.

Originalas parašytas anglų kalba ir pertekęs lotynizmų. Pateikiame pažodinį jo vertimą.

I

Kiek prisimenu, mano žygiai prasidėjo Šimtavarčių Tėbų[9] sode imperatoriaus Diokleciano[10] valdymo metais. Lig tol buvau spėjęs pakariauti (nešlovinguose) Egipto karuose, grįžau į savo legioną, – mat buvau jo tribūnas, – stovyklaujantį Berenikėje[11], Raudonosios jūros pakrantėje: daugelį kilnių vyrų, panūdusių išmėginti gink-

lą, išguldė karštinė ir pikti burtai. Maurai buvo nugalėti; maištingų miestų žemės buvo amžiams paaukotos Plutonui. Nusilpusi Aleksandrija veltui meldė Cezario malonės; nė metai neprabėgo, o legionai jau šventė pergalę, bet man pasisekė tik prabėgom žvilgtelėti Marsui į veidą. Karo trofėjai atiteko kitiems, ir turbūt iš to sielvarto aš išsirengiau per grėsmingas ir bekraštes dykumas ieškoti slapto Nemirtingųjų Miesto.

Mano žygiai, kaip sakiau, prasidėjo Tėbų sode. Kiaurą naktį nesudėjau akių, nes kažkas grūmėsi mano širdy. Atsikėliau prieš auštant; mano vergai miegojo, mėnulis buvo tokios pat spalvos kaip bekraščiai smėlynai aplink. Iš rytų artėjo išsekęs ir kruvinas raitelis. Neprijojęs kelių žingsnių, nuslydo nuo arklio. Alkstančiu silpstančiu balsu lotyniškai paklausė, kaip vadinasi upė, skalaujanti miesto sienas. Atsakiau, jog tai Egiptas, o ją maitina lietaus vandenys. *Kitos upės aš ieškau,* – liūdnai atsakė jis, – *paslaptingos upės, nuplaunančios mirtį nuo žmonių.* Tamsus kraujas plūdo jam iš krūtinės. Pasakė, jog kilęs iš kalnų, stūksančių anapus Gango, o tuose kalnuose žmonės sako, kad jeigu kas nukeliausiąs į patį vakarų kraštą, kur baigiasi pasaulis, pasieksiąs upę, kurios vandenys suteikia nemirtingumą. Pridūrė, jog ten, už žemės galo, esąs Nemirtingųjų Miestas, visas iš bokštų, amfiteatrų ir šventyklų. Dar neišaušus jis mirė, o aš pasiryžau atrasti tą miestą ir tą upę. Keli belaisviai maurai, budelio kvočiami, patvirtino keliautojo žodžius; vienas prisiminė Eliziejaus laukus pasaulio krašte, kur žmonės gyveną be galo ilgai; kitas – viršukalnes, iš kur alma Paktolas[12] ir kur žmonės gyveną šimtą metų. Romoje bendravau su filosofais, teigusiais, kad pratęsti žmogaus gyvenimą tolygu pratęsti jo agoniją ir versti jį mirti daugelį kartų. Nežinau, ar tikėjau kada nors, jog esama Nemirtingųjų Miesto; berods, man užteko vien minties jo ieškoti. Flavijus, Getulijos[13] prokonsulas, tam žygiui man davė du šimtus karių. Pasitelkiau ir samdinių, kurie dievagojosi žiną kelią, bet vėliau pirmieji pasipustė padus.

Tolesni įvykiai negrįžtamai supainiojo prisiminimus apie pir-

mąsias žygio dienas. Išvykome iš Arsinojės[14] ir nukeliavome per įkaitusius smėlynus. Perėjome šalį, kur gyvena trogloditai, mintantys gyvatėmis ir nemokantys žmonių kalbos; paskui garamantų, kurių moterys bendros, o maistas – liūtiena, šalį; tada augilų[15], garbinančių vien Tartarą[16], šalį. Įveikėme kitas dykumas, kur smėlis juodas, o keliautojai priversti žygiuoti naktimis, nes dieną karštis nepakeliamas. Iš tolo pastebėjau kalną, davusį vardą Okeanui: jo šlaituose auga karpažolė, naikinanti nuodų galią, o viršuje šėlioja satyrai, kraugeriški laukiniai, linkę į gašlybę. Mums atrodė nesuvokiama, kad šiuose barbarų kraštuose, kur žemė gimdo pabaisas, gali glaustis toks neregėtas miestas. Žygiavome toliau, nes grįžti būtų buvę negarbinga. Kai kurie valiūkiškai miegojo atstatę veidus mėnuliui – juos sudegino karštinė; kiti kartu su pašvinkusiu gertuvių vandeniu sugėrė beprotybę ir mirtį. Tuomet žmonės ėmė bėgti, o neilgai trukus – maištauti. Malšindamas maištus, ryžtingai ėmiausi griežčiausių priemonių. Tvirtai keliavau tolyn, kol vienas centurionas man pranešė, jog maištininkai (trokšdami atkeršyti už nukryžiuotą draugą) kėsinasi mane nužudyti. Pabėgau iš stovyklos su keliais dar ištikimais kariais. Dykumoje, vidury smėlio sūkurių ir bekraštės nakties, pasimečiau nuo jų. Mane kliudė vieno kretiečio paleista strėlė. Kelias dienas klaidžiojau nerasdamas vandens, o gal tik vieną be galo prailgusią dieną, padaugintą saulės, troškulio ir troškulio baimės. Galiausiai daviau valią arkliui. Auštant toluma pasišiaušė piramidėmis ir bokštais. Man kankinamai vaidenosi ankštas, švarus labirintas: pačiame jo viduryje stovėjo ąsotis; bemaž pasiekiamas ranka; mano akys jį matė, bet labirinto vingiai buvo tokie klaidūs ir pinklūs, jog supratau: mirsiu nepriėjęs ąsočio.

II

Kai pagaliau išsikapsčiau iš to košmaro, pamačiau, jog surištomis rankomis guliu pailgoje akmeninėje nišoje, ne didesnėje už paprastą kapą, iškirstą grublėtame kalno šlaite. Nišos kraštai buvo drėgni, nugludinti veikiau laiko nei žmogaus rankų. Pajutau, kaip skaudžiai tvinksi krūtinėje ir troškulys degina mane. Iškišau galvą ir silpnai riktelėjau. Kalno papėdėje tyliai sruveno nešvarus upelis, skindamasis kelią per smėlį ir sąšlavas; kitame krante (vakaro ar ryto saulės nutviekstas) spindėjo ne kas kitas, kaip Nemirtingųjų Miestas. Pamačiau mūrus, arkas ir aikštes: miesto pamatais buvo akmeninis plokščiakalnis. Kalno šlaitą ir lygumą buvo išvarpę gal šimtai netaisyklingos formos nišų, tokių pat kaip manoji. Smėlyje buvo negilių šulinių; iš tų menkų duobių (ir nišų) lindo nuogi žmonės pilkšva oda ir susivėlusiomis barzdomis. Jie pasirodė man pažįstami: buvo iš laukinės ir gyvuliškos troglodit ų genties, užplūstančios Arabijos įlankos pakrantes ir etiopų gyvenamus urvus; nė kiek nebūčiau nustebęs sužinojęs, kad jie nemoka kalbėti ir maitinasi gyvatėmis.

Kankinantis troškulys suteikė man drąsos. Sumojau, kad iki smėlėto kranto ne daugiau kaip trisdešimt žingsnių; užsimerkęs, už nugaros surištomis rankomis, nusiritau pakalnėn. Įkišau kruviną veidą į drumstą vandenį. Puoliau gerti kaip geria žvėrys. Prieš nugrimzdamas iš naujo į miegą ir košmarus, nesuprantu kodėl, ėmiau kartoti graikiškai: *Vyrus iš Dzelijos krašto... turtais garsius, kurie geria Esopo čia vandenį tamsų...*[17]

Nežinau, kiek dienų ir naktų persirito per mane. Neįstengdamas grįžti atgal į urvo vėsą, susikrimtęs ir nuogas gulėjau nežinomame smėlyje, pasidaviau mėnuliui ir saulei – jie žaidė mano nelemta dalia. Troglod itai, vaikiškai žiaurūs, nepadėjo man nei išgyventi, nei mirti. Veltui meldžiau juos mirties. Vieną dieną perpjoviau pančius į aštrų akmens kraštą. Kitą dieną pasikėliau ir sugebėjau iškaulyti ar pavogti – aš, Markas Flaminijus Rufas,

romėnų legiono karinis tribūnas, – savo pirmąjį gabalą sprangios gyvatienos.

Troškimas pamatyti Nemirtinguosius, paliesti antžmogių Miesto mūrus beveik neleido man užmigti. Tarsi perpratę mano sumanymą, trogloditai irgi nemiegojo: iš pradžių pamaniau, kad jie mane seka, paskui – kad jie užsikrėtė mano nerimu, kaip užsikrečia šunys. Pasišalinti iš laukinių kaimo nutariau judriausiu laiku, vakarop, kai visi išlenda iš savo urvų ir šulinių ir nematančiomis akimis stebi saulėlydį. Ėmiau melstis visu balsu, vildamasis ne tiek pelnyti Dievo malonę, kiek žmonių kalba įbauginti tą gentį. Tuomet perbridau smėlynų spaudžiamą upelį ir pasukau tiesiai į Miestą. Du ar trys vyrai nerangiai nusėlino iš paskos. Jie (kaip ir visa padermė) buvo žemaūgiai ir kėlė ne baimę, o pasibjaurėjimą. Man teko aplenkti keletą netaisyklingos formos įdubų, panašių į akmens skaldyklas; apraibęs nuo Miesto didumo, apsiskaičiavau manydamas, kad jis yra arčiau, negu buvo iš tikrųjų. Apie vidurnaktį įžengiau į juodą jo sienų šešėlį, stabmeldiškai dantytais kraštais išraižiusį geltoną smėlį. Sustojau, apimtas dievobaimingo siaubo. Neregėti dalykai ir dykuma taip slegia žmogų, kad nudžiugau pastebėjęs, jog vienas barbaras vis dar eina iš paskos. Užsimerkiau ir (neužmigdamas) ėmiau laukti ryto aušros.

Jau esu sakęs, kad Miestas stovi ant akmeninio plokščiakalnio. Jo skardžiai buvo beveik tokie pat statūs kaip ir miesto sienos. Tik veltui varginau kojas: juodoje uoloje negalėjau rasti nė menkiausio nelygumo, o vienodos sienos, regis, neturėjo jokių vartų. Nuo saulės karščio buvau priverstas slėptis urve; jo gilumoje buvo šulinys, šulinyje – kopėčios, kurios leidosi į tamsos prarają. Nusileidau žemyn; perėjęs purvinų koridorių chaosą, patekau į erdvią apskritą salę vos įžiūrimomis sienomis. Tame požemyje buvo devynerios durys: aštuonerios vedė į labirintą, o šis apgaulingai grąžindavo atgal į tą pačią salę, devintos (per kitą labirintą) vedė į kitą apskritą salę, tokią pat kaip pirmoji. Nežinau, kiek išvis buvo tų salių; nuo nesėkmių ir nerimo jos man dvejinosi akyse. Tvyrojo

priešiška, kone absoliuti tyla, nebuvo jokio garso tuose giliuose akmeniniuose tinkluose, tik gaudė požeminis vėjas, nežinia iš kur dvelkiantis, plyšiuose be garso almėjo ruzgano vandens srovelės. Su siaubu supratau, kad pamažu priprantu prie šio įtartino pasaulio; man rodės neįtikėtina, kad gali būti kas nors kita, išskyrus tuos požemius su devyneriomis durimis ir be galo išsišakojusiais koridoriais. Nežinau, kiek laiko klajojau po žeme, tik pamenu, jog kartą, supainiotas nostalgijos, nebesusivokiau, ko ilgiuosi – vynuogynuose skendinčio gimtojo miesto ar atgrasaus barbarų kaimo.

Vieno koridoriaus gale netikėtai išdygo siena, iš viršaus mane apšvietė tolima šviesa. Pakėliau aptemusias akis: svaigioje aukštybėje pamačiau skritulėlį dangaus, tokio žydro, kad jis man pasirodė kone purpurinis. Geležiniai laipteliai kilo siena aukštyn. Buvau suglebęs iš nuovargio, bet vis dėlto ėmiau ropštis į viršų, retkarčiais stabtelėdamas paikai sukūkčioti iš laimės. Pamažu ėmiau įžiūrėti kapitelius ir astragalus, trikampius frontonus ir arkas, padūmavusį granito ir marmuro prašmatnumą. Taip man buvo lemta iš aklos juodų painių labirintų viešpatijos įkopti į švytintį Miestą.

Atsidūriau lyg ir nedidelėje aikštelėje, greičiau vidiniame kieme. Jį supo vienas vienintelis netaisyklingos formos ir nevienodo aukščio pastatas su įvairialypiais kupolais ir kolonomis. Pirmiausia mane pribloškė, jog tas neįtikėtinas monumentas suręstas neatmenamais laikais. Mane nusmelkė jausmas, jog jis senesnis už žmoniją, senesnis už pačią žemę. Man pasirodė, kad toji akivaizdi senovė (nors ir baisi mano akims) – nemirtingų statytojų kūrinys. Iš pradžių atsargiai, paskui abejingai, galiausiai netekęs vilties klaidžiojau to klaidaus rūmo laiptais ir galerijomis. (Vėliau įsitikinęs, kad pakopos nevienodo aukščio ir pločio, supratau, kodėl taip neįprastai greit pavargau.) *Šis rūmas – dievų kūrinys,* – mąsčiau iš pradžių. Bet išžvalgęs negyvenamas menes, pasitaisiau: *Dievai, jį pastatę, mirė*. O pastebėjęs, koks jis keistas, tariau: *Dievai, jį pastatę, buvo bepročiai*. Tariau – gerai tai žinau – nesąmoningai smerkiamu balsu, kone sąžinės graužiamas, ir ne tiek pasibaisėjusiu protu, kiek

pašiurpusiomis juslėmis. Gilios senovės įspūdį papildė nauji pojūčiai: begalybės, klaiko ir visiškos beprasmybės pojūčiai. Ką tik buvau skersai perėjęs labirintą, bet spindintis Nemirtingųjų Miestas man kėlė siaubą ir šleikštulį. Labirintai statomi žmogui klaidinti; jų architektūra, pertekusi simetrijos, pavaldi šiam tikslui. O mano skubom apžiūrėto rūmo architektūra buvo betikslė. Visur aklini koridoriai, aukšti nepasiekiami langai, puošnios durys į siaurą celę arba šulinį, neįmanomi atvirkšti laiptai su apverstais laiptais ir turėklais. Kiti, iš lauko prilipdyti prie didingos sienos, nevedė niekur, pražūdami po dviejų trijų sūkių slogioje skliautų tamsoje. Nežinau, ar taip ir buvo, kaip čia nupasakojau; žinau tik, kad vėliau ilgus metus tie vaizdai *nuodijo mane košmarais;* dabar jau negaliu atskirti to, kas buvo iš tikrųjų, nuo susapnuotų naktinių beprotybių. *Šis Miestas* (pagalvojau) *yra toks šiurpus, jog vien tai, kad jis egzistuoja ir tęsia savo būtį – tegu ir paslaptingos dykumos širdyje – bjauroja praeitį bei ateitį ir meta šešėlį ant šviesulių. Kol jis egzistuoja, niekas pasaulyje neturės laimės ir prasmės.* Nenoriu jo aprašinėti; įvairialyčių žodžių chaosas, tigro ar jaučio kūnas, knibždantis išsigimusiai suaugusių ir vienas kito nekenčiančių dantų, organų ir galvų raizgalynė – (galbūt) galėtų būti apytikslis to miesto įvaizdis.

Nepamenu, kaip grįžau atgal dulkėtais ir drėgnais požemiais. Pamenu tik viena: mane persekiojo baimė, kad išėjęs iš paskutinio labirinto, vėl atsidursiu šlykščiame Nemirtingųjų Mieste. Nieko daugiau nebepamenu. Ko gero, šios užmaršties, nūnai nenugalimos, siekiau tyčia; ko gero, mano pabėgimo aplinkybės buvo tokios nemalonios, jog vieną gražią dieną, taip pat galutinai užmirštą, prisiekiau amžiams ištrinti jas iš atminties.

III

Tie, kurie įdėmiai skaitė pasakojimą apie mano vargus, prisimena, jog vienas žmogus iš genties lyg šuo sekė man pavymui ligi pat dantyto sienų šešėlio. Išniręs iš paskutinio požemio, vėl pamačiau

jį prie urvo angos. Išsitiesęs smėlyje, jis negrabiai vedžiojo ir trynė virtines ženklų, panašių į susapnuotas raides, kurias, regis, tuoj perprasi, tik ūmai jos susilieja krūvon. Iš pradžių patikėjau, jog tai jų barbariški rašmenys, paskui susizgribau: absurdiška manyti, kad žmonės, dar nepriaugę iki kalbos, gali turėti raštą. Be to, visi ženklai buvo skirtingi, o tai naikino ar mažino galimybę, jog jie – simboliai. Žmogus braižė juos, žiūrinėjo, taisė. Staiga, lyg jam būtų įgrisęs tas žaidimas, viską nušlavė delnu ir alkūne. Pažvelgė į mane ir lyg nebepažino. Bet mane užplūdo toks stiprus palengvėjimo jausmas (o gal tokia stipri ir baisi buvo mano vienatvė), jog pagalvojau, kad šis pirmykštis trogloditas, žvelgiantis į mane nuo urvo žemės, čia manęs laukė. Saulė kepino lygumą, o kai sužibo pirmosios žvaigždės, pasukome atgal į barbarų kaimą, smėlis degino padus. Trogloditas ėjo pirmas; tą naktį man kilo mintis išmokyti jį atpažinti, o gal net pakartoti kai kuriuos žodžius. Šuniui ir arkliui (mąsčiau) prieinama viena, o daugeliui paukščių, pavyzdžiui, cezarių lakštingalai, – kita. Kad ir kokio primityvaus proto būtų žmogus, vis dėlto jis visad pranoksta neprotingus gyvūnus.

Troglodito nuolankumas ir menkumas man priminė Argą, seną, dvesiantį šunį iš *Odisėjos,* tad pavadinau jį Argu ir panorau išmokyti atsiliepti į šį vardą. Nors stengiausi kaip įmanydamas, man nieko neišėjo. Nepadėjo nei prievarta, nei griežtumas, nei atkaklumas. Nejudrus, pastėrusiomis akimis, jis tarsi negirdėjo garsų, kuriuos mėginau įkalti jam į galvą. Buvo čia pat, bet rodės, kad yra labai toli. Lyg mažytis ir dūlantis lavos sfinksas, jis tysojo smėlyje, leisdamas dangui suktis virš jo galvos nuo ryto iki vakaro prietemos. Aš buvau įsitikinęs, jog negali būti, kad jis nesuvokia mano ketinimų. Prisiminiau, kad etiopai tiki, jog beždžionės nekalba tyčia, bijodamos, jog bus verčiamos dirbti, ir Argo tylą aiškinau įtarumu ar baime. Paskui man dingtelėjo kitokios, dar keistesnės mintys. Mąsčiau, jog mudu su Argu priklausome skirtingiems pasauliams; gal mudviejų vaizdiniai vienodi, tik Argas sieja juos kitaip ir su kitokiais daiktais; gal jam egzistuoja ne daiktai, o

svaigus ir tolydus akimirkos įspūdžių žaismas? Mąsčiau apie pasaulį be atminties, be laiko ir vaizdavausi kalbą, kurioje nėra daiktavardžių, tik beasmeniai veiksmažodžiai ir nelaipsniuojami būdvardžiai. Taip dilo diena po dienos, o su jomis – metai, ir vieną rytą ištiko kažkas panašaus į laimę. Prapliupo lietus – lėtas, bet smarkus.

Naktys dykumoje būna šaltos, bet ši buvo kaitri it ugnis. Sapnavau, jog iš Tesalijos teka upė (kurios vandenims kadaise grąžinau auksinę žuvelę) – manęs išvaduoti; girdėjau ją atčiurlenant per raudoną smėlį ir juodus akmenis; mane pažadino oro vėsa ir skalsus lietaus ūžesys. Nuogas išpuoliau jo pasveikinti. Naktis krypo į pabaigą; po geltonais debesimis gentis, tokia laiminga kaip ir aš, ekstatiškai atsidavė gaivinančioms liūtims. Tarytum koribantai[18], kuriuos užvaldė dievybė. Argas stūgavo įsmeigęs akis į dangų; vandens čiurkšlės žliaugė jam per veidą, ir tai buvo ne tik vanduo, bet (kaip sužinojau vėliau) ir ašaros. Argai, sušukau, Argai!

Tuomet, apimtas romios nuostabos, lyg atrasdamas tai, kas seniai prarasta ir užmiršta, Argas išmurmėjo šiuos žodžius: *Argas, Odisėjo šuo.* Paskui, vis nežiūrėdamas į mane: *Tas šuo tysojo ant mėšlo.*

Mes lengvai susitaikome su tikrove, gal todėl, kad intuityviai jaučiame: niekas nėra tikra. Paklausiau, ką jis žino apie *Odisėją.* Jis sunkiai kalbėjo graikiškai, ir man teko pakartoti klausimą.

Labai mažai, atsakė. Mažiau nei pats menkiausias rapsodas. Jau bus praėję, regis, tūkstantis šimtas metų, nuo tada kai ją sudėjau.

IV

Tą dieną man viskas paaiškėjo. Troglodltai buvo Nemirtingieji; smėlėtas upeliūkštis – ta pati Upė, kurios ieškojo raitelis. O miestą, kurio garsas pasklido net iki Gango, prieš devynis šimtmečius sugriovė Nemirtingieji. Paskui toje pačioje vietoje iš nuolaužų ir griuvėsių surentė beprasmį miestą – jį aš apėjau: greičiau parodiją ar priešingybę ir kartu šventovę nelogiškiems dievams, valdantiems

pasaulį, bet apie juos žinome tik viena: jie nepanašūs į žmones. Statinys buvo paskutinis simbolis, kurį sau leido Nemirtingieji; jis žymi naujo etapo pradžią: padarę išvadą, jog bet kokia veikla yra bevaisė, jie nutarė gyventi vien mintimi, gryna spekuliacija. Surentę pastatą, jį pamiršo ir įsikūrė urvuose. Paskendę mintyse, jie nustojo suvokti išorinį pasaulį.

Visa tai man papasakojo Homeras taip, kaip pasakojama vaikams. Papasakojo ir apie savo senatvę, ir apie paskutinę kelionę – jon leidosi kaip Odisėjas, panūdęs pažinti žmones, kurie nėra matę jūros, nesūdo mėsos ir neišmano, kas yra irklas. Visą šimtmetį jis išgyveno Nemirtingųjų mieste. Kai miestas buvo sunaikintas, pasiūlė statyti šį, kitą. Nieko nuostabaus; visi žino, kad iš pradžių jis apdainavo Trojos karą, o vėliau – varlių ir pelių karą[19]. Tarytum dievas, pirmiausia sukūręs Visatą, paskui – Chaosą.

Nemirtingojo gyvenimas yra tuščias; išskyrus žmogų, visos gyvos būtybės yra nemirtingos, nes nepažįsta mirties; jaustis Nemirtingam – dieviška, siaubinga, nesuvokiama. Esu įsidėmėjęs, kad visose religijose šis įsitikinimas pasitaiko itin retai. Izraelitai, krikščionys ir musulmonai išpažįsta nemirtingumą, bet garbinimas, skirtas pirmajam, žemiškajam gyvenimui, įrodo, jog tiki jie tik juo, o begalę visų kitų gyvenimų laiko kaip atpildą ar bausmę už pirmąjį. Kur kas protingesnis man atrodo kai kurių Indostano religijų gimimų ir mirčių ratas be pradžios ir pabaigos: tame rate kiekvienas gyvenimas išplaukia iš ankstesnio ir duoda pradžią kitam, bet nė vienas jų nenulemia visumos... Šimtmečių patirties išlavinta, Nemirtingųjų valstybė išsiugdė tobulą pakantumą ir kone panieką visam kam. Jie žinojo, kad per neribotą laiką žmogui gali nutikti bet kas. Dėl savo buvusių ar būsimų dorybių kiekvienas žmogus gali padaryti gerą darbą, bet dėl praeities ar ateities niekšybių gali palinkti ir išdavystėn. Kaip lyginiai ar nelyginiai skaičiai, bemaž lygiomis iškrisdami, atsveria vienas kitą azartiniuose lošimuose, taip paneigia ir patikslina vienas kitą Nemirtingųjų nuovoka ir bukumas; gal ir netašyta *Giesmė apie mano Sidą*[20] būtina kaip vieno

vienintelio *Eklogų*[21] epiteto ar Herakleito aforizmo atsvara. Akimirksnio mintis gali kilti iš akiai neregimo piešinio ir apvainikuoti, arba pradėti protui mįslingą formą. Pažįstu tokius, kurie skleidė blogį, ateinančiais amžiais tapusį gėriu ar buvusį gėriu praeitais amžiais... Remiantis tokiu požiūriu, visi mūsų darbai yra geri ir kartu nei šiokie, nei anokie. Nėra nei dorovinių, nei moralinių kriterijų. Homeras sukūrė *Odisėją*; vadovaujantis prielaida, kad per neribotą laiko tarpsnį galimos begalės aplinkybių ir variantų kombinacijų, neįmanoma neigti, jog *Odisėja* nebūtų buvusi sukurta dar bent kartą. Vienas žmogus – niekas, vienas nemirtingasis – tai visi žmonės pasaulyje. Kaip Kornelijus Agripa[22] esu dievas, esu herojus, esu filosofas, esu demonas, esu visas pasaulis, o iš tiesų tai tik varginantis būdas pasakyti, jog neegzistuoju.

Ši pasaulio, kaip tobulos atsvaros sistemos, samprata visapusiškai paveikė Nemirtinguosius. Pirmiausia jie nejautrūs svetimo skausmui. Aš minėjau apleistas akmenų skaldyklas anapus upės; vienas Nemirtingasis nusirito į pačią giliausiąją; jis negalėjo nei susižeisti, nei numirti, bet jį kankino troškulys; praėjo septyniasdešimt metų, kol jam buvo numesta virvė. Nerūpėjo jiems ir jų pačių likimas. Kūnas buvo lyg paklusnus naminis gyvulys ir pasitenkindavo kiekvieną mėnesį gaudamas išmaldos kelias valandas miego, gurkšnį vandens ir kąsnį gyslotos mėsos. Tik nepažeminkite mūsų iki asketų. Nėra įmantresnio malonumo už mąstymą – jam ir atsidavėme visa esybe. Kartais koks nors neįprastas dalykas grąžindavo mus į aplinkinį pasaulį. Kaip, pavyzdžiui, aną rytą – pirmykštis mėgavimasis lietumi. Tokie atkryčiai pasitaikydavo itin retai; visi Nemirtingieji moka išsaugoti visišką ramybę; prisimenu vieną, kurio niekada nemačiau ant kojų: paukštis susisuko gūžtą ant jo krūtinės.

Mūsų mokymo, teigiančio, jog pasaulyje nėra nieko, kas neturėtų jį atsveriančios priešybės, viena teoriškai nereikšminga išvada paskatino mus X amžiaus pradžioje ar pabaigoje išsisklaidyti po visą žemę. Ją galima išreikšti tokiais žodžiais: *Yra upė, kurios vande-*

nys suteikia nemirtingumą; vadinasi, kur nors turi būti kita upė, kurios vandenys nuplauna nemirtingumą. Upių žemėje nėra be galo daug; Nemirtingasis, klajodamas po pasaulį, kada nors vis dėlto atsigers vandens iš visų upių. Mes pasiryžome surasti tą upę.

Mirtis (arba jos užuomina) pripildo žmonių gyvenimą kilnių jausmų ir prasmės. Jausdamiesi netvarūs, žmonės atitinkamai ir elgiasi; kiekvienas jų veiksmas gali būti paskutinis; nėra veido, kuris nesutirptų, kaip sutirpsta sapnuoto veido bruožai. Viskas mirtingųjų gyvenime turi vertę – nepakartojamą ir lemtingą. Nemirtingųjų gyvenime, priešingai, kiekvienas veiksmas (ir kiekviena mintis) – tik atbalsis kitų, įvykusių ir neatsekamų praeityje, arba tiksli pranašystė kitų, kurie kartosis ateityje iki šleikštulio. Nėra nieko, kas neatrodytų atspindžiu, pasiklydusiu tarp nedūžtančių veidrodžių. Nieko neįvyksta tik vieną kartą, nieko nėra vertinga savo laikinumu. Tai, kas elegiška, rimta, tradiciška, negalioja Nemirtingiesiems. Mudu su Homeru išsiskyrėme prie Tanžero[23] vartų; regis, net neištarę vienas kitam sudie.

V

Apkeliavau naujas karalystes, naujas imperijas. 1066 metų rudenį koviausi prie Stemfordo tilto, tik nepamenu už ką – už Haroldą, neišvengusį savo lemties, ar už likimo posūnį Haroldą Hardradą[24], tame mūšyje užkariavusį šešias pėdas[25] (ar kiek daugiau) anglų žemės. Septintame Hidžros[26] amžiuje Bulako[27] priemiestyje, kaligrafiškai išraitydamas raides, jau kalba, kurią pamiršau, ir abėcėle, kurios jau nemoku, užrašiau septynias Sindbado keliones ir Varinio Miesto istoriją[28]. Samarkande, kalėjimo kieme, daug kartų žaidžiau šachmatais. Bikanire[29] gilinausi į astrologiją, tą patį dariau ir Bohemijoje. 1638 metais buvau Koložvare[30], paskui – Leipcige. 1714 metais Aberdyne užsisakiau šešiatomę Poupa *Iliadą*; pamenu dažnai mėgaudamasis ją skaitydavau. 1729 metais ginčijausi dėl jos kilmės su vienu retorikos profesoriumi, berods, vardu

Džiambatista[31]; jo argumentai man pasirodė nepaneigiami. 1921 metų spalio ketvirtą laivui „Patna“[32], kuriuo plaukiau į Bombėjų, teko nuleisti inkarą viename Eritrėjos pakrantės uoste.* Išlipau į krantą, prisiminiau kitus rytmečius, senų laikų rytmečius taip pat Raudonosios jūros pakrantėje, kai buvau Romos tribūnas, o karštinė, pikti burtai ir dykinėjimas šienavo karius. Netoli miesto pamačiau skaidrų upelį, paklusęs įpročiui, atsigėriau jo vandens. Kopdamas į statų krantą, įsibrėžiau ranką į dygliuotą šaką. Seniai nepatirtas skausmas man pasirodė nepaprastai aštrus. Netikėdamas savo akimis, be žado, laimingas stebėjau neįkainojamą stebuklą: iš lėto augantį kraujo lašą. Aš vėl mirtingas, kartojau, vėl panašus į kitus žmones. Tą naktį miegojau iki pat aušros.

...Po metų peržiūrėjau šiuos lapus. Viskas, regis, buvo teisinga, tik pirmuose skyriuose ir kai kuriose kitų skyrių pastraipose pajutau kai ką netikro. Galbūt todėl, kad piktnaudžiavau detalėmis – tos priemonės mane išmokė poetai, o jie viską iškraipo savo prasimanymais, – mat detalės būdingos faktams, tik ne atminčiai... Vis dėlto, manau, atskleidžiau ir gilesnę priežastį. Nusakysiu ją, nesvarbu, kad mane apšauks fantastu.

Mano papasakota istorija atrodo nereali, nes joje susipina įvykiai, nutikę dviem skirtingiems žmonėms. Pirmame skyriuje raitelis klausia, kaip vadinasi upė, skalaujanti Tėbų sienas; Flaminijus Rufas, prieš tai pavadinęs miestą Šimtavarčiu, sako, jog upė vadinasi Egiptas; visi tie žodžiai priklauso ne jam, bet Homerui, kuris *Iliadoje* mini Šimtavarčius Tėbus, o *Odisėjoje* Protėjo ir Uliso lūpomis Nilą nuolat vadina Egiptu. Antrame skyriuje romėnas, atsigėręs nemirtingumo vandens, ištaria kelis žodžius graikiškai; tie žodžiai taip pat Homero, juos galima rasti garsiojo laivų sąrašo pabaigoje. Paskui klaidžiame rūme jis kalba apie „nesąmoningai smerkiamą balsą ir pasibaisėjusį protą“; tie žodžiai taip pat Homero, kadaise pavaizdavusio panašų siaubą. Tokie nukrypimai sukėlė man neri-

* Rankraštyje ši vieta užtepta; gal išbrauktas uosto pavadinimas.

mą; kiti – estetinio pobūdžio – padėjo man atskleisti tiesą. Jų esama paskutiniame skyriuje; ten parašyta, kad aš koviausi prie Stemfordo tilto, kad Bulake užrašiau Jūreivio Sindbado keliones ir kad Aberdyne užsisakiau anglišką Poupo *Iliadą*. Ten sakoma, *inter alea*[33]: „Bikanire gilinausi į astrologiją, tą patį dariau ir Bohemijoje". Nė vienas iš šių liudijimų nėra melagingas; vis dėlto reikšminga tai, kas juose pabrėžiama. Pirmasis liudijimas, regis, priklauso kariui, bet toliau pastebima, kad pasakotojas domisi ne karo reikalais, o žmonių likimais. Tolesni liudijimai dar įdomesni. Juos užfiksuoti mane pastūmėjo miglota, bet paprasta priežastis: jie sklidini vidinės prasmės. Jie ne tokie romėno Flaminijaus Rufo lūpose. Bet tokie Homero lūpose; neįtikėtina, kad pastarasis tryliktame amžiuje užrašinėtų Sindbado, kito Odisėjo, nuotykius, o po daugelio amžių, tolimoje Šiaurės karalystėje, kur skamba barbarų kalba, atrastų savąją *Iliadą*. O dėl sakinio, kuriame minimas Bikaniras, matyt, jį sugalvojo literatas, trokštantis (kaip ir jūrų laivų sąrašo autorius) pasipuikuoti skambiais žodžiais*.

Artėjant pabaigai, nebelieka prisiminimų vaizdų, lieka vieni žodžiai. Nieko keista, kad laikas sumaišė žodžius, kažką man reiškusius, su žodžiais, simbolizuojančiais likimą žmogaus, šitiek šimtmečių lydėjusio mane. Aš buvau Homeras. Netrukus būsiu Niekas, kaip Odisėjas. Greitai būsiu visa žmonija – būsiu miręs.

1950 metų prierašas. Iš komentarų, pasirodžiusių po minėtos publikacijos, įdomiausias, nors ir ne pats mandagiausias, turi biblinį pavadinimą *A Coat of Many Colours*[34] (Manchester, 1948) ir parašytas tulžinga daktaro Nahumo Kordovero[35] plunksna. Veikalas kokių šimto puslapių. Jame kalbama apie graikų ir vėlyvosios lotynų kalbos tekstų centonus[36], minimas Ben Džonsonas[37], mėgęs

* Ernesto Sábato daro prielaidą, kad Giambatista, su antikvaru Kartafilu svarstęs Iliados kilmę, yra ne kas kitas, kaip Giambattista Vico; šis italas gynė nuomonę, jog Homeras – mitologinis personažas, kaip Plutonas ar Achilas.

apibūdinti savo amžininkus Senekos posakiais, Aleksanderio Roso[38] poema *Virgilius evangelizans,* Džordžo Muro[39] ir Elioto išmonės ir galiausiai „pasakojimas, priskiriamas antikvarui Džozefui Kartafilui“. Pirmame skyriuje autorius randa pasiskolintų intarpų iš Plinijaus (*Historia naturalis,* V, 8); antrame – iš Tomo de Kvinsio[40] (*Writings,* III, 439); trečiame – iš Dekarto laiško ambasadoriui Pjerui Šaniu[41]; ketvirtame – iš Bernardo Šo (*Back to Methuselah*[42], V). Iš visų tų skolinimųsi, ar plagiatų, daro išvadą: visas dokumentas yra ne kas kita, kaip apokrifas.

Mano supratimu, ši išvada nepriimtina. *Artėjant pabaigai,* rašo Kartafilas, *nebelieka prisiminimų vaizdų, lieka vieni žodžiai.* Žodžiai, žodžiai išmesti iš savo lizdų ir suluošinti, svetimi žodžiai – štai ji, apgailėtina išmalda, numesta jam valandų ir šimtmečių.

Skiriama Ceciliai Ingenieros[43]

Komentarai

[1] Saliamonas sako: Nėra nieko naujo po saule. Jei Platonas įsivaizdavo, kad bet koks žinojimas tėra tik prisiminimas, tai Saliamonui priskirtina mintis, kad visa, kas nauja, tėra tik tai, kas primiršta ir sena.

Francisas Baconas, *Esė, arba Politiniai ir doroviniai pamokymai* (1625).

Francisas Baconas (1561–1626) – Anglijos valstybės veikėjas, filosofas. Anglų materializmo ir eksperimentinio mokslo pradininkas. J. L. Borgesas cituoja F. Bacono 58 esė *Apie pasaulio permainingumą (Of Vicissitude of Things)* pradžią.

[2] Kartafilas (lot. Cartaphilus arba Ahasverus, pranc. Isaac Laquedem, isp. Juán Espera en Dios [„Jonas, laukiantis Dievo“], it. Buttadio [„Dievamušys“] ir kt.) – vienas iš Amžinojo žydo, krikščionių legendos personažo, pasmerkto klajoti iki pasaulio pabaigos, vardų. Legenda siejama su žydų pasklidimu po pasaulį, aiškinant tai kaip bausmę už Kristaus nukryžiavimą.

[3] Kunigaikštytė de Lucinge (mergautinė pavardė – Lidia Loveras) buvo Bor-

geso pažįstama iš Argentinos, ištekėjusi už kunigaikščio Faucigny de Lucinge ir vėliau apsigyvenusi Paryžiuje.

[4] Alexander Pope (1688–1744) – anglų klasicistinis poetas, Homero vertėjas.

[5] Turima omenyje ladino kalba – hebrajų ir ispanų kalbų lydinys, kuria kalbėjo iš Ispanijos kilę žydai sefardai.

[6] Makao, arba Aomenas – Portugalijos valda Kinijos pietrytinėje pakrantėje, pirmasis europiečių uostas Tolimuosiuose Rytuose.

[7] Smirna (dabar Izmyras Turkijoje) – kadaise reikšmingas uostamiestis M. Azijos pakrantėje. Viena iš galimų Homero gimtinių.

[8] Ijas – Graikijai priklausančio Kikladų salyno sala.

[9] Šimtavarčiai Tėbai – vienas iš svarbiausių senovės Egipto miestų, dėl graikiško pavadinimo dažnai painiojamas su Tėbais (vadinamais Septynvarčiais) Bojotijoje (Graikija). Dabar manoma, kad tai graikų iškraipytas egiptiečių kalbos žodis *təipt-swt* (pažodžiui „Parinktoji vieta“), reiškęs vieną iš Karnako šventyklos mieste vardų. Patys egiptiečiais miestą vadino tiesiog *niwt* „miestu“ arba *niwt-rst* „pietiniu miestu“, nes jis buvo nutolęs apie 700 km į pietus nuo Viduržemio jūros. Taip pat jis dar vadinamas Vasetu (Waset), nes ilgą laiką buvo Viršutiniojo Egipto nomo, Vaseto, sostinė.

[10] Gajus Valerijus Aurelijus Dioklecianas (Gaius Valerius Aurelius Diocletianus) – Romos imperatorius, valdęs 284–305 m. Buvo geras organizatorius ir administratorius; pertvarkė valstybės valdymą: padalijo valdžią, užtikrino sosto paveldėjimą, sustiprino imperatoriaus įtaką. Rūpestis dėl imperijos vienybės vertė jį be gailesčio ir apgalvotai persekioti krikščionis. Savanoriškai atsisakė valdžios pasitraukęs į savo tėviškės kaimą, kur Spalate (dabar Splitas Kroatijoje) turėjo ištaigingus rūmus.

[11] Berenikė – senovinis Egipto uostas, įkurtas Ptolemajaus II Filadelfo.

[12] Upė Lidijoje prie Sardų (dabar – Turkijoje), plukdanti aukso smiltis.

[13] Getulija – Romos imperijos laikais sritis Šiaurės vakarų Afrikoje.

[14] Arsinojė – miestas aukštutiniame Egipte (dabar į šiaurę nuo Fajumo miesto); jo griuvėsiai išliko iki mūsų dienų.

[15] Trogloditai, garmantai, augilai – senovės tautos, gyvenusios Š. Afrikoje; apie jas rašo Plinijus Vyresnysis (*Gamtos istorija,* V, 5.34–38), Herodotas (*Istorija,* IV, 174–175, 183) ir kiti.

[16] Tartaras (gr. Τάρταρος) – graikų mirusiųjų pasaulio Hado apatinė, giliausioji dalis.

[17] Homeras (*Iliada*, II, 824–825).

[18] Koribantai (gr. Κορύβαντες) – Didžiosios Dievų Motinos Rėjos Kibelės žyniai ir palydovai, Apolono ir mūzos Talėjos vaikai.

[19] *Varlių ir pelių karas* (gr. Βατραχομυομαχία) – Homerui priskiriama epo parodija, kurioje tas karas labai rimtai vaizduojamas vartojant herojinei poemai derantį hegzametrą ir homerinius epitetus.

[20] *Giesmė apie mano Sidą* (*Poema del Mio Cid*) – XII a. ispanų herojinis epas.

[21] Eklogos – Vergilijaus eklogų rinkinys, kurioje vaizduojamas Italijos ir Sicilijos piemenų gyvenimas. Labiau vartojamas kitas jų pavadinimas – *Bukolikos* (lot. *bucolica* – piemenų dainos).

[22] Turimas omenyje Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486–1535) – teisininkas, gydytojas, filosofas ir alchemikas, okultinių ir maginių traktatų lotynų kalba autorius. Pagrindinis veikalas – *Apie slaptąją filosofiją* (*De occulta philosophiae*, 3 kn., 1510, išleista 1531). J. L. Borgeso pateikta citata beveik pažodžiui pasiskolinta iš kito Agrippa'os veikalo – *Apie mokslų ir menų netikrumą ir tuštybę bei Dievo žodžio prakilnumą* (*De incertitudine et vanitate scientiarum et artium atque excellentia verbi Dei*, 1526, išleista 1530) pratarmės skaitytojui.

[23] Tanžeras – miestas Maroko šiaurėje, prie Gibraltaro sąsiaurio. Viduramžiais, valdant Almohadų dinastijai, buvo svarbus musulmonų ekonomikos ir kultūros centras.

[24] Stemfordo mūšis vyko 1066 m. Šiaurės Anglijoje netoli Jorko. Tame mūšyje žuvęs Haroldas Rūstusis (island. Haraldr Harðráði) buvo Norvegijos karalius, valdęs 1047–1066 m. Mūšį laimėjęs anglosaksų karalius Haroldas II žuvo tų pačių metų spalio mėnesį Hastingso mūšyje, grumdamasis su normanų kunigaikščiu Vilhelmu Užkariautoju – jis vėliau karūnavosi Anglijos karaliumi. J. L. Borgesas abu tuos įvykius sujungia.

[25] Borgeso pamėgta (ir kiek perfrazuota) citata iš Snorri Sturlusono (1179–1241), islandų istoriko ir skaldo, Norvegijos karališkųjų sagų ciklo *Žemės ratas* (*Heimskringla;* apie 1220–1230). Prieš mūšį Haroldas II pasakė, jog Haroldui Rūsčiajam „galėtų pasiūlyti septynias pėdas Anglijos žemės ar kiek daugiau, jeigu jis aukštesnis už kitus vyrus" (*Saga apie Haroldą Rūstųjį*, 91).

[26] Hidžra (arab. هجرة persikėlimas) – Mahometo ir jo šalininkų persikėlimas 622 m. rugsėjo 20 d. iš Mekos į Jasribą (dabar – Mediną). Tie metai musulmonų laikomi jų eros pradžia. Pagal jų naudojamą mėnulio kalendorių 2006 metai yra 1426–1427 hidžros metai.

[27] Bulakas (Bulaq) – Kairo priemiestis, dabar garsus Egiptologijos muziejumi.

[28] Tai *Tūkstanties ir vienos nakties* (arab. Alif Layla wa-Layla) pasakos. Varinio Miesto pasaka minima neatsitiktinai, nes jos pagrindinė tema – mirties galia, o refrenas – „Kam gimsta žmogus, jeigu jis turės mirti?“ atitinka J. L. Borgeso novelės stilistiką.

[29] Bikaniras – Indijos miestas Radžastano provincijoje, Taro dykumoje, pradėjo kurtis 1488 m.

[30] Istorinė Transilvanijos sostinė, priklausiusi Vengrijai. Dabar – Kluž Napoka (Rumunija).

[31] Turimas omenyje Giambattista Vico (1668–1744) – italų filosofas, literatūros teoretikas, poetas. Svarbiausias veikalas – *Naujojo mokslo apie bendrąją tautų prigimtį pagrindai* (*Principi di scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni,* 1725, II redakcija – 1730, III paskutinė redakcija – 1744), jame išsakė savo pažiūras į žmonių visuomenės raidą ir jos ciklus: dievų, herojų ir žmonių epochas.

[32] Laivo pavadinimas pagal lenkų kilmės anglų rašytojo J. Conrado (1857–1924) romaną *Lordas Džimas* (*Lord Jim,* 1900).

[33] Tarp kita ko (*lot.*).

[34] Taip anglų kalboje nuo Karaliaus Jokūbo Biblijos vertimo laikų (1611) vadinamas puošnus apdaras su ilgomis rankovėmis (hebr. כתנת פסים *ketonet pasim*), kurį Jokūbas pasiūdinęs Juozapui (Pr 37, 3) ir kurį iš Juozapo atima broliai, sumanę jį nužudyti (Pr 37, 23).

[35] Nahumas Kordoveras (Nahum Cordovero) – J. L. Borgeso pramanytas autorius, sudarytas iš biblinio ir istorinio vardų. Nahumas (hebr. נחום – paguoda) yra vienas iš dvylikos Senojo Testamento mažųjų pranašų; Moshe ben Jacobo Cordovero (akronimas Ramak; 1522–1570) – žydų rabinas, vienas iš didžiausių žydų misticizmo – Kabalos – žinovų.

[36] Centonas (lot. *cento* – marška, susiūta iš skiaučių) – literatūros kūrinys, sudarytas iš vieno ar kelių žinomų autorių skirtingų kūrinių eilučių.

[37] Ben Jonson (1572–1637) – anglų dramaturgas ir meno teoretikas, W. Shakespeare'o amžininkas. Čia tikriausiai turimas omenyje jo pomirtinis literatūrinių apybraižų rinkinys *Mediena, arba žmonių ir materijos tyrinėjimai* (*Timber, or Discoveries made upon Men and Matter,* 1640).

[38] Alexander Ross (1590–1654) – škotų teologas, poetinių, filosofinių ir teologinių veikalų lotynų ir anglų kalbomis autorius. Iš poetinių jo kūrinių svarbiausias yra aštuonių tomų poema *Evangelizuojantis Vergilijus* (*Virgilius Evangelizans,* 1634), kurioje pasakojamas Jėzaus gyvenimas Vergilijaus poemų – *Eneidos, Bukolikų* ir *Georgikų* – žodžiais. Tai kūrinys, sudurstytas iš Vergilijaus poemų eilučių, tiksliai nurodant poemų knygų ir eilučių skaičių.

[39] George Moore (1852–1933) – airių kilmės anglų prozininkas, dramaturgas, novelistas, kurio stiliui būdinga įmantri sintaksė ir netikėti sugretinimai.

[40] Thomas De Quincey (1785–1859) – anglų rašytojas, eseistas. Išgarsėjo autobiografine knyga *Anglų opiomano išpažintis* (*Confessions of an English Opium-Eater,* 1821, papildytas 1856), kur aprašė narkotikų sukeltas ekstazės būsenas ir pragariškas kančias. Iš daugybės filosofijos ir literatūros kritikos darbų paminėtinos burleskinė esė *Apie žmogžudystę, kaip vieną iš vaizduojamojo meno rūšių* (*On Murder Considered as One of the Fine Arts,* 2 d., 1827–1839) ir subtili psichologinė studija *Anglų pašto vežimas* (*The English Mail Coach,* 1849). J. L. Borgesas turi omenyje *De Quincey* esė *Homeras ir homeridai* (*Homer and the Homeridae,* 1841).

[41] Pierre Chanut (apie 1604–1667) – prancūzų diplomatas, ambasadorius Švedijos karalystėje ir karalienės Kristinos patarėjas. R. Descartes draugas, supažindinęs jį su karaliene ir nuolat su juo susirašinėjęs. J. L. Borgeso aliuzija yra nuoroda į R. Descarteso laišką P. Chanut, rašytą 1646 m. lapkričio 1 d.; jame prancūzų filosofas teigia, kad laukiniai „mano, jog beždžionės galėtų kalbėti, jei panorėtų, tačiau to nedaro iš baimės, jog bus verčiamos dirbti". (Žr. *Lettre á P. Chanut,* 1er novembre 1646 m. leidinyje R. Descartes, *Oeuvres complètes,* t. 4. *Correspondance Juillet 1643–Avril 1647,* Vrin, 1995.)

[42] Atgal prie Matuzalio (*angl.*). Tai airių dramaturgo Bernardo Shaw (1856–1950) penkių dramų ciklas (1920), jo veiksmo laiko trukmė nuo 4004 m. pr. Kr. iki 31 920 m. Šiose dramose Shaw plėtoja savo pasaulinės istorijos sampratą ir ilgaamžiškumo temą.

[43] Cecilia Ingenieros – J. L. Borgeso pažįstama, argentiniečių filosofo, mediko

ir rašytojo José Ingenieros (1877–1925) duktė. Jos sesuo Delia Ingenieros yra knygos *Senosios germanų literatūros* (*Antiguas literaturas germánicas,* 1951) bendraautorė kartu su J. L. Borgesu.

PRIE J. L. BORGESO* IŠNAŠOS (29 P.)

* Ernesto Sábato (g. 1911) – Argentinos rašytojas ir eseistas. Fizikas pagal išsilavinimą. Kūryba pasižymi intelektualumu, subtilia psichologine analize; joje dominuoja žmogaus susvetimėjimo tema. Išgarsėjo romanu *Tunelis* (*El túnel,* 1948). Ne kartą yra palankiai atsiliepęs apie J. L. Borgesą ir jo kūrybą.

Negyvėlis

Kad varganas žaliūkas iš Buenos Airių priemiesčio, kurio vieninte- lė dorybė – bravūra, pritaps Brazilijos pasienio arklių ganyklose ir taps kontrabandininkų vadeiva, iš pradžių atrodo neįmanomas da- lykas. Tačiau taip manantiems noriu papasakoti apie Benchamino Otaloros, tikriausiai jau užmiršto Balvaneros kvartale ir žuvusio – tai dėsninga – nuo kulkos Rio Grande do Sulio paribyje, likimą. Jo rizikingo nuotykio detalės man nėra žinomos; kuomet jos man bus atskleistos, šią istoriją teks patikslinti ir išplėsti. O kol kas už- teks ir šios santraukos.

1891 metais Benchaminui Otalorai sukanka devyniolika metų. Tai žemakaktis šviesių atvirų akių vaikinas, tik užsispyręs kaip bas- kas. Po vienos nusisekusios dvikovos peiliais jis įtiki savo narsa; jo nesujaudina nei priešininko mirtis, nei būtinybė skubiai dingti iš savo šalies. Vietinis vadukas parūpina jam laiškelį tokiam Aseve- dui Bandeirai Urugvajuje. Otalora sėda valtin ir nusiiria per audrą ir perkūniją. Kitą dieną jis jau klajoja Montevideo gatvėmis, gal slėpdamas liūdesį, gal jo nepažindamas. Bet Asevedo Bandeiros niekur nė kvapo. Apie vidurnaktį vienoje iš Paso del Molino krau- tuvėlių jis pamato, kaip tarp gyvulių varovų įsiplieskia ginčas. Švys- teli peilis; Otalorai nesvarbu, kas teisus, o kas ne, bet jį apsvaigina pavojaus kvapas, kaip kitus – kortos ir muzika. Kovos sumaišty jis atremia klastingą peono[1] dūrį, skirtą žmogui su tamsia skrybėle ir ponču. Vėliau paaiškėja, kad šis esąs Asevedas Bandeira. (Tai su- žinojęs, Otalora suplėšo laišką, nes nutaria verčiau verstis savo

jėgom.) Nors ir tvirtai sudėtas, Asevedas Bandeira palieka klaidingą sukumpusio žmogaus įspūdį, savo visad budriu veidu jis primena žydą, negrą ir indėną, o stotu – beždžionę ir tigrą. Dar vienas ryškus jo išvaizdos bruožas – veidą vagojantis randas, kaip, beje, ir juodų ūsiukų šepetėlis.

Ginčas – alkoholio garų ar vaizdinių sukeltas – baigiasi taip pat staigiai, kaip ir prasideda. Otalora geria su varovais, o tada drauge patraukia į išgertuves, paskui – į vieną bakūžę Senamiestyje, saulei jau patekėjus. Galiniame kiemelyje, ant plikos žemės žmonės taisosi miegoti, pasikišę balnus po galva. Nejučiom Otalora palygina šią naktį su ankstesne; dabar jis tarp draugų, o po kojomis – tvirta žemė. Jo sąžinė kiek nerami, tas tiesa, tačiau Buenos Airių nepasiilgsta. Jis miega lig pat rytmetinių pamaldų, o tuomet jį pažadina tas pats kaimietis, kuris girtas buvo užpuolęs Bandeirą. (Otalora prisimena, kad vėliau šis peonas linksmai gėrė ir ūžė kartu su kitais, o Bandeira pasisodino jį iš dešinės ir girdė lig sąmonės netekimo.) Šis sako, kad jį kviečia šeimininkas. Savotiškoje kontoroje su durimis į priemenę (Otalora niekad nebuvo matęs priemenės su šoninėmis durimis) jo laukia Asevedas Bandeira, jam prie šono – išdidi šviesiaodė rudais plaukais. Bandera jį išgiria, pasiūlo jam taurelę degtinės, pakartoja, jog jis atrodo esąs šaunus vaikinas ir pasiūlo traukti šiaurėn kartu su kitais atsivaryti gyvulių bandų. Otalora sutinka; ryte jie jau traukia keliu Takvarembo kryptimi.

Ir prasideda kitas Otaloros gyvenimas, saulėlydžių per visą dangų ir arklio prakaitu trenkiančių dienų gyvenimas. Toks gyvenimas jam naujas ir kartais atšiaurus, bet įaugęs į kraują: kaip kitos tautos garbina ir jaučia jūrą, taip mes (ir žmogus, sujungiantis šiuos palyginimus) trokštame bekraščių lygumų, aidinčių po kanopom. Otalora išaugo vežikų ir kailialupių kvartaluose; metams nepraėjus jis tampa gauču[2]. Išmoksta sėdėti balne, varinėti kaimenes, mėsinėti, mėtyti tramdantį lasą ir iš kojų verčiantį boleadorą[3], nepasiduoti miegui, vėtroms, šalčiui ir saulei, ginti gyvulius švil-

pesiais ir šauksmais. Tik vieną kart savo mokinystės metais jis mato Asevedą Bandeirą, bet visą laiką jaučia jį esant šalia, nes būti „Bandeiros žmogumi“ – tai kelti pagarbą ir baimę; nes kam nors pasižymėjus, gaučai sako, jog „Bandeirai gaunasi geriau“. Žmonės kalba, jog Bandeira gimė anapus Kvareimos, Rio Grande do Sulyje; ši lyg ir žeminanti aplinkybė jį slėpiningai praturtina selvų glūdumomis, klampynėmis, klaidžiais ir kone begaliniais takų takais. Pamažu Otalora įsitikina, jog Bandeiros amatai devyni, o dešimtas – kontrabanda. Būti varovu reiškia būti tarnu; Otalora nusprendžia verčiau tapti kontrabandininku. Kartą du jo draugužiai gauna užduotį pereiti sieną ir pargabenti samanės; Otalora išprovokuoja ginčą su vienu iš jų, sužeidžia ir užima jo vietą. Jį akstina garbės troškimas ir slaptas noras įsiteikti. „Tegu patronas (galvoja jis) pagaliau susiprotėja, jog aš vienas esu vertingesnis už visą jo urugvajiečių šutvę.“

Praeina dar vieneri metai, ir Otalora vėl atsiduria Montevidėjuje. Jie joja krantu, paskui – miestu (jis Otalorai atrodo didžiulis) ir pasiekia patrono namus. Galiniame kiemelyje žmonės sudeda balnus ir pakinktus. Dienos slenka, bet Otalora nemato Bandeiros. Pašnibždom sakoma, kad jis nesveikuojąs; negras vis bėgioja pas jį į miegamąjį su virduliu ir mate. Kartą vakare ši užduotis paskiriama Otalorai. Jis jaučiasi truputį pažemintas, bet patenkintas.

Miegamasis nesutvarkytas ir tamsus. Jame yra balkonas, pasuktas į vakarus; ilgas stalas, užverstas įspūdinga krūva rimbų, botagų, diržų, peilių ir šautuvų, kambario gilumoj dulsvai švyti senas veidrodis. Bandeira guli aukštielninkas, dejuodamas pro sapnus; jo veidą nutvieskia liepsnojantis saulėlydis. Balto patalo tyruose jis atrodo sumenkęs ir pajuodęs; Otalora pastebi žilus plaukus, nuovargį, vangumą, metų išvagotas raukšles. Jis pasipiktina, kad vyrai klauso šito senio. Galvoja, jog vieno smūgio jam pribaigti būtų gana, ir tą akimirką veidrody pamato kažką įėjus. Tai ta pati rudaplaukė; ji pusnuogė, basa ir stebi jį šaltai, bet susidomėjusi.

Bandeira pasikelia; kol jis kalba apie kaimo reikalus ir viena po kitos tuština matę, jo pirštai žaidžia moters kaselėmis. Galiausiai jis leidžia Otalorai pasišalinti.

Po kelių dienų vyrai gauna įsakymą traukti šiaurėn. Jie prijoja vienišą sodybą – dažnai pasitaiko bekraštėje lygumoje. Nėra nei medžio, nei šaltinio jai pagyvinti, tik saulėtekiai ir saulėlydžiai be gailesčio ją kepina. Šalimais akmeniniai aptvarai gyvuliams, sulysusiems ir neprižiūrėtiems. „Atodūsis“ – taip vadinasi šis varganas trobesys.

Varovų ratelyje Otalora išgirsta, kad netrukus Bandeira atvyks į Montevidėją. Klausia – kodėl; jam paaiškina, jog tarp jų esą įsitrynė toks sugaučėjęs atėjūnas, panūdęs prasimušti į viršininkus. Otalora supranta, kad jie juokauja, tačiau jam paglosto širdį, jog toks pokštas jau įmanomas. Vėliau jis sužino, jog Bandeira susipykęs su vienu iš valdžios atstovų ir šis atsisakęs jo paslaugų. Ši žinia jam maloni.

Atkeliauja dėžės su šaunamaisiais ginklais, atkeliauja sidabrinis dubuo ir ąsotis moters tualetui, atkeliauja damasto užuolaidos; kartą ryte iš už stačių kalnų atkeliauja niūrus, ponču apsisiautęs raitelis tankia barzda. Jis vardu Ulpianas Suaresas, ***kapanga***, tai yra Asevedo asmens sargybinis. Kalba mažai, su brazilišku akcentu. Otalora nežino, kuo paaiškinti jo uždarumą – priešiškumu, panieka ar tiesiog šiurkštumu. Tačiau žino, kad dėl savo sumanymo būtina užsitikrinti Suareso draugystę.

Paskui Benchamino Otaloros gyvenime pasirodo raudis juodais karčiais ir uodega, kurį iš pietų atsivedė Asevedas Bandeira. Jo balnas spindi aptaisytas sidabru, o gūnia apsiūta tigro kailiu. Šis ristūnas – patrono valdžios simbolis, todėl vaikinas jo užsigeidžia, kaip, pagiežos apimtas, ir šviesiaodės moters. Moteris, balnas ir žirgas – štai atributai ar požymiai žmogaus, kurį jis trokšta sunaikinti.

Čia istorija painėja ir gilėja. Asevedas Bandeira yra velniškai sumanus – moka pamažėle įbauginti, išmušti pašnekovą iš vėžių, tai

kalbėdamasis su juo rimtai, tai nuleisdamas viską juokais. Ir Otalora nusprendžia pritaikyti šį dvilypį metodą savo sunkiai užduočiai išspręsti. Jis nutaria palengva išstumti Asevedą Bandeirą. Dalyvaudamas bendruose pavojinguose žygiuose, jis užsitarnauja Suareso draugystę. Jam patiki savo planą; Suaresas pažada padėti. Paskui įvyksta daug kas, tačiau man žinomi tik keli dalykai. Otalora nepaklūsta Bandeirai, pamiršta, apeina ar iškraipo jo įsakymus. Regis, pats likimas įsitraukia į sąmokslą ir pagreitina atomazgą. Vieną vidurdienį Takvarembo stepėse vyrai susišaudo su riograndiečiais; Otalora užima Bandeiros vietą ir ima vadovauti urugvajiečiams. Kulka perveria jam petį: tačiau tą vakarą Otalora grįžta į „Atodūsį" ant vado raudžio, tą vakarą jo kraujas aptaško tigro kailį ir tą naktį jis miega su šviesiaode moterimi. Kitos versijos sukeičia įvykių tvarką ir neigia, jog viskas nutiko per vieną dieną.

Vis dėlto Bandeira nominaliai laikomas vadu. Duoda įsakymus, kurie nevykdomi; Benchaminas Otalora jo neliečia – iš tingumo, o gal iš gailesčio.

Paskutinė istorijos scena sutampa su paskutinės 1894 metų nakties puota. Ta naktį „Atodūsio" žmonės valgo šviežius kepsnius ir kaista nuo alkoholio; kažkas be paliovos uoliai brazgina milongą. Garbingiausioj vietoj už stalo Otalora, girtutėlis, džiūgaute džiūgauja, šėlte šėlioja; šis svaiginantis aukštis – jo nenumaldomos lemties simbolis. Bandeira niūkso aidint šūksniams, netrukdydamas lietis nakties linksmybėms. Varpui išmušus dvylika, jis pakyla it prisiminęs kažkokią prievolę. Atsistoja ir tyliai beldžiasi į duris pas moterį. Ji iškart atidaro tarytum laukusi ženklo. Išeina pusnuogė ir basa. Saldžiu, meilikaujančiu balsu šeimininkas jai įsako:

– Jei tu ir portenjas[4] šitaip mylit vienas kitą, tai pabučiuok jį čia pat visiems matant.

Kitaip grasinasi susidoroti. Moteris delsia, tačiau du vyrai pagriebia ją už rankos ir bloškia prie Otaloros. Paplūdusi ašarom, ji bučiuoja jam krūtinę ir veidą. Ulpianas Suaresas išsitraukia revolverį.

Prieš mirtį Otalora suvokia, jog nuo pat pradžių buvo išduotas, pasmerktas mirti, kad jam buvo leista mylėti, valdyti ir triumfuoti tik todėl, kad jį jau laikė negyvu, tik todėl, kad Bandeirai jis jau buvo negyvėlis.

Suaresas šauna kone su panieka.

Komentarai

[1] Peonas (isp. *peón*) – padienis darbininkas, samdinys, bernas.

[2] Gaučas (isp. *gaucho*) – Pietų Amerikos etninės grupės – ispanų ir indėnų mišrių šeimų palikuonis; verčiasi gyvulininkyste, medžiokle ir iš dalies žemdirbyste.

[3] Boleadoras (isp. *boleadoras*) – Pietų Amerikos pampose raitų indėnų sviedžiamasis medžioklės ginklas: ilgas diržas, kurio gale pririštas akmuo, metamas taip, kad sprunkančiam žvėriui apsivyniotų apie kojas.

[4] Portenjas (isp. *porteño*) – niekinama Buenos Airių gyventojų pravardė.

Teologai

Nusiaubę sodą, išniekinę taures ir altorius, hunų raiteliai įsiveržė į vienuolyno biblioteką, sudraskė į skutus jiems nesuprantamas knygas ir plūsdamiesi sudegino jas, galbūt baimindamiesi, jog knygų raidės slepia šventvagystes ir niekina jų dievą – geležinį jataganą. Sudegė palimpsestai[1] ir kodeksai, bet laužo vidury, pelenuose kone nepaliesta išliko dvyliktoji *Civitas Dei*[2] knyga, pasakojanti, kaip kadaise Platonas Atėnuose mokęs, jog laikų pabaigoje viskas vėl atgims ankstesniu pavidalu, o jis Atėnuose tai pačiai auditorijai iš naujo dėstysiąs tą patį mokymą. Liepsnų pagailėtas tekstas pelnė ypatingą pagarbą ir tie, kurie jį skaitė ir perskaitinėjo šioje atokioje provincijoje, net neprisiminė, kad autorius paminėjo šį mokymą vien tam, kad vėliau jį kuo rūsčiau paneigtų. Šimtmečiu vėliau Aurelianas, Akvilėjos[3] koadjutorius[4], sužinojo, kad Dunojaus pakrantėse neseniai atsiradusi monotonų (taip pat vadinamų anuliarais) sekta išpažįsta, jog istorija judanti ratu ir kad nesą nieko, ko nebūtų buvę anksčiau ir ko nebūsią ateityje. Kalnų vietovėse Ratas ir Gyvatė[5] išstūmė Kryžių. Žmones užvaldė siaubas, bet lyg paguoda pasklido gandas, kad Jonas Panonietis[6], išgarsėjęs traktatu apie septintąjį Dievo atributą, rengiasi sutriuškinti šlykščią ereziją.

Aurelianą šios naujienos nuliūdino, ypač paskutinė. Jis žinojo, kad teologiniuose dalykuose kiekvienas naujas žodis yra rizikingas, bet pasvarstė, jog ciklinio laiko doktrina yra gan neįprasta, gan įstabi, todėl rizika nebūsianti didelė. Labiau jam uždavė širdį

Jono Panoniečio įsikišimas – tiesiog įsibrovimas. Prieš dvejus metus pastarasis savo žodingu traktatu *De septima affectione Dei sive de aeternitate*[7] uzurpavo specialią Aureliano temą; nūnai, tarsi laiko problema priklausytų jam vienam, jis ruošėsi atversti į doros kelią – ko gero, Prokrusto argumentais, priešnuodžiais, baisesniais negu Gyvatės nuodai, – šituos anuliarus... Tą naktį Aurelianas, sklaidydamas senovinį Plutarcho[8] dialogą apie orakulų nykimą, dvidešimt devintame skirsnyje perskaitė žodžius, išjuokiančius stoikus, kurie teigia, esą egzistuoja begalė pasaulių su begale saulių, mėnulių, Apolonų, Artemidžių ir Poseidonų. Šį radinį Aurelianas palaikė sėkmę pranašaujančiu ženklu ir pasiryžo aplenkti Joną Panonietį bei sugriauti Rato ereziją.

Kartais vyras siekia moters meilės, kad užmirštų, kad daugiau negalvotų apie ją; taip ir Aurelianas panūdo pranokti Joną Panonietį, kad išsigydytų nuo pagiežos, kurią pastarajam jautė, o ne tam, kad pakenktų. Rašydamas, regzdamas silogizmus ir kandžių įžeidimų pynes, visus tuos *nego*[9] ir *autem*[10] ir *nequaquam*[11], jis apsiramino ir įstengė pamiršti šią pagiežą. Jis rentė ilgiausius ir kone neišnarpliojamus sakinius, užgriozdintus įterpiniais, – juose stiliaus nerūpestingumas ir solecizmai atrodė kaip paniekos formos. Kakofoniją jis pavertė savo įrankiu. Numanydamas, kad Jonas anuliarus triuškins pranašiškų ištarų svoriu, Aurelianas, vengdamas panašumo, pasirinko pašaipą. Augustinas buvo parašęs, kad Jėzus yra tiesus kelias, išvaduojantis mus iš vingiuoto labirinto, kuriame klaidžiojo bedieviai; Aurelianas, uoliai banalus, juos lygino su Iksionu[12], su Prometėjaus kepenimis, su Sizifu, su Tėbų karaliumi, mačiusiu dvi saules[13], su mikčiojimu, su papūgomis, su veidrodžiais, su aidais, su noriją[14] sukančiais mulais ir su dviragiais silogizmais[15]. (Pagoniški mitai, nors ir pažeminti iki retorinių puošmenų, tebegyvavo.) Kaip bet kuris bibliotekos savininkas, Aurelianas jautėsi kaltas, jog nepažįsta jos visos; ši vidinė prieštara paskatino jį pasinaudoti daugeliu knygų, kurios, regis, smerkė jo aplaidumą. Šitaip jis sugebėjo įsprausti vieną ištrauką iš Origeno *De principiis*[16],

kur neigiama, kad Judas Iskariotas vėl išduos Viešpatį, o Paulius Jeruzalėje vėl stebės kankinišką Stepono mirtį, o kitą iš Cicerono *Academica priora*[17] – joje šis išjuokia tuos, kurie įsivaizduoja, jog tuo metu, kai jis kalbasi su Lukulu, begalė kitų Lukulų ir Ciceronų kalba tą patį begalėje kitų vienodų pasaulių. Be to, Aurelianas prieš monotonus nukreipė minėtą Plutarcho tekstą ir didžiai pasipiktino tuo, jog esą stabmeldys labiau paisė *lumen naturae*[18] negu jie Dievo žodžio. Šiam veikalui parašyti jam prireikė devynių dienų, o dešimtąją jis gavo Jono Panoniečio paneigimo vertimą.

Jis buvo veik juokingai trumpas; Aurelianas pažvelgė į jį su panieka, paskui – su baime. Pirmoje dalyje buvo aiškinama Laiško hebrajams devinto skyriaus pabaiga – ten pasakyta, jog Jėzus buvo paaukotas ne daugelį kartų nuo pasaulio sutvėrimo, o vieną kartą amžių pabaigoje. Antroje dalyje buvo pateiktas biblinis pamokymas apie tuščią pagonių daugiažodžiavimą (Mt 6, 7) ir ta vieta iš septintosios Plinijaus knygos, kur sakoma, jog plačioje Visatoje nėra dviejų panašių veidų. Lygiai taip, teigė Jonas Panonietis, nerasi dviejų vienodų sielų, ir pats niekingiausias nusidėjėlis yra toks pat brangus, kaip ir jo labui pralietas Jėzaus Kristaus kraujas. Vieno žmogaus poelgis, teigė jis, yra svaresnis už visas devynias koncentrines dangaus sferas, o įsivaizduoti, jog poelgis gali išnykti ir vėl atsirasti, yra perdėta vėjavaikystė. Laikas neatkuria to, ko netenkame: amžinybė tai saugo rojaus šlovei, taip pat ir pragaro ugniai. Traktatas buvo aiškus ir universalus; regis, jį buvo parašęs ne konkretus individas, o bet kuris žmogus, arba žmonija.

Aurelianas pajuto kone fizinį pažeminimą. Jau galvojo sunaikinti ar perdaryti savo veikalą, bet, spiriamas pagiežingo dorumo, nusiuntė jį į Romą nepakeitęs nė vienos raidės. Po kelių mėnesių, sušaukus Pergamo susirinkimą, paneigti monotonų klaidatikystę buvo patikėta (kaip nesunku numanyti) Jonui Panoniečiui; jo mokslingo ir santūraus paneigimo užteko eretikų vadovą Euforbą[19] nu-

teisti mirčiai ant laužo. *Tai jau buvo įvykę ir vėl įvyks, – pasakė Euforbas. Jūs uždegate ne laužą, uždegate ugninį labirintą. Jei čia susijungtų visi laužai, kuriuose degiau, jie netilptų žemėje, o angelai apaktų. Jau daugelį kartų tai sakiau.* Paskui jis ėmė rėkti, nes jį pasiekė liepsnos.

Ratas krito, nugalėtas Kryžiaus*, bet Aurelianas ir Jonas tęsė slaptą tarpusavio kovą. Abudu grūmėsi tose pačiose gretose, abudu troško to paties atlygio, kariavo prieš tą patį Priešą, tačiau Aurelianas negalėjo parašyti nė žodžio, kuriame neslypėtų nepripažintas noras pranokti Joną. Jų dvikova buvo nematoma; jeigu išsamios vardų rodyklės manęs neapgauna, kito vardas visiškai nefigūruoja gausiuose Aureliano raštuose, įtrauktuose į Minjo[20] *Patrologiją*. (Iš Jono veikalų išliko vos dvidešimt žodžių.) Abudu nepritarė antrojo Konstantinopolio susirinkimo[21] anatemoms, abudu persekiojo marijonus, neigusius dieviškąją Sūnaus prigimtį, abudu pripažino kaip ortodoksalią Kosmos[22] *Krikščionių topografiją;* joje mokoma, jog žemė keturkampė tarsi judėjų padangtė. Nelaimė, visuose keturiuose žemės kampuose įsisiūbavo kita darganota erezija. Užgimusi Egipte ar Azijoje (liudijimai skiriasi, ir Buse[23] nenori pripažinti Harnako[24] argumentų), ji užkrėtė rytų provincijas ir pastatė savo šventoves Makedonijoje, Kartaginoje ir Tryre. Regis, ji siautėjo visur – sklido gandas, jog Britanijos diecezijoje krucifiksus apvertė aukštyn kojom, o Cesarėjoje Viešpaties atvaizdą pakeitė veidrodžiu. Naujųjų atskalūnų simboliu tapo veidrodis ir obolas.

Istorijoje jie žinomi įvairiais vardais (spekuliarai, abismalai, kainitai), bet labiausiai paplito Aureliano duotu ir jų įžūliai perimtu histrionų vardu. Frigijoje, kaip ir Dardanijoje, juos praminė simuliakrais[25]. Jonas Damaskietis[26] vadino juos formomis; tiesa, čia derėtų pažymėti, jog šio intarpo nepripažįsta Erfjordas[27]. Nėra tokio erezijų tyrinėtojo, kuris apstulbęs nerašytų apie jų pašėlusius pa-

* Runiškuose kryžiuose abu priešiški simboliai sugyvena persipynę vienas su kitu.

pročius. Daugelis histrionų išpažįsta asketizmą; vieni žalojosi kaip Origenas, kiti gyveno po žeme, kloakose, treti išsiraudavo akis, ketvirti (nebukadnecarai iš Nitrijos) „ėdė žolę kaip jaučiai, o jų plaukai užaugo tokie ilgi kaip erelių plunksnos". Nuo kūno marinimo ir askezės jie neretai pereidavo prie nusikaltimų, kai kurios bendruomenės nevengė vagysčių, kitos – žmogžudysčių, trečios – sodomijos, kraujomaišos ir zoofilijos. Visos jos buvo šventvagiškos, plūdo ne tik krikščionių Dievą, bet ir paslaptingas savojo panteono dievybes. Kurpė savo šventąsias knygas – dėl jų dingimo apgailestauja mokslininkai. Seras Tomas Braunas[28] maždaug 1658 metais rašė: „Laikas sunaikino pretenzingas histrionų evangelijas, bet ne užgaules, kuriomis buvo pliekiama jų bedievystė"; Erfjordas spėjo, jog šios „užgaulės" (išlikusios viename graikų sąvade) ir yra dingusios evangelijos. Tai nesuprantama, jeigu nesam susipažinę su histrionų kosmologija.

Hermetinėse knygose parašyta: kas apačioje – tas ir viršuje, o kas viršuje – tas ir apačioje[29]; *Zohare*[30] sakoma, jog žemesnysis pasaulis yra aukštesniojo veidrodis. Histrionų mokymas iškraipė šią mintį. Jie rėmėsi Matu 6, 12 („Atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams") ir 11, 12 („dangaus karalystė jėga puolama"), kaip įrodymu, jog žemė veikia dangų, ir 1 Kor 13, 12 („Dabar mes matome lyg veidrodyje, mįslingu pavidalu"), kaip įrodymu, jog visa, ką matome, yra melas. Galbūt pasidavę monotonų įtakai, jie įsivaizdavo, jog kiekvienas žmogus yra du žmonės ir tikrasis iš jų kitas, tasai kuris danguje. Taip pat jie įsivaizdavo, jog mūsų poelgiai meta atvirkštinį atspindį: jei mes budime, tai kitas miega, jei mes ištvirkaujame, tai kitas yra skaistus, jei vagiame, kitas yra doras. Po mirties mes susijungsime su juo ir tapsime juo. (Tolimą šių mokymų atbalsį girdime Blua kūryboje[31].) Kiti histrionai samprotavo, kad pasauliui ateis galas, kai bus išsemtos visos jo galimybės; kadangi pasikartojimų negali būti, teisuolis privalo atmesti (atlikti) pačius šlykščiausius darbus, idant jie nesuterštų ateities ir paspartintų Jėzaus

karalystės atėjimą. Šią tezę neigė kitos sektos, teigusios, jog pasaulio istorija turi išsipildyti kiekviename žmoguje. Dauguma, kaip sako Pitagoras, turės persikūnyti į daugelį kūnų, kol išsilaisvins; kiti, proteikai, „per vieną gyvenimą būna liūtais, drakonais, šernais, vandeniu ir medžiu". Demostenas[32] mini apsivalymą purvu – jį turi išmėginti orfikų misterijų pašvęstieji; taip pat ir proteikai mėgino apsivalyti blogiu. Jie manė, kaip ir Karpokratas[33], jog niekas neišeis iš kalėjimo, kol neatsiteis ligi paskutinio skatiko (Lk 12, 59), ir suviliodavo atgailautojus dar kita bibline eilute: „Aš atėjau, kad žmonės turėtų gyvenimą, kad apsčiai jo turėtų" (Jn 10, 10). Taip pat jie postringavo, jog nebūti piktadariu yra šėtoniška puikybė... Daugybę įvairiausių mitologijų priaudė histrionai: vieni aukštino asketizmą, kiti – paleistuvystę, bet visi drumstė protus. Teopompas, histrionas iš Berenikės, neigė visus mitus; jis teigė, jog kiekvienas žmogus yra dievybės projektuojamas organas pasauliui jausti[34].

Aureliano diecezijos eretikai priklausė tiems, kurie teigė, jog laikas nesikartoja, o ne tiems, kurie teigė, jog kiekvienas veiksmas atsispindi danguje. Ši aplinkybė buvo keista, ir viename iš pranešimų romėnų valdžiai Aurelianas užsiminė apie ją. Prelatas, gavęs šį pranešimą, buvo imperatorienės nuodėmklausys; visi žinojo, kad tokios atsakingos pareigos jam užginė mėgautis intymiais spekuliatyviosios teologijos džiaugsmais. Bet prelato sekretorius – anksčiau bendradarbiavęs su Jonu Panoniečiu, o nūnai tapęs priešu – garsėjo kaip itin priekabus erezijų tyrėjas; Aurelianas dar pridėjo histrionų erezijos, sutinkamos Genujos ir Akvilėjos sektantų sueigose, aprašą. Parašęs kelis skirsnius, jis rengėsi išsakyti baisiąją tezę, jog nesą dviejų vienodų akimirkų, bet jo plunksna staiga sustojo. Jis niekaip negalėjo rasti tinkamos formuluotės; naujosios erezijos pamokymai („Nori pamatyti tai, ko nematė žmogaus akys? Pažvelk į mėnulį. Nori išgirsti tai, ko ausys negirdėjo? Paklausyk paukščio klyksmo. Nori palytėti tai, ko nelietė žmogaus ranka? Paliesk žemę. Iš tiesų jums sakau, jog Dievas dar nesukūrė pasau-

lio“) buvo pernelyg išpūsti, metaforiški ir nesidavė atpasakojami. Staiga jo dvasią persmelkė dvidešimties žodžių sakinys. Apsidžiaugęs jį užrašė. Iškart po to šmėstelėjo įtarimas, jog formuluotė – ne jo. Kitą dieną jis prisiminė prieš daugelį metų ją skaitęs Jono Panoniečio traktate *Adversus annulares*[35]. Patikrino citatą – taip, ji buvo ten. Aurelianą apniko abejonės. Pakeisi ar pašalinsi šiuos žodžius – ištara neteks jėgos, paliksi – nuplagijuosi nekenčiamo žmogaus mintį, nurodysi šaltinį, vadinasi, įskųsi. Jis pasišaukė Dievo pagalbos. Kitos dienos pavakare angelas sargas padiktavo jam kompromisinį sprendimą. Aurelianas išsaugojo tuos žodžius, bet nuo savęs pridėjo tokį perspėjimą: *Tai, apie ką nūnai loja eretikai tikėjimui sudrumsti, mūsų amžiuje pasakė vienas mokyčiausias vyras labiau per neapsižiūrėjimą nei dėl nuodėmės.* Paskui atsitiko tai, ko jis bijojo, ko laukė, kas buvo neišvengiama. Aurelianui teko atskleisti, kas buvo tas vyras; Jonas Panonietis buvo apkaltintas erezijų skelbimu.

Po keturių mėnesių kalvis iš Aventino, histrionų melo suklaidintas, ant savo sūnelio pečių užvertė didžiulį geležinį rutulį, kad jo antrininkas pakiltų į orą. Vaikas žuvo. Šio nusikaltimo siaubas privertė Jono teisėjus laikytis besąlygiško griežtumo. Tas nepanorėjo atsižadėti savo pažiūrų ir vis kartojo, kad neigti jo nuomonę – tolygu įpulti į pražūtingą monotonų ereziją. Jis nesuprato (nenorėjo suprasti), jog kalbėti apie monotonų ereziją nėra prasmės – apie juos visi seniai pamiršo. Užsispyręs kaip senis, jis vieną po kito bėrė žėrinčius sakinių periodus iš ankstesnių poleminių darbų, tačiau teisėjai net nesiteikė klausytis to, kuo kadaise taip žavėjosi. Užuot pamėginęs apsivalyti nuo menkiausios histrionizmo dėmės, jis puolė įrodinėti, jog mintis, dėl kurios yra kaltinamas, griežtai ortodoksali. Jis ginčijosi su žmonėmis, nuo kurių nuosprendžio priklausė jo likimas, ir padarė didžiulę klaidą – gynėsi su išmone ir ironija. Spalio dvidešimt šeštą, po svarstymų, trukusių tris dienas ir tris naktis, jis buvo nuteistas mirti ant laužo.

Aurelianas dalyvavo vykdant bausmę, mat atsisakydamas būtų kaip ir prisipažinęs kaltas. Bausmei vykdyti buvo pasirinkta kalva, kurios žalioje viršūnėje stūksojo giliai į žemę įleistas stulpas, jį supo malkų ryšuliai. Teismo pareigūnas perskaitė tribunolo nuosprendį. Vidurdienio saulės kepinamas, Jonas Panonietis gulėjo kniūpsčias ant žemės ir staugė kaip žvėris. Pirštais draskė žemę, bet budeliai pagriebė jį, nurengė ir galop pririšo prie gėdos stulpo. Ant galvos jam užmovė šiaudinę sieroj išmirkytą karūną; ant krūtinės pakabino pragaištingąjį *Adversus annulares.* Išvakarėse buvo paliję, ir malkos degė prastai. Jonas Panonietis meldėsi graikiškai, paskui – nežinoma kalbą. Laužas jau ryškiai liepsnojo, kai Aurelianas išdrįso pakelti akis. Ugniniai liežuviai akimirkai sustingo – Aurelianas pirmą ir paskutinį kartą pamatė nekenčiamojo veidą. Jis priminė jam kažką, tik jis niekaip neįstengė prisiminti ką. Paskui liepsnos uždengė Joną Panonietį, tas ėmė rėkti ir atrodė, jog rėkia pats laužas.

Plutarchas pasakoja, kad Julijus Cezaris apraudojo Pompėjaus mirtį; Aurelianas neapraudojo Jono, bet jautėsi kaip žmogus, išsigydęs nuo nepagydomos ligos, tapusios jo gyvenimo dalimi. Akvilėjoje, Efeze, Makedonijoje metai lyg plaukė viršum jo. Jis veržėsi į atšiaurius imperijos paribius, klampias pelkes ir mąslias dykumas, kad vienatvėje perprastų savo likimą. Vieną riaumojančių liūtų naktų, mauritaniškoje celėje jis iš naujo apmąstė sudėtingą kaltinimą, iškeltą Jonui Panoniečiui ir kažkelintą kartą pateisino nuosprendį. Tačiau pateisinti savo klastingą skundą buvo sunkiau. Rusadire[36] jis pasakė jau pasenusį pamokslą: *Šviesa iš šviesos, deganti atskalūno kūne.* Hibernijoje[37], miškų apjuostoje vienuolyno celėje, naktį prieš aušrą jį ūmai pažadino šniokščiantis lietus. Jis prisiminė aną romėnišką naktį, kuomet jį taip pat netikėtai pažadino krapnojantis lietus. Vidurdienį žaibas uždegė medžius, ir Aurelianas mirė tokia pat mirtimi kaip ir Jonas.

Šios istorijos finalas atpasakotinas tik metaforomis, nes vyksta dangaus karalystėje, kur laikas neegzistuoja. Ko gero, derėtų pasa-

kyti, kad Aurelianas kalbėjosi su Dievu ir kad Šis taip mažai domisi religiniais disputais, jog palaikė jį Jonu Panoniečiu. Atrodo, kad toks faktas liudija dieviškojo proto sumaištį; tačiau tiksliau būtų sakyti, jog rojuje Aurelianas suprato, kad neįžvelgiamai dievybei jis ir Jonas Panonietis (ortodoksas ir eretikas, nekentėjas ir nekenčiamasis, kaltintojas ir auka) buvo vienas ir tas pats asmuo.

Komentarai

[1] Palimpsestas (gr. *Palimpsestos* – iš naujo skustas; nuo παλιν – iš naujo, ψαω arba ψαιω – skusti) – pergamentas arba papirusas, ant kurio, nuskutus ankstesnius užrašus, rašyta antrą kartą.

[2] Dievo valstybė (*lot.*). Tai vienas iš pagrindinių šv. Augustino (354–430) traktatų, rašytas 413–426 m. Knygą parašyti jį paskatino Alaricho vadovaujamų vestgotų invazija ir Romos nusiaubimas 410 m. Su Platonu ir su jo pasaulio kilmės bei laiko prigimties samprata jis polemizuoja traktato XII knygos 13 skirsnyje.

[3] Akvilėja – miestas Šiaurės Italijoje, romėnų įkurtas II a. pr. Kr. 452 m. jį užėmė ir nusiaubė Atilos vadovaujami hunai.

[4] Koadjutorius (lot. *coadiutor* – padėjėjas), katalikų dvasininkas, bažnytinės valdžios paskirtas padėti aukštesnio rango dvasininkui (paprastai titulinis vyskupas, paskirtas padėti vyskupui ordinarui).

[5] Ratas ir Gyvatė – pagonybės ir kai kurių gnosticizmo sektų (ofitų ir kt.) simboliai čia priešpriešinami krikščionybei kaip pagonybės atributai.

[6] J. L. Borgeso pramanytas teologas. Panonija buvo Romos imperijos provincija, apytikriai apimanti dabartines Austrijos, Kroatijos ir Vengrijos teritorijas.

[7] Apie septintąją Dievo meilę, arba apie amžinybę (*lot.*).

[8] Plutarchas (gr. Πλούταρχος, apie 46–apie 120) – produktyvus ir visapusis graikų rašytojas. Garsiausias veikalas – *Paralelinės biografijos* (gr. Παράλληλοι βίοι), kurių išliko 46. Pagal kosmopolitinį ano meto skonį vienas greta kito aprašomi romėnas ir graikas, susiejami dviejų žmonių, panašių savo siekiais ir dar-

bais, gyvenimai, pvz., Tesėjo ir Romulo, Aleksandro ir Julijaus Cezario, Demosteno ir Cicerono ir pan.

[9] Neigiu (*lot.*).

[10] Tačiau, antra vertus (*lot.*).

[11] Visai ne, jokiu būdu (*lot.*).

[12] Iksionas (gr. Iξίον) – Tesalijos lapitų karalius. Kada jo žmonos Dejos tėvas pareikalavo žadėtų vestuvinių dovanų, Iksionas, pasikvietęs uošvį pas save, įstūmė jį į duobę, pilną degančių žarijų. Kadangi niekas neapsiėmė „apvalyti" Iksioną nuo nuodėmės padarius nusikaltimą, jį apėmė beprotybė. Tik Dzeusas jo pasigailėjo ir „apvalęs" pakvietė į dievų puotą. Nedėkingasis karalius pradėjo siekti Heros meilės, tada Dzeusas iš debesų sukūrė Heros paveikslą (arba Hera pakeitė Nefele – ji graikiškai reiškia debesį), ir iš jų meilės gimė kentaurai. Iksionui ėmus girtis savo ryšiu su Hera, Dzeusas liepė jį pririšti prie nuolat besisukančio ugninio rato ir užmesti dangun. Šis mitas gana dažnai vaizduojamas Antikos mene.

[13] Turimas omenyje Pentėjas (gr. Πενθεύς) – Tebų karalius, priešinęsis Dioniso kultui ir sudraskytas bakchančių. (Žr. Euripidas (*Bacchae*, IV epeisodijas, 918–919).)

[14] Norija (isp. *noria iš arabų na'ura*) – nuolatinio veikimo keliamasis įrenginys, samčiais arba kaušais transportuojantis skysčius ir birias medžiagas vertikaliai arba dideliu poslinkio kampu.

[15] J. L. Borgesas tikriausiai turi omenyje vieną iš senovės graikų elėjiečių Megaros mokyklos sofizmų, priskiriamą Eubulidui. Šis silogizmas žinomas pavadinimu Raguotis: ko nepametei, tą turi; ragų nesi pametęs, vadinasi, juos turi.

[16] Apie pradus (*lot.*). Origenas (Ωριγένης, apie 181/2–251 ar 254) – ankstyvosios krikščionybės filosofas ir teologas. Gimė tikriausiai Aleksandrijoje (Egiptas). 203–231 m. vadovavo Aleksandrijos katechetų mokyklai; Aleksandrijos vyskupo Demetrijaus apkaltintas erezija ir pašalintas persikėlė į Cezarėją (Palestina). Krikščionių persekiojimo įkarštyje Origenas buvo įmestas į kalėjimą ir nukankintas. Keturių knygų traktate *Apie pradus* (gr. Περί αρχών, lot. *De principiis,* apie 229; graikiškai tik fragmentai, bet išliko visas lotyniškas Rufino vertimas) pirmasis nuosekliai išdėstė krikščionybės doktriną.

[17] Akademiniai samprotavimai (*lot.*). Tai iš dalies išlikęs Cicerono filosofinis traktatas. Apie daugybę pasaulių kalbama II knygoje (XVII, 55; XL, 125).

[18] Prigimtinės šviesos (*lot.*).

[19] Euforbo vardą J. L. Borgesas tikriausiai nusižiūrėjo iš graikų filosofo ir rašytojo Diogeno Laertijo (Διογένης Λαέρτιος; III a. po Kr.) knygos *Apie įžymių filosofų gyvenimus ir pažiūras* (Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφία εὐ δοκιμησάντων). Rašydamas apie Pitagorą, Diogenas pateikė tokį liudijimą (VIII, 4): „Heraklidas iš Ponto teigia, kad Pitagoras apie save patį štai ką pasakoja: tartum buvęs jis kitados Aitalidas ir buvęs laikomas Hermio sūnumi. Hermis jam leidęs pasirinkti, ko tik jis panorėtų, išskyrus nemirtingumą. Jis panorėjęs gyvas ir miręs prisiminti visus įvykius. Taigi gyvenime jis viską aiškiai prisimindavęs. O miręs irgi išsaugojęs tą pačią atmintį. Po kurio laiko jis įsikūnijęs Euforbe ir buvęs sužeistas Menelajo. O Euforbas sakėsi taip pat buvęs kadaise Aitalidas ir iš Hermio gavęs dovaną bei sužinojęs apie sielos persikėlimą, apie tai, kaip ji klaidžiojusi ir į kiek augalų bei gyvulių persikėlusi, ir ką siela Hade iškentusi, ir kas kitoms atsitinką. Kai mirė Euforbas, jo siela perėjusi į Hermotimą, kuris ir pats, norėdamas būti tuo tikras, užkopęs į Branchidus ir įžengęs į Apolono šventyklą, parodęs, kurį skydą Menelajas buvo paaukojęs (jis sakėsi, kad, plaukdamas iš Trojos, paaukojęs Apolonui skydą), – skydą jau supuvusį, tik išlaikiusį dramblio kaulo priešakinę dalį. Hermotimui mirus, gimęs Piras iš Delo – žvejas. Ir vėl jis viską atminęs, kaip pirmiausia buvęs Aitalidu, po to Euforbu, po to Hermotimu, o paskui Piru. Pirui mirus, gimęs Pitagoras, kuris prisiminęs visa tai, apie ką pasakyta". (Žr. *Filosofijos istorijos chrestomatija.* Antika, Vilnius: Mintis, 1977, p. 38, vertė R. Mironas.)

[20] Jacques Paul Migne (1800–1875) – prancūzų kunigas, teologas ir teologinės literatūros leidėjas. Jo reikšmingiausias kaip leidėjo darbas yra *Patrologija* (*Patrologia,* 1844–1866), Bažnyčios Tėvų raštų rinkinys, kurį sudaro 221 tomas lotynų kalba nuo anksčiausių laikų iki popiežiaus Inocento III (1198–1216) ir 166 tomai graikų kalba iki Florencijos susitikimo, vykusio 1438–1439 m. Pagrindinė šio rinkinio vertė yra ta, jog jame išspausdinti tekstai, neskelbti niekur kitur.

[21] II Konstantinopolio susirinkimas buvo sušauktas 553 m. imperatoriaus Justiniano I; jis pasmerkė monofizitus ir patvirtino Origeno pasmerkimą.

[22] Kosma Indikopleustas (Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης, t. y. Indijon plaukęs; VI a. po Kr.) – Egipto pirklys, vėliau tapęs vienuoliu. Veikale *Krikščionių topografija* (Χριστιανική Τοπογραφία, apie 547–550) apibendrino savo kelionėse patirtus įspūdžius.

[23] Wilhelm Bousset (1865–1920) – teologas, Biblijos tyrinėjimų mokyklos steigėjas. Pagrindinės jo tyrimų sritys buvo judaizmas ir ankstyvoji krikščionybė, taip pat gnosticizmas. Polemizavo su A. Harnacku, laikydamas gnosticizmą krikščionybės orientalizacija ir kildindamas jį iš Sirijos; A. Harnackas, priešingai, teigė helenistinę gnosticizmo kilmę ir siejo jį su Egiptu.

[24] Adolf von Harnack (1851–1930) – vokiečių evangelikų liuteronų liberalios krypties teologas.

[25] Visos išvardytos gnostikų sektos, išskyrus kainitus, yra J. L. Borgeso pramanytos. Kainitus mini šv. Irenėjus (apie 130–200) veikale *Prieš erezijas* (*Adversus haereses,* I, 31, 1–2), krikščionių teologas Tertulianas (160–240?) veikale *Apie potvarkius prieš eretikus* (*De praescriptione haereticorum,* XXXIII), siedamas juos su nikolaitais, ir kai kurie kiti autoriai.

[26] Jonas Damaskietis (Ιωάννης ο Δαμασκηνός; apie 675–apie 754) – Bizantijos krikščionių filosofas ir teologas, poetas. Vienas iš Bažnyčios tėvų. Savo pagrindiniame trijų dalių veikale *Pažinimo šaltinis* (Πηγή γνώσεος) baigė sisteminti Rytų patristiką, sujungdamas į vientisą ir darnią sistemą iki jo rašiusius filosofijos, dogmatikos ir mistikos autorius.

[27] Erfjordas – J. L. Borgeso pramanytas danų hebraistas, minimas ir apsakyme *Trys Judo versijos.* (Žr. Borges J. L. *Fikcijos,* Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 125, vertė S. Goštautas ir kt.)

[28] Thomas Browne (1605–1682) – anglų gydytojas ir rašytojas. Tačiau tokios citatos Browne'o raštuose nėra, tikriausiai tai literatūrinė J. L. Borgeso mistifikacija.

[29] Citata iš Hermiui Trismegistui priskiriamo pamatinio hermetinio teksto *Smaragdinė lentelė* (*Tabula smaragdina*), parašyto maždaug V a. po Kr. nežinomo asmens, paveikto Aleksandrijos kultūros įtakos: „Teisinga be melo, tikra ir neabejotina: kas apačioje, tas ir viršuje, o tai, kas viršuje, yra kaip apačioje, [skirta] vienatinio veiksmo stebuklui atlikti".

[30] Zoharas (hebr. זהר *Zohar,* t. y. „Spindesys, švytėjimas, pašvaistė") – svarbiausias žydų misticizmo – Kabalos – tekstas. Tai mistinis Penkiaknygės komentaras, parašytas aramėjų ir hebrajų kalbomis.

[31] Léon Marie Bloy (1846–1917) – prancūzų katalikų rašytojas, žurnalistas. Griežtai kritikavo materializmą, natūralizmą, gynė simbolizmą.

[32] Apvalymo apeigas, trinant įšventinamąjį moliu ir sėlenom per Bakcho šventę, graikų oratorius Demostenas (384–322 pr. Kr.) mini savo kalboje prieš Aischiną *Apie vainiką* (Περὶ τοῦ Στεφάνου, 289 skirsnis).

[33] Karpokratas (II a. pirmoji pusė) – neoplatonikas iš Aleksandrijos. Jo raštų neišliko. Apie autoriaus filosofiją žinome iš fragmentų, paskelbtų Klemenso Aleksandriečio veikale *Kilimai,* taip pat Irenėjaus, Ipolito ir kitų krikščionių rašytojų liudijimų.

[34] Tai kiek pakeista citata iš G. W. Leibnizo laiško anglų filosofui ir teologui S. Clarke'ui (1675–1729), gynusiam Newtono pažiūras: „Ponas Newtonas sako, kad erdvė yra organas, kuriuo Dievas naudojasi pasauliui jausti". (Išsamiau žr. *Correspondance Leibniz-Clarke présentée d'après les manuscrits originaux des bibliothèques de Hanovre et de Londres par André Robinet,* Paris: PUF, 1991.)

[35] Prieš anuliarus (*lot.*).

[36] Rusadiras (Rusaddir) – VIII ar VII a. pr. Kr. finikiečių įkurtas uostas, vėliau užimtas romėnų. Dabar Melilija – Ispanijai priklausantis uostas Maroke.

[37] Hibernija (Hibernia) – taip senovėje vadinta Airija.

Kario ir belaisvės istorija

Savo knygos *La poesia*[1] (Baris, 1942) 278 puslapyje Kročė[2], sutrumpindamas lotynišką istoriko Povilo Diakono[3] tekstą, pasakoja apie tokio Droktulfto likimą ir cituoja jam skirtą epitafiją; ir viena, ir antra mane nepaprastai sujaudino, tik vėliau supratau – kodėl. Droktulftas, langobardų[4] karys, Ravenos apsiausties metu paliko savuosius ir žuvo gindamas miestą, kurį prieš tai puolė. Raveniečiai palaidojo jį vienoje šventyklų ir sudėjo epitafiją, paliudijusią jų dėkingumą (*contempsit caros, dum nos amat, ille, parentes*[5]) ir pribloškiantį kontrastą tarp nuožmios to barbaro išvaizdos ir jo nuoširdumo bei gerumo:

> Terribilis visu facies, sed mente benignus,
> Longaque robusto pectores barba fuit.

> Veido baisaus pažiūrėti, tačiau geranoriško būdo,
> Plačią krūtinę tirštai dengė ilgiausia barzda.*

Štai tokia Droktulfto gyvenimo istorija – barbaro, kuris žuvo gindamas Romos imperiją, ar bent tokia jo fragmentiška istorija, kurią nuo užmaršties spėjo išgelbėti Povilas Diakonas. Mes net nežinom, kada tai įvyko: gal VI amžiaus vidury, kai langobardai nusiaubė Italijos lygumas, gal VIII amžiuje prieš Ravenai kapi-

* Šias eiles taip pat mini Gibbonas (*Decline and Fall*, XLV).

tuliuojant. Įsivaizduokim (juk tai ne istorinis veikalas) pirmąjį variantą.

Įsivaizduokim Droktulftą *sub specie aeternitatis*[6] – Droktulftą ne patį savaime, be abejonės, vienintelį ir nesuvokiamą (kaip ir visi individai), o rūšies atstovą – tokiu jį ir tūkstantį panašių į jį pavertė tradicija, užmaršties ir atminties paveldas. Pro tamsią girių ir liūnų geografiją karai atvedė jį nuo Dunojaus ir Elbės krantų į Italiją, o jis turbūt nežinojo traukiąs į pietus ir kovojąs su Romos galybe. Galbūt jis išpažino arijonizmą[7] – pasak jo, Sūnaus šlovė tėra Tėvo šlovės atspindys, bet labiau tiktų jį vaizduotis garbinant Žemę, Hertą[8], kurios uždengta statula jaučiais pakinkytu vežimu rieda nuo trobos prie trobos – arba karo ir audros dievaičius, nerangius medinius stabukus, apvilktus audeklu ir nukabinėtus monetom bei apyrankėm. Jis išniro iš klaidžių šerno ir tauro girių, šviesiaplaukis, narsus, atviraširdis, žiaurus, atsidavęs savo vadui ir genčiai, o ne visam pasauliui. Karai atvedė jį į Raveną, ir ten jis išvydo tai, ko niekad nebuvo matęs, arba nebuvo matęs visa didybe. Išvydo dienos šviesą, kiparisus, marmurą. Išvydo visumą – įvairovę be netvarkos; išvydo miestą, statulų, šventyklų, sodų, pastatų, amfiteatrų, vazų, kapitelių, taisyklingų ir atvirų erdvių organizmą. Ne savo grožiu – neabejoju – jį sujaudino reginys; reginys jį pribloškė – kaip mus pribloškia sudėtingas mechanizmas, kurio paskirtis mums mįslė, bet už kurio struktūros nujaučiame nemirtingą protą. Gal jam užteko vienos vienintelės arkos su nesuprantamu užrašu amžinomis romėnų raidėmis. Staiga jį apakina ir vėl atgaivina šis apreiškimas, Miestas. Jis supranta, jog čia bus lyg šuo, lyg vaikas ir net niekad jo neperpras, tačiau kartu supranta, kad miestas vertesnis už visus jo dievus, už priesaiką ir visas Germanijos pelkes. Droktulftas apleidžia savuosius ir kaunasi už Raveną. Ten žūsta, o jo antkapyje iškalami žodžiai, kurių jis tikriausiai nebūtų supratęs:

Contempsit caros, dum nos amat ille, parentes,
Hanc patriam reputans esse, Ravenna, suam.

Ir mus pamilęs, paniekino širdžiai brangius artimuosius,
Sau pripažinęs tiktai mūsų Raveną gimtąja šalim.

Jis nebuvo išdavikas (paprastai išdavikai nenusipelno pamaldžių epitafijų), o apšviestasis, naujatikis. Po kelių kartų tie patys perbėgėlį kaltinę langobardai pasielgė kaip jis ir tapo italais, lombardais, ir galbūt vienas iš jo kraujo giminaičių, vardu Aldigeris, davė pradžią tiems, kurie vėliau davė pradžią Aligjeriui... Apie Droktulfto poelgį galima visaip spėlioti; manoji spėlionė, ko gero, glausčiausia, ir jeigu teisinga ne kaip faktas, tai nors teisinga kaip simbolis.

Kročės knygoje perskaityta kario istorija mane keistai sujaudino: po svetimu pavidalu aš pajutau esant kažką sava, artima. Šmėstelėjo mintis apie mongolų raitelius, panūdusius paversti Kiniją milžiniška gamykla, o vėliau nukaršusius miestuose, kuriuos pirma troško sunaikinti; tačiau ne to ieškojau atmintyje. Ir galiausiai radau: tai buvo pasakojimas, kadaise išgirstas iš jau mirusios senelės anglės[9] lūpų.

1872 metais mano senelis Borchesas[10] vadovavo Buenos Airių šiaurės vakarų ir Santa Fė pietų pasienio užkardai. Vadovybė buvo įsikūrusi Chunine; toliau, keturios penkios lygos viena už kitos, grandinėle tęsėsi fortai, o dar toliau driekėsi vadinamoji Pampa, arba Vidinės Teritorijos. Kartą mano senelė, pusiau nustebusi, pusiau juokais, prakalbo apie savo likimą, nubloškusį ją, anglę, į šį pasaulio galą; jai atsakė, jog tokia ji nesanti vienintelė, o po kelių mėnesių parodė jai indėnę, lėtai pereinančią aikštę. Toji ėjo basa, apsigobusi dviem raudonais pončais; šviesūs plaukai buvo perskirti sklastymu. Vienas kareivis jai perdavė, jog kita anglė norinti su ja pakalbėti; toji sutiko ir užsuko į komendantūrą nieko nebijodama, tačiau sergėdamasi. Vario spalvos veide, išpieštame ryškiais dažais, mėlynavo akys, kurių išblukusį atspalvį anglai vadina pilku. Moteris

buvo liauno it stirnos stuomens, stiprių ir kaulėtų rankų. Ji keliavo iš tyrų, Vidinių Teritorijų, ir viskas – durys, sienos, baldai – jai atrodė vaikiškai maži.

Gal akimirkai abi moterys pasijuto seserimis; abi buvo už jūrų marių nuo gimtosios salos, įstabioj šaly. Senelė kažko paklausė indėnę, toji atsakė netvirtai, ieškodama žodžių ir juos kartodama, tarytum apstulbinta seniai primiršto skonio. Kone penkiolika metų ji nebuvo kalbėjusi tėvų kalba ir sunkiai ją beprisiminė. Pasakė, jog kilusi iš Jorkšyro, kad jos tėvai emigravo į Buenos Aires, bet žuvo per indėnų antpuolį, o ją pačią užpuolikai pagrobė su savim, ir dabar ji – vietinio vado žmona, jam pagimdė du sūnus, ir jis labai drąsus. Visai tai ji pasakojo prasčiokiška, araukanizmų ar pampos tarmybių prikaišiota anglų kalba. Už jos žodžių šmėsčiojo laukinis gyvenimas: arklenom dengtos lūšnos, mėšlu kūrenami laužai, puotos su apsvilinta mėsa ir žaliais žarnokais, slapti išpuoliai auštant, užpulti gyvulių ūkiai, šauksmai ir plėšikavimai, gausus grobis, kurį bliaunantį parsivaro pusnuogiai raiteliai, daugpatystė, dvokas ir magija. Ir į tokią barbarybę nublokšta anglė! Senelė, sukrėsta ir sugraudinta, visaip įkalbinėjo ją negrįžti. Prisiekė ją globoti, išpirkti jos sūnus. Tačiau anoji gynėsi, sakydama, jog esanti laiminga, ir tą patį vakarą grįžo į savo tyrus. Netrukus Francis Borchesas žuvo per 1874 metų revoliuciją; ir tuomet, ko gero, senelė aną moterį, irgi atplėštą nuo savųjų ir negailestingo žemyno perkeistą, suvokė kaip siaubingą savo lemties atspindį...

Lig tol visus tuos metus šviesiaplaukė indėnė užsukdavo į Chunino ar Lavalje forto krautuves ir nusipirkdavo visokių mažmožių ir „niekučių“, tačiau po ano pokalbio su senele nebepasirodė. Vis dėlto jos susitiko dar kartą. Sykį senelė išvyko pamedžioti; vienoje rančoje vyras prie šlapynės pjovė avį. Lyg sapne pasirodė raita indėnė. Nušoko nuo arklio ir puolė gerti karštą kraują. Balažin kodėl: gal negalėjo kitaip, o gal tai buvo iššūkis, ženklas.

Trylika šimtmečių ir vandenynas skiria belaisvės ir Droktulfto likimą. Nūnai abudu negrįžtamai išnyko. Barbaro, stojusio Rave-

nos pusėn, ir europietės, pasirinkusios tyrus, paveikslas gali atrodyti kaip priešybės. Ir vis dėlto juos ginė slaptas akstinas, stipresnis už protą, jam abudu pakluso, nors ir nemokėjo paaiškinti. Galbūt abi atpasakotos istorijos tėra viena vienintelė. Šios monetos aversas ir reversas Dievui yra tapatūs.

Skiriama Ulrikei von Kühlmann[11]

Komentarai

[1] Poezija (*it.*).

[2] Benedetto Croce (1866–1932) – italų filosofas, literatūrologas, kritikas, politinis veikėjas. Sekdamas Hegeliu, kūrė absoliutaus idealizmo filosofiją, kurios principus taikė istorijos, estetikos, logikos, lingvistikos, kultūros ir kitų sričių tyrinėjimuose.

[3] Povilas Diakonas (Paulus Diaconus; apie 720–799) – langobardų istorikas. Jaunystėje tarnavo langobardų karaliams, vėliau vienuolis. Svarbiausiame veikale *Langobardų istorija* (*Historia langobardorum*) aprašė įvykius nuo seniausiųjų laikų iki 744 m.

[4] Langobardai – germanų gentis, IV a. pr. Kr. atsikėlusi iš Skandinavijos ir apsigyvenusi abipus Elbės žemupio. VI a. langobardai patraukė toliau į pietus ir 568 m. užgrobė Š. Italiją.

[5] Ir mus pamilęs, paniekino širdžiai brangius artimuosius (*lot.*).

[6] Amžinybės požiūriu (*lot.*).

[7] Arijonizmas – krikščionybės srovė, atsiradusi IV a. Rėmėsi Aleksandrijos kunigo ir teologo Arijaus (apie 256–336) skelbta Švč. Trejybės koncepcija. Arijonai laikė Kristų Dievo sūnumi, bet nepripažino jį esant savo esme lygų Dievui Tėvui. I Nikėjos (325) ir I Konstantinopolio (381) susirinkimai pasmerkė arijonizmą kaip ereziją. Ilgiausiai arijonizmas išsilaikė tarp germanų.

[8] Herta, arba Nerta – germanų žemės ir vaisingumo deivė; ją mini romėnų istorikas Tacitas veikale *Germanija* (*Germania,* 40).

[9] Frances (Fanny) Haslam Arnett (1842–1935) – rašytojo senelė iš tėvo pusės, kilusi iš Stafordšyro (Anglija).

[10] Francisco Borges (1833–1874) – rašytojo senelis, argentiniečių kariuomenės pulkininkas. Žuvo 1874 m. lapkričio 2 d. prie La Verdės, malšindamas sukilimą.

[11] Ulrikei von Kühlmann – J. L. Borgeso pažįstama, vėliau išvykusi gyventi į JAV; taip pat minima apsakyme *Antroji mirtis.*

Tadeo Izidoro Kruso biografija (1829–1874)

I'm looking for the face I had
Before the world was made.
YEATS: *THE WINDING STAIR*[1]

1829 metų vasario 6 dieną sukilėliai, šįsyk persekiojami Lavalio[2], traukė iš Pietų, kad susijungtų su Lopezo[3] daliniais, ir apsistojo jiems nežinomoje sodyboje, už trijų ar keturių lygų nuo Pergamino; auštant vienas iš vyrų susapnavo lipnų košmarą: daržinės prietėmy jo pridusęs riksmas pažadino šalimais miegojusią moterį. Niekas nežino, kas jam prisisapnavo, nes kitą dieną, ketvirtą ryto sukilėlius privertė bėgti Suarezo[4] kavalerija, vijusi juos lig temstančių ražienojų; vyras žuvo griovyje – jo kiaušą perskėlė kardas, pasižymėjęs Peru ir Brazilijos karuose. Moteris vadinosi Izidora Krus; jos pagimdytas sūnus gavo Tadeo Izidoro vardą.

Nesirengiu atpasakoti jo istorijos. Iš visų jo gyvenimo dienų ir naktų mane domina vienintelė naktis; jei ir užsiminsiu apie kitas, tai tik tam, kad toji naktis būtų suprantama. Visi įvykiai aprašyti vienoje garsioje knygoje, kurios turinys visiems tapo viskuo (1 Kor 9, 22), nes ją galima kartoti, perkurti ir perdirbti kone lig begalybės. Tadeo Izidoro istorijos aiškintojai – o jų buvo daug – pabrėžia lygumos įtaką jo formavimuisi, tačiau gaučai, tokie kaip jis, gimdavo ir mirdavo ir Paranos pakrančių želvose, ir rytiniuose kalnagūbriuose. Bet Krusas išties gyveno barbariškai monotonišką gyvenimą. Jis mirė 1874 metais nuo juodųjų raupų, taip ir nematęs nei kalnų, nei dujų degiklio, nei malūno. Taip pat ir miesto. 1849 metais jis padėjo nuvaryti gyvulių bandą iš Francisko Chavjero Acevedo rančos į Buenos Aires; varovai užsuko į miestą, kad patuštintų savo pinigines; nepatiklusis Krusas taip ir nedrįso palikti

užvažiuojamojo kiemo šalia aptvarų. Ten jis praleido daugybę dienų, nekalbus ir užsidaręs, miegodamas ant žemės, siurbdamas matę, keldamasis su aušra ir uoliai melsdamasis. Nuojauta (stipresnė už žodžius ir nuovoką) jam kuždėjo, kad su miestu jis neturi nieko bendro. Kartą girtas peonas pasišaipė iš jo. Krusas nutylėjo, tačiau grįžtant namo, naktimis prie laužo pašaipos nesiliovė, ir galiausiai Krusas (lig tol niekad nerodęs nei pykčio, nei menkiausio apmaudo) staiga nudūrė jį peiliu. Pabėgęs slapstėsi sąžalynuose; po kelių naktų iš čachos[5] klyksmo suprato esąs apsuptas policijos. Jis išbandė peilį nurėžęs atvašą; nusimetė pentinus, kad šie jam netrukdytų judėti. Nutarė kautis iki paskutiniųjų. Jį sužeidė į dilbį, į petį, į kairę ranką, ir jis sunkiai sužeidė drąsiausius būrio vyrus. Jo pirštams pasruvus krauju, jis ėmė kautis dar narsiau[6]. Jį nuginklavo apyaušriu, kai nusilpo netekęs daug kraujo. Kaip bausmę anuomet taikydavo armiją. Krusas buvo ištremtas į šiaurinį pasienio fortą. Kaip eilinis jis dalyvavo pilietiniuose karuose; kartais kaudavosi už savo gimtąją provinciją, kartais prieš ją. 1856 metų sausio 23 dieną Laguna Kardose jis buvo vienas iš trisdešimties krikščionių, kurie vadovaujami vyresniojo seržanto Eusebijo Lapridо[7], atsilaikė prieš du šimtus indėnų. Per tą mūšį jis buvo sužeistas ietimi.

Jo niūraus ir bebaimio gyvenimo istorijoje apstu baltų dėmių. Mes žinome, kad apie 1868 metus jis vėl pasirodo Pergamine: žmona ar sugyventinė pagimdė jam sūnų, o jis pats tapo žemės sklypo savininku. 1869 metais paskirtas kaimo policijos seržantu. Išpirkęs savo kaltę, jis dabar, matyt, laiko save laimingu žmogumi, nors iš esmės toks nėra. (Ateities ūkanų užslėpta, jo laukė žėrinti, lemtingiausia gyvenimo naktis: naktis, kuomet jis išvydo savo tikrąjį veidą, naktis, kuomet jis išgirdo savo vardą. Gerai pagalvojus, ši naktis aprėpia visą jo gyvenimą, o tiksliau sakant, viena šios nakties akimirka, vienas šios nakties veiksmas, nes mūsų veiksmai – tik mūsų pačių simbolis.) Žmogaus likimą, nors ir koks sudėtingas ar ilgas jis būtų, sudaro tik *vienas vienintelis mirksnis:* mirksnis,

kai žmogus amžiams sužino, kas jis yra. Pasakojama, jog Aleksandras Makedonietis įžvelgė savo karžygišką ateities atspindį[8] legendinėje Achilo, o Švedijos karalius Karolis XII – Aleksandro Makedoniečio istorijoje. Tadeo Izidorą Krusą, nemokėjusį skaityti, šis nušvitimas užtiko ne knygoje – jis išvydo ir nuspėjo save kitame žmoguje. O buvo taip:

Paskutinėmis 1870 metų birželio dienomis jis gavo įsakymą sučiupti nusikaltėlį, kaltinamą dviem žmogžudystėm. Tai buvo bėglys, dezertyravęs iš dalinių, kuriems Pietų pasienyje vadovavo pulkininkas Benito Machado[9]; kartą per išgertuves viešnamyje jis nužudė negrą, o kitąsyk, irgi per išgertuves – gyventoją iš Rocho apygardos. Pranešime buvo paminėta, jog jis kilęs iš Laguna Kolorados[10]. Prieš keturiasdešimt metų kaip tik šioje vietoje sukilėlius užklupo bėda, ir savo kūnais jie pašėrė maitėdas bei šunis; iš ten kilo Manuelis Mesa[11], kuriam, dundant būgnams, stelbiantiems jo įniršį, Pergalės aikštėje buvo įvykdyta mirties bausmė. Iš ten pat buvo ir nepažįstamasis, pradėjęs Krusą ir žuvęs griovyje, kai jo kiaušą perskėlė kardas, pasižymėjęs Peru ir Brazilijos karuose. Krusas buvo primiršęs vietovės vardą, tačiau dabar su lengvu, bet nepaaiškinamu drebuliu jį prisiminė... Sprunkantis nusikaltėlis raitomis ant arklio raizgė ilgas kilpas šen ir ten, bet kareiviai vis tiek jį apsupo liepos dvyliktosios naktį. Jis pasislėpė aukštoje žolėje. Tamsa buvo kone aklina. Krusas su saviškiais, nusėdęs nuo arklio, atsargiai artinosi prie krūmynų – jų virpančioje gilumoje tykojo ar miegojo paslaptingasis. Sukliko čacha. Tadeo Izidorui Krusui dingtelėjo, kad sykį jis jau buvo išgyvenęs panašią akimirką. Nusikaltėlis išėjo iš priedangos, kad susikautų su jais. Krusui jis pasirodė baisus: ilgi gaurai ir šėma barzda tarytum buvo surijęs jo veidą. Dėl suprantamos priežasties neaprašysiu mūšio. Pasitenkinsiu pasakęs, jog nusikaltėlis sunkiai sužeidė ar nužudė kelis Kruso vyrus. Ir pats Krusas, kol grūmėsi tamsoje (kol jo kūnas grūmėsi tamsoje), ėmė praregėti. Jis suprato, jog vieno žmogaus likimas yra niekuo ne geresnis nei kito, nes kiekvienas žmogus privalo gerbti tai, ką

nešioja savyje. Suprato, kad antpečiai ir uniforma tik trukdo. Suprato, kad jo tikroji dalia – vilko, o ne rujos šuns dalia, suprato, jog tas kitas – jis pats. Virš neaprėpiamos lygumos švito. Krusas trenkė kepę žemėn ir sušukęs, jog nepakęs piktadarystės ir nežudys tokio narsaus žmogaus, stojo kautis prieš savo kareivius petys į petį su dezertyru Martinu Fieru[12].

Komentarai

[1] Aš ieškau veido, turėto kadais, dar pasaulio nesukūrus. Yeats: *Sraigtiniai laiptai.*

William Butler Yeats (1865–1939) – airių poetas ir dramaturgas. Citata iš W. B. Yeatso poetinio ciklo *Moteris jaunystėje ir senatvėje* (*Woman young and old,* II), įtraukto į eilėraščių rinkinį *Sraigtiniai laiptai ir kiti eilėraščiai* (*The Winding Stair and Other Poems,* 1933).

[2] Juan Galo Lavalle (1797–1841) – Argentinos karo vadas, nepriklausomybės karų herojus, generolo San Martino bendražygis, 1828 m. išrinktas unitarų kariniu vadovu kovai su federalistais.

[3] Estanislao López (1786–1838) – Argentinos karo vadas, Santa Fė provincijos valdytojas daugelio Argentinos nepriklausomybės karo ir pilietinių karų dalyvis. Federalistas. 1829 m. balandžio 26 d., susijungęs su J. M. de Rosaso daliniais, sumušė Lavalle'į Puente de Markeso mūšyje.

[4] Tikriausiai Manuel Isidoro Suárez (1799–1846), argentiniečių karvedys, pulkininkas, J. L. Borgeso senelis iš motinos pusės.

[5] Čacha (isp. *chajá*) – didelis žąsinių būrio antinių šeimos paukštis (lot. *chauna torquata*), paplitęs Brazilijoje ir Argentinoje. Turi šaižų, skardų balsą.

[6] Paslėpta citata iš anglų klasiko Johno Bunyano (1628–1688) alegorinio kūrinio *Piligrimo kelionė* (*Pilgrim's Progress,* 1678) VIII stacijos: „Ir kai kraujas pasruvo mano pirštais, aš koviausi dar narsiau". Pažymėtina, jog šiuos žodžius autorius įdėjo į personažo, pavadinto Kovotoju už Teisybę, lūpas.

[7] Eusebio Laprida (1829–1898) – Argentinos karo vadas. Teisybės dėlei reikia

paminėti, jog tame mūšyje jis vadovavo aštuoniasdešimčiai, o ne trisdešimčiai vyrų, kaip rašo Borgesas, ir kovėsi ne su indėnais, o su dviejų šimtų reguliariosios armijos kareivių daliniu. Ir pats mūšis Laguna Kardose vyko ne 1856 m. sausio 23 d., o 25 d.

[8] Šį epizodą atpasakoja graikų rašytojas Plutarchas. (Žr. *Paralelinės biografijos, Aleksandras,* 15.)

[9] Benito Machado (1823–1909) – Argentinos karo vadas, daugelio pilietinių karų dalyvis. 1863 m. vadovavo karinei kampanijai prieš pietinių pampų indėnus.

[10] Laguna Kolorada (Laguna Colorada) – ežeras ir vietovė pietinėje Buenos Airių provincijoje.

[11] Manuel Mesa (1788–1829) – vienas iš sukilėlių vadų, kovojęs federalistų pusėje.

[12] Martín Fierro – legendinis gaučas, argentiniečių poeto Jose Hernándezo (1834–1886) poemos *Gaučas Martinas Fieras* (*El gaucho Martín Fierro,* 1872) ir jos tęsinio *Martino Fiero sugrįžimas* (*La vuelta de Martín Fierro,* 1879) herojus.

Ema Cunc

1922 metų sausio 14 dieną Ema Cunc, grįžusi iš audimo fabriko „Tarbuch & Loewenthal“, prieškambario gale rado antspauduotą laišką iš Brazilijos. Jame buvo pranešta apie jos tėvo mirtį. Iš pradžių pašto ženklas ir vokas ją suklaidino, paskui, pamačiusi nepažįstamą rašyseną, ji sunerimo. Devynios ar dešimt prikeverzotų eilučių užėmė visą puslapį; Ema perskaitė, kad senjoras Majeris suklydęs išgėrė per didelę veronalio dozę ir mirė šio mėnesio trečią dieną Bažė[1] ligoninėje. Šią žinią pasirašė toks Feinas arba Fainas iš Rio Grandė, gyvenęs kartu su jos tėvu pensione ir tikriausiai nežinojęs, jog rašo velionio dukrai.

Lapas iškrito Emai iš rankų. Iš pradžių ji pajuto šleikštulį, silpnumą kojose, paskui – aklą kaltę, nerealumą, šaltį ir baimę; tuomet staiga panūdo, kad išauštų rytdiena. Bet iškart pajuto, kad šis noras yra beprasmis, nes tėvo mirtis buvo vienintelis dalykas, įvykęs pasaulyje, ir jis niekada nesibaigs. Ji pakėlė laišką ir nuėjo į savo kambarį. Voką paslėpė pačiame stalčiaus dugne, lyg žinodama tolesnius įvykius. Ko gero, ji jau numanė juos; ji jau buvo tuo, kuo bus vėliau.

Sutemoms tirštėjant, Ema lig išnaktų apraudojo Manuelio Majerio – jis dar senais gerais laikais vadinosi Emanueliu Cuncu – savižudybę. Ji prisiminė vasaros dienas sodyboje prie Gvalegvajaus, prisiminė (mėgino prisiminti) savo motiną, namelį Lanuse, vėliau parduotą iš varžytinių, prisiminė geltonus langų pinučius, arešto orderį, gėdą, prisiminė anoniminius laiškus su iškarpomis

apie „lėšas iššvaisčiusį kasininką“, prisiminė (tiesą sakant, to niekad ir nebuvo pamiršusi), kaip jos tėvas tą paskutinę naktį jai prisiekė, jog vagis buvo Lėventalis. Lėventalis, Aaronas Lėventalis, tuomet fabriko valdytojas, o dabar vienas iš savininkų. Nuo pat 1916 metų Ema saugojo paslaptį. Ji niekam neišsitarė, net savo geriausiai draugei Elzai Urštain. Gal vengė šventvagiško nepasitikėjimo, o gal tikėjo, kad paslaptis yra gija, siejanti ją su tėvu. Lėventalis nežinojo, kad ji žino; šis menkas faktas teikė Emai Cunc galios pojūtį.

Ji nemiegojo kiaurą naktį, o kai rytmečio šviesoje išryškėjo lango stačiakampis, planas buvo parengtas. Ji pasistengė, kad ši diena, atrodžiusi jai begalinė, būtų kaip visos. Fabrike sklido gandai apie streiką; Ema, kaip visad, pasisakė prieš bet kokią prievartą. Šeštą, po darbo, kartu su Elza ji nuėjo užsirašyti į moterų klubą, turintį gimnastikos salę ir baseiną. Registruojantis jai teko paraidžiui pakartoti savo vardą ir pavardę, šypsotis klausantis lėkštų pokštų, kuriuos sukėlė jos pavardė. Kartu su Elza ir Kronfuso šeimynos jaunėle ji aptarinėjo, į kokį teatrą jos eisią sekmadienio vakare. Paskui jos prakalbo apie kavalierius, ir Emos tyla nieko nestebino. Balandį jai turėjo sukakti devyniolika metų, bet vyrai jai vis dar kėlė kone patologišką baimę... Grįžusi ji išsivirė tapijokos ir daržovių sriubą, anksti pavakarieniavo, atsigulė ir prisivertė užmigti. Taip, kasdieniais rūpesčiais užpildytas praėjo keturioliktosios penktadienis – išvakarės.

Šeštadienį nekantrumas nuginė jos miegą. Nekantrumas, o ne nerimas, ir keistas palengvėjimo jausmas, jog pagaliau išaušo ta diena. Nebereikėjo austi minčių ir įsivaizduoti ateitį; po kelių valandų ji įsitikins faktų paprastumu. *La Prensa* laikraštyje perskaičiusi, kad „Nordstjärnen“[2] iš Malmės vakare išplaukia iš trečiosios prieplaukos, Ema paskambino Lėventaliui, leisdama jam suprasti, jog kitiems nežinant norėtų šį tą pranešti apie streiką, ir pažadėjo ateiti į jo biurą, kai sutems. Jos balsas, nelyg tikros skundikės, drebėjo. Tą rytą daugiau nieko svarbaus neįvyko. Ema dirbo iki dvy-

likos, su Elza ir Perla Kronfus smulkmeniškai aptarė sekmadienio pramogas. Po pietų ji prigulė ir užsimerkusi mintyse apžvelgė veiksmų planą. Pagalvojo, kad finalas bus ne toks baisus kaip pradžia ir, be abejo, leis jai patirti pergalės ir teisingumo skonį. Staiga sunerimusi, ji pašoko, puolė prie komodos stalčiaus ir atidarė. Apačioje, po Miltono Silso[3] nuotrauka, ten, kur ji buvo paslėpusi užvakar, gulėjo Faino laiškas. Niekas nebūtų galėjęs jo pamatyti; ji pradėjo laišką skaityti ir suplėšė.

Bent iš dalies realiai nupasakoti visus to vakaro įvykius yra sunkus ir turbūt neįmanomas uždavinys. Viena iš pragaro savybių – nerealumas, ir tai, regis, sušvelnina jo baisybes, o gal kartu ir jas paaštrina. Ar lengva tikroviškai atkurti įvykį, kuriuo beveik netiki pats jo dalyvis? Kaip atvaizduoti tas trumpas sumaišties akimirkas, kurias šiandien Emos Cunc atmintis atmeta ir painioja? Ema gyveno Almagro rajone, Linierso gatvėje. Mums žinoma, kad tą vakarą ji pasuko į uostą. Gal atgrasiame Chulijo bulvare ji matė save padaugintą veidrodinėse vitrinose, viešai užlietą šviesų ir išrengtą alkanų akių, bet protingiau būtų spėti, kad iš pradžių Ema, niekieno nepastebėta, klajojo abejingomis galerijomis... Užsuko į du ar tris barus, matė kitų moterų darbo rutiną arba gudrybes. Galiausiai užtiko vyrus iš „Nordstjärnen“. Nusisuko nuo vieno, dar visai jauno, bijodama, kad pajus jam gailestį, ir pasirinko kitą, žemesnį už ją ir šiurkštų, kad neatbuktų jos baimės skaistybė. Vyras nusivedė ją prie durų, paskui pro tamsią priemenę, paskui – aukštyn įvijais laiptais, paskui – į vestibiulį (su tokiais pat pinučių langais kaip ir jų namuose Lanuse), paskui – koridoriumi, paskui – pro duris, šios užsidarė. Skaudūs įvykiai nepavaldūs laikui, mat ateitis lyg suskaido jų tiesioginę praeitį, o juos sudarančios akimirkos atrodo pavienės.

Ar Ema Cunc tokiame laike anapus laiko, tokioje nerišlių ir klaikių pojūčių sumaištyje nors *vieną vienintelį* kartą pagalvojo apie mirusįjį, kuriam buvo skirta ši auka? Galiu įsivaizduoti, jog vieną-syk vis dėlto pagalvojo, ir tą pačią akimirką jos žūtbūtinis planas

vos nesužlugo. Ji pagalvojo (negalėjo nepagalvoti), kad jos tėvas darė su jos motina tą pačią baisybę, kuri dabar daroma su ja. Mažumėlę nustebusi ji pagalvojo apie tai ir iškart nugrimzdo į išganingą transą. Vyras, švedas ar suomis, nekalbėjo ispaniškai. Emai jis buvo toks pat įrankis, koks jinai – jam; tik ji buvo skirta malonumui, o jis – teisingam keršui.

Likusi viena, Ema pamažu atsimerkė. Ant naktinio staliuko gulėjo vyro palikti pinigai. Ema pasikėlė ir suplėšė juos, kaip anksčiau buvo suplėšius laišką. Plėšyti pinigus – šventvagiška, kaip ir išmesti duoną. Ema iškart to pasigailėjo. Puikybė šitokią dieną... Baimę nuslopino kūną užvaldęs liūdesys, paskui šleikštulys. Nepaisydama šleikštulio ir liūdesio, ji lėtai atsikėlė ir ėmė rengtis. Kambary užgeso gyvos vakaro spalvos, tvino naktis. Emai pasisekė išsmukti nepastebėtai; ant kampo ji įšoko į Lakrozą[4], vykstantį į vakarinį rajoną. Kaip buvo sumaniusi, atsisėdo pačiame priekyje, kad niekas nepamatytų jos veido. Kas žino, gal nuobodaus gatvių šurmulio apsupta, ji guodėsi mintimi, jog nuo to, kas jai nutiko, pasaulis neiškrypo iš vėžių. Ema važiavo pro purvinus ir niūrius kvartalus, matydama juos pro langą ir iškart užmiršdama, paskui išlipo viename iš Varneso skersgatvių. Jos nuovargis paradoksaliai virto jėga, nes leido susitelkti ties rizikingo plano detalėmis, išleidus iš akių esmę ir pabaigą.

Aaroną Lėventalį aplinkiniai laikė rimtu žmogumi, bet keli artimieji – nagu. Jis gyveno antrame fabriko aukšte, vienas kaip pirštas. Buvo įsikūręs aptriušusiame priemiestyje ir bijojo vagių: fabriko kieme laikė didelį šunį, o rašomajame stalčiuje – tai žinojo visi – revolverį. Prieš metus jis padoriai nuraudojo į kapus netikėtai mirusią sutuoktinę – Gausų dukrą, atnešusią jam nemažą kraitį! – tačiau pinigai buvo ir liko jo tikroji aistra. Užgniaužęs vidinę gėdą, Lėventalis pripažino sau, kad jam geriau sekasi juos kaupti nei uždirbti. Buvo labai religingas ir tikėjo sudaręs slaptą sandorį su Viešpačiu, kuriuo šis atleido jį nuo gerų darbų mainais už maldas ir įžadus. Nuplikęs, apkūnus, rudabarz-

dis vyras su dulsva pensnė ant nosies stovėjo prie lango ir laukė slapto darbininkės Cunc pranešimo.

Jis matė, kaip ji stumtelėjo pinučių vartelius (juos tyčia paliko nerakintus) ir nuskubėjo per tamsų kiemą. Matė, kaip ji aplenkė pririštą šunį, kai šis sulojo ant jos. Emos lūpos krutėjo lyg šnabždant maldą; nuvargusios jos be paliovos kartojo nuosprendį, kurį ponas Lėventalis turėjo išgirsti prieš mirtį.

Viskas įvyko ne taip, kaip buvo numačiusi Ema Cunc. Nuo vakarykščio ryto ji daug kartų vaizdavosi, kaip, tvirta ranka nutaikiusi revolverį, privers niekšą pripažinti savo piktadarybę ir atskleis pašėlusiai narsų ėjimą, kuris Dievo teismui leis triumfuoti prieš žmogiškąjį teisingumą. (Ne iš baimės, bet kaip teisingumo įrankis, ji nenorėjo būti nubausta.) Ir galų gale vienu šūviu į širdį ji nutrauks Lėventalio gyvybės giją. Bet viskas įvyko ne taip.

Išvydusi Aaroną Lėventalį, Ema pajuto, kad prieš atkeršydama už tėvą, ji pirmiau privalo atmokėti už savo garbę, išniekintą dėl jo. Po tokio kruopščiai patirto smurto ji negalėjo pasigailėti Lėventalio. Laikas buvo per brangus švaistyti tokiems teatrališkiems mostams. Droviai prisėdusi, ji atsiprašė Lėventalio, užsiminė apie savo (kaip skundikės) pareigą ir ištikimybę, pasakė keletą vardų, leido nuspėti kitus ir nutilo it pritrūkusi žado. Lėventaliui teko nueiti stiklinės vandens. Kuomet jis, nelabai tikėdamas tokiu maivymusi, bet linkęs atleisti, grįžo iš valgomojo, Ema jau buvo ištraukusi iš stalčiaus sunkų revolverį. Ir nuspaudė gaiduką du kartus. Dramblotas kūnas griuvo it pakirstas šūvių aido ir dūmų, stiklinė sudužo, veidas žvelgė į ją su nuostaba ir įtūžiu, burna plūdo ją ispaniškai ir jidiš. Keiksmai nesiliovė, Ema iššovė dar kartą. Kieme, plėšydamasis nuo grandinės, skalijo šuo, iš nešvankių lūpų staiga pasipylė kraujas, sutepdamas barzdą ir kostiumą. Ema pradėjo savo parengtą kaltinamąją kalbą („Aš atkeršijau už tėvą, ir manęs negalės teisti...“), bet nebaigė, nes ponas Lėventalis jau buvo miręs, taip nieko ir nesužinojęs ir tikriausiai net nesupratęs.

Įkyriai ambrijantis šuo priminė jai, jog nusiraminti dar per anksti.

Ji sujaukė sofą, prasegė švarką ant lavono, pagriebė krauju aptaškytą pensnė ir užmetė ant kartotekos. Paskui puolė prie telefono, kartodama žodžius, kuriuos tiek sykių jau kartojo: ***Atsitiko kažkas neįtikėtina... Ponas Lėventalis liepė man ateiti neva dėl streiko... Mane išniekino, aš jį nužudžiau...***

Istorija išties buvo neįtikėtina, bet visi tuo patikėjo, nes iš esmės ji atitiko tiesą. Tikras buvo Emos Cunc balsas, tikra skaistybė ir neapykanta tikra. Tikras buvo ir patirtas smurtas. Netikros buvo tik aplinkybės, laikas ir vienas ar du tikriniai vardai.

Komentarai

[1] Miestas piečiausioje Brazilijos Rio Grandė do Sulio provincijoje.

[2] Šiaurinė žvaigždė (*šved.*).

[3] Milton Sills (1882–1930) – XX a. trečiajame dešimtmetyje populiarus nebyliojo kino amerikiečių aktorius.

[4] Lakrozas (isp. *Lacroze*) – tramvajaus linija, aptarnaujanti Buenos Airių šiaurės vakarų rajoną. Pavadinta brolių Federico ir Julio Lacroze, transporto inžinierių, nutiesusių ją, vardu.

Asterijo namai

> Ir karalienė pagimdė sūnų, ir davė jam Asterijo[1] vardą.
>
> APOLODORAS[2], *BIBLIOTEKA*, III, 1

Žinau, kad mane kaltina puikybe, mizantropija, o gal net beprotybe. Tokie kaltinimai (už juos tinkamu laiku atsilyginsiu) yra iš piršto laužti. Tiesa, aš neišeinu iš savo namų, bet tiesa ir tai, kad jų durys (jų – begalybė*) dieną ir naktį atviros žmonėms ir žvėrims. Tegu užsuka, kas nori. Tik čia nėra nei moteriškos prabangos, nei rafinuoto rūmų spindesio, tik ramybė ir vienatvė. Tai namai, kuriems nėra lygių visoje žemėje. (Meluoja tie, kurie tvirtina, jog panašių namų esama Egipte.) Net mano šmeižikai pripažįsta, kad namuose nėra *jokių baldų*. Dar viena nesąmonė: neva aš, Asterijas, esu kalinys. Gal pakartoti, jog visos durys atviros? Pridurti, kad nėra nė vieno skląsčio? Be to, kartą vakarėjant išsmukau į gatvę, bet grįžau dar nakčiai neprasidėjus, mat pašiurpau nuo prastuomenės veidų, bespalvių ir plokščių kaip delnas. Saulė jau buvo nusileidusi, tačiau iš gailaus vaiko verkšlenimo ir gūdžių minios maldavimų supratau, jog mane atpažino. Žmonės meldėsi, bėgo, puolė kniūbsti ant žemės; kai kurie užsiropštė ant Dviašmenio kirvio[3] šventyklos stilobato[4], kiti metėsi rinkti akmenis. Kažkas, regis, šoko į jūrą. Ne veltui mano motina buvo karalienė, negaliu įsimaišyti tarp prasčiokų, nors ir kaip iš kuklumo to norėčiau.

Mat faktas yra toks: aš – vienintelis. Man nerūpi, ką vienas žmogus gali perduoti kitiems. Kaip filosofas, manau, kad raštu apskri-

* Originale sakoma ***keturiolika,*** bet užtenka priežasčių manyti, kad Asterijo lūpose šis skaičius tolygus begalybei.

tai nieko neįmanoma perteikti. Mano dvasiai svetimi įkyrūs ir niekingi mažmožiai, nes ji skirta tik tam, kas didu. Niekada nesugebėjau atskirti vieną raidę nuo kitos. Kažkoks kilnus nekantrumas neleido man išmokti skaityti. Kartais to gailiuosi, juk dienos ir naktys tokios ilgos.

Aišku, pramogų man netrūksta. Kaip avinas, pasirengęs pulti, lakstau akmeninėmis galerijomis, kol apsvaigęs griūvu žemėn. Kartais slepiuosi šešėlyje prie tvenkinio ar koridoriaus posūkyje ir apsimetu, kad manęs ieško. Šokinėju nuo plokščių stogų tol, kol susižeidžiu ligi kraujo. Bet kada galiu vaizduotis miegąs, guliu užsimerkęs ir garsiai šnopuoju. (Kartais iš tiesų užmingu, nes atsimerkęs pastebiu pasikeitus dienos spalvą.) Bet labiausiai man patinka žaisti kitą Asteriją. Manausi, kad jis ateina pas mane į svečius ir aš aprodau jam namus. Žemai lankstydamasis sakau: „Dabar grįžkim prie ano kampo“, arba „Dabar eikime į kitą kiemą“, arba „Taip ir maniau, kad jums patiks šis laštakas“, arba „Dabar pamatysi talpyklą, užpiltą smėlio“, arba „Pamatysi, kaip išsišakoja šis požeminis takas“. Kartais apsirinku, ir tuomet abudu smagiai juokiamės.

Ne tik žaidimų prasimanau, taipogi daug galvoju apie namus. Visos namų dalys kartojasi daugelį sykių, bet kuri vieta atitinka kitą. Nėra vieno tvenkinio, vieno kiemo, vienos girdyklos, vieno lovio; yra keturiolika (begalybė) lovių, girdyklų, kiemų, tvenkinių. Namai dideli kaip pasaulis; tiesą sakant, tai ir yra pasaulis. Vis dėlto, kartą, prasibrovęs pro kiemus su tvenkiniais, dulkėtomis pilkšvo akmens galerijomis, aš išėjau į gatvę ir pamačiau Dviašmenio kirvio šventyklą ir jūrą. Viso šito nesupratau, kol vieną naktį man nebuvo apreikšta, jog jūrų ir šventyklų taip pat esama keturiolikos (begalybės). Viskas kartojasi daugelį kartų, keturiolika sykių, tik du dalykai nepakartojami: viršuje – neįžvelgiama saulė, apačioje – Asterijas. Gal aš pats sukūriau žvaigždes, saulę ir šiuos milžiniškus namus, tik jau neprisimenu.

Kas devyneri metai devyni žmonės ateina į namus, kad išvaduo-

čiau juos nuo viso blogio. Girdžiu jų žingsnius ar balsus akmeninių galerijų gilumoje ir džiūgaudamas bėgu jų ieškoti. Sutikimo ceremonija trunka vos kelias minutes: jie krinta vienas po kito man nespėjus net rankų susitepti jų krauju. Jie lieka gulėti ten, kur parkrinta, o jų kūnai man padeda skirti vieną galeriją nuo kitos. Nežinau, kas jie tokie, tačiau vienas iš jų savo mirties valandą man išpranašavo, jog kada nors ateisiąs ir mano išvaduotojas. Nuo to laiko manęs neslegia vienatvė, žinau, kad mano išvaduotojas yra ir galiausiai vieną dieną stos priešais mane ant dulkino tako. Jei mano klausą siektų visi pasaulio garsai, vis tiek išgirsčiau jo žingsnius. Būtų gera, jei nuvestų mane ten, kur mažiau galerijų ir durų. Koks bus mano išvaduotojas? – klausiu save. Jautis ar žmogus? O gal jautis žmogaus galva? O gal toks kaip aš?

Rytmečio saulė žaižaravo ant bronzinio kalavijo. Kraujo nebuvo jau nė žymės.

– Ar patikėsi, Ariadne? – tarė Tesėjas. – Minotauras beveik nesigynė.

Skiriama Martai Mosquerai Eastman[5]

Komentarai

[1] Asterijas (gr. žvaigždėtasis) yra tikrasis Minotauro, senovės graikų mitinės pabaisos, pusiau žmogaus, pusiau jaučio vardas.

[2] Apolodoras Atėnietis (Ἀπολλόδωρος; 180–110 pr. Kr.) – graikų istorikas ir filologas. Parašė *Iliados* laivų sąrašo komentarą ir *Kroniką* (4 knygas); jo vardu išlikusi *Biblioteka* sukurta ne jo; tai II a. po Kr. parašytas mitų vadovėlis.

[3] Turimas omenyje Labirintas (gr. Λαβύρινθος) – vienas iš keturių antikos pasaulyje žinomų statinių, Kretos saloje Dedalo pastatytas Minotaurui. Šis mitas atspindėjo Kretos klestėjimo laikotarpį (II tūkstantmetis pr. Kr.) ir vieną iš

jos toteminių gyvūnų – jautį. Išvertus iš graikų kalbos labirintas reiškia „dviašmenis kirvis“.

[4] Stilobatas (gr. στυλοβάτης – kolonos papėdė) – senovės graikų šventyklos arba kolonados laiptuoto cokolio viršutinė pakopa arba jos paviršius.

[5] Marta Mosquera Eastman – J. L. Borgeso pažįstama.

Antroji mirtis

Prieš porą metų (laišką kažkur pamečiau) Ganonas[1] man parašė iš Gvalegvaiču, pranešdamas, jog išsiuntė, ko gero, pirmąsyk į ispanų kalbą išverstą Ralfo Voldo Emersono poemą *The Past*[2], o prieraše pridūrė: donas Pedras Damianas, kurio aš tikriausiai nepamiršęs, prieš kelias naktis mirė nuo plaučio uždegimo. Karštinės kamuojamas, jis kliedėdamas dar kartą išgyveno kruvinąją Masoljero[3] mūšio dieną. Žinia manęs nenustebino; greičiau priešingai, nes donas Pedras Damianas, vos devyniolikos ar dvidešimties metų sulaukęs, stojo po Aparičijo Saravijos[4] vėliava. 1904 metų sukilimas užklupo jį lyg Rio Negre, lyg Paisanduje – ten jis buvo už berną. Pedras Damianas buvo iš Gvalegvajaus Entre Rijaus provincijoje, tačiau patraukė įkandin draugų, toks pat karštakošis ir neišprusęs kaip ir jie. Dalyvavo keliuose susirėmimuose ir lemtingame mūšyje; 1905 metais grįžęs tėvynėn, vėl romiai atkaklus ėmėsi lauko darbų. Kiek žinau, daugiau jis nepaliko gimtųjų vietų. Paskutiniuosius trisdešimt metų praleido visiškai vienišas vienos ar dviejų lygų atstumu nuo Njankajaus; tame užkampy vieną popietę kalbėjausi (tiksliau mėginau kalbėtis) su juo apie 1942 metus. Kaip žmogus, jis buvo nekalbus, neišvaizdus. Masoljero mūšio triukšmas ir įniršis[5] išbaigė jo biografiją; tad nenustebau, jog mirties patale jis vėl tai išgyveno... Žinojau, kad daugiau nepamatysiu Damiano, ir panūdau jį prisiminti. Deja, mano regimoji atmintis tokia prasta, kad prisiminiau tik Ganono kadaise darytą nuotrauką. Nieko nuostabaus, jei atsižvelgsime į tai, kad patį Damianą buvau

matęs tik kartą, 1942 metų pradžioje, o jo atvaizdą – daugybę kartų. Ganonas nusiuntė man šią fotografiją, ją kažkur užkišau ir nebeieškau. Maža to – bijau ją rasti.

Kita istorija nutiko po kelių mėnesių Montevidėjuje. Entrerijiečio karštinė ir agonija padiktavo man fantastinę novelę apie pralaimėtą Masoljero mūšį; Emiras Rodriguesas Monegalis[6], – jam nupasakojau siužetą – brūkštelėjo man laiškutį, skirtą pulkininkui Dionisijui Tabaresui, tos kampanijos dalyviui. Pulkininkas priėmė mane po vakarienės. Supdamasis krėsle, vidaus kiemelyje jis padrikai ir aistringai prisiminė anuos laikus. Kalbėjo apie negautus šaudmenis ir nuvarytus arklius, purvu aptekusius žmones, pusiausnūda audžiančius žygių labirintus, apie Saraviją, galėjusį įsiveržti į Montevidėjų, bet pasukusį į šalį, „mat gaučai vengia miesto“, apie žmones perpjautais kaklais, nuo ausies iki ausies, apie pilietinį karą, kuris man vis labiau panėšėjo į galvažudžio sapną, o ne į dviejų kariuomenių susirėmimą. Kalbėjo apie Iljeską[7], Tupambajų[8], Masoljerą. Jo sakiniai tekėjo taip plačiai ir gyvai, jog supratau jį daugybę kartų pasakojus tuos pačius dalykus ir išsigandau, kad už jo žodžių veik neliko prisiminimų. Per pirmąją pauzę ištaikiau įterpti Damiano vardą.

– Damianas? Pedras Damianas? – perklausė pulkininkas. – Kaipgi, buvo toks. Indėnų vaikis, vyrukai šaukė jį Daimanu.

Jis garsiai nusikvatojo, bet iškart liovėsi, neva ar išties sumišęs.

Jau kitu balsu pridūrė, jog kova – tarsi moteris: ji išmėgina vyrus ir niekas nepažįsta savęs, kol nepabuvoja mūšy. Kai kas pažiūrėti lyg ir bailys, o mūšy – drąsuolis kokių reta, ir priešingai, kaip nutiko vargšeliui Damianui, kuris smuklėse didžiavosi baltu kaspinu, o Masoljere palūžo. Per susišaudymus su „sumakais“[9] – jis dar laikėsi kaip vyras, bet kai kariuomenės susiėjo, kai sudundėjo pabūklai, ir kiekvienas vidumi pajuto, kad visi šitie penki tūkstančiai žmonių susirinko tam, kad jį pribaigtų – tai jau buvo visai kas kita. Vargšas piemuo, liuobė sau avis, ir še tau – pasiryžo tokiam žygiui...

Nors ir keista, Tabareso versija išmušė mane iš vėžių. Verčiau viskas būtų įvykę kitaip. Per aną tolimą popietę aš nejučiom iš senojo Damiano buvau susikūręs stabą; Tabareso pasakojimas jį sunaikino. Kaipmat perpratau Damiano santūrumą ir nepramušamą uždarumą: jis taip elgėsi ne iš kuklumo, o iš gėdos. Veltui kartojau, jog žmogus, savigraužos pjaunamas už bailumo akimirką, yra kur kas sudėtingesnis ir įdomesnis nei vientisas drąsuolis. Gaučas Martinas Fieras, mano galva, ne taip stringa į atmintį, nei Lordas Džimas[10] arba Razumovas[11]. Taip ir yra, bet Pedro Damianas, kaip gaučas – ypač gaučas nuo Rytų kranto[12] – privalėjo būti panašus į Martiną Fierą. Tai, ką pasakė ir nutylėjo Tabaresas, atsidavė kažkokiu laukiniu artigizmu[13]: savimone (ko gero, nenuneigiama), jog urugvajiečiai gaivališkesni ir – tuo pat – narsesni už mūsiškius... Pamenu, kad tą vakarą mes perdėtai karštai atsisveikinome.

Mano fantastiniam apsakymui (jis atkakliai priešinosi parašomas) trūko dar vienos ar dviejų detalių, tad žiemą man vėl teko aplankyti Tabaresą. Šįkart užtikau pas jį senyvą poną – daktarą Chuaną Franciską Amarą iš Paisandaus, irgi kovojusį Saravijos pusėje. Nesunku nuspėti, pokalbis vėl pasisuko apie Masoljerą. Amaras paporino keletą istorijų, o vėliau neskubom, lyg mąstydamas balsu, pridūrė:

– Pamenu, kartą nakčiai apsistojom „Santa Irene“, netrukus prie mūsų prisijungė keletas žmonių. Prancūzas veterinaras, miręs mūšio išvakarėse, ir vaikinukas iš Entre Rijaus, avių kirpėjas, vardu Pedras Damianas.

Jį pertraukiau gaižiai šyptelėjęs.

– Kaipgi, žinau tokį, – pasakiau. – Argentinietis, ištižęs kulkoms švilpiant.

Ir apmiriau: abudu žvelgė į mane suglumę.

– Jūs klystate, pone, – galiausiai pratarė Amaras. – Pedro Damianas žuvo kaip tikras vyras. Buvo keturios po pietų. Koloradų pėstininkai slinko kalva žemyn, mūsiškiai pasitiko juos ietimis. Damianas šaukdamas pasileido į priekį, ir kulka perskrodė jam širdį.

Jis sustingo balne, nutilo ir griuvo žemėn, tiesiai po kanopom. Gulėjo negyvas, o paskutinė Masoljero ataka prašniokštė virš jo. Koks šaunuolis, o juk nebuvo sulaukęs nė dvidešimties.

Be abejo, jis kalbėjo apie kitą Damianą, bet aš, nežinia kodėl, pasidomėjau, ką jis ten šaukęs.

– Visokias bjaurastis, – tarė pulkininkas, – kaip ir visad per ataką.

– Galbūt, – pasakė Amaras, – tačiau jis dar šaukė: „Tegyvuoja Urkiza!“

Mes ilgai tylėjome. Paskui pulkininkas burbtelėjo:

– Regis, lyg ne Masoljere būtum kovojęs, o Kagančoje[14] ar India Muertėje[15] prieš šimtą metų.

Ir nuoširdžiai sumišęs užbaigė:

– Aš komandavau tam pulkui, ir prisiekiu, kad pirmąsyk girdžiu apie Damianą.

Nors ir kaip stengėmės, pulkininkas Damiano neprisiminė.

Buenos Airėse mane dar kartą nustebino toks užmaršumas. Kartą, pavakariui, Mitchello knygyno rūsyje, šalia palaimingo Emersono vienuolikatomio, susidūriau su Patricijumi Ganonu. Paklausiau, kaip jo verstos poemos The Past reikalai. Jis atsakė, jog nė negalvojęs jos versti, jog ispanų literatūra ir taip be galo nuobodi, tad Emersonas jai esąs visai nereikalingas. Aš priminiau, jog jis pats man žadėjęs šį vertimą tame pačiame laiške, kuriame rašęs apie Damiano mirtį. Ganonas pasidomėjo, kas tas Damianas. Ėmiausi aiškinti, bet veltui. Augant baimei, stebėjau, kad jis klausėsi manęs nustebęs ir skubiai nukreipė pokalbį apie Emersono, sudėtingesnio, pranašesnio ir, be abejo, originalesnio už nelaimėlį poetą Po, priešus.

Pateiksiu dar keletą faktų. Balandį gavau pulkininko Dionisijo Tabareso laišką; atminčiai prašviesėjus, jis puikiausiai prisiminė vaikiną iš Entre Rijaus, šuoliavusį Masoljeros atakos smaigaly ir tą pačią naktį palaidotą kalvos papėdėje. Liepą važiavau pro Gvalegvaiču, bet Damiano rančos nepasiekiau, nes niekas jos nebeprisiminė. Norėjau pašnekinti prekiautoją Diegą Abaroą, mačiusį

Damianą paskutinę valandą, tačiau jis pats praeitą žiemą buvo miręs. Pabandžiau prisiminti Damiano veidą; po kelių mėnesių, sklaidydamas albumą, įsitikinau, jog atminty išplaukę rūškani bruožai priklausė ne jam, o garsiajam tenorui Tamberlikui[16], atliekančiam Otelo vaidmenį.

Dabar pereisiu prie spėlionių. Pagal lengviausią ir kartu mažiausiai tenkinančią, egzistavo du Damianai: bailys, miręs Entre Rijuje apie 1946 metus, ir narsuolis, žuvęs Masoljero mūšyje 1904 metais. Ji nepaaiškina tik vieno, išties mįslingo reiškinio: keistų pulkininko Tabareso atminties vingrybių, jo užmaršumo, žaibiškai išdilinusio ne tik vaizdinį, bet ir vardą to, kurį prieš tai buvo prisiminęs. (Kratausi, tiksliau, mėginu kratytis dar paprastesnės prielaidos: kad susapnavau pirmąjį prisiminimą.) Nepalyginti įdomesnė Ulrikės fon Kiulman pasiūlyta antgamtinė hipotezė. Jos nuomone, Pedras Damianas žuvo mūšyje, o mirties valandą kreipėsi į Dievą, kad šis grąžintų jį į Entre Rijų. Prieš suteikdamas tokią malonę, Dievas sekundę sudvejojo, ir tą pačią akimirką meldžiantysis mirė, todėl žmonės matė, kaip jis griuvo žemėn. Dievas negali pakeisti praeities, bet praeities vaizdinius – gali, tad mirties vaizdinį pakeitė nualpimu, ir entrerijosiečio šešėlis grįžo į gimtinę. Grįžti tai grįžo, bet mums nevalia pamiršti – kaip šešėlis. Gyveno vienišas, be moters, be draugų, viską mylėdamas ir valdydamas, bet lyg iš toli, lyg anapus stiklo; paskui, tarkim, „mirė“, ir jo plonytis šešėlis pranyko, lyg vanduo vandeny[17]. Ši hipotezė, tegu ir klaidinga, galiausiai atvedė mane prie teisingos (ją šiandien laikau teisinga), kur kas paprastesnės ir neįprastesnės išvados. Kone per stebuklą ją aptikau Petro Damiano[18] traktate *De Omnipotentia*[19], į kurį mane pastūmėjo dvi *Rojaus* dvidešimt pirmosios giesmės eilutės, kaip tik skirtos tapatybės problemai. Penktame traktato skyriuje Petras Damianas, prieštaraudamas Aristoteliui ir Fredegarijui Turiečiui[20], teigia, kad Dievas gali paversti nebūtąjį būtuoju. Aš gilinausi į šiuos senus teologinius ginčus, ir man pradėjo aiškėti tragiška dono Pedro Damiano istorija.

Numanau tokią seką. Damianas persigando Masoljero mūšio lauke ir savo likusį gyvenimą paskyrė šitai gėdingai žymei ištrinti. Grįžo į Entre Rijų; visą gyvenimą nepakėlė prieš kitą žmogų rankos, nieko „nepaženklino" peiliu, nesivaikė šaunuolio šlovės, tik užsigrūdino Njankajaus laukuose grumtynėse su krūmais ir narčiais gyvuliais. Pats to nežinodamas taisė kelią stebuklui. Širdies gilumoje jo neapleido mintis: „Jei likimas man atsiųstų dar vieną mūšį, aš mokėčiau juo pasinaudoti". Keturiasdešimt metų jis gyveno slapta vildamasis, ir likimas galop jo pasigailėjo mirties valandą. Pasigailėjo atsiuntęs klejonę, tačiau dar graikai žinojo, kad mes – tik sapno šešėliai[21]. Agonijos purtomas, jis darsyk pergyveno mūšį ir elgėsi kaip vyras, atsidūręs atakos smaigalyje ir gavęs kulką tiesiai į širdį. Šitaip, 1946 metais, ilgametės aistros galiomis, Pedras Damianas mirė pralaimėtame Masoljero mūšyje, kuris įvyko 1904 metų žiemos pabaigoj ir pavasario pradžioj.

Teologijos sąvade[22] neigiama, kad Dievas gali panaikinti praeitį, tačiau niekur nekalbama apie klaidžią priežasčių ir padarinių pynę, tokią didžiulę ir skvarbią, jog negali pašalinti net *vieno* vienintelio praeities faktelio nepanaikindamas dabarties. Keisdamas praeitį keiti ne vien atskirą faktą – drauge su juo ištrini visus padarinius, o jie tįsta į begalybę. Kitaip tariant, sukuri dvi skirtingas pasaulio istorijas. Pirmojoje (tarkim), Pedras Damianas mirė Entre Rijuje 1946 metais, antrojoje – žuvo Masoljere 1904 metais. Dabar gyvename antrojoje, tačiau pirmąją ištrynėme neiškart, iš čia mano minėti nesusipratimai. Pulkininkui Dionisijui Tabaresui tai vyko dviem etapais: iš pradžių jis prisiminė, jog Damianas elgėsi kaip bailys, paskui – visiškai jį užmiršo; galiausiai prisiminė tik jo veržlią mirtį. Tą patį liudija ir prekiautojo Diego Abaroa atvejis: mano galva, jis mirė neištvėręs skirtingų atsiminimų apie Pedrą Damianą.

Regis, man pavyko išvengti panašios grėsmės. Aš įminiau ir užfiksavau žmonėms neprieinamą vyksmą, savotišką pasityčiojimą iš proto, ir tiktai kelios aplinkybės sušvelnina šios klaikios privilegijos naštą. Kol kas nesu įsitikinęs, kad niekur nesumelavau; įtariu,

jog mano pasakojime esama netikrų prisiminimų. Įtariu, jog Pedras Damianas (jei apskritai gyveno) vadinosi ne Pedras Damianas, o aš tik prisimenu jį šiuo vardu, kad vėliau vieną dieną įtikinčiau save, neva šią istoriją man įteigė keli Petro Damiano argumentai. Panašiai atsitiko ir su pirmajame skirsnyje paminėta poema, bylojančia apie nenuginčijamą praeitį. Apie 1951 metus manysiu parašęs fantastinį apsakymą, o iš tiesų būsiu atpasakojęs tikrą įvykį. Juk ir pats atviraširdis Vergilijus prieš du tūkstančius metų tikėjo paskelbęs kūdikio gimimą, o iš tikro išpranašavo Dievo gimimą.

Vargšas Damianas! Mirtis pasiglemžė jį dvidešimties metų per nykų, niekam nežinomą karą, per namudinį mūšį, tačiau jis gavo tai, ko geidė visa širdimi, ko taip ilgai siekė, ir didesnės laimės pasaulyje, matyt, nėra.

Komentarai

[1] Patricio Gannon – argentiniečių literatas, anglų kalbos vertėjas.

[2] Praeitis (*angl.*). Ralph Waldo Emerson (1803–1882) – amerikiečių filosofas, publicistas ir poetas.

[3] Masoljeras (Masoller) – lemiamas 1904 m. rugsėjo 1 d. vykęs mūšis, kuriame A. Saravia buvo sumuštas ir mirtinai sužeistas.

[4] Aparicio Saravia (1856–1904) – urugvajiečių karo vadas, generolas, kovojęs už „blankos". Mirtinai sužeistas Masoljero mūšyje prie Brazilijos pasienio.

[5] Triukšmas ir įniršis žr. Shakespeare, *Macbeth,* V, 5; taip pat W. Faulknerio romano pavadinimas (1929).

[6] Emir Rodríguez Monegal (1921–1985) – urugvajiečių literatūros istorikas, kritikas, leidėjas, parašęs keletą knygų apie J. L. Borgeso kūrybą, taip pat jo biografiją.

[7] Iljeskas (Illescas) – 1904 m. mūšio tarp A. Saravia'os sukilėlių ir nacionalinės armijos vieta (Vidurio Urugvajus).

[8] Tupambajė (Tupambaé) – 1904 m. mūšio tarp A. Saravia'os sukilėlių ir nacionalinės armijos vieta (Šiaurės Urugvajus).

[9] Sumakai (isp. *zumacos*) – reguliarioji Urugvajaus kariuomenė.

[10] To paties pavadinimo J. Conrado romano pagrindinis herojus.

[11] J. Conrado romano *Vakarų akimis* (*Under Western Eyes,* 1911) veikėjas, išdavikas, „ochrankos" (carinės Rusijos slaptosios policijos) agentas.

[12] Urugvajaus pavadinimas iki Nepriklausomybės paskelbimo 1825 m.

[13] Artigizmas – nacionalinio urugvajiečių pranašumo akcentavimas; José Gervasio Artigas (1764–1850) – vienas iš svarbiausių Urugvajaus nepriklausomybės karo vadų, nacionalinis didvyris.

[14] Kaganča (Cagancha) – 1839 m. gruodžio 29 d. mūšio vieta, ten Fructuoso Riveros vadovaujamos urugvajiečių pajėgos nugalėjo į šalį įsiveržusius Urquizos vadovaujamus federalistus ir privertė juos pasitraukti į Argentiną.

[15] India Muerte – kelių mūšių vieta; čia turimas omenyje 1845 m. kovo 27 d. mūšis, kuriame Urquizos vadovaujami federalistai sumušė Riveros unitarų pajėgas.

[16] Enrico Tamberlick (1820–1889) – italų dramatinis tenoras.

[17] Ne kartą J. L. Borgeso kartojama mintis iš apokrifinės-gnostinės *Evangelijos pagal Pilypą* (25): „Vanduo [krikšto] vandeny, ugnis chrismoje [šventajame aliejuje]".

[18] Petras Damianas (Petrus Damianus arba Damiani, 1007–1072) – vienuolynų reformatorius, teologas scholastas, šventasis, 1828 m. oficialiai paskelbtas vienu iš Bažnyčios mokytojų. Pirmasis suformulavo filosofijos kaip teologijos tarnaitės koncepciją. J. L. Borgesas turi omenyje jo argumentus, nusakytus trumpame traktate *Apie dieviškąją visagalybę* (*De divina omnipotentia,* apie 1065).

[19] Apie visagalybę (*lot.*).

[20] Sunku pasakyti, kokį autorių J. L. Borgesas turi omenyje. Istoriškai žinomas tik Fredegaras – jis laikomas VII a. rašytos *Fredegarijos kronikos (Chronicon Fredegarii*) apie frankų istoriją iki 658 m. autoriumi. Tačiau jis tikrai nerašė jokių teologinių traktatų apie laiko sampratą. Labiau tikėtina, jog tai sąmoninga J. L. Borgeso kontaminacija: šiame kontekste labiau tiktų IX a. gyvenęs vienuolis Fredegisijus Turietis (Fredegisus Turensis; ?–834), traktato *Apie niekį ir tamsą* (*De nihilo et tenebris*) autorius, arba Berengaras Turietis (999–1088), pran-

cūzų filosofas scholastas ir teologas, kritikavęs Eucharistijos koncepciją ir transsubstanciją, t. y. duonos ir vyno pavirtimą Kristau Kūnu ir Krauju. Bažnyčios apšauktas eretiku, vėliau savo pažiūrų atsižadėjo. Pagrindinis veikalas: *Apie šventąją vakarienę* (*De sacra cena,* 1049).

[21] Tai graikų poeto Pindaro (Πίνδαρος; apie 518–446 pr. Kr.) mintis iš 8-osios pitinės giesmės: „Šešėlio sapnas – žmogus“ (σκιάς ὄναρ ἄνθρωπος; Πυθιόνικος, 8, 96).

[22] *Teologijos sąvadas* (*Summa theologiae,* nebaigtas, 1265–1274) – pagrindinis šv. Tomo Akviniečio (1225 arba 1226–1274) veikalas.

Deutsches Requiem[1]

Nors jis ir užmuštų mane, tačiau juo tikėsiu.

JOB 13, 15

Mano vardas Otas Dytrichas cur Lindė. Vienas iš mano protėvių, Kristofas cur Lindė, žuvo per kavalerijos ataką, nulėmusią pergalę prie Corndorfo[2]. Mano prosenelis iš motinos pusės, Ulrichas Forkelis[3], žuvo Maršnuaro miške nuo prancūzų laisvųjų šaulių kulkos paskutinėmis 1870 metų dienomis; kapitonas Dytrichas cur Lindė, mano tėvas, 1914-aisiais pasižymėjo prie Namiūro, o po poros metų – keliantis per Dunojų.* O aš pats būsiu sušaudytas kaip budelis ir žudikas. Teismo nuosprendis buvo teisingas; nuo pat pradžios prisipažinau esąs kaltas. Rytoj, kai kalėjimo laikrodis išmuš devynias, aš žengsiu į mirtį; suprantama, dabar galvoju apie savo protėvius, juk esu taip arti jų šešėlių, tam tikru atžvilgiu aš ir esu jie.

Per teismą (laimė, jis truko neilgai) tylėjau; teisindamasis, ko gero, būčiau užvilkinęs nuosprendį ir pasirodęs kaip bailys. Dabar – kas kita: šiąnakt prieš įvykdant bausmę galiu kalbėti be jokios baimės. Nemeldžiu pasigailėjimo, nes niekuo nesu kaltas, tik noriu būti suprastas. Kas mokės mane išgirsti, supras Vokietijos istoriją ir pasaulio ateitį. Žinau, jog tokie atvejai kaip mano, šiandien ypatingi ir pribloškiantys, netrukus taps kasdienybe. Rytoj aš mirsiu, bet būsiu simbolis ateities kartoms.

* Iškalbinga detalė, rodanti kad pasakotojas pamiršta patį šviesiausią savo protėvį, teologą ir hebraistą Johanesą Forkelį (1799–1846), pritaikiusį Hegelio dialektiką kristologijai; keletas jo pažodinių apokrifų vertimų susilaukė Hengstenbergo kritikos ir Tilo bei Geseniuso pritarimo. (*Leidėjo pastaba.*)

Gimiau 1908 metais Marienburge. Dvi dabar beveik pamirštos aistros – muzika ir metafizika – padėjo man drąsiai ir net pakiliai atlaikyti pačius nykiausius metus. Negaliu paminėti visų geradarių, bet neturiu teisės nutylėti dviejų – Bramso ir Šopenhauerio. Taip pat buvau linkęs į poeziją: prie minėtųjų noriu pridėti dar vieną didžiai germanišką vardą – Viljamą Šekspyrą. Anksčiau domėjausi teologija, bet nuo šio fantastinio mokslo (ir krikščionių tikėjimo) mane galutinai atgrasė Šopenhaueris – tiesioginiais argumentais, o Šekspyras ir Bramsas – begaline savo pasaulių įvairove. Tegu tas, kas, kupinas švelnumo ir dėkingumo, sustings sukrėstas šių laimingųjų kūrinių pasažų, žino, kad ir aš – pabaisa – taip pat žavėjausi jais.

Apie 1927 metus mano gyvenime atsirado Nyčė ir Špengleris[4]. Pasak vieno XVIII amžiaus rašytojo[5], niekas nenori būti kuo nors skolingas savo amžininkams; kad išsivaduočiau nuo slegiančios įtakos, parašiau straipsnį pavadinimu *Abrechnung mit Spengler*[6], jame pažymėjau, jog tiksliausias bruožų, autoriaus vadinamų faustiškais, paminklas visai ne įvairialypė Gėtės* drama, o prieš dvidešimt šimtmečių sukurta poema *De rerum natura*[7]. Vis dėlto deramai pagerbiau istoriosofo nuoširdumą, jo grynai vokišką (*kerndeutsch*), kovingą dvasią. 1929 metais įstojau į Partiją.

Nestabtelsiu prie savo mokymosi metų. Jie man buvo sunkesni negu daugeliui: nors nestokoju drąsos, nesu linkęs į prievartą. Šiaip ar taip, suprantu, kad mes stovime prie naujųjų laikų slenksčio, ir tie laikai, panašiai kaip pradinės islamo ar krikščionybės epochos, reikalauja naujo tipo žmonių. Savo draugais – kiekvienu atskirai – bjaurėjausi; veltui stengiausi save įtikinti, esą dėl kilnaus mus vienijančio tikslo esame ne individai, o masė.

* Kitos tautos gyvena niekuo nekaltos, užsisklendusios savyje ir sau kaip mineralai ar meteoritai; Vokietija – visa apimantis veidrodis, pasaulėvoka (*das Weltbewusstsein*). Gėtė yra šito ekumeninio supratimo prototipas. Aš nesmerkiu jo, bet jis man niekaip nepanašus į Špenglerio modelio faustiškąjį žmogų.

Teologai teigia, kad jei Viešpaties dėmesys bent akimirką nukryptų nuo mano rašančios dešinės, ji pavirstų į nieką, tarsi švystelėjus neregimai ugniai. Niekas, pridursiu, negalėtų egzistuoti, niekas negalėtų išgerti stiklinės vandens ar atsilaužti duonos, jei nebūtų pateisinamos priežasties. Kiekvienam ši pateisinama priežastis sava; aš laukiau nenumaldomo karo, kuris patvirtintų mūsų tikėjimą. Man pakako žinoti, kad būsiu vienas jo karių. Kartais baiminausi, kad mus gali nuvilti Anglijos ar Rusijos bailumas. Atsitiktinumas – o gal lemtis? – nuaudė man kitokią ateitį: 1939 metų kovo pirmąją Tilžėje temstant kilo riaušės, jų laikraščiai net nepaminėjo; gatvėje už sinagogos dvi kulkos pervėrė man šlaunį, ir koją teko amputuoti*. Po kelių dienų mūsų kariuomenė žygiavo į Bohemiją. Tuo metu, kai sirenos gaudė apie šį įvykį, aš pusiau gulom sėdėjau ligoninės lovoje, mėgindamas pasinerti į Šopenhauerį ir užsimiršti. Ant palangės snaudė didžiulis tingus katinas, mano bevaisio likimo simbolis.

Pirmame *Parerga ir Paralipomena*[8] tome vėl perskaičiau, jog visa, kas žmogui gali nutikti nuo gimimo akimirkos iki mirties, iš anksto nulemta jo paties. Vadinasi, kiekvienas aplaidumas – sąmoningas, kiekvienas atsitiktinis susitikimas – pasimatymas, kiekvienas pažeminimas – atgaila, kiekvienas žlugimas – slėpininga pergalė, kiekviena mirtis – savižudybė. Niekas taip neguodžia kaip mintis, kad visas nelaimes pasirenkame patys; šita individuali teleologija mums atskleidžia slaptą pasaulio tvarką ir stebuklingai susieja mus su dievybe. Kokia nežinoma dingstis (laužiau galvą) privertė mane aną vakarą ieškoti tų kulkų ir sužalojimo? Ne karo baimė; esu įsitikinęs, jog esmė glūdi kur kas giliau. Pagaliau, atrodo, supratau. Žūti už tikėjimą lengviau, nei gyventi atsidavus vien juo; grumtis Efeze su plėšriais žvėrimis ne taip sunku (juk tai patyrė tūkstančiai bevardžių kankinių), kaip tapti Paulium, Jėzaus

* Sklinda kalbos, jog šio sužeidimo padariniai buvę kur kas rimtesni. (*Leidėjo pastaba.*)

Kristaus tarnu; vienas poelgis neatsveria viso žmogaus amžiaus. Kova ir šlovė – tai *lengvatos*; Raskolnikovo užmojis sunkesnis negu Napoleono. 1941 metų vasario septintąją mane paskyrė Tarnovicų koncentracijos lagerio komendanto pavaduotoju.

Tarnyba nebuvo maloni, bet niekada neleidau sau nė trupučio aplaidumo. Bailys patikrinamas žvangant ginklams; gailestį ir užuojautą būtina išmėginti kalėjimais ir svetimu skausmu. Nacizmas savaime yra moralinis mokymas, tai atsikratymas senojo žmogaus pagedusiu kūnu, kad užsivilktum naująjį. Mūšyje ši permaina – įprastas dalykas, kai šaukia vadai ir visa aplinkui gaudžia; visai kas kita – šiurpus karceris, kur klastingas gailestis gundo mus senamadišku meilumu. Ne šiaip sau rašau šį žodį: antžmogio gailestis – paskutinė Zaratustros nuodėmė. Ir aš (prisipažįstu) beveik pasidaviau, kai pas mus iš Breslau[9] perkėlė garsų poetą Dovydą Jerusalemą.

Tai buvo penkiasdešimties metų vyras. Aplenktas šio pasaulio gėrybių, persekiojamas, žeminamas, niekinamas, jis paskyrė savo talentą laimei apdainuoti. Kiek prisimenu, Albertas Siorgelis[10] veikale *Dichtung der Zeit*[11] lygina jį su Vitmenu. Palyginimas nėra vykęs; Vitmenas šlovina pasaulį iš anksto, abstrakčiai, kone abejingai; Jerusalemas džiaugiasi kiekvienu dalyku su juvelyro aistra. Niekuomet nevardija, nekataloguoja. Net ir šiandien galiu kartoti ištisus hegzametrus iš tos didžios poemos *Tse Yangas, tigrų tapytojas,* kuri tarytum išmarginta tigro dryžiais ir tarytum perpildyta, pervagota tylinčių, įstrižų tigrų. Nepamirštamas man ir monologas *Rozenkrancas kalbasi su Angelu* – jame XVI amžiaus Londono lupikautojas mirties patale veltui trokšta išpirkti savo nuodėmes nežinodamas, kad jau slapta yra išteisintas, nes vienam savo klientui įteigė (jis tebuvo jį matęs vienąsyk ir neprisiminė) Šailoko[12] vaidmenį. Įsimenančio žvilgsnio, vaškinio veido vyras, beveik juoda barzda, buvo tipiškas sefardas[13], nors priklausė patvirkusiems ir nekenčiamiems aškenaziams[14]. Aš buvau jam griežtas, neįsileidau širdin nei užuojautos, nei pagarbos jo šlovei. Jau seniai buvau

suvokęs, kad pasaulyje viskas gali tapti Pragaro užuomazga: veidas, žodis, kompasas, cigarečių rūšis gali išvesti iš proto, jeigu nepavyksta ištrinti jų iš atminties. Argi neišprotėtų žmogus, mintyse be perstojo įsivaizduodamas Vengrijos žemėlapį? Aš ryžausi pritaikyti šį principą drausmės režimui mūsų lageryje ir...* 1942 metų pabaigoje Jerusalemas išprotėjo, 1943-iųjų kovo pirmąją jam pavyko nusižudyti**.

Nežinau, ar Jerusalemas suprato, kad sunaikinau jį siekdamas sunaikinti gailestį savyje. Mano akimis žiūrint jis nebuvo nei žmogus, nei netgi žydas; jis virto simboliu visko, ko neapkenčiau savo širdyje. Aš pergyvenau su juo agoniją, merdėjau su juo, kone pats žuvau kartu su juo, todėl buvau nepalenkiamas.

O per mus ritosi sėkmingo karo didžiosios dienos ir didžiosios naktys. Mes kvėpavome oru, svaigiu kaip meilė. Kraujas stingo iš baimės, kaito iš palaimos, tarsi būtų atšniokštusi jūra. Viskas tuo metu atrodė kitaip: net sapnų skonis. (Galbūt aš niekad nesijaučiau visiškai laimingas, tačiau nelaimė, kaip visi žino, reikia prarastųjų rojų.) Nėra žmogaus, kuris nesiektų gyvenimo pilnatvės, kitaip tariant, netrokštų visumos pojūčių, kokių tik galima patirti; nėra žmogaus, kuris nebijotų prarasti nors nedidelės šio neaprėpiamo paveldo dalies. Bet mano kartai buvo lemta pergyventi viską: iš pradžių – pergalę, paskui – pralaimėjimą.

1942 metų spalį arba lapkritį mano brolis Frydrichas žuvo antrame mūšyje ties El Alameinu[15], Egipto smėlynuose; po kelių mė-

* Čia buvau priverstas praleisti keletą eilučių. (*Leidėjo pastaba.*)

** Nei archyvuose, nei Soergelio veikaluose Jerusalemo vardas neaptiktas. Nėra jo ir vokiečių literatūros istorijoje. Vis dėlto nemanau, kad šis personažas būtų pramanytas. Oto Dytricho cur Lindės įsakymu Tarnovicuose buvo nukankinta daug žydų kilmės intelektualų, tarp jų – pianistė Ema Rozencveig. „Dovydas Jerusalemas" turbūt yra gausybės žmonių simbolis. Sakoma, kad jis žuvo 1943 m. kovo pirmąją, o 1939 m. kovo pirmąją pasakotojas buvo sužeistas Tilžėje. (*Leidėjo pastaba.*)

nesių lėktuvų antskrydis griuvėsiais pavertė mūsų gimtuosius namus, kitas, 1943 metų pabaigoje, – mano laboratoriją. Persekiojamas ištisuose žemynuose, Trečiasis Reichas merdėjo: jo ranka buvo pakelta prieš visus, o visų rankos – prieš jį. Ir tuomet nutiko kažkas nepaprasto – tai, ką, regis, tik šiandien supratau. Tikėjau galįs išgerti rūstybių taurę, bet dugne pajutau netikėtą skonį – mįslingą, beveik bauginantį laimės skonį. Griebiausi įvairiausių aiškinimų; nė vienas manęs netenkino. Galvojau: *Džiaugiuosi pralaimėjimu, nes širdies gilumoje žinau esąs kaltas, ir tik bausmė gali mane išganyti.* Galvojau: *Džiaugiuosi pralaimėjimu, nes tai – pabaiga, o aš – baisiai pavargęs.* Galvojau: *Džiaugiuosi pralaimėjimu, nes jis atėjo, nes jis nepaliaujamai siejasi su visa, kas yra, buvo ir bus, nes smerkti ar apraudoti vieną vienintelį įvykį tolygu apšmeižti visatą.* Svarsčiau šiuos argumentus, kol sustojau prie vienintelio teisingo.

Yra pasakyta, jog žmonės pasaulyje gimsta arba Aristotelio, arba Platono sekėjais[16]. Lygiai taip pat galima teigti, jog kiekvienas ginčas daugmaž abstrakčia tema įeina į Aristotelio ir Platono polemiką; keičiantis amžiams ir platumoms keičiasi vardai, kalbos, veidai, bet ne amžini priešininkai. Šis slaptas tęstinumas slypi ir tautų istorijoje. Pelkynuose skersdamas Varo legionus[17], Arminijus nenutuokė, jog tampa Vokiečių imperijos pirmtaku; versdamas Bibliją, Liuteris neįtarė, kad jo paskirtis – nukaldinti tautą, kuri sunaikins Bibliją visiems laikams; žuvęs nuo maskvėnų kulkos 1758 metais, Kristofas cur Lindė tam tikru atžvilgiu nutiesė kelią 1914 metų pergalėms. Hitleris galvojo, kad kovoja dėl *vienos* šalies, o kovojo vėl visų, netgi tų, kuriuos puolė ir kurių neapkentė. Nesvarbu, kad jo „aš“ to nežinojo: tai žinojo jo kraujas, jo valia. Pasaulis žūsta nuo žydų ir nuo judaizmo užkrato – tikėjimo Jėzumi; mes įskiepijome jam smurtą ir tikėjimą kalaviju. Dabar tas kalavijas žudo mus pačius, ir mes panašūs į meistrą, sukūrusį labirintą ir priverstą klaidžioti jame ligi paskutinio atodūsio, arba į Dovydą, kuris teisia svetimšalį ir pasmerkia jį mirčiai, o vėliau išgirsta ir praregi: „Tu esi tas žmogus“[18]. Daug dalykų reikia

sugriauti, kad sukurtum naują tvarką. Dabar mes žinome, kad vienas iš šitų dalykų – Vokietija. Mes paaukojome ši tą daugiau nei savo gyvybę, paaukojome mūsų mylimos tėvynės likimą. Tegu kiti prakeikia ir apraudą. Mane džiugina, kad mūsų auka visuotinė ir tobula.

Šiandien virš pasaulio brėkšta nepermaldaujama epocha. Ją nukaldinome mes, mes, tapę jos auka. Bene svarbu, kad Anglija bus kūjis, o mes – priekalas?[19] Svarbiausia, kad žemėje nuo šiol viešpataus prievarta, o ne vergiškas krikščionių bailumas. Jei pergalė, neteisybė ir laimė neskirta Vokietijai, tegu visai tai atitenka kitoms tautoms. Tegu būna dangus, netgi jei mums lemta degti pragare.

Aš žiūriu į veidrodį, į savo veidą, kad žinočiau, kaip laikysiuos, kai po kelių valandų sutiksiu mirtį. Mano kūnas gali sudrebėti, aš – ne.

Komentarai

[1] *Vokiškasis requiem* (*vok.*). Tai austrų kompozitoriaus Johanneso Bramso oratorija, užbaigta 1868 m.

[2] Vienas iš kruviniausių Septynerių metų karo mūšių 1758 m., jame Frydricho Didžiojo vadovaujama Prūsijos kariuomenė sumušė Rusijos pajėgas.

[3] Ir Ulrichas Forkelis, ir leidėjo pastaboje minimas Johanesas Forkelis yra J. L. Borgeso mistifikacija. Tačiau kiti minimi tyrinėtojai yra tikri: Ernst Wilhelm Hengstenberg (1802–1869) – vokiečių liuteronų teologas, arabistas ir hebraistas; Johann Karl Thilo (1794–1853) – vokiečių teologas, Naujojo Testamento apokrifų tyrinėtojas; Friedrich Henrich Wilhelm Gesenius (1786–1842) – vokiečių orientalistas, filologas hebraistas.

[4] Oswald Spengler (1880–1936) – vokiečių istorikas ir filosofas. Išgarsėjo kultūrfilosofiniu dviejų tomų veikalu *Vakarų saulėlydis: pasaulio istorijos morfologijos apžvalgos* (*Der Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte,* 1918, 1922), jame pateikė ciklinę istorinės kaitos teoriją ir suformulavo lyginamąjį kultūros tyrimų metodą, kurį pavadino „morfologiniu“.

[5] Šis autorius yra anglų literatas, kritikas ir leksikografas Samuelis Johnsonas (1709–1784). Tą patį aforizmą J. L. Borgesas (su nuoroda į autorių) cituoja savo esė *Artinimasis prie Almutasimo* (*El acercamiento a Almotásim*) iš esė rinkinio *Amžinybės istorija* (*Historia de la Eternidad,* 1936).

[6] Atsiskaitymas su Spengleriu (*vok.*).

[7] Apie daiktų prigimtį (*lot.*). Tai romėnų poeto Tito Lukrecijaus Karo (Titus Lucretius Carus, apie 96–55 pr. Kr.) filosofinė poema.

[8] Parerga (gr. πάρεργα – priedai, papildymai) ir Paralipomena (gr. παραλειπόμενα praleidimai pastabos) – vokiečių filosofo Arthuro Schopenhauerio (1788–1860) filosofinių studijų dvitomis rinkinys, pirmąsyk pasirodęs 1851 m.

[9] Lenkiškai Vroclavas.

[10] Albert Soergel (1880–?) – vokiečių literatūros istorikas ir kritikas. Tikslus jo veikalo pavadinimas yra *Nūdienos poezija ir poetai: Naujausiųjų dešimtmečių vokiečių literatūros vaizdavimas* (*Dichtung und Dichter der Zeit: eine Schilderung der deutschen Literatur der letzten Jahrzehnte,* 1911).

[11] Nūdienos poezija (*vok.*).

[12] Šailokas – turtingas žydas iš W. Shakespeare'o dramos *Venecijos pirklys* (*The Merchant of Venice,* 1596).

[13] Sefardai (hebr. ספרד *Sepharad* – biblinės šalies, tapatinamos su Ispanija, pavadinimas) – žydai, kalbantys ispanų kalbos tarme *ladino;* gyvena Š. Afrikos, M. Azijos, Balkanų šalyse, Izraelyje; viena iš dviejų pagrindinių kultūrinių žydų grupių (antroji – aškenaziai).

[14] Aškenaziai (hebr. אשכנז *Ashkenaz* – biblinės šalies, tapatinamos su Vokietija, pavadinimas) – Vidurio, Rytų Europos ir iš dalies Vakarų Europos žydai, kalbantys jidiš kalba, turintys savitus papročius.

[15] Al Alamein – kaimelis Egipte, kur generolo B. Montgomery vadovaujama 8-oji britų armija po įnirtingų mūšių galiausiai sumušė vokiečių gen. E. Rommelio jungtines vokiečių ir italų pajėgas.

[16] J. L. Borgeso pamėgta anglų romantiko poeto S. T. Coleridge'o (1772–1834) mintis.

[17] Publijus Kvintilijus Varas (46 pr. Kr. – 9 po Kr.) – romėnų karvedys. Varo pralaimėjimas heruskų vadui Arminijui (18 ar 16 pr. Kr. – 19 ar 21 po Kr.) buvo Romos ekspansinės politikos susilpnėjimo ženklas: dešiniajame Reino krante ger-

manai apgynė savo nepriklausomybę. Mūšyje žuvo ne tik trys romėnų legionai, bet ir visa pagalbinė kariuomenė. Pasak amžininkų, imperatorius Augustas itin skausmingai pergyveno romėnų kariuomenės žūtį: ištisus mėnesius nesiskutęs barzdos ir nesikirpęs plaukų jis ne kartą daužė galvą į duris šaukdamas: „Kvintilijau Varai, grąžink legionus!“ (Svetonijus, *Dvylikos cezarių gyvenimas. Dieviškasis Augustas*, 23.)

[18] Aliuzija į pranašo Natano žodžius Dovydui (2 Sam 12, 7). Karalius Dovydas tyčia nusiuntė į karą žūti Ūriją Hetitą ir paėmė jo žmoną Batšebą sau žmona.

[19] J. W. von Goethe's įvaizdžio reminiscencija (*Koptų giesmė* [*Cophtisches Lied*], II, 10; *Epigramos*, 14, 1–2).

Averojaus paieška

S'imaginant que la tragédie n'est autre chose que l'art de louer...

ERNEST RENAN: *AVERROÈS*, 48 (1861)[1]

Abu al-Validas Muhamedas ibn Ahmedas ibn Muhamedas ibn Rušdas[2] (prireikė ištiso šimtmečio, kad šis ilgas vardas per tarpinius Benraistą ir Avenrisą, ir net per Aben-Rasadą ir Filijų Rosadisą taptų Averojumi) rašė vienuoliktą traktato *Tahafut at-Tahafut* (*Paneigimo paneigimas*) skyrių, kuriame prieštaraudamas persų asketui Gazaliui[3], *Tahafut al-falasifa* (*Filosofų paneigimas*) autoriui, teigė, jog dievybei žinomi tik bendrieji visatos dėsniai, apimantys rūšis, bet ne individus. Rašė lėtai ir ryžtingai, iš dešinės į kairę; konstruodamas silogizmus ir jungdamas ilgiausius skirsnius, jis visąlaik jautė, kad namo vėsa ir erdvė jį gaubia lyg palaimos dvelksmas. Siestos gilumoj burkavo įsimylėję balandžiai, iš nematomo vidinio kiemelio sklido fontano čiurlenimas. Averojus – jo protėviai buvo kilę iš Arabijos dykumų – visa esybe jautė padėką už nepaliaujamą vandens buvimą. Žemiau driekėsi sodai ir plantacija; dar žemiau – nenuilstantis Gvadalkiviras[4], o toliau – numylėtoji Kordoba, tokia pat šviesi kaip Bagdadas ar Kairas, panaši į sudėtingą ir nušlifuotą instrumentą, o aplink (Averojus tą irgi jautė) lig horizonto tęsėsi Ispanijos žemė, kurioje ne taip jau daug visko, tačiau kiekvienas daiktas atrodo tvarus ir amžinas.

Plunksna slydo lapu, nepaneigiami argumentai rišosi vienas su kitu, ir tik vienas rūpesčio debesėlis drumstė palaimingą Averojaus būseną. Rūpesčio priežastis buvo ne *Tahafut*, šiaip atsitiktinis veikalas, o filologinio pobūdžio problema, susijusi su monumentaliu veikalu, turėjusiu pateisinti jo egzistenciją žmonių akyse: ko-

mentarais Aristotelio veikalams. Šitas graikas, visos filosofijos šaltinis, buvo siųstas žmonėms, kad išmokytų juos visko, ką galima žinoti; aiškinti jo knygas, kaip ulemai[5] aiškina Koraną, buvo varginamai sunkus Averojaus tikslas. Nedaug tokių gražių, tokių patetiškų dalykų, kaip tasai arabų gydytojo atsidavimas žmogaus, nutolusio nuo jo per keturiolika amžių, mintims; prie vidinių sunkumų turime pridėti ir tą, kad Averojus, nemokėjęs nei sirų, nei graikų kalbų, dirbo su vertimo vertimu. Išvakarėse jo darbą pristabdė du neaiškūs žodžiai *Poetikos* pradžioje. Tie žodžiai buvo *tragedija* ir *komedija*. Prieš daugelį metų buvo juos aptikęs trečiojoje *Retorikos* knygoje; niekas, kiek siekia islamas, negalėjo įminti, ką jie reiškia. Veltui jis varginosi sklaidydamas Aleksandrą Afrodisietį[6], veltui lygino nestoriečio[7] Hunaino ibn Ischako[8] ir Abu Bišro Matta[9] vertimus. Šie du slėpiningi žodžiai marginte margino *Poetikos* tekstą; praleisti jų buvo neįmanoma.

Averojus padėjo plunksną į šalį. Taręs sau (nelabai tvirtai), kad mes dažnai ieškome to, kas guli visai šalia, paslėpė *Tahafut* rankraštį ir priėjo prie lentynų, kur rikiavosi persų kaligrafų perrašytas daugiatomis aklojo Ibn Sidos[10] *Muhkamas*[11]. Juokinga manyti, kad jis ten ieškojo atsakymo, tačiau jį suviliojo betikslis malonumas pasklaidyti jo puslapius. Nuo šio užsiėmimo jį atitraukė melodijos garsai. Jis žvilgtelėjo pro balkono groteles; apačioje, siaurame plūktame kiemelyje, grojo keli pusnuogiai berniūkščiai. Vienas, stovėdamas ant kito pečių, aiškiai mėgdžiojo muedziną: užsimerkęs jis giedojo „Nėra dievo, išskyrus Alachą". Jį laikantysis stovėjo nejudėdamas ir vaizdavo minaretą; trečiasis, keliais šliaužiodamas po dulkes, vaizdavo tikinčiųjų minią. Žaidimas greit nutrūko – kiekvienas norėjo būti muedzinas, niekas nenorėjo būti minia ar bokštu. Averojus girdėjo juos ginčijantis vulgariąja tarme, tai yra besiformuojančia pusiasalio musulmonų plebėjų ispanų kalba. Averojus atsivertė Khalilio[12] *Chalilio* ir didžiuodamasis pagalvojo, kad visoje Kordoboje (o galbūt ir visame Al-Andaluse[13]) nėra kitos tokio tobulo veikalo kopijos, kurią jam dovanų iš Tanžero atsiuntė emyras Yakubas al-Man-

sūras[14]. Uosto pavadinimas jam priminė, jog šiandien pas Faradžą, Korano žinovą, jis vakarieniaus kartu su keliautoju Abulkasimu al-Ašriu, neseniai grįžusiu iš Maroko. Abulkasimas pasakojo pasiekęs Sino (Kinijos) imperijos žemes; jo priešai su neapykantai būdinga logika dievagojosi, jog jis niekad kojos nebuvo įkėlęs į Kiniją ir, maža to, šios šalies šventovėse piktžodžiavo prieš Alachą. Vakaronė neišvengiamai užtruks kelias valandas, tad Averojus paskubom vėl sėdo prie *Tahafuto.* Ir dirbo lig vakaro sutemų.

Dialogas Farado namuose pakrypo nuo neprilygstamų valdovo dorybių prie jo brolio emyro dorybių, paskui, jau sode, jie prakalbo apie rožes. Abulkasimas, net nežvilgtelėjęs į jas, prisiekinėjo, kad nėra rožių geresnių negu tos, kurios puošia andalūziškas vilas. Faradžas nepasidavė šiai pagyrai – jis pažymėjo, jog mokytasis Ibn Kutaiba[15] aprašo nepaprastą amžinai žydinčios rožės porūšį, augantį Indostano soduose, kurios ryškiai raudoni žiedlapiai sudaro raides, skelbiančias: „Nėra dievo, išskyrus Alachą, o Muhamedas Jo pranašas". Paskui pridūrė, jog Abulkasimas, be abejo, yra matęs šitas rožes. Abulkasimas su nerimu pažvelgė į jį. Atsakysi „taip", visi pagrįstai jį laikys begėdišku ir nesivaržančiu apgaviku, atsakysi „ne" – bedieviu. Jis pasitenkino numurmėjęs, jog Viešpats turįs raktus nuo visų slėpinių ir žemėje nesą nieko žalio ar nuvytusio, kas nebūtų įrašyta Jo Knygoje. Šie žodžiai priklausė vienai iš pirmųjų surų[16]; visi pritardami sumurmėjo. Didžiuodamasis savo dialektikos pergale, Abulkasimas pridėjo, jog Viešpaties darbai – tobuli ir nesuvokiami. Tuomet Averojus, lyg nuspėdamas būsimus vis dar probleminio Hiumo argumentus, pareiškė:

– Man lengviau pripažinti, jog mokytasis Ibn Kutaiba arba perrašinėtojai suklydo, nei pripažinti, jog žemėj auga rožės su tikėjimo simboliu.

– Tikrai taip. Prasmingi ir teisingi žodžiai, – pritarė Abulkasimas.

– Vienas keliautojas, – prisiminė poetas Abdalmalikas, – kalba apie medį, kurio vaisiai – žali paukščiai. Mieliau tikiu tuo nei rožėmis su raidėmis.

– Paukščių spalva, – tarė Averojus, – regis, parankesnė stebuklui. Be to, vaisiai ir paukščiai priklauso gamtos pasauliui, o raštas – menui. Pereiti nuo lapų prie paukščių kur kas lengviau nei nuo rožių prie raidžių.

Vienas iš svečių pasipiktinęs atmetė mintį, kad raštas yra menas, nes Korano originalas – *Knygos Motina* – yra pirmesnis už kūriniją ir saugoma danguje. Dar vienas svečias paminėjo Džahizą iš Basros[17], pasakiusį, jog Koranas – substancija, galinti įgauti žmogaus ar gyvūno pavidalą – nuomonė lyg dera su nuomone tų, kurie Koranui priskiria du veidus. Faradžas ėmė išsamiai dėstyti tradicinę doktriną. Koranas (aiškino jis) yra vienas iš Dievo atributų, toks kaip Jo gailestingumas; Koranas užrašomas knyga, ištariamas liežuviu, įsimenamas širdimi, – mat kalba ir rašmenys yra žmonių kūriniai, o Koranas – galutinis ir amžinas. Averojus, parašęs *Valstybės* komentarą, būtų galėjęs pasakyti, kad *Knygos Motina* yra lyg jos platoniška idėja, tačiau pamatė, jog teologija – tai Abulkasimui nepasiekiama tema.

Kiti svečiai, pastebėję ta patį, pristojo prie Abulkasimo prašydami papasakoti apie kokią nors keistenybę. Anuomet, kaip ir nūnai, pasaulis buvo žiaurus; keliauti po jį galėjo tik drąsuoliai, taip pat viskam pasiryžę piktadariai. Abulkasimo atmintis buvo tarsi jo vidinio bailumo veidrodis. Ką jis galėjo papasakoti? Be to, iš jo prašoma keistenybių, o jų perteikti beveik neįmanoma; Bengalijos mėnuo yra nepanašus į Jemeno mėnulį, nors jam apibūdinti tinka tie patys žodžiai. Kiek padvejojęs, Abulkasimas galop prašneko:

– Žmogus, aplankantis įvairius kraštus ir miestus, – saldžiai pradėjo jis, – mato daug vertų paminėti dalykų. Štai istorija, kurią tik vienąsyk pasakojau turkų sultonui. Ji nutiko Sin Kalane (Kantone), kur Gyvybės Upė įteka į jūrą.

Faradžas paklausė, kaip toli šis miestas esąs nuo sienos, kurią Zulkarnainas (Dviragis Aleksandras Makedonietis) pastatė, kad sulaikytų Gogą ir Magogą[18].

– Nuo miesto ją skiria dykumos, – tarė Abulkasimas su nevalinga

tuštybe. – Keturiasdešimt dienų užtrunka *kafila* (karavanas), kad išvystų jos bokštus ir, sako, dar tiek pat, kad ją pasiektų. Sin Kasine neradau nė vieno žmogaus, kuris būtų matęs ją arba ją mačiusį žmogų.

Baimė prieš gūdžią begalybę, prieš tuščią erdvę, prieš rupią materiją akimirką užvaldė Averojų. Jis apžvelgė simetrišką sodą, pasijuto susenęs, nereikalingas, nerealus.

– Kartą vakare Sin Kalano pirkliai musulmonai nusivedė mane į dažyto medžio namą, kuriame gyveno daugybė žmonių. Negaliu apsakyti, koks tai buvo namas, – ko gero, didžiulė menė su viena virš kitos išdėstytų galerijų arba balkonų eilėmis. Tose nišose sėdėjo žmonės, jie valgė ir gėrė; tą patį darė žmonės ant grindų ir terasoje. Žmonės terasoje mušė būgnais ir grojo liutniomis, išskyrus maždaug penkiolika ar dvidešimt žmonių (purpurinėmis kaukėmis), kurie meldėsi, dainavo ir kalbėjo. Jie kentė pančius, bet nebuvo matyti kalėjimo, jodinėjo, bet nebuvo matyti žirgų, kovėsi, bet kardai buvo nendriniai, mirdavo, paskui keldavosi nuo žemės.

– Pamišėlių darbai, – tarė Faradžas, – pranoksta protingo žmogaus vaizduotę.

– Jie visai nebuvo pamišėliai, – teko aiškinti Abulkasimui. – Kaip sakė man vienas pirklys, jie vaizdavo kažkokią istoriją.

Niekas nieko nesuprato, niekas, atrodo, ir nesistengė suprasti. Abulkasimas, sumišęs nuo apgalvoto pasakojimo, perėjo prie padrikų samprotavimų. Mostaguodamas rankomis, jis vėl prakalbo!

– Įsivaizduokime, jog kažkas vaizduoja istoriją, užuot ją papasakojęs. Tarkim, tai būtų istorija apie miegančiuosius efeziečius[19]. Mes matome, kaip jie pasitraukia į olą, matome, kaip jie meldžiasi ir užmiega, matome, kaip jie miega atmerktom akim, matome, kaip miegodami auga, matome, kaip pabunda po trijų šimtų devynerių metų, matome, kaip duoda senovinę monetą, matome, kaip pabunda rojuje, matome, kaip drauge su jais pabunda šuo. Kažką panašaus tą vakarą mums rodė žmonės terasoje.

– Ar tie žmonės kalbėjo? – paklausė Faradžas.

– Žinoma, kalbėjo, – atsakė Abulkasimas, virtęs vaidinimo, kurio bemaž neprisiminė ir per kurį gerokai nuobodžiavo, apologetu. – Kalbėjo, dainavo ir gražbyliavo.

– Tuomet, – tarė Faradžas, – visai nereikėjo *dvidešimt* žmonių. Vienas pasakorius gali pasekti bet kokią istoriją, nors ir kokia paini ji būtų.

Visi pritarė jo nuomonei. Visi puolė girti arabų kalbą, kurią vartoja Dievas angelams valdyti, ir jos dorybes, paskui – arabų poeziją. Abdalmalikas, atidavęs jai priklausančią liaupsių duoklę, pasenusiais išvadino poetus, kurie Damaske arba Kordoboje vis dar laikosi pastoralinių temų ir beduinų žodyno. Absurdas, kalbėjo jis, kad žmogus, kuriam prieš akis teka Gvadalkiviras, giedotų apie šulinio vandenį. Jis ragino atnaujinti senąsias metaforas; kuomet, tęsė jis, Zuhairas[20] likimą palygino su aklu kupranugariu, šis tropas galėjo nustebinti žmones, bet po penkių šimtmečių jo žavesys jau apsitrynė. Visi pritarė jo nuomonei, kurią jau buvo girdėję daugybę kartų ir iš daugelio lūpų. Averojus tylėjo. Galiausiai prabilo, bet kalbėdamas lyg ne kitiems, o sau pačiam.

– Gal ne taip iškalbingai, – tarė Averojus, – bet tokiais pat argumentais ir man teko ginti Abdalmaliko išsakytą mintį. Aleksandrijoje sakoma, jog negali nusidėti tik tas, kas nusidėjo ir atgailavo; kad išsilaisvintumei nuo klaidos, pridursim, dera ją padaryti. Zuhairas *Mualakoje*[21] sako, kad per aštuoniasdešimt kančių ir šlovės metų jis daug kartų matė, kaip likimas staiga užklumpa žmogų lyg aklas kupranugaris. Abdalmalikas mano, kad šis tropas jau nebestebina. Į šią pastabą atsakyti galima įvairiai. Pirma, jei poemos tikslas būtų stebinti, jos laikas būtų skaičiuojamas ne šimtmečiais, o dienomis ir valandomis, o gal ir minutėmis. Antra, garsus poetas ne tiek išranda, kiek atranda. Žinovai giria Ibn Šarafą iš Berchos[22] sakydami, jog tik jis vienas galėjęs įsivaizduoti, jog auštant žvaigždės krenta lėtai, kaip medžių lapai; jei tai tiesa, tuomet šis įvaizdis nieko vertas. Įvaizdis, kurį gali sugalvoti tik vienas žmogus, nieko

nejaudina. Žemėje begalė daiktų; kiekvieną galima palyginti su bet kuo. Lyginti žvaigždes su lapais yra ne mažiau atsitiktina nei lyginti su žuvimis ar paukščiais. Priešingai, nėra nė vieno, kas nebūtų nors kartą pajutęs, jog likimas – galingas ir šiurkštus, nekaltas ir kartu negailestingas. Šiai nuojautai, gal trumpalaikei, o gal tvariai, bet neišvengiamai, perteikti ir buvo skirtos Zuhairo eilės. Neįmanoma pasakyti geriau negu jis pasakė. Be to (ko gero, tai mano samprotavimų esmė), – laikas, niokojantis rūmus, praturtina eiles. Zuhairo eiles, anuomet parašytas Arabijoje, sudarė du įvaizdžiai – seno kupranugario ir likimo įvaizdžiai; perskaitytos dabar, jos primena apie Zuhairą ir sutapatina mūsų vargus su to mirusio arabo vargais. Anksčiau įvaizdis turėjo dvi savybes, dabar – keturias. Laikas praplečia eilėraščio erdvę, ir aš žinau tokias eiles, kurios lyg muzika skamba visada ir visiems žmonėms. Kuomet prieš kelerius metus kankinausi Marakeše ilgėdamasis Kordobos, aš kartojau mano pamėgtą Abdurahmano šūksnį Rusafos[23] soduose, skirtą afrikinei palmei:

O palme, tu, kaip ir aš,
Jauties šioj žemėj svetima...

Įstabūs poezijos kerai! Kai jaučiausi Afrikoje tremtiniu, žodžiai, ištarti valdovo, pasiilgusio Rytų, gydė mano nostalgiją Ispanijai.

Tuomet Averojus pasuko kalbą apie pirmuosius poetus, apie tuos, kurie Neišmanymo amžiuje, dar iki Islamo, jau viską buvo išsakę beribe dykumų kalba. Sunerimęs – pagrįstai – dėl Ibn Šarafo niekučių, jis tęsė, jog senieji poetai ir Koranas įkūnija visą poeziją ir bet kokį naujovių troškimą pasmerkė kaip neišmanymą ir tuštybę. Visi kiti mėgaudamiesi jo klausėsi, nes jis gynė senovę.

Muedzinai jau šaukė į apyaušrio maldą, kai Averojus grįžo į savo biblioteką. (Hareme juodaplaukės vergės jau buvo spėjusios pakankinti rudaplaukę vergę, tačiau tą jis sužinojo tik vakarop.) Kažkas padėjo jam suprasti dviejų neaiškių žodžių prasmę. Tvirtu,

kruopščiu dailyraščiu jis prirašė rankraštyje kelias eilutes: *Aristu (Aristotelis) tragedija vadina panegirikas, o komedija – satyras ir prakeiksmus. Korano puslapiuose ir Šventyklos mualakose yra gausybė nuostabiausių tragedijų ir komedijų.*

Jis pajuto, kad nori miego, kad jam truputį šalta. Išvyniojęs turbaną, pažvelgė į metalinį veidrodį. Nežinau, ką jo akys ten išvydo, nes joks istorikas neaprašė jo veido bruožų. Tik žinau, kad jis staiga pranyko, lyg bešviesio žaibo trenktas, o kartu su juo išnyko namas ir nematomas fontanas, ir knygos, ir rankraščiai, ir balandžiai, ir daugybė tamsiaplaukių vergių, ir drebanti rudaplaukė vergė, ir Faradžas, ir Abulkasimas, ir rožių krūmai, ir, ko gero, pats Gvadalkiviras.

Šiuo pasakojimu aš norėjau aprašyti vieno pralaimėjimo istoriją. Iš pradžių į galvą man atėjo Kenterberio arkivyskupas[24], sumanęs įrodyti, jog Dievas egzistuoja, paskui – alchemikai, ieškoję filosofinio akmens, paskui – geometrai, tuščiai mėginę padalyti kampą į tris dalis ir apskaičiuoti skritulio kvadratūrą. Bet vėliau ėmiau samprotauti, kad poetiškesnė bus istorija žmogaus, užsibrėžusio tikslą, užgintą jam, bet ne kitiems. Prisiminiau Averojų, jis, apribotas islamo aplinkos, taip ir nesuprato žodžių *tragedija* ir *komedija* reikšmės. Nupasakojau nutikimą, kurį rašydamas jaučiau tai, ką turėjo jausti Bertono[25] paminėtas dievas, sumanęs jautį, o sukūręs buivolą. Pajutau, kad mano kūrinys šaiposi iš manęs. Pajutau, kad Averojus, trokštantis įsivaizduoti, kas yra drama, nė nenutuokdamas, kas yra teatras, yra ne daugiau absurdiškas negu aš, trokštantis įsivaizduoti, kas yra Averojus, ir neturintis jokios kitos medžiagos, išskyrus porą Renano, Leino[26] ir Asino Palasioso[27] nuotrupų. Baigdamas paskutinį puslapį, pajutau, jog mano apsakymas yra žmogaus, kuriuo buvau aš pats, kol rašiau, paveikslas, o šiam apsakymui sukurti aš turėjau būti tuo žmogumi, o kad būčiau tuo žmogumi, aš turėjau sukurti šį apsakymą, ir taip iki begalybės. (Tą mirksnį, kai liaujuosi juo tikėjęs, Averojus išnyksta.)

[1] Įsivaizduodamas, kad tragedija yra ne kas kita kaip šlovinimo menas... (*pranc.*). Joseph Ernest Renan (1823–1892) – prancūzų filosofas, filologas orientalistas. Tyrė religijų, ypač krikščionybės istoriją. Išgarsėjo knyga *Jėzaus gyvenimas* (*La vie de Jésus,* 1863), joje teigė, kad Kristus buvęs tik vienas tobuliausių ir genialiausių žmonių. J. L. Borgesas cituoja iš jo veikalo *Averojus ir averoizmas* (*Averroès et averroïsme,* 1852).

[2] Abu al-Walid Muahammad ibn Ahmad Muhammad ibn Rushd (lotynizuota forma Averroes, 1126–1198) – Ispanijos arabų filosofas. Buvo kadis (teisėjas) Sevilijoje ir Kordoboje, rūmų gydytojas. Nemažą jo kūrybinio paveldo dalį sudaro Platono, visų Aristotelio veikalų, Al-Farabijaus, Ibn Sino ir kitų filosofų komentarai, todėl dar amžininkų buvo vadinamas Didžiuoju komentatoriumi. *Paneigimo paneigimas* (*Tahafut at-Tahafut,* apie 1180) parašytas kaip atsakymas į al-Ghazalio *Filosofų paneigimą*. Skirdamas religiją nuo filosofijos, plėtojo dvejopos tiesos koncepciją (teigė, kad Dievo sukurtas pasaulis yra materialus ir amžinas, jį padeda pažinti ir teologija, ir filosofija). Atmetė sielos nemirtingumą ir sukūrė savitą intelekto teoriją: pagal ją egzistuoja amžinasis intelektas, kuris visiems bendras, tačiau pasireiškia individualiai.

[3] Abu Hamid Ibn Muhammad Ibn Muhammad al-Tusi al-Shafi'i al-Ghazali (1058–1111) – persų kilmės musulmonas ir filosofas. Patyręs dvasinį sukrėtimą, tapo mistiku sufijumi. Mėgino sutaikyti teologiją ir filosofiją, bet kartu gynė islamo dogmas, kad Dievas sukūręs pasaulį iš nieko, kad jis sukūręs žmogaus kūną ir sielą, kad žmogaus dvasia amžina. Įrodinėjo, kad Dievą esą galima pažinti per individualų patyrimą (ekstazę). Savo filosofinėje kūryboje aršiai kritikavo arabų aristotelininkus, taip pat filosofus Al-Farabi ir Ibn Siną. Svarbiausi veikalai: Filosofų tikslai (*Makasid al-falasifa,* apie 1094), *Filosofų paneigimas* (*Tahafut al-Falasifa,* 1095), Religinių mokslų atgimimas (*Ihya al-'Ulum al-Din,* 1096 ar 1097) ir kt.

[4] Gvadalkiviras (isp. *Guadalquivir* iš arabų *wadi al-kabir* – didžioji upė) – upė Pietų Ispanijoje.

[5] Ulemai (arab. *ulama* – mokslininkai) – musulmonų teologai, teisės ir religinės doktrinos mokovai.

[6] Aleksandras Afrodisietis (II a. pab.–III a.) – graikų filosofas peripatetikas,

Aristotelio komentatorius, dėl to dar vadinamas Egzegetu. Parašė Aristotelio *Metafizikos, Pirmosios analitikos, Apie sielą* ir kt. knygų paaiškinimus.

[7] Nestorianizmas – krikščionybės teologinė doktrina, teigianti, kad Jėzus Kristus buvęs dviasmenis – Dievas ir Žmogus. Marija pagimdžiusi Žmogų, kuris tapęs Dievu tik tada, kai įveikė savyje žmoniškąsias silpnybes. Jungtis tarp Žmogaus ir Dievo Jėzuje Kristuje esanti tik moralinė, todėl per silpna, kad jis taptų vienu asmeniu. Šį mokymą, skelbtą Nestorijaus (apie 383–apie 451), Efeso susitikimas 431 m. pasmerkė kaip ereziją.

[8] Abu Zaid Hunayn ibn Ishaq ibn Hunayn (808–873) – arabų mokslininkas, Platono ir Aristotelio vertėjas į arabų kalbą. Kilęs iš krikščionių nestoriečių šeimos.

[9] Abu Bishr Matta Ibn Yunus al-Qanna'i (870–940) – arabų mokslininkas, Aristotelio *Poetikos* ir kt. veikalų vertėjas bei komentatorius – jį, pasak Renato, skaitęs Averojus.

[10] Ibn Sida (1006?–1066) – Ispanijos arabų filologas ir leksikografas, aklas kaip ir jo tėvas.

[11] Muhkam (arab. sutvirtintas, tikslus) – techninis Korano egzegezės terminas, taikomas tiems Korano žodžiams ar skirsniams, kurių prasmė yra aiški arba nesunkiai suprantama.

[12] Al-Khalil ibn Ahmad (apie 718–786 arba 791) – arabų filologas, laikomas arabų metrikos pradininku ir pirmojo arabų kalbos žodyno *Kitab ul-Ain* autoriumi.

[13] Al-Andalus – arabiškas viduramžių Ispanijos musulmoniškų sričių, suvienytų į emiratą (vėliau – į kalifatą) su sostine Kordoba, pavadinimas.

[14] Yakub al-Mansur (arab. „Nenugalimasis"; apie 1149–1199) – galingiausias Almohadų dinastijos valdovas, eruditas, mokslų ir menų globėjas.

[15] Abu Muhammad ibn Muslim ibn Qutaiba (828–899?) – arabų filologas ir istorikas, parengęs dešimties tomų *Istorijos šaltinių knygą* (*Kitab 'uyun al-akhbar*), musulmoniškoje tradicijoje laikomą pirmąja arabų enciklopedija.

[16] Sura (arab. laipsnis, eilė) – Korano skyrius. Iš viso jų yra 114.

[17] Abu Uthman 'Amr ibn Bahr al-Basri al-Jahiz (arab. *al-Jahiz* – išverstakis; 776–868) – labai produktyvus arabų teologas ir mokslininkas, rašęs įvairiausiomis temomis. Kai kuriais šaltiniais buvo parašęs daugiau nei 200 knygų, iš kurių mūsų dienas pasiekė apie 30. Svarbiausia iš jų laikoma septynių tomų (nebaigta)

Knyga apie gyvūnus (*Kitab al-Hayawan*). Pasakojama, kad net jo mirtis buvusi „knyginė“ – žuvo savo namuose prislėgtas nuvirtusių knygų krūvos.

[18] Gogas ir Magogas (hebr. גוג ומגוג Gog ve-Magog) – neaiškios kilmės vardai iš pranašo Ezechielio knygos, kur Gogu vadinamas žmonių iš šiaurės, kovojančių su žydais, vadas. Jų žemės Magogo valdovas. Judaizme abu šie vardai, sujungti į vieną sąvoką, reiškia Mesijo priešininką, kuris pasaulio pabaigoje vadovausiąs blogio jėgoms. Panašia reikšme šie vardai vartojami ir islamo literatūroje.

[19] Turimi omenyje septyni kilmingi krikščionys jaunuoliai iš Efezo, Romos imperatoriaus Decijaus (249–251) persekiojimų metu pasislėpę oloje. Imperatorius įsakė olą užmūryti. Legendoje pasakojama, kad ten jaunuoliai užmigo giliu miegu, kuris tęsėsi 208 metus, pagal kitą versiją – 187 metus. Jaunuoliai prabudo nuo triukšmo, kurį sukėlė teisėjo Adolijaus tarnai, pradėję kirsti įėjimą į uolą, kad padarytų tvartą gyvuliams. Atsipeikėję jaunuoliai visiškai neįtarė, jog miegojo ištisus du amžius. Vieną jaunikaitį jie išsiuntė į miestą pirkti duonos. Kepėjui, kuriam jaunuolis norėjo sumokėti senoviškomis monetomis, kilo įtarimas, kad šis gali būti vagis, ir jis įskundė jaunuolį vyresnybei. Miesto valdžia su vyskupu nuėjo į olą, kur gyveno jaunuoliai, ten jie rado dėžę su dokumentais, kuriuose buvo aprašyta jaunuolių istorija. Patys jaunuoliai netrukus pasijuto silpni, pasimeldė, atsisveikino su svečiais ir mirė. Ši legenda paplito dar V a. ir pateko į Koraną (XVIII sura „Ola“), todėl pasakojimas apie „žmones iš uolos“ (arab. *ahl al-kahf*) ir jų šunį Kitmirą musulmonams yra gerai žinomas.

[20] Zuhair ibn Abi Sulma (apie 530–627?) – vienas iš septynių didžiųjų ikiislaminio laikotarpio (arabiškai vadinamo *Jahiliya* – neišmanymo, t. y. pagonybės amžiumi) arabų poetų.

[21] Mualaka (arab. *mu'allaqat* – vėrinys) – septynių geriausių ikiislaminio laikotarpio arabų poetų (Imr-ul-Qaiso, Antaro, Tarafos, Zuhairo ir kt.) kasidų (klasikinių arabų odžių) sąvadas, jį sudarė persų kilmės poetas Hammad ar-Rawiyah (apie 694–772?). Pasak kitų šaltinių, šio rinkinio pavadinimas kilo nuo žodžio *'allaqa* (pakabinti), nes arabai, didžiai vertindami šias poemas, pakabino jas Kaabos šventykloje.

[22] Abu 'Abd Allah Muhammad ibn Sa'id ibn Sharaf (apie 1000–1067) – Ispanijos arabų poetas, gyvenimo pabaigoje įsikūręs Berchos kaimelyje (Almerijos provincijoje).

[23] Rusafa (isp. Ruzafa arba Arruzafa) – emyro Abdurahmano I (valdė 756–788) užmiesčio rūmai; dabar – Kordobos kvartalas.

[24] Turimas galvoje Anzelmas Kenterberietis (lot. Anzelmus Cantuarensis; 1033–1109) – filosofas scholastas, teologas, Bažnyčios mokytojas, šventasis. Kenterberio vyskupas nuo 1093 m. Traktate *Proslogionas* (*Proslogion,* 1078) pateikė ontologinį Dievo buvimo įrodymą: Dievas egzistuoja realiai, nes egzistuoja kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta (*aliquid quo nihil maius cogitari possit*).

[25] Turimas omenyje seras Richard F. Burton (1821–1890) – anglų keliautojas, etnografas, poliglotas, rašytojas ir vertėjas. Apsimetęs musulmonu piligrimu, pirmasis iš europiečių aplankė nemusulmonams užgintus Medinos ir Mekos miestus. Vėliau savo kelionės įspūdžius aprašė knygoje *Asmeninis pasakojimas apie piligrimystę į Mediną ir Meką* (*Personal Narrative of a Pilgrimage to El-Medinah and Mecca,* 1853). Jo *Tūkstančio ir vieno nakties* (1885–1888) vertimas į anglų kalbą ir labai išsamūs komentarai lig šiol lieka nepranokstami.

[26] Edward Lane (1801–1876) – anglų orientalistas, leksikografas ir vertėjas, išvertęs gerokai kupiūruotas *Tūkstančio ir vienos nakties* (1832–1841) pasakas į anglų kalbą. Taip pat reikia paminėti jo parengtą *Arabų-anglų leksikoną* (*Arabic English Lexicon,* 8 t., 1863–1893).

[27] Miguel Asín Palacios (1871–1944) – ispanų teologas ir arabistas, musulmonų misticizmo ir jo įtakos krikščioniškajai kultūrai tyrinėtojas. Pagrindiniai veikalai: *Teologinis averoizmas šv. Tomo Akviniečio filosofijoje* (*Averroísmo teológico en Santo Tomás de Aquino,* 1904), *Musulmoniškoji eschatologija Dieviškojoje Komedijoje* (*La escatología musulmana en la Divina Comedia,* 1919; turbūt svarbiausias jo darbas, atskleidžiantis akivaizdžią islamo vizionieriškos literatūros – *miradžo,* arba pranašo Mahometo kelionės į dangų, ir islamo mistikų, ypač Ibn Arabi, dvasinių regėjimų – įtaką Dante'ei), *Sukrikščionintas islamas* (*El Islam cristianizado,* 1931) ir kt.

Zahiras

Zahiras Buenos Airėse – paprasta dvidešimties sentavų moneta. Navacha ar kišeniniu peiliuku buvo išrėžtos raidės N ir T bei skaitmuo 2, averse išgraviruota data – 1929. (Gudžarate XVIII amžiaus pabaigoje Zahiras buvo tigras, Javoje – neregys iš Surakartos mečetės, Persijoje – astroliabija[1], kurią Nadyršachas[2] liepė įmesti jūros gelmėn, Mahdžio[3] kalėjimuose apie 1892-uosius – nedidelis, į turbano klostes suvyniotas kompasas, kurį palytėjo Rudolfas Karlas fon Slatinas[4]; Kordobos mečetėje, pasak Cotenbergo[5], viena iš tūkstančio dviejų šimtų kolonų marmuro gyslelė, Tetuano žydų kvartale – šulinio dugnas.) Šiandien lapkričio tryliktoji; birželio septintąją, paryčiu, Zahiras pateko į mano rankas. Dabar jau nesu tas, kas buvau tuomet, tačiau dar prisimenu, o gal net galiu papasakoti, kas atsitiko. Kol kas bent iš dalies esu Borchesas.

Birželio šeštąją mirė Teodolina Viljar. Lig 1930-ųjų jos nuotraukomis mirgėte mirgėjo visi aukštuomenės laikraščiai; galbūt jų gausą lėmė tai, kad ji laikyta gražuole, nors ne visi jos paveikslai patvirtina šią hipotezę. Be to, Teodolina Viljar rūpinosi ne tiek grožiu, kiek tobulybe. Žydai ir kinai kodifikavo visą žmogaus gyvenimą. Mišnoje[6] skaitome, jog šeštadienį sutemus siuvėjas neturi teisės išeiti į gatvę su adata; *Ritualų knygoje*[7] sakoma, kad pirmąją taurę svečias privalo gerti rimta, o antrąją – pagarbia ir laiminga veido išraiška. Panašaus, o gal net ir priekabesnio griežtumo laikėsi Teodolina Viljar. Kaip Konfucijaus ar Talmudo pasekėja, ji stengėsi, kad visi jos veiksmai būtų nepriekaištingai taisyklingi, o jos

pastangos buvo juo žavesnės ir ryžtingesnės, nes Teodolinos Viljar pažiūros ir principai buvo ne amžini, bet priklausė nuo Paryžiaus ar Holivudo užgaidų. Teodolina Viljar visad rodydavosi įprastose vietose, įprastu laiku, įprastais atributais, įprasta apatiška veido mina, tačiau tokia veido mina, atributai, laikas ir vieta kone iškart išeidavo iš mados ir tapdavo (Teodolinos Viljar žodžiais tariant) neskonybe. Kaip ir Floberas ji ieškojo absoliuto, tačiau ne bet kokio, o akimirkos absoliuto. Jos gyvenimas buvo pavyzdinis, ir vis dėlto ją be paliovos graužė vidinė neviltis. Ji nuolat keisdavo išvaizdą, lyg norėdama pabėgti nuo pačios savęs; jos plaukų spalvos ir šukuosenų metamorfozės virto priežodžiu. Lygiai taip pat mainėsi šypsena, veido spalva, akių pjūvis. Po 1932 metų ji visaip stengėsi likti liekna... Karas privertė ją susimąstyti. Vokiečiai okupavo Paryžių – kaip tuomet sekti mada? Vienas užsienietis, o užsieniečiais ji niekada nepasikliaudavo, leido sau papiktnaudžiauti jos pasitikėjimu ir pardavė jai partiją cilindro formos skrybėlaičių; nė metams neprabėgus paaiškėjo, kad tokių galvos apdarų *Paryžiuje niekada nenešiota*, vadinasi, tai anaiptol ne skrybėlaitės, o nežinia kieno lakios vaizduotės išmonės. Viena bėda nevaikščioja: daktarui Viljarui teko persikraustyti į Araoso gatvę, ir jo dukters nuotraukos ėmė puikuotis kremų ir automobilių reklamose (kremų, kurių jai verkiant reikėjo, ir automobilių, kurių jau *ne*turėjo!). Ji žinojo, kad jos menui reikalingi dideli pinigai, todėl ryžosi pasitraukti iš scenos. Be to, buvo atgrasu varžytis su tuščiagalvėmis piemenėmis. Niūri lindynė Araoso gatvėje taip pat pasidarė per brangi; birželio šeštąją Teodolina Viljar netaktiškai pasimirė pačioje Pietų kvartalo širdyje. Ar turiu prisipažinti, kad aš, stumiamas nuoširdžiausios argentiniečių aistros – snobizmo, buvau ją įsimylėjęs ir kad jos mirtis mane sugraudino iki ašarų? Ko gero, skaitytojas ir pats jau bus tai nuspėjęs.

Pašarvoto velionio veidas keičiasi yrant organizmui ir atgauna ankstesnius bruožus. Vienu chaotiškos birželio šeštosios nakties metu Teodolina Viljar lyg per stebuklą staiga tapo tokia, kokia

buvo prieš dvidešimt metų; jos bruožai vėl atgavo valdingumą – jį teikia puikybė, pinigai, jaunystė, suvokimas, kad esi hierarchijos viršuje, vaizduotės stoka, ribotumas, bukumas. Mąsčiau maždaug taip: nė viena to mane jaudinusio veido išraiška taip neįstrigo atminty, kaip šioji; tegu ji būna paskutinė, jei buvo pati pirmoji. Palikau ją sustingusią tarp gėlių, mirčiai tobulinant paniekos išraišką jos veide. Kai išėjau, buvo antra valanda nakties. Virtinė žemų vienaukščių namukų – juos ir tikėjausi pamatyti – įgavo tokį abstraktų pavidalą, koks būna nakčia, kai tamsoje ir tyloje jie tampa paprastesni nei tikrovėje. Apsvaigęs nuo kone beasmenio gailesčio, lėtai slinkau gatvėmis. Čilės ir Takuari gatvių kampe pamačiau dar veikiantį barą, kuriame, mano nelaimei, trys vyrai lošė truką[8].

Stilistinėje figūroje, vadinamoje oksimoronu, objektas apibūdinamas epitetu, tarytum prieštaraujančiu to žodžio prasmei; taip gnostikai kalbėdavo apie tamsią šviesą, o alchemikai – apie juodą saulę. Išeiti iš Teodolinos Viljar šermenų ir išgerti stikliuką degtinės bare ant kampo man buvo savotiškas oksimoronas. Mane gundė tai, jog užsukti vidun buvo ir žema, ir lengva (šį kontrastą dar labiau stiprino šalimais vykstantis lošimas kortomis). Užsisakiau taurelę apelsininės; grąžos gavau Zahirą. Žvilgtelėjau į jį, išėjau gatvėn, galbūt jau pradėjęs karščiuoti. Pagalvojau, kad nėra tokios monetos, kuri nebūtų simbolis visų nesuskaičiuojamų monetų, spindinčių istorijoje ir pasakose. Prisiminiau obolą, kuriuo atsiskaitoma su Charonu; obolą, kurio meldė Belizarijus[9], trisdešimt Judo sidabrinių, kurtizanės Laidės[10] drachmas; senovinę monetą, kurią norėjo užmokėti vienas iš septynių miegančiųjų efeziečių, švytinčias *Tūkstančio ir vienos nakties* burtininko monetas, vėliau virtusias popieriaus skritulėliais; neiškeičiamą Izaoko Lakedemo[11] dinarą, šešiasdešimt tūkstančių sidabrinių dirchemų, – po vieną už kiekvieną epo eilutę, – kurias Firdousi[12] grąžino sultonui, nes jos buvo ne auksinės, aukso dubloną, kurį Ahabas liepė prikalti prie stiebo[13], Leopoldo Blumo negrąžinamąjį floriną[14], luidorą, netoli Varenų išdavusį bėglį Liudviką XVI[15], kurio atvaizdas buvo iškal-

tas toje monetoje. Kaip būna sapne, mintis, jog kiekviena moneta duoda pradžią tokioms šlovingoms konotacijoms, pasirodė man didžiai, nors ir nesuprantamai reikšminga. Vis sparčiau ir sparčiau lėkiau aidžiomis gatvėmis ir aikštėmis. Visai nuvargęs stabtelėjau gatvės kampe, pamačiau grūdinto plieno tvorą, o už jos – Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios šventoriaus baltas ir juodas plyteles. Supratau apsukęs visą ratą ir vėl atsidūręs už šimto žingsnių nuo baro, kur grąžos gavau Zahirą.

Pasukau už kampo; namą gaubė tamsa, iš tolo supratau, kad baras jau uždarytas. Belgrado gatvėje sėdau į taksi. Be miego, apsėstas, kone laimingas galvojau apie tai, jog pasaulyje nėra nieko mažiau materialesnio už pinigus, nes kiekviena moneta (tarkim, dvidešimties sentavų moneta), tiesą sakant, yra ištisas galimų ateities variantų rinkinys. Pinigai abstraktūs, kartojau, pinigai – tai ateitis. Jie gali tapti išvyka į užmiestį, gali tapti Bramso muzika, gali tapti žemėlapiu, gali tapti šachmatais, gali tapti kavos puodeliu, gali tapti Epikteto žodžiais apie panieką auksui; tai Protėjas, daugialypesnis už Protėją iš Faro salos. Tai neprognozuojamas laikas, Bergsono laikas, o ne rymantis Islamo ar stoikų laikas. Deterministai neigia, kad pasaulyje egzistuoja nors vienas nepriklausomas įvykis, *id est* įvykis, kuris galėtų vykti pats savaime; o moneta simbolizuoja mūsų laisvąjį pasirinkimą. (Nė neįtariau, kad šios „mintys“ – gynimosi nuo Zahiro priemonė ir pirmoji jo demoniškos įtakos apraiška.) Išvargintas įkyrių apmąstymų, užmigau, bet susapnavau, kad aš – Grifo saugomos monetos.

Kitą dieną nusprendžiau, jog buvau girtas; taip pat pasiryžau atsikratyti monetos, sukėlusios man tiek nerimo. Apžiūrėjau ją: nieko ypatingo, tik suraižyta peiliu. Geriausiai būtų ją užkasti sode ar nukišti kur nors į bibliotekos kampą, bet trūks plyš norėjau ištrūkti iš jos orbitos. Sumaniau ją pamesti. Tą dieną nenuėjau nei į San Pilaro bažnyčią, nei į kapines; nuvažiavau metro į Konstitucijos aikštę, o iš ten – į San Chuano ir Boedo sankryžą. Nė nesvarstydamas išlipau Urkisos stotelėje, pasukau į vakarus, paskui į pie-

tus; spėtinai, tyčia sukinėjausi čia į vieną, čia į kitą pusę ir pagaliau gatvėje, kuri man pasirodė panaši į kitas, įsmukau pirmon pasitaikiusion užeigon, užsisakiau degtinės ir užsimokėjau Zahiru. Prisimerkęs už tamsių akinių, pasistengiau nepastebėti namo numerio ir gatvės pavadinimo. Vakare guldamas išgėriau veronalio ir naktį ramiai išsimiegojau.

Lig birželio pabaigos linksminausi kurdamas fantastinį apsakymą; jame sugalvojau keletą mįslingų parafrazių: vietoj *kraujo* rašiau *kardo vanduo,* vietoj *aukso – slibino guolis,* ir pasakojau pirmuoju asmeniu. Pasakotojas – asketas, atsižadėjęs žmonių draugijos ir pasitraukęs į tyrus. (Vietovė vadinasi Gnitaheidru[16].) Gyvena jis dorai ir kukliai, todėl kai kas jį laiko angelu, tačiau tai tikintiesiems būdingas perdėjimas, nes nėra žmonių be nuodėmės. Pavyzdžių ieškoti toli nereikia: jis irgi yra papjovęs tėvą; tiesa, šis buvo garsus raganius, burtais užvaldęs nesuskaičiuojamus turtus. Saugoti juos nuo beprotiško žmonių godumo – štai tokiam tikslui atsiskyrėlis ir paskyrė savo gyvenimą; dieną ir naktį juos sergsti. Greit, gal pernelyg greit jo sargybai ateis galas: žvaigždės jam pasakė, kad jau nukaltas kalavijas, kuris jį amžiams nukirsiąs. (To kalavijo vardas – Gramas.) Vis įmantriau liaupsina atsiskyrėlis savo kūno spindesį ir lankstumą: tai užsimiršęs pasakoja apie žvynus, tai kalba, jog saugomas lobis – žėrintis auksas ir raudoni žiedai. Pagaliau mums paaiškėja, jog asketas – tai slibinas Fafniras[17], o lobis, ant kurio jis guli, – Nibelungų lobis. Pasirodžius Sigurdui[18], pasakojimas staiga nutrūksta.

Jau sakiau, kad rašydamas šį niekutį (į jo tekstą, puikuodamasis menama erudicija, įterpiau eilių iš Fafnismalio), pamiršau monetą. Kartais naktimis mane apimdavo įsitikinimas, kad galėsiu ją pamiršti, ir šitaip prisiversdavau monetą prisiminti. Žinoma, aš piktnaudžiavau tokiomis akimirkomis; pradėti pasirodė kur kas lengviau nei baigti. Veltui sau kartojau, jog šis nepakenčiamas nikelio skritulėlis niekuo nesiskiria nuo kitų, einančių iš rankų į rankas, kad jų – be galo daug, kad jie visi vienodi ir nekenksmingi.

Tokios minties pastūmėtas, stengiausi galvoti apie kitą monetą, bet nieko neišėjo. Pamenu, žlugo ir bandymai su penkių ir dešimties Čilės sentavų nominalais, kaip ir su Urugvajaus vintenu. Liepos šešioliktąją gavau svarą sterlingų ir kiaurą dieną nežiūrėjau į jį, bet naktį (ir kitas naktis) tyrinėjau jį pro didinamąjį stiklą šviečiant stipriai elektros lempai. Paskui perpiešiau jį pieštuku ant popieriaus. Tačiau negelbėjo nei spindesys, nei drakonas, nei šventasis Jurgis; man nepavyko nusikratyti įkyrios minties.

Rugpjūtį ryžausi pasitarti su psichiatru. Nepasakojau visų savo groteskiškos istorijos detalių, pasiskundžiau, kad mane kamuoja nemiga ir persekioja kažin kokio daikto – tarkim, žetono arba monetos – atvaizdai... Neilgai trukus Sarmiento gatvės knygyne atkapsčiau Julijaus Barlacho[19] *Urkunden zur Geschichte der Zahirsage*[20] (Breslau, 1899).

Knygoje buvo aprašyta manoji liga. Pasak pratarmės, autorius buvo sumanęs „į vieną patogaus formato tomelį *in octavo* sudėti visus dokumentus, turinčius ką nors bendra su Zahiro prietaru, taip pat keturis liudijimus iš Habichto[21] archyvo ir Filipo Medouso Teiloro[22] originalų rankraštį“. Tikėjimas Zahiru – islamo kilmės ir, atrodo, siekia XVIII amžių. (Barlachas paneigia teiginius, Cotenbergo priskiriamus Abu-l-Fidui[23].) *Zahir* arabiškai reiškia ***akivaizdus, aiškiai matomas;*** šia prasme jis vartojamas kaip vienas iš devyniasdešimt devynių Dievo vardų. Prastuomenė musulmonų kraštuose šitaip vadina „būtybes ar daiktus, kurie turi baisią ypatybę nedilti iš atminties ir kurių atvaizdas galop išvaro žmogų iš proto“. Pirmasis nenuginčijamas liudijimas priklauso persui Lutfui Aliui Azurui[24]. Išsamioje bibliografinėje enciklopedijoje, antrašte *Ugnies šventykla,* šis eruditas ir dervišas pasakoja, kad vienoje Širazo mokykloje buvusi medinė astroliabija, „sumeistrauta šitaip, jog kiekvienas, bent kartą ją išvydęs, jau nebegalvotų apie nieką kita, ir todėl šachas liepė įmesti ją jūros gelmėn, idant žmonės nepamirštų Visatos“. Kur kas plačiau šį dalyką nušviečia Medousas Teiloras, tarnavęs Haidarabado nizamui[25] ir sukūręs garsųjį

romaną *Confessions of a Thug*. Apie 1832-uosius Bhudžo priemiestyje jis išgirdo tokį neįprastą posakį: „Išties jis pamatė tigrą“ (*Verily he has looked on the Tiger*), reiškiantį beprotybę ar šventumą. Jam paaiškinta, jog turimas galvoje magiškasis Tigras, pražudąs kiekvieną, kas pamato jį net ir iš tolo, nes paskui tik apie jį ir galvoja iki paskutinės gyvenimo dienos. Kažkas pridūrė, kad vienas tų nelaimingųjų pabėgęs į Maisorą, ten ant rūmų sienos nutapęs tigrą. Po kažkiek metų Teiloras apsilankė tos karalystės kalėjimuose. Nituro kalėjime gubernatorius parodė jam kamerą: asloje, ant sienų ir skliautų musulmonų fakyras buvo nupiešęs kažką panašaus į begalinį tigrą (akį rėžiančiomis spalvomis, kurias laikas prieš ištrindamas sutaurino). Tas tigras buvo sudėtas iš galybės svaiginančiai persipynusių tigrų – kūnas iš tigrų, dryžiai iš tigrų, ir net jūros, Himalajai ir kariaunos iš tigrų. Dailininkas mirė toje pačioje kameroje prieš daugelį metų; kilęs iš Sindo, o gal iš Gudžarato, ir iš pradžių buvo sumanęs nupiešti pasaulio atlasą. Šio sumanymo pėdsakus dar galėjai nujausti tame baisiame paveiksle. Tokią istoriją Teiloras papasakojo Muhamadui al-Yamani iš Viljamo forto; šis atsakė, jog pasaulyje nėra būtybės, kuri nebūtų linkusi tapti *Zaheeru* *, bet Gailestingiausiasis neleidžia, kad tuo pat metu Zahiru būtų du daiktai, nes pakanka ir vieno miniai apžavėti. Jis pasakė, kad visad yra tik vienas Zahiras, jog Tamsiaisiais Amžiais juo buvęs stabas, vadinamas Ja'uku[26], o vėliau – pranašas iš Chorasano, vilkėjęs brangakmeniais nusagstyta skraiste ir nešiojęs auksinę kaukę**. Ir dar pasakė, kad Dievas protu nesuvokiamas.

Daug kartų skaičiau ir perskaitinėjau Barlacho monografiją. Nemėsinėsiu savo jausmų; tik prisimenu neviltį, užplūdusią supratus, jog nėra ko laukti išsigelbėjimo, ir vidinį palengvėjimą sužino-

* Taip šį žodį rašo Teiloras.

** Barlachas pažymi, kad Ja'ukas minimas Korane (71, 23), jog tas pranašas – Al Mukana (Skraistėtasis), tačiau niekas, išskyrus nepaprastąjį Filipo Medouso Teiloro pašnekovą, nesiejo jų su Zahiru.

jęs, kad esu nekaltas dėl savo bėdos, ir pavydą žmonėms, kuriems Zahiras buvo ne moneta, o marmuro luitas arba tigras. Kaip būtų paprasta negalvoti apie tigrą, kalbėjau sau. Dar prisimenu keistą nerimą, apėmusį perskaičius tokį skirsnį: „Vienas *Gulšan i Raz*[27] komentatorius sako, jog tas, kas matė Zahirą, netrukus pamatys Rožę, ir priduria eiles iš Ataro[28] *Asrar Namė* (Nežinomų dalykų knygos): *Zahiras – Rožės šešėlis ir Skraistės plyšys.*

Šermenų naktį, kai budėjome prie Teodolinos, nustebau tarp kitų nematydamas ponios Abaskal, jos jaunėlės sesers. O spalį viena jos draugė man pasakė:

– Vargšelė Chulita, ji pasidarė tokia keistuolė, ir ją paguldė į Boscho kliniką. Privargs dėl jos gailestingosios seselės – su šaukšteliu turi maitinti. Visąlaik bijo kažkokios monetos – lygiai kaip Morenos Sakman vairuotojas.

Laikas, nuslopinantis prisiminimus, prisiminimus apie Zahirą, priešingai, – aitrina. Anksčiau aš vaizdavausi monetos aversą, paskui – reversą, o dabar mintyse matau iškart abi puses. Ir visai ne taip, lyg Zahiras būtų stiklinis, nes viena pusė neuždengia kitos; tiesiog mano regėjimas tapo tarytum sferinis, ir Zahiras rymo tos sferos centre. Visa, kas ne Zahiras, pasiekia mane lyg pro sietą ir atrodo tolima: ir paniekinama Teodolinos mina, ir fizinis skausmas. Tenisonas[29] yra sakęs, kad jei mums pavyktų suprasti bent vieną gėlę, mes sužinotume, kas esame ir kas yra pasaulis. Galbūt jis norėjo pasakyti, kad nėra tokio įvykio, nors ir koks menkas jis atrodytų, kuriame neglūdėtų visa pasaulio istorija su josios begaline priežasčių ir padarinių grandine. Galbūt jis norėjo pasakyti, jog regimasis pasaulis kiekviena savo apraiška yra vientisas, kaip, pasak Šopenhauerio, vientisa yra kiekvieno subjekto valia. Kabalistų nuomone, kiekvienas žmogus – mikrokosmosas, simbolinis Visatos veidrodis; pasak Tenisono, jis yra viskas. Viskas, netgi tas nepakenčiamas Zahiras.

Į 1948 metų pabaigą ir mane tikriausiai ištiks Chulijos likimas. Mane maitins šaukšteliu ir aprenginės, nežinosiu, ar lauke vakaras, ar rytas, nežinosiu, kas toks buvo Borchesas. Pavadinti tokią ateitį

siaubinga būtų klaida, nes niekas pasaulyje man nebus svarbu. Kaip ir negalima sakyti, kad narkozės apsvaigintas žmogus jaučia siaubingą skausmą, kai jam atveria kaukolę. Man jau neegzistuos pasaulis, egzistuos tik Zahiras. Pasak idealistų mokymo, žodžiai *gyventi* ir *sapnuoti* – tikslūs sinonimai; nuo tūkstančių regimybių pereisiu prie vienos, nuo nepaprastai sudėtingo sapno – prie paprasčiausio sapno. Kiti sapnuos, jog išprotėjau, o aš sapnuosiu tik Zahirą. Kai visi žmonės žemėje dieną naktį galvos tik apie Zahirą, kas bus sapnas, o kas – tikrovė: žemė ar Zahiras?

Aidžiomis nakties valandomis dar galiu vaikštinėti gatvėmis. Aušra užklumpa mane Garajo aikštėje, sėdintį ant suoliuko ir mąstantį (mėginantį mąstyti) apie tą Asrar Namė vietą, kur sakoma, jog Zahiras – Rožės šešėlis ir Skraistės plyšys. Šį teiginį susieju su tokiais duomenimis: „Siekdami susilieti su Dievu, sufijai[30] tol kartoja savo vardą arba devyniasdešimt devynis Dievo vardus, kol tie netenka bet kokios prasmės“. Aš trokštu eiti šiuo keliu. Gal šitaip per jėgą, be paliovos galvojant apie jį, man pavyks sunaikinti Zahirą; o gal ten, anapus monetos, rymo Dievas.

Skiriama Wally Zenner[31]

Komentarai

[1] Astroliabija – prietaisas kosminių kūnų aukščiui virš horizonto matuoti; naudota nuo pat gilios senovės iki XVIII a.

[2] Nadir Shah (1688–1747, valdymo metai 1736–1747) – karo vadas ir avantiūristas (savo kilme turkas iš Chorasano provincijos), 1736 m. užgrobęs sostą ir tapęs Persijos valdovu. Nužudytas.

[3] Muhammad Ahmad ibn-Seyyid Abdullah (dažniausiai vadinamas al-Mahdi „(Alacho) vedamas“, 1845–1885) – Sudano musulmonų dvasinis vadovas, mahdistų valstybės Sudane įkūrėjas.

[4] Baronas Rudolf Carl von Slatin (pramintas Slatin Pascha, 1857–1942) – austrų avantiūristas, Darfūro (Sudanas) generalgubernatorius. Per mahdistų sukilimą 1883 m. pateko į jų vado Mahdi Muhammado Ahmado nelaisvę, iš ten pabėgo 1895 m. 1900–1914 m. buvo generalinis Sudano inspektorius. 1906 m. Austrijos imperatorius suteikė jam barono titulą. Pirmojo pasaulinio karo metais vadovavo Austrijos Raudonojo kryžiaus karo belaisvių skyriui. Parašė autobiografinę knygą *Ugnis ir kalavijas Sudane. Mano kova su dervišais, nelaisvė ir pabėgimas 1879–1895 metais (Feuer und Schwert im Sudan, Meine Kämpfe mit den Derwischen, meine Gefangenschaft und Flucht 1879–1895,* 1896, 2 t.).

[5] Hermann Zotenberg (1836–?) – vokiečių orientalistas ir vertėjas, parašęs išsamius ir vertingus *Tūkstantis ir viena naktis* pasakų komentarus.

[6] Mišna (hebr. משנה kartojimas, mokymas) – pagrindinė Talmudo dalis, aiškinanti Senojo Testamento įstatymus ir normas ir derinanti juos prie savo laiko reikalavimų. Surašyta maždaug II a.

[7] *Liji (Ritualų knyga)* yra viena iš šešių kanoninių kinų išminties knygų. Kitos penkios – *Yijing (Permainų knyga), Shijing (Poezijos knyga), Shujing (Istorijos knyga), Yuejing (Muzikos knyga)* ir *Lushi chunqiu (Pavasarių ir rudenų kronika).*

[8] Trukas (isp. *truco* – triukas, apgaulė) – populiarus kortų žaidimas Argentinoje.

[9] Belizarijus (505?–565) – Justiniano karvedys. 534 m. sugriovė vandalų karalystę Š. Afrikoje, nuo 535 m. užkariavo Italiją, taip pat ir Romą; paskui ties rytine imperijos siena kovėsi su persais prie Eufrato. 562 m. apkaltintas sąmokslu ir apakintas. Nors 563 m. išteisintas, tačiau taip ir liko elgeta, nes imperatorius iš jo atėmė ne tik regėjimą, bet ir turtą.

[10] Laidė iš Korinto (gyveno IV a. pr. Kr.) – graži ir prabangiai gyvenusi hetera. Pasakojama, jog kai garsus oratorius Demostenas sumanė pasinaudoti jos paslaugomis, ji užsiprašė didžiulės kainos – 10 000 drachmų. Demostenas persigalvojo.

[11] Izaokas Lakedemas (Isaaq Laquedem) – tradicinis Amžinojo žydo vardas prancūzų literatūroje.

[12] Firdousi arba Ferdousi (tikr. Abu al-Qasem Mansur Ferdowsi, 940–tarp 1020 ir 1030) – žymiausias persų poetas. Svarbiausias kūrinys – poema *Šachnamė* (*Shah Namah;* pradėta 975; 994 m. baigė pirmą, po 1010 m. – antrą variantą). Išliko apie 50 000 beitų (apie 100 000 eilučių). Kūrinyje pasakojama Persijos istorija nuo mitinių laikų iki arabų užkariavimų pradžios VII a. Kai sultonas

Mahmudas Gaznietis, kuriam ji buvo skirta, sumokėjo mažiau nei buvo sulygta, poetas parašė piktą satyrą apie sultoną ir, vengdamas valdovo rūstybės, pabėgo. Ilgai klajojęs, prieš mirtį grįžo į gimtinę.

[13] Ahabas – H. Melville'io romano *Mobis Dikas, arba Banginis* (*Moby Dick, or the Whale,* 1851) herojus; čia atpasakojamas epizodas iš 36 romano skyriaus.

[14] Leopoldas Blumas – J. Joyce'o romano *Ulisas* (*Ulysses,* 1921) herojus; apie floriną – ateities nenumatomumo simbolį, kurį Blumas pažymėjo 3 įbrėžomis ir apmokėjo juo sąskaitą, „kad cirkuliuotų miesto finansų vandenyse ir galbūt aplinkiniu ar tiesioginiu keliu grįžtų", – pasakojama XVII *Itakės* epizode. Florinas taip ir negrįžo. (Išsamiau žr. Joyce J., *Ulisas,* Antra knyga, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 300, vertė Jeronimas Brazaitis ir Saulius Repečka.)

[15] Liudvikas XVI (1754–1793) – Prancūzijos karalius, giljotinuotas per didžiąją Prancūzijos revoliuciją; epizodą apie jo portretą ant asignato (Prancūzijos nacionalinės asamblėjos išleistos valstybinės obligacijos), o ne monetos, atpasakoja anglų rašytojas ir istorikas Thomas Carlyle'is (*The French Revolution* – II part, IV, 6). (Žr. Karlailis T., *Prancūzijos revoliucijos istorija,* Vilnius: Mintis, 1992, p. 460, vertė V. Petrukaitis.)

[16] *Vyresniosios Edos*, skandinavų mitologinio epo, *Fafniro giesmėje* (*Fáfnismál*) minimas Gnitaheidras yra vieta, kur Fafniras, pasivertęs slibinu, saugojo pagrobtą lobį.

[17] Fafniras (sen. isl. Fafnir) – skandinavų mitologijoje – slibinas, saugantis brangenybes. Fafniras yra burtininko Hreidmaro sūnus ir kalvio Regino (Sigurdo auklėtojo) brolis. Stebuklingas brangenybes (nykštuko Andvario auksą) Fafniras įgijo nužudęs savo tėvą. Nepanoro turtais pasidalyti su broliu, todėl vėliau šio pakurstytas Sigurdas nužudo Fafnirą.

[18] Sigurdas (sen. isl. Sigurðr), Zygfrydas (vok. Siegfried) – germanų ir skandinavų mitų ir epo herojus. Jo žygdarbiams ir žūčiai pavaizduoti skirta daugelis *Vyresniosios Edos* pasakojimų.

[19] J. L. Borgeso literatūrinė mistifikacija.

[20] Padavimų apie Zahirą istorijos liudijimai (*vok.*).

[21] Maximialian Habicht (1775–1839) – vokiečių orientalistas, *Tūkstantis ir viena naktis* (Alif Laila Wa-Laila) pasakų leidėjas ir vertėjas.

[22] Philip Meadows Taylor (1808–1876) – anglų romanistas ir valstybės tarnautojas, ilgą laiką gyvenęs ir dirbęs Indijoje. Išgarsėjo romanu *Smaugiko išpažintis* (*Confessions of a Thug*, 1840).

[23] Abu-l-Fida (1273–1331) – iš Sirijos kilęs arabų geografas ir istorikas. Pagrindinis veikalas – *Žmonijos istorijos santrauka* (apie 1330), pasakojantis žmonijos istoriją iki 1329 m. ir pateikiantis vertingų žinių apie kryžiaus žygius arabų akimis.

[24] Lutf Ali Azur (1711–1781) – persų poetas ir bibliografas, labiausiai žinomas kaip *Ugnies šventyklos (Atashkadah)* autorius. Tekste minima astroliabija tikriausiai yra dar viena J. L. Borgeso mistifikacija.

[25] Haidarabado valdovo titulas.

[26] Ja'ukas (Ya'uk) – viena iš ikiislaminių dievybių, garbinta žirgo pavidalu.

[27] *Gulšan i Raz* (*Rožių sodas*, 1317) yra mistinė-filosofinė persų poeto Mahmudo Shabistari (1250?–1340) poema. Savaime suprantama, Zahiras joje neminimas – tai dar viena J. L. Borgeso mistifikacija.

[28] Farid ad-Din Attar (apie 1119 arba 1136–1219 arba 1230) – persų poetas. Iš profesijos – vaistininkas. Domėjosi mistikų sufijų veikla ir kūryba. Pagrindinis kūrinys – alegorinė poema *Paukščių šneka* (*Manteq at-Tair*, 1175–1177), kurioje pasakojama apie paukščių kelionę ieškant mistinio paukščių valdovo Simurgo. Ši poema ne kartą minima J. L. Borgeso kūryboje.

[29] Citata iš Tennysono eilėraščio *Gėlelė sienos plyšyje* (*Flower in the Crannied Wall*, 1869). Alfred Tennyson (1809–1892) – anglų poetas, vėlyvasis romantikas.

[30] Sufijai, sufizmas – mistinė islamo srovė. Žodžio etimologija aiškinama įvairiai: pasak vienų tyrinėtojų, atsirado nuo žodžio *sufi* – vilna, mat sufijai nešiojo šiurkštų vilnonį drabužį; pasak kitų, nuo žodžio *saaf* – tyras, kilnus; o pasak al-Birunio nuo gr. Σοφία – išmintis (etimologija, buvusi populiari tarp XX a. pradžios orientalistų). Atsirado iš asketizmo sąjūdžio VIII a. dab. Irako ir Sirijos teritorijoje ir išplito visame Islamo pasaulyje. Sufizmas formavosi ir vystėsi veikiamas neoplatonizmo, krikščionybės, budizmo mistikos idealų ir praktikos. Sufijai sukūrė sudėtingą pratybų sistemą, vadinamą *tarika* – keliu, mistinei ekstazės būsenai, įgalinančiai pažinti Dievą, sukelti.

[31] Wally Zenner – argentiniečių poetė, vertėja; J. L. Borgesas yra parašęs pratarmes kelioms jos knygoms.

Dievo rašmenys

Belangė gili ir akmeninė, savo forma ji primena beveik taisyklingą pusrutulį. Asla, taip pat akmeninė, kiek mažesnė už pusrutulio spindulį plačiausioje vietoje, todėl patalpa atrodo ir ankšta, ir erdvi. Per vidurį ją kerta siena; nors labai aukšta, bet nesiekia kupolo viršūnės. Vienoje pusėje esu aš, Tsinakanas[1], Pedro de Alvarado[2] sudegintos Kaholomo[3] piramidės žinys, kitoje pusėje – jaguaras, lygiais nematomais žingsniais matuojantis savo kameros laiką ir erdvę. Vidurinėj sienoj prie pat žemės iškirstas platus, grotuotas langas. Valandą be šešėlio (vidurdienį) viršuje atsidaro dangtis, ir sargas, ilgainiui tapęs beasmenis, įsuka geležinį skridinį ir virve nuleidžia mums ąsočius su vandeniu ir mėsos gabalus; tuomet, pro kupolą įsiskverbus šviesai, aš galiu pamatyti jaguarą.

Jau seniai nebeskaičiuoju metų, praleistų tamsoj. Kadaise buvau jaunas ir galėjau vaikščioti po kamerą, o dabar nieko nedarau, tik guliu numirėlio poza ir laukiu dievų man skirtos baigties. Kadaise ilgu akmeniniu peiliu skrosdavau krūtines aukojamiems žmonėms, o dabar be magijos nesugebėčiau net pasikelti nuo dulkinos aslos.

Piramidės gaisro išvakarėse žmonės, nusėdę nuo aukštų arklių, kankino mane įkaitinta geležimi, kad išduočiau jiems vietą, kur paslėpti lobiai. Mano akyse jie nuvertė dievo stabą, bet dievas manęs nepaliko ir padėjo man tylėti per kankinimus. Mane plakė, galavo, luošino, paskui atsipeikėjau šioje belangėje, iš kur nebeištrūksiu gyvas.

Spiriamas būtinybės ką nors daryti, kažkaip užpildyti laiką, ryžausi gulėdamas tamsoj atgaivinti atmintyje viską, ką apskritai esu žinojęs. Kiauras naktis leidau mėgindamas prisiminti akmeninių gyvačių išdėstymą ir skaičių arba gydomųjų medžių pavidalus. Taip priverčiau bėgti metus ir vėl ėmiau valdyti tai, kas man priklausė. Vieną naktį pajutau artėjąs prie brangaus prisiminimo: taip keleivis, dar nematydamas jūros, jaučia jos ūžesį kraujyje. Po kelių valandų šis prisiminimas nuskaidrėjo: tai buvo viena iš sakmių apie Dievą. Numatydamas, jog laikų pabaigoje ištiks daugybė nelaimių ir katastrofų, Dievas pirmąją pasaulio sukūrimo dieną užrašė burtažodį, galintį apsaugoti nuo visų tų bėdų. Užrašė jį taip, kad jis pasiektų tolimiausias kartas ir kad joks atsitiktinumas jo neiškreiptų. Niekas nežino, kur ir kokiais rašmenimis Dievas tą burtažodį užrašė, bet mes neabejojame, kad jis slapčia kažkur saugomas ir savo laiku jį perskaitys išrinktasis. Pagalvojau, kad mes kaip visad artėjame prie laikų pabaigos ir kad mano paskirtis – paskutiniojo Dievo tarno paskirtis – galbūt suteiks man progą išskaityti tuos rašmenis. Ta aplinkybė, kad buvau įkalintas belangėje, netemdė man vilties; visai tikėtina, jog tūkstančius kartų būsiu juos matęs Kaholome, tik nepajėgęs jų perprasti.

Šita mintis mane padrąsino, paskui nugramzdino į svaiginančią neviltį. Visame pasaulyje apstu senovinių formų, nenykstančių ir amžinų; kiekviena jų galėjo būti ieškomu simboliu. Dievo žodžiu galėjo būti kalnas arba upė, arba imperija, arba žvaigždynų išsidėstymas. Tačiau ilgainiui kalnai sudūlėja, upės keičia vagą, imperijas užgriūva nelaimės ar katastrofos, o ir žvaigždės išsidėsto kitaip. Netgi dangaus skliautas mainosi. Kalnas ir žvaigždė yra individai, o individai ateina ir išnyksta. Ėmiau ieškoti ko nors patvaresnio, ne taip pažeidžiamo. Mąstyti apie javų, žolių, paukščių, žmonių kartas. Gal burtažodis įrašytas mano veide, gal aš pats esu savo paieškų tikslas? Tą pačią įkarščio akimirką prisiminiau, kad jaguaras yra vienas iš Dievo atributų.

Tuomet mano sielą užplūdo dievobaimingumas. Įsivaizdavau

laikų apyaušrį, įsivaizdavau savąjį Dievą, patikintį savo žinią gyvam kailiui jaguarų, kurie be galo poruosis ir dauginsis urvuose, cukranendrių tankmėse, salose, kad žinia pasiektų paskutiniuosius žmones. Įsivaizdavau tą kačių padermės virtinę, tą karščiu tvoskiantį labirintą, siaubiantį laukus ir kaimenes, kad išsaugotų rašmenų piešinį. Gretimoje kameroje vaikštinėjo jaguaras; šią kaimynystę suvokiau kaip mano spėjimų patvirtinimą ir slaptą Dievo malonę.

Ilgus metus praleidau tyrinėdamas dėmių formą ir išsidėstymą. Kiekviena akla diena dovanodavo man mirksnį šviesos, ir tuomet sugebėdavau įsiminti juodus rašmenis gelsvai rudame kailyje. Kai kurie spietėsi kaip taškai, kiti liejosi į skersinius dryžius, treti, žiedų formos, kartojosi. Galbūt tai buvo tas pats skiemuo, o gal net žodis. Daugelis rašmenų buvo apvedžioti rausvais krašteliais.

Nekalbėsiu apie savo triūso sunkumus. Ne kartą šaukdavau atsisukęs į kupolą, kad išskaityti šį raštą neįmanoma. Pamažu konkreti mįslė, kurią plūkiausi įminti, pradėjo kamuoti mane labiau nei mįslė apskritai: kokią prasmę turi Dievo užrašytoji ištara? Kokią ištarą (klausinėjau save) gali apreikšti absoliutus protas? Ir suvokiau, kad net žmonių kalbose nėra tokios frazės, kuri neaprėptų Visatos; pasakyti *jaguaras* – vadinasi, pasakyti jaguarai, jį pagimdę, elniai ir vėžliai, kuriuos jis rijo, žolė, kuria maitinosi elniai, žemė, tos žolė motina, dangus, davęs pradžią žemei. Supratau, kad Dievo kalba kiekvienas žodis reiškia visą tą begalinę vyksmų virtinę, bet ne spėtinai, o tiesiogiai, ir ne paeiliui, o iškart. Ilgainiui pati Dievo ištaros sąvoka man ėmė rodytis paikystė arba net šventvagystė. Dievui (mąsčiau aš) reikia ištarti tik vieną žodį, aprėpiantį visą būties pilnatvę. Nė vienas jo ištartas žodis negali reikšti mažiau nei Visata ar bent jau laikų visuma. Pagyrūniški ir menki žmonių žodžiai – tokie kaip viskas, pasaulis, Visata – tik šešėliai ir atspindžiai to vienintelio garso, tolygaus kalbai ir viskam, ką ji aprėpia.

Vieną dieną (arba naktį) – kuo galėtų skirtis mano dienos ir

naktys? – susapnavau, kad mano belangės asloje atsirado smiltelė. Abejingai pažvelgęs į ją, vėl užsnūdau; susapnavau, kad pabudau ir pamačiau asloje dvi smilteles. Iš naujo užsnūdau ir susapnavau, kad smiltelių jau trys. Jų gausėjo be paliovos, kol pagaliau prisipildė visa belangė, ir aš ėmiau dusti, užpiltas to puskalnio smilčių. Supratau, jog vis dar miegu, ir vargais negalais nubudau. Veltui: mane tebeslėgė kalnas smilčių. Ir kažkas pasakė: *Tu pabudai ne į būdravimą, o į ankstesnį sapną. O tas sapnas įeina į kitą, ir taip iki begalybės, prilygstančios smiltelių skaičiui. Kelias, kuriuo reikia grįžti, neturi pabaigos; greičiau mirsi nei pabusi iš tiesų.*

Pasijutau žūstąs. Burna buvo užkimšta smėlio, bet vis dėlto įstengiau surikti; *Susapnuotas smėlis negali manęs nugaluoti, ir nebūna sapnų, susapnuotų sapnuojant.* Mane pažadino blyksnis. Aukštai tamsoje baltavo šviesos ratas. Pamačiau sargo rankas ir veidą, skridinį, virvę, mėsą ir ąsotį.

Pamažu žmogus susitapatina su savo likimo atvaizdu; ilgainiui jis ir aplinkybės tampa viena[4]. Buvau veikiau kalinys nei tyrėjas, keršytojas ar Dievo žynys. Iš nepasotinamo sapnų labirinto grįžau į niaurų kalėjimą, kaip grįžtama namo. Palaiminau drėgną kamerą, palaiminau jaguarą, palaiminau šviesos skritulį, palaiminau savo seną skaudamą kūną, palaiminau tamsą ir akmenį.

Tuomet nutiko tai, ko niekada negalėsiu nei pamiršti, nei nupasakoti. Susiliejau su dievybe, su Visata (nežinau, kuo šie du žodžiai skiriasi vienas nuo kito). Ekstazės neperteiksi simboliais; vieniems Dievas apsireiškė švytėjimu, kitiems kaip kalavijas arba kaip rožės vainikas. Aš išvydau dideliausią Ratą – jis buvo ne priešais mane, ne už manęs, ne šalia, o visur vienu metu. Ratas buvo iš vandens ir kartu iš ugnies ir, nors mačiau jo lanką, begalinis. Jame buvo susipynę visa, kas buvo, yra ir bus, aš buvau viena to audinio gija, o Pedras de Alvaradas, mano kankintojas, – kita. Ratas aprėpė visas priežastis ir padarinius, ir man pakako tik pažvelgti į jį, kad suvokčiau viską, visą begalybę. O pažinimo džiaugsme, toli pranokstantis vaizduotės ar juslių džiaugsmą! Aš regėjau Visatą ir

jos slaptą paskirtį. Regėjau laikų pradžią, apie kurią kalbama *Žmonių Knygoje*[5]. Regėjau kalnus, kylančius iš vandenų. Regėjau pirmuosius žmones, sukurtus iš medžio. Regėjau molinius ąsočius puolant žmones, regėjau šunis, draskančius jų veidus. Regėjau beveidį dievą, stovintį už dievų. Regėjau begalinius veiksmus, sudarančius vienintelę palaimą, ir, viską suvokdamas, taip pat supratau, ką reiškia jaguaro kailio rašmenys.

Tai buvo keturiolikos atsitiktinių (bent jau man atrodančių atsitiktiniais) žodžių frazė, ir man būtų užtekę tik ištarti juos balsu, kad išnyktų šis akmeninis kalėjimas, kad diena įžengtų į mano naktį, kad vėl tapčiau jaunas, kad tapčiau nemirtingas, kad jaguaras sudraskytų Alvaradą, kad šventasis peilis pervertų ispanams krūtines, kad atsikurtų piramidė, kad atgimtų imperija. Keturiasdešimt skiemenų, keturiolika žodžių – ir aš, Tsinakanas, valdyčiau žemes, kurias valdė Montesuma. Bet žinau, kad niekad neištarsiu tų žodžių, nes jau pamiršau esąs Tsinakanas.

Tegu kartu su manimi miršta paslaptis, užrašyta ant jaguarų kailių. Tas, kuris matė visą Visatą, kuris matė ugningus Visatos slėpinius, nebegali galvoti apie žmogų, apie jo niekingus džiaugsmus ar nelaimes, net jeigu jis būtų tas pats žmogus. Tiksliau, būtų buvęs, bet dabar jam tai neberūpi. Bene jam rūpi ano žmogaus lemtis, bene jam rūpi jo gentis, jeigu jis dabar – niekas? Štai kodėl aš netariu tos frazės, štai kodėl leidžiu dienas užmarštyje, gulėdamas tamsoje.

Skiriu Emai Risso Platero[6]

Komentarai

[1] Majų mitologijoje Tsinakanas yra Dievas šikšnosparnis. Be to, *tzinacán* nahuatlių kalba reiškia siurbiantis šikšnosparnis, kitaip tariant, vampyras.

[2] Pedro de Alvarado (1495–1541) – ispanų konkistadoras, vienas iš Hernáno

Cortéso bendražygių, pagarsėjęs narsa ir žiaurumu. Vėliau – Gvatemalos ir Hondūro valdytojas.

[3] Kaholom (kičių kalba *Qaholom* – tėvas) – vienas iš majų mitologijos kūrėjų grupės dievų.

[4] Aliuzija į garsiąją ispanų filosofo José Ortega'os y Gasseto (1883–1955) frazę „Aš esu aš ir mano aplinkybė, ir neišgelbėjęs jos, neišsigelbėsiu ir aš pats", pirmąkart išsakyta veikale *Meditacijos apie Don Kichotą* (*Meditaciones del Quijote*, 1914).

[5] *Žmonių knyga*, arba *Popol Vuh* yra kičių (majų palikuonių) sakralinis mitologinis epas.

[6] Ema Risso Platero – argentiniečių poetė; J. L. Borgesas yra parašęs pratarmę jos fantastinių apsakymų rinkiniui *Nemigos architektūra* (*Arquitectura del insomnio*, 1948).

Ibn Hakamas al-Bucharis, žuvęs savo labirinte

...jie panašūs į vorą, statantį savo namą.

KORANAS, 29, 40

– Aure, – tarė Danreivenas ir plačiu mostu, neatmesdamas nė ūkanotų žvaigždžių, apglėbė juodus tyrus, jūrą bei didingą ir sueižėjusį pastatą, panašų į apleistas arklides, – mano protėvių žemė.

Anvinas, jo draugas, išsitraukė iš lūpų pypkę ir pritardamas išleido keletą santūrių garsų. Buvo pirmas 1914 metų vasaros vakaras. Pasibodėję pasauliu, kur negrėsė joks pavojus, draugai mėgavosi vienatve šio Kornvalio[1] užkampio vienuma. Danreivenas želdinosi tamsią barzdelę ir didžiavosi savo įspūdinga epopėja, kurios metrinės sistemos jo amžininkai bemaž nemokėjo išskanduoti ir kurios tema jam dar pačiam nebuvo atsiskleidusi; Anvinas buvo išspausdinęs studiją apie teoremą[2], kurios įrodymo Ferma[3] nesuskubo užrašyti Diofanto[4] darbo paraštėje. Abu – ar verta kalbėti – buvo jauni, pašėlę ir azartiški.

– Prieš ketvirtį amžiaus, – tarė Danreivenas, – Ibn Hakamas al-Bucharis, vienos kažkokios nilotų genties vadas ar karalius, žuvo centriniame šių namų kambaryje nuo savo pusbrolio Saido rankos. Šitiek metų prabėgo, o jo mirties aplinkybės vis dar neaiškios.

Anvinas nuolankiai paklausė kodėl.

– Dėl įvairių priežasčių, – pasigirdo atsakymas. – Pirma, šie namai – labirintas. Antra, juos saugojo vergas ir liūtas. Trečia, dingo paslėptas lobis. Ketvirta, įvykus žmogžudystei, žudikas jau buvo nebegyvas. Penkta...

Anvinas pertraukė jį, pavargęs klausytis.

– Nedaugink paslapčių, – tarė. – Viskas turbūt paprasta. Prisimink Po pavogtą laišką[5], prisimink Zangvilio[6] užrakintą kambarį.

– Arba sudėtinga, – atsakė Danreivenas. – Prisimink Visatą.

Užkopę į smėlėtą kalvą, jiedu pasiekė labirintą. Iš arti jis pasirodė jiems tarsi tiesi ir kone begalinė netinkuotų plytų siena, aukštumo vos didesnė už žmogų. Danreivenas pastebėjo, jog labirintas yra apskritimo formos, bet jo plotas toks didelis, kad nesijaučia kreivumo. Anvinas prisiminė Nikolajų Kuzietį[7], kiekvieną tiesią liniją laikiusį begalinio apskritimo kreive... Apie vidurnaktį jie aptiko apirusias duris, kurios vėrėsi į aklą ir grėsmingą koridorių. Danreivenas pasakė, jog viduje be galo daug sankirtų, bet jei nuolat suksią į kairę, maždaug po valandos pasieksią patį labirinto centrą. Anvinas sutiko. Akmenine asla aidėjo atsargūs žingsniai; koridorius šakojosi į kitus du, ankštesnius. Namas, regis, grasinosi juos praryti – nes lubos buvo itin žemos. Jiems teko stumtis į priekį aklinoje tamsoje. Anvinas ėjo pirmas. Kliūdamas už nelygumų ir kampų, ranka jis vis braukė per nematomą sieną. Lėtai eidamas iš paskos, Anvinas išgirdo iš savo draugo lūpų Ibn Hakamo mirties istoriją.

– Ko gero, pirmasis mano atsiminimas, – pasakojo Danreivenas, – tas, kai pamačiau Ibn Hakamą al-Bucharį Pentrito uoste. Jį lydėjo negras su liūtu. Be abejo, tai buvo pirmasis negras ir pirmasis liūtas, kuriuos išvydo mano akys, išskyrus tik matytus Šventojo Rašto raižiniuose. Tada buvau dar vaikas, bet saulės spalvos žvėris ir nakties spalvos žmogus nustebino mane mažiau nei Ibn Hakamas. Man jis pasirodė labai aukštas. Tai buvo vyras vaškine oda, primerktomis juodomis akimis, plėšria nosimi, mėsingomis lūpomis, šafranine barzda, plačių pečių, tylios, bet tvirtos eisenos. Namie pasakiau: „Laivu atplaukė karalius“. Vėliau, kai mūrininkai ėmėsi darbo, praplėčiau šį titulą ir praminiau jį Babelio karaliumi.

Žinia, kad svetimšalis ruošias įsikurti Pentrite, buvo sutikta palankiai, bet namo dydis ir forma sukėlė nuostabą ir kone skandalą. Atrodė neleistina, kad namą sudarytų vienintelis kambarys ir mylių

mylios koridorių. „Gal maurų krašte ir būna tokių namų, tik ne krikščionių“, – piktinosi žmonės. Mūsų pastorius, ponas Alabis, retų knygų žinovas, į dienos šviesą išvilko sakmę apie karalių, Apvaizdos nubaustą už tai, kad pastatė labirintą, ir ją viešai paskelbė iš sakyklos. Pirmadienį Ibn Hakamas užsuko pas pastorių; trumpo pokalbio aplinkybės liko nežinomos, bet po to nė viename pamoksle nebuvo užsiminta apie puikybę, ir mauras galėjo nusamdyti mūrininkus. Po kelerių metų, Ibn Hakamui žuvus, Alabis pranešė valdžiai apie jų pokalbio turinį.

Ibn Hakamas nesisėsdamas pasakė jam maždaug taip: „Niekam nevalia smerkti mano darbų. Mane slegia tokios nuodėmės, kad jei ištisus amžius kartočiau aukščiausiąjį Dievo vardą, nė viena iš mano kančių nė kiek nepalengvėtų, mane slegia tokios nuodėmės, kad jei pasmaugčiau Jus šiomis rankomis, mano kančios, kurias kęsti man lėmė begalinis Teisingumas, nė kiek nepadidėtų. Nėra tokio krašto, kur mano vardas nebūtų žinomas: aš – Ibn Hakamas al-Bucharis ir geležine ranka valdžiau dykumos gentis. Daugelį metų jas plėšiau, padedamas pusbrolio Saido, bet Dievas išgirdo jų maldas ir leido joms sukilti. Mano vyrai buvo nugalėti ir išskersti, o man pavyko pasprukti su visu lobiu, sukauptu per visus grobstymo metus. Saidas nuvedė mane į vieno šventojo kapą uolos papėdėje. Savo vergui įsakiau stebėti dykumos veidą, mudu su Saidu nuvargę užmigome. Tą naktį susapnavau, kad pakliuvau į gyvačių tinklą. Pabudau nustėręs iš baimės; švito, šalimais snaudė Saidas. Sapną sukėlė prie kūno prisilytėjęs voratinklis. Man suskaudo širdį, kad Saidas – jis buvo bailys – taip saldžiai miega. Lobis ne begalinis, pagalvojau, o jis gali pareikalauti savo dalies. Už juostos buvau užsikišęs durklą sidabriniu kotu, išsitraukiau jį ir perrėžiau jam gerklę. Merdėdamas jis sugargaliavo kelis žodžius, jų aš nepajėgiau suprasti. Pažvelgiau į jį, jis gulėjo nebegyvas, bet aš išsigandau, kad Saidas gali prisikelti, ir liepiau vergui akmeniu subjauroti jam veidą. Paskui mes klajojome po dykumos dangumi ir vieną dieną pagaliau išvydome jūrą. Ją vagojo dideli laivai.

Pagalvojau, kad numirėlis nevaikščioja vandeniu, ir nutariau ieškoti kitų kraštų. Pirmąją kelionės jūra dieną susapnavau, kad žudau Saidą. Viskas pasikartojo iš naujo, bet šįsyk supratau jo žodžius. Jis pasakė: „Kaip dabar mane žudai, taip nužudysiu tave, nors ir kur būtum". Prisiekiau, kad jo grasinimai neišsipildys: pasislėpsiu labirinte, idant jo šmėkla pasiklystų".

Tai pasakęs, jis pasišalino. Alabiui dingtelėjo, kad mauras išprotėjęs ir kad beprotiškas labirintas – aiškus jo pamišimo ženklas ir simbolis. Paskui jam atėjo į galvą, kad toks paaiškinimas atitinka pastato ir pasakotojo savitumą, bet nesiderina su tvirtybės įspūdžiu, kurį darė Ibn Hakamas kaip žmogus. Gal tokios istorijos – kasdienybė Egipto smėlynuose, gal tokios keistybės būdingos (kaip Plinijaus[8] drakonai) ne tiek atskiram žmogui, kiek visai kultūrai... Londone pervertęs senus *Times* numerius, Alabis įsitikino, jog toks maištas iš tikrųjų buvo, jog al-Bucharis ir jo viziris, garsėjęs bailumu, vėliau pabėgo.

Ibn Hakamas, vos tik mūrininkai baigė darbą, įsitaisė labirinto centre. Daugiau niekas miestelyje jo nematė; kartais Alabis imdavo būgštauti, kad Saidas bus jį užklupęs ir sunaikinęs. Naktimis vėjas nešdavo liūto riaumojimą, ir avys, apimtos pirmykštės baimės, aptvaruose spiesdavosi į krūvą.

Mūsų užutekyje paprastai išmesdavo inkarą laivai, iš rytinių uostų plaukiantys į Kardifą ar Bristolį. Vergas nusileisdavo iš labirinto (tuomet, pamenu, jis buvo tamsiai raudonos, o ne rausvos spalvos) ir afrikiečių tarme persimesdavo keliais žodžiais su laivo įgula: atrodė, kad ieško tarp žmonių karaliaus šmėklos. Sklido gandai, jog tie laivai gabena kontrabandinį alkoholį ar dramblio kaulą, tad kodėl nebūtų galėję atplukdyti ir mirusiųjų šešėlių?

Praėjus trejiems metams po namo statybos, kalvos papėdėje nuleido inkarą „Šarono rožė". Aš pats nemačiau to burlaivio ir, matyt, įsivaizduoju jį pagal primirštas Abu Kyro[9] ir Trafalgaro[10] mūšių litografijas, bet, man regis, tai buvo vienas iš kruopščiai išdrožinėtų laivų, kurie atrodo sukurti ne laivininkų, o dailidžių, ir netgi

veikiau baldžių nei dailidžių. Buvo jis (jei ne iš tikrųjų, tai mano vaizduotėje) nusvidintas, tamsus, nebylus ir greitaeigis, o jo įgulą sudarė arabai ir malajiečiai.

Laivas nuleido inkarą vieną spalio dienos rytą. Vakarėjant Ibn Hakamas įsiveržė į Alabio namus. Siaubo užvaldytas, jis vos išstenėjo, kad Saidas įsibrovė į labirintą ir nužudė vergą bei liūtą. Iš rimtųjų paklausė, ar valdžia galėtų jį apsaugoti. Alabiui nespėjus atsakyti, jis išbėgo, genamas tos pačios baimės, antrą ir paskutinį kartą atvedusios į tuos namus. Alabis, vienas savo bibliotekoje, apstulbęs pagalvojo, kad šis persigandęs žmogus Sudane žiauriai engė pavergtas gentis ir išmanė, ką reiškia karas ir ką reiškia žudynės. Kitą dieną jis pastebėjo, kad burlaivis jau išplaukęs (į Suakiną[11] prie Raudonosios jūros, kaip išsiaiškino vėliau). Pagalvojęs, kad jo pareiga įsitikinti, ar vergas nužudytas, jis nuskubėjo į labirintą. Nerišlus Buchario pasakojimas jam atrodė vaizduotės žaismas, bet viename koridoriaus posūkyje jis užkliuvo už liūto, liūtas buvo negyvas, kitame aptiko vergą, irgi negyvą, centriniame kambaryje – al-Bucharį subjaurotu veidu. Prie kojų mėtėsi perlamutru inkrustuota skrynelė: kažkas išlaužė užraktą ir nepaliko nė vienos monetos.

Paskutinės frazės, apsunkintos išraiškingomis pauzėmis, matyt, taikė paveikti klausytoją iškalbingumu; Anvinas suprato, kad Danreivenas jas pasakojo jau nebe pirmą kartą su tokia pačia savikliova ir taip pat nesėkmingai. Apsimetęs, jog susidomėjo, jis paklausė:

– Kaip žuvo liūtas ir vergas?

Nekeisdamas tono, Danreivenas atsakė su niauriu pasimėgavimu:

– Jiems taip pat subjaurojo veidus.

Žingsnių aidui ėmė antrinti lietaus šnaresys. Anvinas pamanė, kad jiems teks nakvoti labirinte, „centriniame kambaryje“, ir kad prisiminimuose tas varginantis žygis virs nuotykiu. Jis neištarė nė žodžio; Danreivenas neištvėrė ir jį paklausė, lyg primindamas skolą:

– Argi ši istorija nėra mįslinga?

Tarsi mąstydamas balsu, Anvinas atsakė:

– Nežinau, mįslinga, ar ne. Tik žinau, kad melas.

Danreivenas prapliupo keiktis ir prisiekė, jog tai gali paliudyti vyresnysis pastoriaus sūnus (Alabis, regis, buvo miręs) ir viso Pentrito gyventojai. Nustebęs ne ką mažiau nei Danreivenas, Anvinas atsiprašė. Tamsoje laikas lyg sustojo; abu jau sunerimo pagalvoję, kad bus išklydę iš kelio, ir jautėsi visiškai išsekę, kai viršuje suspindusi silpna šviesa apšvietė apatines siaurų laiptų pakopas. Užlipę aukštyn, jie atsidūrė apskritoje apgriuvusioje patalpoje. Dar buvo likę du nelaimingojo karaliaus baimę įrodantys ženklai: siauras langas į jūrą ir tyrus bei spąstai asloje tuoj pat už laiptų. Patalpa, nors ir erdvi, priminė kalėjimo vienutę.

Prispirti ne tiek lietaus, kiek troškimo gyventi dėl būsimų prisiminimų ir kalbų, draugai pernakvojo labirinte. Matematikas miegojo kietai, tačiau poetui nedavė ramybės eilės, kurios jam pačiam rodėsi atgrasios:

Faceless the sultry and overpowering lion,
Faceless the stricken slave, faceless the king.[12]

Nors Anvinas manė, kad al-Buchario žūties istorija jo nė kiek nesudomino, bet pabudo įsitikinęs, jog mįslė įminta. Kiaurą dieną vaikščiojo susimąstęs ir nešnekus, vis derindamas vieną įvykį su kitu, o po trijų ar keturių dienų sutarė su Danreivenu susitikti vienoje Londono aludėje ir kreipėsi į jį tokiais žodžiais:

– Kornvalyje sakiau, jog tavo papasakota istorija yra melas. Faktai buvo ar galėjo būti tikri, bet nupasakoti taip, kaip tu nupasakojai, akivaizdžiai tapo melu. Pradėsiu nuo didžiausio melo, nuo neįtikėtino labirinto. Bėglys nesislepia labirinte, nestato labirinto pajūryje ant aukštumos, tamsiai raudono labirinto, kurį iš tolo pastebi jūreiviai. Nereikia jokio labirinto, nes jau pats pasaulis – labirintas. Jei kas iš tiesų ketina slėptis, tam Londonas kur kas geresnis labirintas už sekyklą, į kurią veda visos pastato galerijos. Ši protinga mintis, kurią dabar tau apsakiau, mane aplankė užpraeitą naktį,

kai mudu klausėmės, kaip šlama lietus ant labirinto stogo, ir laukėme, kol suims miegas; jos įkvėptas ir pakylėtas, nusprendžiau mesti iš galvos tavo nesąmones ir sugalvoti ką nors protingo.

– Tarkim, apie aibių teoriją arba ketvirtą erdvės matmenį, – mestelėjo Danreivenas.

– Ne, – rimtai atsakė Anvinas. – Aš mąsčiau apie Kretos labirintą. Labirintą, kurio centras buvo žmogus jaučio galva[13].

Danreivenas, detektyvinių romanų žinovas, pagalvojo, kad mįslės įminimas niekada neprilygsta pačiai mįslei. Mįslėje visada apsireiškia antgamtiškas ir net dieviškas pradas, o įminimas tėra triukas. Ir tarė, kad atitolintų tai, kas rodės neišvengiama:

– Minotauras su jaučio galva vaizduojamas medaliuose ir bareljefuose. Dantė įsivaizdavo jį su jaučio kūnu ir žmogaus galva[14].

– Ši versija man irgi tinka, – sutiko Anvinas. – Svarbu, kad pasibaisėtinus namus atitiktų pasibaisėtinas įnamis. Minotauras šimteriopai pateisina labirinto egzistavimą. To nepasakysi apie pavojų, regėtą sapne. Prisiminus Minotaurą (lemtingas prisiminimas, kai yra labirintas), problema praktiškai yra išspręsta. Visgi prisipažįstu, nesuvokiau, jog šis antikinis personažas yra raktas mįslei įminti, todėl pravertė kitas aiškesnis simbolis, paminėtas tavo pasakojime: voratinklis.

– Voratinklis? – pakartojo sumišęs Danreivenas.

– Taip. Labiausiai mane nustebino tai, kad voratinklis (turiu omenyje voratinklį kaip universaliją, tarkime, Platono voratinklį) įteigė žudikui (nes žudikas yra) mintį padaryti nusikaltimą. Prisimink, kad al-Bucharis kape susapnavo gyvačių tinklą, o atsibudęs suprato, jog sapno priežastis – voratinklis. Grįžkime į tą naktį, kada al-Bucharis susapnavo tinklą. Nugalėtas karalius, viziris ir vergas, nešini lobiu, bėga per dykumą. Jie pasislepia kape. Miega viziris – jis, kaip žinome, yra bailys: nemiega karalius – jis, kaip žinome, drąsuolis. Nenorėdamas su viziriu dalytis lobio, karalius nusmeigia jį durklu; po kelių naktų mirusiojo šešėlis grasina karaliui per sapną. Visa tai neįtikėtina; manau, kad įvykiai

klostėsi kitaip. Tą naktį miegojo karalius, drąsuolis, o budėjo Saidas, bailys. Miegoti – vadinasi, užmiršti pasaulį, o jį užmiršti sunku tam, kuris žino, kad jį persekioja priešai su apnuogintais kardais. Pavydųjį Saidą sugundė karaliaus miegas. Jis galvojo nužudyti karalių (gal net žaidė su durklu), bet neišdrįso. Pašaukė vergą, jiedu paslėpė kape dalį lobio, pabėgo į Suakiną, paskui į Angliją. Ne pasislėpti nuo al-Buchario norėdamas, o jį prisivilioti ir nužudyti, pastatė jis aukštą labirintą raudonomis sienomis, matomą iš jūros. Žinojo, kad laivai atplukdys iki Nubijos uostų žinią apie raudonodį žmogų, vergą ir liūtą ir kad anksčiau ar vėliau al-Bucharis atvyks jo ieškoti labirinte. Paskutiniame koridoriuje jo laukė pasala. Al-Bucharis be galo niekino Saidą ir nebūtų nusižeminęs iki to, kad jo pasisaugotų. Išaušo lauktoji diena; Ibn Hakamas išlipo į Anglijos krantą, atsidūrė prie labirinto durų, ilgai klaidžiojo aklais koridoriais ir, matyt, jau užkėlė koją ant pirmos pakopos, kada viziris jį nušovė iš pasalos, turbūt vienu šūviu. Vergas nužudė liūtą, o kitas šūvis patiesė jį patį. Paskui Saidas visiems trims akmeniu subjaurojo veidus. Turėjo taip padaryti: išvydus lavoną subjaurotu veidu, norisi jį atpažinti, o žvėris, negras ir karalius sudaro seką – žinant pirmuosius jos narius, nesunku rasti trečią. Nieko keisto, jog kalbėdamasis su Alabiu jis buvo apsėstas baimės; buvo ką tik atlikęs savo juodą darbą ir ruošėsi bėgti iš Anglijos, kad atsiimtų lobį.

Po šių Anvino žodžių stojo mąsli, arba nepatikli, tyla. Prieš išsakydamas savo nuomonę, Danreivenas užsakė dar vieną ąsotį alaus.

– Sutinku, – tarė, – mano Ibn Hakamas buvo Saidas. Sakysi, tokios metamorfozės – klasikiniai šio žanro ypatumai, tikroviški *sąlyginumai,* kurių laikytis reikalauja skaitytojas. Bet man sunku susitaikyti su prielaida, jog dalis lobio liko Sudane. Nepamiršk, kad Saidas bėgo ir nuo karaliaus, ir nuo karaliaus priešų. Lengviau įsivaizduoti, kad jis pavogė visą lobį, nei manyti, jog užtruko slėpdamas lobį. Gal monetų nebuvo rasta todėl, kad jų nebeliko: mūrininkai ištuštino visą turtą, o jis, kitaip nei Nibelungų raudonasis

auksas, nebuvo neišsenkamas. Manykime, jog Ibn Hakamas perplaukė jūrą, kad susigrąžintų išeikvotą turtą.

– Ne išeikvotą, – tarė Anvinas, – o išleistą netikėlių žemėje dideliems apskritiems mūriniams spąstams, pastatytiems jį pagauti ir sunaikinti. Jei tavo prielaida teisinga, Saidas veikė vedinas neapykantos ir baimės, o ne godumo. Jis pavogė lobį, paskui suprato, kad ne lobis jam svarbiausia. Svarbiausia buvo pražudyti Ibn Hakamą. Jis vaidino Ibn Hakamą, nužudė Ibn Hakamą ir galų gale tapo Ibn Hakamu.

– Taip, – sutiko Danreivenas. – Jis tapo klajūnu ir, pirma nei po mirties taps niekuo, gal prisimins kitados buvęs (ar dėjęsis) karaliumi.

Komentarai

[1] Kornvalis (Cornwall) – pusiasalis D. Britanijos pietvakariuose, tarp Lamanšo sąsiaurio ir Bristolio įlankos.

[2] Fermat didžioji teorema – tai neapibrėžtinė lygtis $x^n + y^n = z^n$ (n – bet kuris natūrinis skaičius, didesnis už 2) neišsprendžiama natūriniais skaičiais. Šią teoremą Fermat suformulavo apie 1637 m. – ruošdamas Diofanto knygos *Arithmetica* naują laidą, paraštėje parašė pastabą: „Kubas negali būti suskirstytas kitų dviejų kubų suma, kvadratas dviejų kvadratų suma ir, apskritai, bet kuris laipsnis dviejų tokių laipsnių suma. Tam esu radęs tikrai nuostabų įrodymą, bet čia per maža vietos įrodymui išdėstyti". To įrodymo jis nepaskelbė, o vėliau jis taip ir nebuvo rastas. 1994 m. teoremą bendruoju pavidalu įrodė anglų matematikas Andrew Wiles (g. 1953).

[3] Pierre de Fermat (1601–1665) – prancūzų matematikas. Teisininkas. Vienas iš skaičių ir tikimybių teorijos kūrėjų.

[4] Diofantas (gr. Διόφαντος ο Αλεξανδρεύς; apie 200/214–apie 284/298) – graikų matematikas. Gyveno Aleksandrijoje. Veikale *Aritmetika* (iki mūsų dienų išliko 6 knygos iš 13) nagrinėjo algebrines lygtis, daugiausia neapibrėžtąsias,

vadinamąsias diofantines lygtis, t. y. tokias lygtis, kuriose nežinomųjų daugiau nei lygčių ir ieškoma tik sveikųjų sprendinių. Jo darbai buvo išeities taškas P. Fermat, L. Eulerio, K. Gausso skaičių teorijos tyrimams.

[5] Užuomina į detektyvinį Edgaro Allano Poe apsakymą *Pavogtas laiškas* (*The Purloined Letter*, 1844).

[6] Israelis Zangwillis (1864–1926) – prozininkas, dramaturgas, vienas sionizmo lyderių. Savo kūryboje daugiausia vaizdavo žydų imigrantų gyvenimą britų imperijoje. XIX a. populiaraus pikareskinio romano *Šnorerių* (t. y. žydų elgetų) *karalius* (*The King of Schnorrers*, 1894) autorius. J. L. Borgesas turi omenyje kambarį iš kriminalinio Zangwillio romano *Big Bou paslaptis* (*The Big Bow Mystery*, 1891).

[7] Turimas omenyje vokiečių filosofas Nikolajus Kuzietis (Nicolaus von Cues, tikr. Krebsas; 1404–1464). Iš filosofinės jo kūrybos reikšmingiausias yra trijų knygų traktatas *Apie mokytą nežinojimą* (*De docta ignorantia*, 1440), jame nusakytos pagrindinės jo idėjos apie gamtos reiškinių tarpusavio ryšį, apie priešybių tapatumą (*coincidentio oppositorum*) ir apie žmogų kaip mikrokosmą. Iš šio traktato Borgesas ir paėmė mintį, kad tiesi linija yra begalinio apskritimo kreivė. Plg.: *Štai kodėl, kuo kreivė yra mažiau kreiva, kaip, pavyzdžiui, didėjančio rato apskritimas, tuo daugiau ji dalyvauja tiesume.* (*De docta ignorantia*, 18 skyrius.)

[8] Gajus Plinijus Sekundas Vyresnysis (Caius Plinius Secundus (Maior); 23–79), romėnų rašytojas, mokslininkas, visuomenės veikėjas. Žuvo per Vezuvijaus išsiveržimą. Parašė karybos, istorijos, retorikos veikalų. Iš visų veikalų išliko tik milžiniška senovės enciklopedija *Gamtos istorija* (*Naturalis Historia*). Ją sudaro 37 knygos. Apie drakonus Plinijus rašo savo istorijos VIII knygoje.

[9] Abu Kyras – Viduržemio jūros kranto kyšulys Nilo deltoje (Egiptas). 1798 m. rugpjūčio 1–2 d. prie jo stovėjusį prancūzų laivyną staiga užpuolė ir sutriuškino admirolo Horatio Nelsono vadovaujamas britų laivynas.

[10] Trafalgaro kyšulys yra Ispanijos pietuose, prie Gibraltaro sąsiaurio žiočių. Čia 1805 m. spalio 21 d. įvyko Trafalgaro mūšis.

[11] Suakinas – nedidelis uostas Sudano vakaruose prie Raudonosios jūros.

[12] Benosis guli piktas ir valdingas liūtas, / Beveidis guli žuvęs vergas ir karalius (*angl.*).

[13] Minotauras (gr. Μινώταυρος) – žmogus su jaučio galva, gyvenęs Kretos saloje; jo tikrasis vardas – Asterijas (žr. Borgeso novelę *Asterijas*).

[14] Dieviškoji komedija, *Pragaras,* XII, 11–25. Dantė įsivaizdavo Minotaurą kaip jautį su žmogaus galva, laisvai interpretuodamas Ovidijaus frazę *semibovemque virum, semivirumque bovem* (pusiau vyras, pusiau jautis). Tai aišku iš 22–25 minėtosios giesmės eilučių, ten 7 pragaro rate šėlstantį Minotaurą Dantė palygina su jaučiu, apsvaigintu mediniu mėsininko kūju.

Du karaliai ir du labirintai[1]

Patikimi žmonės pasakoja, – o kita težino Alachas, – kad senų senovėje Babiloną valdė karalius, kuris, sukvietęs savo statytojus ir burtininkus, liepė pastatyti tokį klaidų ir pinklų labirintą, jog patys protingiausieji bijojo į jį įeiti, o visi įėję – žūdavo. Šis kūrinys buvo šventvagystė, nes gluminti ir stebinti pridera Dievui, o ne žmonėms. Laikui bėgant į karaliaus rūmus atvyko arabų valdovas, ir Babilono karalius, norėdamas pasityčioti iš naivaus svečio, pakvietė jį apžiūrėti labirintą – po jį šis, sumišęs ir pažemintas, klajojo iki pat saulės laidos. Tuomet puolė melsti Dievą pagalbos ir rado išėjimą. Iš jo lūpų neišsprūdo nė vienas priekaištas, tačiau Babilono karaliui jis pasakė, jog Arabijoje turįs dar geresnį labirintą ir tikįs, – jei Dievas panorės, – kad svetingasis karalius vieną dieną jį pažinsiąs. Grįžęs į Arabiją, sukvietė vadus bei karvedžius ir užpuolė Babilono karalystę; mūšyje jį lydėjo tokia sėkmė, jog jis sugriovė visas tvirtoves, sunaikino karaliaus pulkus, o patį karalių paėmė nelaisvėn. Arabų valdovas jį surišo, pasodino ant greičiausio kupranugario ir drauge iškeliavo į dykumą. Jie jojo tris dienas, paskui jis tarė karaliui: „O laiko, proto ir lemties valdove! Babilone panūdai mane pražudyti savo bronziniame labirinte su begale laiptų, sienų ir durų. Nūnai Visagalis man lėmė parodyti tau manąjį – ten nėra nei laiptų, kuriais reikėtų lipti, nei durų, kurias reikėtų laužti, nei begalinių koridorių, kuriais reikėtų bėgti, nei sienų, kurios užtvertų tau kelią“.

Paskui atrišo belaisvį ir paliko jį viduryje dykumos, kur anas ir mirė iš bado bei troškulio. Tebūnie pašlovintas Tas, kurs nemiršta!

Komentaras

[1] Žr. apsakymą apie *Ibn Hakamą al-Buchari*, žuvusį savo labirinte. Tai yra legenda, kurią pastorius Alenbis visiems papasakojo iš sakyklos.

Laukimas

Ekipažas atvežė jį prie 4004 numerio Šiaurės rytų gatvėje. Dar nebuvo devynių ryto; žmogų užplūdo pasitenkinimas, išvydus dėmėtus platanus, žemės kvadratus po kiekvienu iš jų, padorius namus su balkonais, vaistinę šalimais, nublukusias meno dirbtuvės ir geležies dirbinių parduotuvės iškabas. Priešingoje gatvės pusėje driekėsi ilga ir aklina ligoninės tvora, kiek toliau saulė žaidė šiltnamių stikluose. Žmogus pagalvojo, jog visa ši aplinka (kol kas atsitiktinė, beprasmė ir padrika, tarsi regėta sapne) ilgainiui taps, jei Dievas duos, nuolatinė, būtina ir įprasta. Vaistinės vitrinoje buvo matyti fajansinės raidės: „Breslauer". Žydai pamažu išstūmė italus, anksčiau išstūmusius kreolus. Tai į gera; žmogus nepageidavo turėti reikalų su savo gentainiais.

Vežikas padėjo jam nukelti lagaminą; moteris, gal išsiblaškiusi, gal pavargusi, pagaliau atidarė duris. Vežikas pasilenkė nuo pasostės, grąžindamas monetą, urugvajietišką vinteną[1], užsilikusį jo kišenėje po šitos nakties, praleistos „Melo" viešbutyje. Žmogus atidavė jam keturiasdešimt sentavų, pagalvodamas: „Reikia elgtis taip, kad visi mane užmirštų. Šiandien suklydau dukart: atsiskaičiau kitos šalies moneta ir leidau suprasti, jog šita klaida man buvo svarbi".

Sekdamas paskui moterį, jis perėjo priemenę ir pirmąjį kiemą. Laimė, jam rezervuotas kambarys vedė į antrąjį kiemą. Lova buvo geležinė su gamintojo įmantriai išraitytomis vynmedžio šakelėmis ir lapais; šalia stovėjo aukšta pušinė drabužių spinta, naktinis staliukas, etažerė su knygomis, dvi skirtingos kėdės ir praustuvas su

dubeniu, ąsočiu, muiline ir matinio stiklo buteliu. Sienas puošė Buenos Airių provincijos žemėlapis ir krucifiksas, ant purpurinių tapetų kartojosi didelių povų išskleistom uodegom ornamentas. Vienintelės durys vėrėsi į kiemą. Teko perstumti kėdes, kad lagaminui atsirastų vietos. Kambario nuomininkui viskas tiko; kai moteris pasiteiravo jo vardo, jis pasakė esąs Viljaris, ne slapto iššūkio spiriamas ir ne pažeminimui nuryti – jo, tiesą pasakius, – jis nejautė, o todėl, kad tas vardas nedavė jam ramybės, todėl, kad neturėjo jėgų sugalvoti kitą. Žinoma, jo neviliojo literatūros klaidingai inspiruota mintis, kad pasisavinti priešo vardą – didelė gudrybė.

Iš pradžių ponas Viljaris likdavo namie. Po kelių savaičių jis trumpam išeidavo pasivaikščioti sutemus. Kartą vakare užsuko į kino teatrą, esantį už trijų kvartalų. Jis visad sėsdavosi į paskutinę eilę, visad atsikeldavo dar prieš seanso pabaigą. Žiūrėjo tragiškas vagių pasaulio istorijas, kuriose, be abejo, pasitaikydavo klaidų ir kuriose, be abejo, buvo vaizdų iš jo praeities. Viljaris to nepastebėjo, nes meno ir tikrovės atitikmens samprata jam buvo svetima. Jis nuolankiai manė, kad jam patinka tai, kas vaizduojama: ir norėjo tik perprasti, kokiu tikslu visa tai rodoma. Kitaip nei romanų skaitytojai, jis niekada nežiūrėjo į save kaip į meno kūrinio veikėją.

Jis negaudavo laiškų, netgi skrajučių, bet kupinas miglotos vilties skaitinėjo vieną iš laikraščio rubrikų. Vakare pristumdavo kėdę prie durų ir susikaupęs siurbčiodavo matę, įsmeigęs žvilgsnį į vijoklį ant gretimo daugiaaukščio sienos. Vienatvės metai išmokė jį, kad atminčiai visos dienos atrodo panašios, bet nėra nė vienos dienos – net kalėjime ar ligoninėje – be staigmenų, kurioje nepersišviestų mažyčių staigmenų raizginys. Įkalintas kitur, jis būtų pasidavęs pagundai skaičiuoti dienas ir valandas, bet šis įkalinimas buvo kitoks, neribotam laikui, – nebent vieną dieną laikraštis praneštų apie Alechandro Viljario mirtį. O gal Viljaris jau *buvo miręs,* ir tuomet šis gyvenimas buvo tik sapnas. Tokia galimybė jam kėlė nerimą, juolab kad jis niekaip negalėjo nuspręsti, ar tada jam palengvėtų ar, priešingai, būtų nelaimė: galiausiai nutaręs, jog ši mintis – absurdas, ją

atmetė. Tolimoj praeity, nutolusioj ne tiek dėl laiko tėkmės, kiek dėl dviejų ar trijų neatitaisomų poelgių, jis troško daugelio dalykų su nevaržoma aistra; ta nenumaldoma valia, kurią kadaise ginė neapykanta žmonėms ir meilė vienai moteriai, dabar norėjo tik viena – išsaugoti savo būtį, nesiliauti. Matės skonis, juodo tabako skonis, per kiemą tįstanti šešėlio juosta, – ir to jam buvo gana.

Namuose gyveno senas vilkšunis. Viljaris susidraugavo su juo. Kalbino jį ispaniškai, itališkai, įpindamas kelis tarmiškus žodžius, kuriuos prisiminė iš vaikystės kaime. Viljaris stengėsi gyventi vien šiandiena, be prisiminimų ar nuojautų; pirmieji jam rūpėjo mažiau negu pastarosios. Jis miglotai jautė, kad praeitis yra laiką sudarantis audinys, todėl šis iškart ir virsta praeitim. Kartais jo nuovargis jam atrodydavo kaip laimė; tokiomis akimirkomis jis buvo ne ką sudėtingesnis už šunį.

Vieną vakarą jį išgąsdino ir supurtė gilus skausmo pliūpsnis burnos viduje. Šis baisus stebuklas grįžo po kelių minučių ir dar kartą prieš aušrą. Kitą dieną Viljaris išsikvietė ekipažą, šis nuvežė jį pas dantų gydytoją Onse aikštėje. Ten jam ištraukė krūminį dantį. Tą kritinę akimirką jis elgėsi ne bailiau ir ne tyliau už kitus.

Kitą kartą, grįždamas namo iš kino, Viljaris pajuto, kad jį pastūmė. Įtūžęs, pasipiktinęs, slapta pradžiugęs, jis atsisuko į akiplėšą. Riebiai nusikeikė, o tas, priblokštas, išmikčiojo atsiprašymą. Tai buvo aukštas, jaunas tamsiaplaukis vyras, jį lydinti moteris panėšėjo į vokietę. Visą vakarą Viljaris kartojo sau, kad jis jų nepažįsta. Vis dėlto praėjo keturios ar penkios dienos, kol jis išdrįso pasirodyti gatvėje.

Tarp etažerės knygų buvo *Dieviškoji komedija* su senais Andreolio[2] komentarais. Greičiau iš pareigos negu iš smalsumo Viljaris ėmėsi skaityti šį kapitalinį veikalą. Iki pietų jis perskaitydavo giesmę, paskui griežta seka – paaiškinimus. Jis nemanė, kad pragaro kančios neįtikinamos ar perdėtos, ir nesusimąstė, jog Dantė būtų nutrėmęs jį į paskutinį ratą, kur Ugolino dantys be perstogės graužia Ružjerio sprandą[3].

Nuo povų ant purpurinių tapetų jam turėjo vaidentis įkyrūs koš-

marai, bet Viljaris niekada nesapnavo siaubingos pavėsinės iš persipynusių gyvų paukščių. Auštant jis visad sapnuodavo iš esmės tą patį sapną, keitėsi tik detalės. Du vyrai ir Viljaris su revolveriais įeidavo į jo kambarį ar puldavo jį išeinant iš kino teatro, arba kartais jie būdavo keturiese – su jį pastūmusiu nepažįstamuoju, arba liūdni jo tykodavo kieme, paskui, regis, jo neatpažindavo. Sapnui baigiantis, jis išsitraukdavo revolverį iš gretimo naktinio staliuko stalčiaus (jis iš tiesų revolverį laikė tame stalčiuje) ir šaudavo į tuos žmones. Šūvių griausmas jį pažadindavo, tačiau tai visad būdavo sapnas, o kitame sapne antpuolis kartodavosi ir jam vėl tekdavo šaudyti į juos.

Vieną apniukusį liepos rytą jis pabudo, savo kambaryje pajutęs nepažįstamuosius (besiveriančios durys net nesugirgždėjo). Ūgtelėję, keistai sutirštėję kambario prietemoje (klaikiuose sapnuose jie atrodė ryškesni), budrūs, sustingę ir kantrūs, nudelbę akis tarsi juos slėgtų ginklai, Alechandras Viljaris ir nepažįstamasis galiausiai jį užklupo. Mostu paprašęs jų palaukti, jis nusisuko į sieną, tarytum pasirengęs sapnuoti toliau. Kam? Kad sužadintų gailestį tų, kurie atėjo jo nužudyti, ar tam, kad verčiau išgyventų šiurpų įvykį, užuot jį visąlaik vaizdavęsis ir laukęs? Arba, – ko gero, tai labiausiai tikėtina, – kad žudikai taptų sapnu, kaip nutikdavo daugybę kartų, toje pačioje vietoje, tuo pačiu laiku?

Jis audė sapno giją, kai šūvių papliūpa jį nušlavė.

Komentarai

[1] Vintenas (isp. *vintén* nuo žodžio *veinte* – dvidešimt) – smulki, dviejų Urugvajaus sentavų vertės moneta, tačiau Brazilijoje ji buvo verta 20 varinių realų.

[2] Raffaele Andreoli (1823–1891) – italų teisininkas (dėl liberalių pažiūrų jam buvo uždrausta verstis advokato praktika) ir literatas, 1856 m. išleidęs Dante's *Dieviškosios komedijos* komentarus.

[3] Devintajame rate yra baudžiami išdavikai. (Žr. Dantė, *Pragaras,* XXXII–XXXIII.)

Žmogus ant slenksčio

Bjojus Kasaresas[1]

Kasaresas atsivežė iš Londono keistą durklą tribriaune geležte ir H raidės pavidalo kotu. Mūsų draugas Kristoferis Djujis iš Britų Tarybos pasakė, jog tokie ginklai plačiai paplitę Indostane. Paskui nesusilaikė nepridūręs, jog tarnavo toje šalyje per tarpukarį. (*Ultra Auroram et Gangem*[2], pamenu, pacitavo jis lotyniškai, savaip perdirbdamas Juvenalio[3] eiles.) Iš to, ką jis pasakojo aną naktį, aš surizikuosiu perduoti tik vieną istoriją, pateiktą žemiau. Mano tekstas bus ištikimas originalui: tegu Alachas sergsti mane nuo pagundos pridėti ką nors nuo savęs ir intarpais iš Kiplingo paįvairinti istorijos egzotiką. Tiesą pasakius, jos senovinio ir paprasto aromato, gal tokio pat kaip ir *Tūkstančio ir vienos nakties*, būtų gaila netekti.

„Tiksli įvykių, kuriuos ruošiuosi atpasakoti, geografija yra visai nesvarbi. Be to, ką Buenos Airėse reikštų tokie tikslūs pavadinimai kaip Amritsaras arba Udhas? Pakaks pasakyti, jog anuomet viename musulmonų mieste prasidėjo neramumai, ir centrinė vyriausybė nusiuntė stiprų vyrą tvarkai atkurti. Jis buvo škotas iš kilmingo karių klano, ir prievarta jam buvo įgimta. Mačiau jį tik sykį, bet niekada nepamiršiu juodų kaip varnas plaukų, išsišovusių skruostų, plėšrios nosies ir burnos, plačių pečių, tvirto vikingo stoto. Deividas Aleksandras Glenkernas (man reikės įprasti taip jį vadinti) buvo, įtariu, baimę keliantis žmogus; vos tik atėjo žinia apie jo atvykimą, ir miestas aprimo. Tačiau tai nesutrukdė jam imtis įvairių energingų priemonių. Prabėgo keleri metai. Miestas ir apylinkė

gyveno taikiai: kai staiga Glenkernas dingo, sikhai ir musulmonai buvo užmiršę seną nesantaiką. Savaime suprantama, pasklido gandai, kad jį pagrobė ar nužudė.

Apie šitokį dalyką sužinojau iš savo šefo – cenzūra buvo griežta, o dienraščiai nekomentavo (kiek pamenu, net neminėjo) Glenkerno dingimo. Pasak patarlės, pasaulis klaidus, bet Indija – dar klaidesnė; Glenkernas galbūt visagalis mieste, į kurį vykti jam lėmė parašas po įsakymu, viso labo buvo Imperijos administracinio mechanizmo sraigtelis. Vietinės policijos paieškos nieko nedavė; šefo nuomone, privatus asmuo sukels mažiau įtarimų ir galės daugiau nuveikti. Po trijų ar keturių dienų (atstumai Indijoje milžiniški) aš be ypatingos vilties plūkiausi rūškano miesto, kuriame pražuvo žmogus, gatvėmis.

Kone iškart pajutau tvyrant beribį sąmokslą, skirtą Glenkerno likimui nuslėpti. *Šiame mieste nėra* (galvą guldau) *nė vieno, kuris nežinotų paslapties ir nebūtų prisiekęs ją išsaugoti.* Daugelis apklaustųjų dievagojosi ničnieko nežiną, kas toks Glenkernas, niekada jo akyse nematę ir girdėt negirdėję. Kiti, priešingai, prieš ketvirtį valandos matė jį šnekučiuojantis su tuo ir anuo; net pasišaudavo palydėti mane link to namo, kur jiedu užsuko ir kur niekas nežinojo apie juos, arba iš kurio jie ką tik buvo išėję. Vienam iš tų užkietėjusių melagių aš trenkiau kumščiu per veidą. Liudininkai pritarė mano pykčio protrūkiui ir prasimanydavo ką nors naujo. Aš netikėjau jais, tačiau turėjau juos išklausyti. Kartą vakare man pakišo voką su popieriaus skiautele, ant kurios buvo užrašytas adresas...

Nurodytą vietą pasiekiau jau leidžiantis saulei. Kvartalas buvo tankiai gyvenamas ir skurdus, namas – labai žemas; nuo šaligatvio įžiūrėjau keletą negrįstų kiemų, o jų gilumoj – šviesų protarpį. Galiniame kieme vyko kažkokia musulmoniška šventė, pro šalį praėjo neregys, nešinas raudonmedžio liutnia.

Prie mano kojų, ant slenksčio, lyg suakmenėjęs, tūpčiomis sėdėjo nukaršęs senis. Keliais žodžiais apibūdinsiu jį, nes jis – svarbi istorijos dalis. Ilgas amžius sutraukė ir nugludino jo kūną, kaip

srūvantys vandenys nugludina akmenį, o žmonių kartos – posakį.[4] Ilgi skarmalai dengė jo kūną – bent man taip atrodė – o turbanas ant galvos buvo dar vienas skuduras. Prietėmy jis pakėlė į mane savo tamsią galvą su balta baltutėle barzda. Be jokios įžangos prakalbau apie Deividą Aleksandrą Glenkerną, mat jau buvau praradęs paskutinę viltį. Jis nesuprato (o gal neišgirdo), ir man teko paaiškinti, kad tai yra teisėjas ir kad aš jo ieškau. Tai sakydamas pajutau, kaip kvaila klausti tą nukaršusį senį, kuriam dabartis tėra prislopintas gausmas. *Šis žmogus galėtų papasakoti kai ką nauja apie Sukilimą*[5] *arba Akbarą*[6] (mąsčiau aš), *bet ne apie Glenkerną.* Jo žodžiai tik sustiprino mano įtarimą.

– Teisėjas! – šūktelėjo jis lengvai nustebęs. – Teisėjas, kuris dingo ir kurio ieško. Kažkas panašaus nutiko, kai buvau dar vaikas. Metų nepamenu, tačiau Nikal Seinas (Nicholsonas[7]) dar nebuvo kritęs prie Delio sienų. Tekantis laikas lieka atmintyje. Be abejo, aš galiu prisiminti viską, kas tuomet įvyko. Dievas užsirūstinęs, leido žmonėms nusidėti; iš jų lūpų sklido tik prakeiksmai, melas ir klasta. Visgi ne visi buvo patvirkę, ir, pasklidus žiniai, jog karalienė rengiasi atsiųsti žmogų, kuris šioje šalyje teis pagal Anglijos įstatymus, mažesni piktavaliai apsidžiaugė, nes įstatymas geriau nei netvarka. Atvyko krikščionis ir kaipmat pradėjo piktnaudžiauti ir engti, slėpti šlykščius nusikaltimus ir pardavinėti teisingumą. Iš pradžių jo nekaltinome. Jo vykdomas anglų teisingumas nebuvo niekam žinomas, ir galbūt už menamos naujojo teisėjo savivalės slypėjo teisėtos ir mįslingos priežastys. *Viską pateisina jo knyga,* – taip norėjome manyti, bet jo panašumas į nedoruosius pasaulio teisėjus buvo ganėtinai akivaizdus, ir galų gale turėjome pripažinti, kad jis yra tiesiog piktadarys. Jis tapo tironu, o vargšai žmonės (kad atkeršytų už puoselėtą jam atvykus, bet apgautą viltį) ėmė austi mintį, kaip jį pagrobti ir nuteisti. Nuo kalbų pereita prie darbų. Niekas, išskyrus gal tik didžiausius lengvatikius ar mažvaikius, netikėjo, kad ši beprotiška užmačia išsipildys, bet tūkstančiai sikhų ir musulmonų tesėjo savo žodį ir vieną kartą, patys netikėdami, padarė

tai, kas jiems atrodė neįmanoma. Jie pagrobė teisėją ir uždarė nuošalioj priemiesčio sodyboj. Paskui pasikalbėjo su nuskriaustaisiais ar bent su našlaičiais ir našlėmis, mat budelio kalavijas anuomet švytavo be atvangos. Pagaliau – ko gero, tai buvo sunkiausia – suieškojo ir paskyrė teisėją teisėjui teisti.

Čia jo pasakojimą pertraukė einančios į namą moterys.

Paskui jis neskubėdamas tęsė:

– Žmonės kalba, kad kiekvienoje kartoje gyvena bent keturi teisuoliai, ant kurių slapčia laikosi pasaulis ir kurie jį pateisina Viešpaties akivaizdoje: vienas iš tokių žmonių būtų geriausiai tikęs į teisėjus. Bet kur juos rasti, jei bevardžiai jie eina per žemę ir mes neatpažįstam jų, kai sutinkam, o jie patys nenutuokia apie savo taurų tikslą, kuriam yra skirti? Tuomet kažkam toptelėjo, kad jei likimo mums užginta pažinti išminčių, tai reikia ieškoti kvailių. Šita nuomonė paėmė viršų. Teismą sudarė Korano aiškintojai, įstatymų žinovai, sikhai – juos vadina liūtais ir jie garbina vieną Dievą, hindai – jie lenkiasi galybei dievų, Mahavyros[8] asketai, mokantys, kad visata savo forma primena žmogų išskėstom kojom, ugnies garbintojai ir juodieji žydai, tačiau galutinį nuosprendį patikėjo bepročiui.

Čia jo pasakojimą pertraukė keletas žmonių, skubančių į šventę.

– Bepročiui, – pakartojo jis, – nes Dievo išmintis byloja jo lūpomis ir pažemina žmogaus puikybę. Jo vardas išsitrynė iš atminties, o gal niekada nebuvo žinomas, bet jis nuogas ar skarmaluotas strapinėjo šitomis gatvėmis, skaičiuodamas savo rankų pirštus ar erzindamas medžius.

Mano sveikas protas sukilo. Pasakiau, kad sprendimo teisę perdavus bepročiui procesas netenka juridinės galios.

– Kaltinamasis pripažino jį teisėju, – pasigirdo atsakymas. – Gal suprato, koks pavojus laukia sąmokslininkų, jeigu jį paleistų į laisvę, ir tik beprotis galėjo jam nepaskelbti mirties nuosprendžio. Girdėjau, kaip jis juokėsi sužinojęs, kas jo teisėjas. Procesas tęsėsi daug dienų ir naktų, mat liudytojų buvo begalės.

Jis nutilo. Kažkas jį sutrikdė. Kad netylėčiau, paklausiau, kiek dienų.

– Mažiausiai devyniolika, – atsiliepė jis.

Jį vėl pertraukė žmonės, grįžtantys iš šventės; nors vynas musulmonams uždraustas, bet jų veidai ir balsai atrodė girti. Vienas jų, eidamas pro šalį, kažką šūktelėjo.

– Lygiai devyniolika dienų, – patikslino jis. – Tas netikėlis šuo išklausė nuosprendį, ir peilis įsmigo jam į gerklę.

Tuos žodžius jis ištarė nuožmiai pralinksmėjęs. Ir ankstesniu tonu užbaigė istoriją:

– Jis mirė drąsiai. Net ir didžiausi niekšai turi dalelę dorybės.

– Kur vyko tai, ką pasakojai? – paklausiau. – Priemiesty?

Pirmąsyk jis pažvelgė man į akis. Tuomet lėtai tarė, pasverdamas kiekvieną žodį:

– Sakiau, kad jį laikė vienoj priemiesčio sodyboj, tačiau jo teismas vyko ne ten. Jį teisė šitame mieste: tokiame name, kaip visi kiti, kaip šitas. Namai niekuo nesiskiria vienas nuo kito, svarbu tik žinoti, kur jie stovi – pragare ar danguje.

Paklausiau jo apie sąmokslininkų likimą.

– Nežinau, – kantriai atsakė jis. – Tai įvyko ir užsimiršo jau prieš daugelį metų. Gal žmonės pasmerkė juos, bet ne Dievas.

Sulig tais žodžiais jis atsikėlė. Supratau, kad tai buvo atsisveikinimo žodžiai ir kad nuo tos akimirkos aš lioviausi jam egzistavęs. Melsdamasi ir giedodama, visų Pendžabo tautybių vyrų ir moterų minia prašniokštė pro mus ir vos nenusinešė su savimi: mane pribloškė, kad iš tokių ankštų kiemelių, ne ką didesnių už tarpuvartę, galėjo pasirodyti tiek žmonių. Iš gretimų namų plūdo dar kiti, be abejo, jie perlipo per krėstines sienas... Alkūnėmis ir keiksmais prasiskyniau kelią. Ir galiniame kieme kaktomuša susidūriau su pusnuogiu vyru, jo galvą puošė geltonų gėlių vainikas, rankoje jis laikė kardą; visi jį sveikino ir bučiavo. Kardas buvo kruvinas, nes juo buvo nužudytas Glenkernas – jo sumaitotą lavoną aš aptikau arklidėse kiemo gilumoj.“

[1] Adolfo Bioy Casares (1914–1999) – argentiniečių rašytojas, išgarsėjęs romanu *Morelio išradimas* (*La invención de Morel,* 1940), apsakymų rinkiniais *Padangių mįslė* (*La frama celeste,* 1948), *Skandalingosios istorijos* (*Historias desaforadas,* 1986) ir kt. Kartu su Borgesu Honorio Bustos Domeco slapyvardžiu parašė ir išleido kelias knygas.

[2] Anapus Rytų ir Gango (*lot.*). (*Saturae,* X, 1–2). Juvenalio tekste yra *usque Auroram et Gangen.* Apsakymo herojus žodį *usque* pakeitė žodžiu ultra „už", „anapus". Pirmosios X satyros eilutės lietuviškai išverstos taip: „Pradedant Gadų sala – visose ligi Gango, lig kraštutinių Rytų mažai kas supranta, kur gėrio reikia ieškoti". (Žr. Juvenalis, *Satyros,* Vilnius: Vaga, 1983, p. 77, vertė A. Bendoriūtė.)

[3] Decimus Junijus Juvenalis (Decimus Junius Juvenalis; apie 60–140) – romėnų satyrikas. Šešiolikoje išlikusių *Satyrų* jis kandžiai ir labai ryškiomis spalvomis pliekia romėnų visuomenės ydas.

[4] Autocitata iš novelės *Pietūs* rinkinyje *Fikcijos* (*Ficciones,* 1944). (Plg.: Borges J. L. *Fikcijos,* Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 139, vertė V. Petrauskas.)

[5] Turimas omenyje sipajų sukilimas (1857–1859) prieš britų kolonizatorius.

[6] Jalal-ud-din Mohammed Akbar (vadinamas Akbaru Didžiuoju; 1542–1605) – trečiasis Mogolų imperijos Indijoje valdovas. Mokslo ir menų globėjas. Žinomas kaip teosofinės, religinės ir filosofinės sistemos įkūrėjas, kuri buvo visų žinomų to meto pasaulinių religijų – induizmo, budizmo, krikščionybės ir islamo – sintezė.

[7] John Nicholson (1821–1857) – airių kilmės anglų karininkas, malšinęs sipajų sukilimą Indijoje; mirė nuo Delio apsiausties metu patirtų žaizdų. Ne kartą minimas R. Kiplingo kūriniuose.

[8] Mahavyra („Didžiavyris", arba *Jina* „Nugalėtojas", tikr. Vardhamana; apie 540–468 pr. Kr.) – indų filosofas, džainizmo kūrėjas. Džainizmas, kaip Indijos religinė ir filosofinė sistema, turi daug ką bendra su induizmu ir budizmu.

Alefas

O God, I could be bounded in a nutshell and count myself a King of infinite space.
HAMLET, II, 2[1]

But they will teach us that Eternity is the Standing still of the Present Time, a *Nunc-stans* (as the Schools call it); which neither they, nor any else understand, no more than they would a *Hic-stans* for an Infinite greatnesse of Place.
LEVIATHAN, IV, 46[2]

Tą karštą vasario rytą, kai mirė Beatrisė Viterbo, – po didingos agonijos, nė akimirką nenusižeminusi iki sentimentalumo ar baimės, – pastebėjau, jog metaliniuose Konstitucijos aikštės reklaminiuose skyduose pasirodė nauja lengvų cigarečių reklama. Iš pradžių man suskaudo širdį, bet vėliau supratau, kad tolydus ir platus pasaulis jau atsiskyrė nuo jos ir kad ši permaina yra pirmoji begalinės sekos grandis. Pasaulis keisis, aš – ne, pagalvojau kupinas melancholiškos tuštybės. Žinau, jog kartais mano tuščias atsidavimas ją erzino; dabar, jai mirus, galiu atsidėti jos atminimui nepuoselėdamas jokios vilties, tačiau ir nenusižemindamas. Prisiminiau, kad balandžio trisdešimtoji yra jos gimtadienis. Tą dieną aplankyti namus Garajaus gatvėje, kad pasveikinčiau jos tėvą ir Karlą Archentiną Danerį[3], jos pusbrolį, bus padoru, nepriekaištinga, ir, matyt, būtina. Vėlei lauksiu užgriozdintos svetainės prietemoje, vėlei tyrinėsiu jos gausių nuotraukų detales. Beatrisė Viterbo[4] profiliu, spalvota nuotrauka, Beatrisė su kauke 1921 m. karnavale, Beatrisė per pirmąją komuniją, Beatrisė jos vestuvių su Robertu Alesandriu

dieną, Beatrisė netrukus po skyrybų, per Žokėjų klubo priešpiečius; Beatrisė Kilmese su Delia San Marko Porsel[5] ir Karlu Archentinu, Beatrisė su Viljegos Haedo[6] dovanotu pekinu, Beatrisė veidu ir galva, pasukta trim ketvirčiais, šypsosi, ranka parėmusi smakrą... Man jau nereikės, kaip anksčiau, teisinantis savo buvimu dovanoti jai nebrangias knygas – knygas, kurių puslapius galų gale susiprotėjau iš anksto supjaustyti, kad po kelių mėnesių neįsitikinčiau, jog jos taip ir nebuvo paliestos.

Beatrisė Viterbo mirė 1929 metais, ir nuo to laiko aš niekada nepraleisdavau balandžio trisdešimtosios, būtinai grįždavau į jos namus. Atvykdavau ketvirtis po septintos ir sėdėdavau kokias dvidešimt penkias minutes; kas metai pasirodydavau vis vėliau ir užsisėdėdavau vis ilgiau. 1933 metais man padėjo liūtis: buvau pakviestas prie stalo. Savaime suprantama, aš netrukau pasinaudoti tokiu palankiu precedentu – 1934 metais pasirodžiau jau po aštuonių su tortu iš Santa Fė ir, žinoma, pasilikau vakarienės. Šitaip per melancholija ir tuščiu meilės ilgesiu dvelkiančias metines aš pamažu buvau įtrauktas į Karlo Archentino Danerio išpažintis.

Beatrisė buvo aukšta, trapi, kiek gunktelėjusi; nuo jos eisenos (jei oksimoronas čia tinka) sklido nerangus grakštumas – jos žavesio šaltinis. Karlas Archentinas – rausvaskruostis, apkūnus, žilaplaukis, dailių veido bruožų. Jis užima balažin kokias antraeiles pareigas pilkoje bibliotekėlėje pietinėje miesto dalyje; nors valdingas, tačiau kartu – neveiklus: dar visai neseniai vakarais ir per šventes verčiau tūnodavo namie. Ir pasikeitus dviem kartoms, jis išsaugojo protėvių itališką „s" ir pernelyg gyvą itališką gestikuliaciją. Jo protas nuolat užimtas, karštligiškas, nerimstantis ir visai betikslis. Jo kalboje apstu beprasmiškų analogijų ir tuščių abejonių. Jo rankos (kaip ir Beatrisės) didelės, gražios, plonais pirštais. Kelis mėnesius jis kliedėjo Poliu Foru[7] – ne tiek nuo jo baladžių, kiek nuo minties apie nesuteptą šlovę. „Jis – Prancūzijos poetų kunigaikštis, – pasipūtęs kartojo Karlas Archentinas. – Veltui stengsies jam įgelti, jo nepasieks ir nuodingiausioji iš tavo strėlių."

1941 m. balandžio trisdešimtąją leidau sau pridėti prie torto ir vietinio konjako butelį. Karlas Archentinas jo paragavo, įvertino, kad neblogas, ir po kelių taurelių pradėjo šiuolaikinio žmogaus apologiją.

– Taip ir matau jį, – kalbėjo jis mįslingai pagyvėjęs, – tarkim, kabinete, nelyginant miesto sargybos bokšte, apsuptą telefonų, telegrafų, fonografų, radiotelefonų, kino aparatų, stebuklingų žibintų, žodynų, tvarkaraščių, aplankų, biuletenių...

Ir čia pat pareiškė, kad viskuo aprūpintam žmogui nėra prasmės keliauti; mūsų XX amžius esą apvertė patarlę apie Mahometą ir kalną, nūnai visi kalnai patys einą pas šiuolaikinį Mahometą.

Jo mintys man pasirodė tokios absurdiškos, o kalba – tokia pompastiška ir išpūsta, jog aš bemat šiuos dalykus susiejau su rašliava ir paklausiau, kodėl jis nerašo. Kaip ir tikėjausi, jis atsakė, kad jau rašąs: šios ir kitos ne mažiau naujamadiškos idėjos figūruoja jo poemoje *Pranašinga giesmė, Įžanginė giesmė* ar tiesiog *Giesmė-Įžanga;* ties ja jis triūsiąs daugelį metų, be reklamos, be kurtinančio triukšmo, būtinai remdamasis dviem kertiniais stulpais, kurių vardai – darbas ir vienatvė. Iš pradžių jis atlapojąs duris vaizduotei, paskui – šlifuojąs. Poema vadinasi *Žemė,* joje aprašoma mūsų planeta ir, be abejo, poemai netrūksta nei tapybiškų digresijų, nei šaunių apostrofų.

Paprašiau man perskaityti kokią nors ištrauką, tegu ir trumpą. Jis atidarė rašomojo stalo stalčių, išsitraukė storą ryšulį popierių su „Juano Chrisostomo Lafinuro[8] bibliotekos“ antspaudu ir, gardžiuodamasis skambesiu, perskaitė:

Kaip graikui iš Itakės man regėjos miestai ir veidai,
Darbai ir dienos, juodas purvas ir kvapnioji ambra,
Bet mano įvykiai tikri, neišgalvoti ir visi vardai,
Tiktai *voyage,* apie kurį rašau, yra *autour de* mano *chambre*[9].

– Šis posmas įdomus daugeliu aspektų, – pareiškė jis. – Pirmąją eilutę tikrai pagirs profesorius, akademikas, helenistas, tik jokiu

būdu ne diletantai, sudarantys nemažą opinijos dalį. Antroji – nuo Homero pereina prie Hesiodo (tai užslėptos pagarbos ženklas didaktinės poezijos tėvui ant naujutėlio rūmo frontono), kartu atgaivindama literatūrinę priemonę, kildinamą iš Šventojo Rašto, t. y. išvardijimą, kaupimą ar amplifikaciją. Trečioji – jos šaltinis barokas, dekadansas, išgrynintas ir aistringas formos kultas – susideda iš dviejų puselių-dvynių. Ketvirtoji, atvirai dvikalbė, besąlygiškai palenks į mano pusę visus, kurie neabejingi valiūkiškam sąmojo žaismui. O ką jau kalbėti apie retą rimą ar vaizdingumą, man leidusį – be pedantizmo! – suslėgti į keturias eilutes tris mokslingas užuominas, apimančias trisdešimt literatūra prisodrintų amžių: pirmoji užuomina – į *Odisėją,* antroji – į *Darbus ir dienas,* trečioji – į nemirtingą niekutį, kuriuo mus pradžiugino dykinėjanti savojiečio[10] plunksna... Juk aš puikiai žinau, kad nūdienos menui žūtbūt reikia juoko balzamo, žiupsnio *scherzo.* Iš tiesų Goldonis[11] buvo teisus!

Jis man perskaitė daugybę kitų posmų, taipogi pelniusių jo pritarimą ir gausius komentarus. Juose nebuvo nieko ypatingo; jie net nepasirodė man gerokai blogesni už pirmąjį. Jo raštuose derėjo uolumas, susitaikymas ir atsitiktinumas; vertybės, kurias jiems priskirdavo Daneris, buvo antrinės. Supratau, kad poeto darbo esmė – ne poezija, o įrodymai, kad jo poezija yra nuostabi. Natūralu, jog paskesnis darbas pakeisdavo kūrinio vertę jo akyse, tik ne kitiems. Danerio kalbėsena buvo ekstravagantiška, tačiau negrabus eiliavimas neleido jam, išskyrus retus atvejus, perteikti šį ekstravagantiškumą poemoje*.

* Vis dėlto menu satyrines eiles, kuriomis jis rūsčiai pliekia nevykėlius poetus:

Vienų eiles mokslingų žodžių armada užgožia,

Kitų – pompastiška tuštybė ir dekoras.

Tačiau perniek silpnais sparnais jie plaka orą,

Užmiršę vieną sąlygą svarbiausią – grožį.

Tik baimė susilaukti armijos negailestingų ir galingų priešų jį sulaikė (sakė jis man) nuo beatodairiškos poemos publikacijos.

Vienintelį kartą gyvenime man teko panagrinėti penkiolika tūkstančių dvylikaskiemenių *Poliolbiono* eilių, topografinę epopėją, kurioje Maiklas Dreitonas[12] aprašė Anglijos fauną, florą, hidrografiją, ortografiją, karinę ir vienuolynų istoriją. Esu įsitikinęs, kad šis grandiozinis, tačiau toli gražu ne beribis kūrinys yra mažiau nuobodus nei jam giminingas neaprėpiamas Karlo Archentino opusas. Šis autorius užsibrėžė išguldyti eilėmis visą žemės rutulį. 1941 metais jis jau buvo spėjęs susitvarkyti su keliais Kvinslendo valstijos hektarais, daugiau nei su kilometru Obės tėkmės, su dujų saugykla Verakruse, su pagrindiniais Konsepsjono parapijos prekybos namais, su Marianos Kamaseres de Alvear užmiesčio vila Rugsėjo vienuoliktosios gatvėje Belgrane, su turkų pirtimi netoli garsiojo Braitono vandens gydyklos. Jis man perskaitė kelias išvargtas ištraukas iš australiškosios poemos dalies – šiems ilgiems, beformiams aleksandrinams trūko net santykinio įžangos gyvumo. Cituoju vieną posmą:

Žinok: į dešinę nuo kelio ženklo rutininio
(Jis rodo kryptį, įsauliui nuo šiaurės vakarų)
Sau žiovauja skeletas. – O spalva? – tai dangiškiausia iš žydrų –
Šalia avidė, čia stūksanti it kapinynas.

– Štai tau dvi gudrybės, – sušuko džiūgaudamas, – kurias išteisins – mat girdžiu pritariamai murmi – būsima sėkmė. Tai aišku kaip dieną, aišku kaip dieną. Viena – epitetas „rutininis“, taikliai demaskuojantis, *en passant*[13], neišvengiamą nuobodulį, būdingą bukoliniams ir žemės ūkio darbams, nuobodulį, kurio nei georgikos[14], nei mūsų laurais apdabintas *Don Segundo* niekuomet nedrįso demaskuoti šitaip tiesiai šviesiai. Kita – energingas prozaizmas „skeletas“ – jį pasibaisėjęs šventeiva norėtų ekskomunikuoti, bet vyriškesnio skonio kritiką jis griebs už pačios širdies. Ir apskritai ši eilutė aukso verta. Antrasis puseilis užmezga guvią šneką su skaitytoju: jo gyvam smalsumui užbėgama už akių, klausimas tiesiog

prašosi pats ir... kaipmat gaunamas atsakymas. O ką pasakysi apie tokį radinį kaip „dangiškiausia iš žydrų“? Šis vaizdingas neologizmas *primena* dangų, svarbiausią australiškojo peizažo dalį. Be šitos aliuzijos eskizo spalvos pernelyg patamsėtų, o skaitytojas nejučiom užverstų knygą, juodžiausios, nepagydomos melancholijos persmelktas lig sielos gelmių.

Apie vidurnaktį atsisveikinau su juo.

Po dviejų sekmadienių Daneris man paskambino telefonu – pirmąsyk gyvenime. Pasiūlė susitikti ketvirtą ir „drauge pagurkšnoti pienelio gretimame salone-bare, kurį pažangieji vertelgos Dzuninas ir Dzungris – mano namo savininkai, kaip pameni, – atidaro ant kampo. Šitą cukrainę tau derėtų žinoti“. Aš sutikau daugiau iš nuolankumo nei iš entuziazmo. Rasti staliuką pasirodė nelengva: nepriekaištingai modernus salonas-baras buvo kone toks pat nejaukus, kaip ir tariausi numatęs. Susijaudinę lankytojai už gretimų staliukų karštai vardijo sumas, kurių Dzuninas ir Dzungris nepagailėjo jo statybai. Karlas Archentinas dėjosi priblokštas nežinia kokiomis apšvietimo įmantrybėmis (kurias, be abejo, jau buvo matęs anksčiau) ir tarė man su griežtumo gaidele balse:

– Nori ar nenori, turėsi pripažinti, kad ši užeiga gali varžytis su prašmatniausiais Floreso barais.

Paskui jis man vėl perskaitė keturis ar penkis poemos puslapius. Juos buvo pataisęs pagal ydingą puošybos principą: ten kur anksčiau rašė „žydras“ dabar puikavosi „žydrokas“, „žydrainis“ ir net „žydrutis“. Žodis „pieniškas“ jam buvo nepakankamai skambus; veržliai aprašinėdamas vilnos mirkymą jis verčiau rinkosi epitetus „pieninį“, „pieniną“, „pienuotą“, „laktacinį“... Išliejo kartėlį ant kritikų, paskui atlyžęs palygino juos su žmonėmis, „kurie neturi nei brangiųjų metalų, nei garo preso, nei valcavimo staklynų ar sieros rūgšties monetoms kaldinti, tačiau gali *nurodyti kitiems lobio* vietą“. Po to supeikė *prologomaniją,* „kurią šmaikščioje *Don Kichoto* pratarmėje jau išjuokė Išmoningųjų kunigaikštis“. Vis dėlto jis pripažino, jog naujojo kūrinio rūmas turi prasidėti nuo prašmat-

naus portalo, lyg nuo kokio įšventinimo į riterius, parašyto nusmailinta, įgudusia plunksna. Dar pridūrė ketinąs išspausdinti pradines savo poemos giesmes. Tuomet man ir paaiškėjo neįprasto kvietimo telefonu prasmė: žmogelis tenorįs manęs paprašyti, kad parašyčiau įžangą jo pedantiškam niekalui! Veltui baiminausi: Karlas Archentinas, pavydžiai žavėdamasis, pabrėžė, jog nemano klystąs, jei pavadins visuose sluoksniuose pripažintą literato Alvaro Meliano Lafinuro[15] autoritetą solidžiu; pastarasis, man pasirūpinus, galėtų parašyti poemai žavią pratarmę. Idant šiuo atveju būtų išvengta visiškai nedovanotinos nesėkmės, man dera perteikti du neginčytinus poemos pranašumus: tobulą formą ir mokslinį tikslumą, „nes šis derlus tropų, figūrų, dailybių sodas atmeta bet kurią detalę, neatsijotą rūsčios tiesos". Jis pridūrė, jog Beatrisė nuolat pramogaudavo kartu su Alvaru.

Aš sutikau, dosniai sutikau. Kad skambėtų įtikinamiau, pasakiau, jog su Alvaru pakalbėsiu ne pirmadienį, o ketvirtadienį per kuklią vakarienę, kuria paprastai baigiasi kiekvienas Rašytojų klubo susitikimas. (Tokių vakarienių nebūna, bet susitikimai iš tiesų vyksta ketvirtadieniais, neginčytinas faktas, kurį Karlas Archentinas Daneris galėjo sužinoti iš laikraščių ir kuris mano žodžiams suteikė tikroviškumo.) Orakuliška ir mąslia veido išraiška pasakiau, jog prieš imdamasis pratarmės, aš ketinu apibrėžti savitą poemos planą. Mes atsisveikinome; pasukus į Bernardo de Irigoyeno gatvę, man prieš akis kuo ryškiausiai iškilo abu man likę variantai: a) pakalbėti su Alvaru ir pasakyti jam, kad jo pažįstamas Beatrisės pusbrolis (tik šitokia eufemistine parafraze galiu minėti jos vardą) surentė poemą, kuri, berods, lig begalybės išplėtė kakofonijos ir chaoso galimybes; b) nekalbėti su Alvaru. Ir aiškiai numačiau, jog mano vangusis aš pasirinks b.

Nuo penktadienio tryliktos valandos mane ėmė kamuoti telefonas. Aš piktinausi, kad šis aparatas, iš kurio anksčiau sklisdavo amžiams nutilęs Beatrisės balsas, gali taip žemai pulti, virsdamas tuščių ir, matyt, tulžingų apgautojo Karlo Archentino Danerio prie-

kaištų ruporu. Laimė, nieko nenutiko – tik pajutau pagiežą tam žmogui, man primetusiam delikatų reikalą, o paskui mane užmiršusiam.

Telefonas liovėsi mane terorizuoti, bet spalio pabaigoje Karlas Archentinas man vėl paskambino, be galo susijaudinęs; iš pradžių aš netgi neatpažinau jo balso. Nuliūdęs ir įtūžęs jis pramikčiojo, jog šitie įsisiautėję Dzuninas ir Dzungris, prisidengdami savo neraliuota cukraine, rengiasi nugriauti jo namus.

– Mano protėvių namai, mano senieji gerieji namai, nukaršę Garajaus gatvėje! – kartojo jis, turbūt liūliuodamas savo širdgėlą žodžių muzika.

Man buvo nesunku suprasti ir patirti jo sielvartą. Po keturiasdešimties bet kuri permaina yra nepakenčiamas laiko bėgsmo simbolis, be to, tai buvo namas, begale begale gijų mane siejęs su Beatrise. Norėjau paaiškinti šią subtilią detalę, bet mano pašnekovas nesiklausė. Jis pagrasino, kad jei Dzuninas ir Dzungris atkakliai laikysis savo absurdiško sumanymo, daktaras Dzunis, jo advokatas, *ipso facto*[16] pareikalaus iš jų atlyginti už nuostolius ir žalą bei privers išmokėti šimtą tūkstančių pesų.

Dzunio vardas man padarė įspūdį; jo kontorų Kasere ir Takvaryje reputacija buvo virtusi priežodžiu. Pasiteiravau, ar Dzunis ėmėsi šios bylos. Daneris pažadėjo dar šį vakarą pakalbėsiąs su juo. Paskui, kiek padvejojęs, ramiu, negyvu balsu, kuriuo paprastai pranešame kažką labai asmeniška, pasakė, jog poemai užbaigti jam būtinas šis namas, nes viename rūsio kampe rymo Alefas. Jis paaiškino, kad Alefas – vienas iš erdvės taškų, kuriame susibėga visi taškai.

– Jis yra rūsyje po valgomuoju, – tęsė Karlas Archentinas, nuo graužaties tapęs iškalbus. – Jis mano, mano, aš jį atradau būdamas vaikas, kai dar nelankiau mokyklos. Laiptai į rūsį yra statūs, todėl dėdė ir teta man drausdavo ten leistis, bet kažkas pasakė, jog rūsyje glūdi visas pasaulis. Kaip vėliau sužinojau, turėta omenyje skrynia, tačiau anuomet aš supratau pažodžiui – jog ten slypi visas

pasaulis. Slapta nusileidau, nuriedėjau užgintais laiptais, nugriuvau. O kai atsimerkiau – pamačiau Alefą.

– Alefą? – perklausiau aš.

– Taip, Alefą, vietą, kuriame nesusimaišydamos glūdi visos pasaulio vietos, matomos iš visur. Aš niekam neatskleidžiau savo atradimo, tačiau grįžau dar ir dar. Vaikas nesuprato, jog ši privilegija jam buvo suteikta, kad suaugęs sudėtų poemą. Jokie Dzuninai ir Dzungriai manęs neapiplėš, tūkstantį kartų ne. Mosuodamas įstatymų kodeksu, daktaras Dzunis įrodys, jog mano Alefas yra *nenusavinamas*.

Pamėginau apeliuoti į sveiką protą:

– Bet gal rūsyje pernelyg tamsu?

– Nelengva, tikrai nelengva tiesai prasiskverbti į maištingą protą. Juk jeigu Alefe slypi visos žemės vietos, vadinasi, ten slypi ir visi žibintai, visos lempos, visi šviesos šaltiniai.

– Tuoj pat einu jo pasižiūrėti.

Padėjau ragelį, nedavęs jam laiko paprieštarauti. Kartais užtenka sužinoti vieną faktą ir kaipmat suvoki visą grandinę patvirtinančių aplinkybių, kurių anksčiau nė neįtarei; stebėjausi lig šiol nesuvokęs, kad Karlas Archentinas – beprotis. Kita vertus, visi Viterbai... Beatrisė (aš tai nuolat kartoju) buvo veik negailestingai įžvalgi moteris, panelė, kurią kartais ištikdavo išsiblaškymo, užmaršumo, paniekos, tikro žiaurumo priepuoliai, tikriausiai aiškintini tam tikra patologija. Karlo Archentino beprotybė mano širdį pripildė piktdžiugos – slapta mes visad nekentėm vienas kito.

Garajaus gatvėje tarnaitė paprašė manęs mažumėlę palaukti. Ponas, kaip visad, sėdi rūsyje, ryškina nuotraukas. Šalia tuščios vazos ant nūnai bedarbio pianino šypsojosi (greičiau antlaikiškas nei anachroniškas) didelis skaudžiai ryškių spalvų Beatrisės portretas. Mūsų niekas nematė; švelnumo pagautas, aš prisiartinau prie portreto sakydamas:

– Beatrise, Beatrise Elena, Beatrise Elena Viterbo, mylimoji Beatrise, amžiams prarastoji Beatrise, tai aš, Borchesas.

Netrukus apsireiškė Karlas. Jis kalbėjo sausai; supratau, jog negali galvoti daugiau apie nieką, išskyrus prarandamą Alefą.

– Taurelę šio pseudokonjako, – paliepė jis, – ir gali šiaušti į rūsį. Nepamiršk, kūno padėtis turi būti horizontali. Dar būtina tamsa, nejudrumas ir šiek tiek akių akomodacijos. Tu gulies ant akmeninių plokščių ir įsmeigi žvilgsnį į devynioliktą laiptelį. Aš pakylu viršun, nuleidžiu viršų, ir tu lieki vienas. Jei ir išgąsdins koks nors graužikas – didelio čia daikto! Po kelių minučių išvysi Alefą – alchemikų ir kabalistų mikrokosmą, mūsų priežodžiu virtusį draugą, ***multum in parvo***![17]

Jau valgomajame jis pridūrė:

– Žinia, jei tu jo nepamatysi, tavo neregystė toli gražu nepaneigs mano paliudijimo... Leiskis, tuoj galėsi užmegzti pokalbį su *visais* Beatrisės pavidalais.

Paskubom nusileidau, pasidygėjęs jo plepalais. Rūsys, kiek platesnis už laiptus, labai priminė šulinį. Veltui žvilgsniu ieškojau skrynios, apie kurią man kalbėjo Karlas Archentinas. Vienas kampas buvo užverstas dėžėmis su buteliais ir brezentiniais maišais. Karlas paėmė maišą, suvyniojo jį ir padėjo iš anksto numatytoje vietoje.

– Pagalvis kiek drėgnokas, – paaiškino jis, – bet jei kilstelsiu jį nors centimetru aukščiau, nė velnio nepamatysi, tik susikrimsi ir susigėsi. Na, rangyk savo kaulus ir atskaičiuok devyniolika laiptelių.

Aš įvykdžiau tuos juokingus reikalavimus, ir jis galiausiai pasišalino. Atsargiai nuleido viršų – tamsa, nors vėliau ir įžiūrėjau siaurą plyšį – man pasirodė aklina. Ūmai supratau, į kokį pavojų patekau: leidausi bepročio uždaromas rūsyje, prieš tai išgėręs nuodų. Pro Karlo bravūrą prasišvietė vidinė baimė, jog galiu nepamatyti stebuklo; kad pateisintų savo kliedesius, kad nesužinotų esąs beprotis, Karlas *turėjo mane nužudyti.* Pajutau neaiškų šleikštulį, kurį mėginau paaiškinti kūno nejudrumu, o ne narkotiko veikimu. Užsimerkiau, paskui atsimerkiau. Ir tada išvydau Alefą.

Dabar pereinu prie neišreiškiamos savo pasakojimo šerdies, pripažindamas savo, kaip autoriaus, bejėgiškumą. Bet kuri kalba yra

abėcėlė ženklų, kurių naudojimas suponuoja bendrą pašnekovams praeitį. Bet kaip man perteikti kitiems Alefą, kurio mano drovi atmintis bemaž neaprėpia? Mistikai, pagauti panašaus transo, pasineša į simbolius: persas[18] dievybei apreikšti kalba apie paukštį, kuris kažkaip yra ir visi paukščiai kartu, Alanas Lilietis[19] – apie sferą, kurios centras yra visur, o kraštas – niekur, Ezechielis – apie keturveidį angelą, iškart žvelgiantį į Rytus ir Vakarus, Šiaurę ir Pietus. (Aš neveltui atgaminu atmintyje šias mįslingas analogijas; jos yra iš dalies susijusios su Alefu.) Gal dievai pasigailės, ir man pasiseks rasti lygiavertį vaizdinį, bet lig tol mano perteikti įspūdžiai atsiduos literatūriškumu, dirbtinumu. Be to, pagrindinė problema taip ir lieka neišspręsta: begalinės visumos išvardijimas, tegu ir dalinis. Tą didingą akimirką aš išvydau milijonus malonių ir šiurpių dalykų; nė vienas jų nenustebino manęs tiek, kiek tas faktas, jog jie visi vyko vienoje vietoje, nepersiklodami ir nepersišviesdami. Tai, ką mano akys matė, vyko tuo pačiu metu, tačiau mano aprašyme jie eina vienas po kito, nes tokia mūsų kalbos prigimtis. Vis dėlto kai ką įvardysiu.

Apatiniame laiptelio paviršiuje, kiek į dešinę, išvydau vaivorykštinį, kone akinantį rutulėlį. Iš pradžių man pasivaideno, kad jis sukasi, vėliau supratau, kad judėjimo iliuziją kuria jame slypintys svaiginantys vaizdai. Alefo diametras siekė du ar tris centimetrus, bet ten glūdėjo visa kosminė erdvė, nė kiek nesumažinta. Kiekvienas objektas (tarkim, veidrodžio stiklas) buvo begalė kitų objektų, nes aš jį aiškiai mačiau iš visų pasaulio kampų. Mačiau daugialypę jūrą, mačiau saulėtekį ir saulėlydį, mačiau Amerikos minias, mačiau sidabrinį voratinklį juodos piramidės viduj, mačiau sugriautą labirintą (Londoną)[20], mačiau nesuskaičiuojamas akis žvelgiančias į mane, kaip į veidrodį, mačiau visus planetos veidrodžius ir nė vienas iš jų neatspindėjo manęs, mačiau tas pačias plyteles galiniame Solero gatvės kiemelyje, kurias prieš trisdešimt metų mačiau Frei Bentoso gatvės namo priebutyje, mačiau vynuoges, sniegynus, tabaką, rūdos gyslas, vandens garus, mačiau išgaubtas pusiaujo

dykumas ir kiekvieną jų smiltį, mačiau moterį Inverne[21], kurios nepamiršiu; mačiau jos neklusnius plaukus, išdidų kūną, krūtinę ėdantį vėžį, mačiau sausos žemės skritulį ant šaligatvio, kur anksčiau augo medis, mačiau užmiesčio namą Adrogėje[22], pirmąjį Plinijaus egzemplioriaus vertimą į anglų kalbą, kurį atliko Filemonas Holandas[23], iškart mačiau kiekvieną kiekvieno puslapio raidę (dar vaikas stebėdavausi, kodėl knygos raidės, ją užvertus, naktį nesusimaišo ir nepasimeta), mačiau naktį ir tuoj pat dieną, mačiau saulėlydį Keretare[24], jame lyg atsispindėjo Bengalijos rožės spalva, mačiau savo tuščią miegamąjį, mačiau viename Alkmaro kabinete gaublį tarp dviejų jį be atvangos dvejinančių veidrodžių, mačiau arklius besiplaikstančiais karčiais Kaspijos jūros pakrantėje auštant, mačiau grakštų rankos kaulą, mačiau po mūšio likusius gyvuosius, siunčiančius atvirukus, mačiau ispaniškų kortų malką Mirzapūro[25] vitrinoje, mačiau įstrižus paparčių šešėlius oranžerijoje, mačiau tigrus, kraujo krešulius, bizonus, jūros audras ir armijas, mačiau visas pasaulio skruzdėles, mačiau persišką astroliabiją, mačiau nepadorius, neįmanomus, kandžiai tikslius Karlui Archentinui adresuotus Beatrisės laiškus (nuo jų rašysenos mane pagavo šiurpas) rašomojo stalo stalčiuje, mačiau man šventą paminklą Čakaritoje[26], mačiau baisius palaikus tos, kuri kadaise buvo žavioji Beatrise Viterbo, mačiau savo tamsaus kraujo apytaką, mačiau kuriančiąją meilės chemiją ir griaunančiąją mirties misteriją, mačiau Alefą iš visur, mačiau Alefe Žemę, o Žemėje vėl Alefą ir Alefe Žemę, mačiau savo veidą ir savo vidurius, mačiau tavo veidą ir pajutau svaigulį, ir pravirkau, nes mano akys matė šį slėpiningą ir numanomą objektą, kurio vardą užvaldė žmonės, nors niekas jo nėra matęs: nesuvokiamą pasaulį.

Pajutau begalinę pagarbą, begalinį gailestį.

– Ėgi tu visai nukvaiši, jei kiši nosį, kur nereikia, – nugriaudėjo šlykščiai žvalus balsas. – Nors ir kiek suktum galvą, per amžius neatsimokėsi už tokią reveliaciją. Tai bent šauni observatorija, ar ne, Borchesai?

Karlo Archentino batai pasimatė ant viršutinio laiptelio. Tamsai staigiai virtus prietema, vargais negalais atsistojau murmėdamas:

– Šauni, tikrai šauni.

Nustebau girdėdamas abejingą savo balso toną. Karlas Archentinas sunerimęs kvotė toliau:

– Vaizdas buvo geras, spalvotas?

Akimoju sumečiau keršto planą. Geranoriškai, akivaizdžiai susigraudinęs, nervingai, išsisukinėdamas, aš padėkojau Karlui Archentinui Daneriui už svetingą rūsį ir primygtinai patariau pasinaudoti patarimu nugriauti namą ir pasitraukti iš pražūtingojo metropolio: jis – galvą guldau! – visiems negailestingas. Švelniai, bet ryžtingai atsisakiau kalbėti apie Alefą, atsisveikindamas apkabinau jį ir pakartojau, kad gyvenimas kaime ir ramybė – du geriausi gydytojai.

Gatvėje, ant Konstitucijos aikštės laiptų, pakeliui į metro visi veidai man atrodė pažįstami. Aš išsigandau, kad daugiau niekas manęs nenustebins, išsigandau, kad manęs niekad neapleis jausmas, jog tai esu jau matęs. Laimė, po kelių nemigos naktų mane darsyk įveikė užmarštis.

1943-iųjų metų kovo 1 dienos prierašas. Po pusmečio, kai buvo nugriautas namas Garajaus gatvėje, leidykla „Prokrustas", nepabūgusi grandioziškai ilgos poemos, ėmė pardavinėti „argentiniškų ištraukų" rinkinį. Neverta nė kalbėti, kas buvo toliau: Karlui Archentinui Daneriui buvo skirta antroji Nacionalinė literatūros premija*. Pirmąją įteikė daktarui Aitai[27], trečiąją – daktarui Marijui Bonfančiui[28]; neįtikėtina, bet manoji knyga *Sukčiaus kortos*[29] negavo nė vieno balso. Dar kartą triumfavo nenuovoka ir pavydas! Jau

* „Gavau tavo išstenėtus sveikinimus, – rašė jis man. – Sprogsti iš pavydo, mano apgailėtinas drauge, tačiau turi pripažinti – nors persiplėštum – jog šįsyk aš sugebėjau karūnuoti savo beretę ryškiausiąja iš plunksnų, o savo turbaną – visų rubinų *kalifu*."

senokai nepasimatau su Daneriu; dienraščiai skelbia, jog veikiai jis pradžiugins mus dar viena knyga. Jo laiminga plunksna (jau netrikdoma Alefo) ėmėsi sueiliuoti daktaro Asevedo Diaso[30] kūrinius.

Noriu pridurti dvi pastabas: vieną – apie Alefo prigimtį, kitą – apie jo pavadinimą. Šis, kaip žinoma, yra pirmoji šventosios kalbos abėcėlės raidė. Tikriausiai mano istorijos skritulėlis neatsitiktinai juo buvo pavadintas. Kabaloje ši raidė simbolizuoja Ein Sofą[31], beribę ir tyrą dievybę; taipogi sakoma, kad ji yra žmogaus pavidalo, rodančio į dangų ir žemę, kad paliudytų, jog žemutinis pasaulis yra viršutinio pasaulio atspindys ir žemėlapis; *Mengenlehre*[32] Alefas yra begalinių aibių simbolis, kur visuma nėra didesnė už bet kurią atskirą dalį. Norėčiau sužinoti, ar Karlas Archentinas parinko šį pavadinimą pats ar išskaitė, ***kaip kito taško, kur susibėga visi taškai, pavadinimą*** viename iš nesuskaičiuojamų tekstų, kuriuos jam atskleidė jo namų Alefas? Kad ir kaip būtų neįtikėtina, mano galva, egzistuoja (ar egzistavo) kitas Alefas, o Alefas iš Garajaus gatvės – netikras Alefas.

Štai mano argumentai. Iki 1867 metų kapitonas Bertonas ėjo britų konsulo pareigas Brazilijoje; 1942 metais Pedras Enrikesas Urenja[33] Santoso miesto bibliotekoje aptiko jo rankraštį, kuriame minimas rytiečių Iskanderui Zulkarnainui arba Aleksandrui Dviragiui Makedoniečiui priskiriamas veidrodis. Jo stikle atsispindėjo visas pasaulis. Bertonas taip pat išvardija kitas panašias retenybes – septyngubą Kajaus Chosrovo[34] taurę, veidrodį, kurią Tarikas ibn Ziyadas[35] rado bokšte (*Tūkstantis ir viena naktis,* 272), veidrodį, kurį Lukianas Samosatietis[36] apžiūrėjo mėnulyje (*Tikra istorija,* I, 26), veidrodinę ietį, kurią Kapelos[37] *Satyrikonas* priskiria Jupiteriui, universalų Merlino veidrodį, „apvalų, įgaubtą ir į stiklinį pasaulį panašų“ (*The Faerie Queene*[38], III, 2, 19), – ir priduria tokius įdomius žodžius: „Tačiau pirmiau išvardyti (be to, dar ir neegzistuojantys) dalykai tėra vien optiniai prietaisai. O tikratikiai, ateinantys į Amro mečetę Kaire, nuo seno žino, kad visata glūdi vienoje iš akmeninių kolonų, juosiančių pagrindinį kiemą... Niekas, savaime suprantama, jos negali pamatyti, bet tie, kurie priglau-

džia ausį prie kolonos paviršiaus, sako veikiai išgirstą bruzdų ūžesį... Mečetė datuojama VII amžiumi; kolonos atgabentos iš kitų ikiislaminių religijų šventyklų, kaip apie tai rašo Ibn Khaldunas[39]: „Klajoklių įkurtoms valstybėms reikalingas nuolatinis svetimšalių antplūdis visokiausiems statybų darbams“.

Ar egzistuoja šis Alefas akmens viduje? Ar esu matęs jį, kai išvydau viską, o paskui – pamiršau? Mūsų atmintis korėja nuo užmaršties; aš pats, palenktas lemtingai metų erozijai, metams bėgant vis labiau iškraipau ir išdilinu Beatrisės bruožus.

Skiriama Estelai Canto[40]

Komentarai

[1] O Dieve, ir riešuto kevale uždarytas jausčiausi begalinių erdvių karalius. *Hamletas,* II, 2.

[2] Bet jie nori mus mokyti, kad amžinybė yra sustingusi dabarties akimirka, *nunc-stans,* kaip ją vadina scholastai; to negali nei jie, nei kas nors kitas suprasti, lygiai taip pat, jeigu jie begalinį vietos dydį vadintų *hic-stans* (sustingęs čia). *Leviatanas,* IV, 46.

Leviatanas, arba bažnytinės ir pilietinės valstybės materija, forma ir valdžia (Leviathan, or, Matter, Form, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil, 1651) – pagrindinis anglų filosofo Thomaso Hobbeso (1588–1679) veikalas.

[3] Daneris – herojaus pavardė yra ironiška Dante's Alighieri anagrama.

[4] Beatrisė Viterbo – herojės vardas – aiški aliuzija į Dante's Beatričę, o pavardė – užuomina arba į palaimintąjį Giacomo da Viterbo (1255?–1308), augustinų vienuolį ir scholastą teologą, arba, tai labiau tikėtina, atsižvelgus į vietomis parodijinį apsakymo pobūdį, į Giovanni Nanni da Viterbo (1432–1502) – dominikonų vienuolį ir istoriką, mėgusį klastoti istorinius šaltinius.

[5] Delia San Marco Porcel – J. L. Borgeso pažįstama, kuriai jis skyrė poemą proza iš rinkinio *Kūrėjas* (*El Hacedor,* 1960).

[6] Aedo – J. L. Borgeso giminaičiai iš motinos pusės.

[7] Paul Fort (1872–1960) – prancūzų poetas ir dramaturgas, artimas simbolistams. Labiausiai pagarsėjo prancūziškomis baladėmis, parašytomis grakščiu ir dainingu stiliumi. 1912 m. poetų klube buvo išrinktas „poetų kunigaikščiu" (*Prince des Poètes*).

[8] Juan Crisóstomo Lafinur (1797–1824) – Argentinos poetas ir filosofas, J. L. Borgeso prodėdė.

[9] Kelionė... po savo kambarį (*pranc.*).

[10] Turimas omenyje Xavier de Maistre (1763–1852) – prancūzų rašytojas. Kilęs iš Savojos provincijos (Prancūzija). Rašytoju tapo gan atsitiktinai: už dalyvavimą dvikovoje jam buvo paskirtas namų areštas; siekdamas prasiblaškyti, jis ėmė rašyti, ir taip atsirado nuotaikinga kamerinių apybraižų knyga *Kelionė po savo kambarį* (*Voyage autour de ma chambre*, 1794).

[11] Carlo Goldini (1707–1793) – italų dramaturgas. Remdamasis commedia dell'arte reformavo teatrą priartindamas jį prie tikrovės. Atsisakė improvizuoto teksto bei kaukių, įtvirtino dramą su pastoviu tekstu, realiais sudėtingais charakteriais, konkrečiomis buities detalėmis ir situacijomis. Parašė 267 pjeses, dauguma jų – komedijos.

[12] Michael Drayton (1563–1631) – anglų Renesanso poetas, pelnęs šlovę milžiniška maždaug 30 000 eilučių istorine-geografine poema *Poliobolbionas* (*Poly-Olbion*, 1612, 1622) ir poetine parodija apie fėjas *Nimfidija, fėjų rūmai* (*Nymphidia, the Court of Fairy*, 1627).

[13] Probėgšmais (*pranc.*).

[14] Georgikos – Vergilijaus poema apie žemės ūkio darbus, sukurta 37–29 m. pr. Kr.

[15] Álvaro Melián Lafinur (1889–1958) – Argentinos poetas ir literatūrinis kritikas, J. L. Borgeso dėdė.

[16] Tuo pačiu faktu (*lot.*).

[17] Daugel nedaugeliu (*lot.*).

[18] Turimas omenyje persų poetas Farid ad-Din Attar ir jo alegorinė poema *Paukščių šneka*. (Žr. novelės *Zahiras* 28 išnašą.)

[19] Alanas Lilietis (lot. Alanus ab Insulis, pranc. Alain de Lille; apie 1120 arba 1128–1203) – filosofas scholastas, teologas, neoplatonikas. Pramintas universa-

liuoju daktaru (*doctor universalis*). Labiausiai pagarsėjo alegorine poema *Gamtos skundas* (*De planctu naturae*), joje pavaizdavo žmonių ydas. Remdamasis dedukcija įrodinėjo, kad teologiniai teiginiai yra aksiomos. J. L. Borgesas cituoja iš Alano Liliečio traktato *Šventosios teologijos taisyklės* (*Regulae de sacra theologia*).

[20] Taip atrodė Londonas po vokiečių aviacijos antpuolių 1940 m.

[21] Invernas (angl. Inverness) – uostamiestis Škotijos šiaurėje. Pradėjo kurtis XIII a. pradžioje.

[22] Adrogė (isp. Adrogué) – anksčiau miestelis į pietus nuo Buenos Airių, dabar – Buenos Airių priemiestis. J. L. Borgesui – nostalgiškų vaikystės prisiminimų vieta, kur dažnai atostogaudavo Borgesų šeima.

[23] Philemon Holland (1552–1637) – vertėjas ir klasikinių kalbų žinovas, į anglų kalbą vertęs Ksenofontą, Plinijų, Svetonijų ir kt.

[24] Keretaras (isp. Querétaro) – miestas centrinėje Meksikoje, į šiaurės vakarus nuo Mechiko; valstijos sostinė.

[25] Mirzapūras – miestas Š. Indijoje, Utar Pradešo valstijoje, dešiniajame Gango krante.

[26] Čakarita (Chacarita) – vienos didžiausių kapinių Buenos Airėse.

[27] Antonio Aita (1891–1966) – argentiniečių rašytojas ir kritikas, Argentinos PEN klubo sekretorius.

[28] Marijus Bonfantis – J. L. Borgeso ir A. Bioy Casareso novelės-parodijos *Sandžiakomo machinacijos* (*Las previsiones de Sangiácomo*) iš rinkinio *Šešios dono Isidro Parodžio problemos* (*Seis problemas para don Isidro Parodi,* 1942) herojus.

[29] *Sukčiaus kortos* (*Los naipes del tahur*) – neišleistas J. L. Borgeso literatūrinių ir politinių esė rinkinys, parašytas 1919 m. Ispanijoje. Reikia pažymėti, kad J. L. Borgesas gudrauja: 1941 m. jis gavo antrąją premiją už novelių rinkinį *Sodas išsišakojančiais takais* (*El jardín de los senderos que se bifurcan,* 1941).

[30] Eduardo Acevedo Díaz (1882–1959) – argentiniečių rašytojas ir teisininkas. 1941 m. laimėjo Nacionalinę premiją už romaną *Didysis aptvaras* (*Cancha larga,* 1939).

[31] Ein Sof (hebr. אין סוף – beribis, begalinis) – transcendentinė, nepažini ir neturinti jokių atributų dievybė.

[32] Aibių teorijoje (*vok.*).

[33] Pedro Henríquez Ureña (1884–1946) – literatūros kritikas, kalbininkas,

eseistas. Kilęs iš Dominikos. Ilgą laiką gyveno ir dėstė Buenos Airėse, kur ir susipažino su J. L. Borgesu.

[34] Kajus Chosrovas – iranėnų mitologijos herojus, trečiasis legendinės persų Keijanidų (iš iranėnų *kavi* – žynys, pranašas teisuolis) dinastijos karalius, teisingo valdovo simbolis.

[35] Tarikas ibn Ziyadas (?–720) – berberų karvedys, 711 m. su musulmonų armija iš Maroko persikėlęs į Gibraltarą (Gibraltaro pavadinimas ir atsirado nuo Jebel-al-Tarik t. y. Tariko kalnas) ir užkariavęs beveik visą vestgotų valdomą Ispaniją.

[36] Lukianas Samosatietis (Λουκιανός ο Σαμοσατεύς, apie 120–180 arba 190 po Kr.) – graikų rašytojas, vienas sąmojingiausių ir išradingiausių imperijos laikotarpio satyrikų. Parašė nemažai satyrinių dialogų ir literatūros kūrinių parodijų. Ypač populiarus buvo jo religiją pašiepiantis kūrinys *Dievų pašnekesiai*.

[37] Marcianas Kapela (Martianus Capella, V a. po Kr.) – iš Afrikos kilęs rašytojas ir pedagogas. Parašė devynių knygų enciklopedinį sąvadą *Satyrikonas (Satyricon)*, geriau žinomą *Apie Filologijos ir Merkurijaus vestuves bei septynis laisvuosius menus (De Nuptiis Philologiae et Mercurii et de septem Artibus liberalius)* pavadinimu. Tai didaktinė alegorija, kurioje pirmąsyk išdėstyta septynių laisvųjų menų (*septem artes liberales*) schema, viduramžiais tapusi mokslų sistema, suskirstyta į *trivium* – gramatiką, retoriką, dialektiką ir *quadrivium* – aritmetiką, geometriją, astronomiją, muziką.

[38] *Fėjų karalienė* (*angl.*). Tai didžiulė anglų Renesanso poeto Edmundo Spenserio (1552?–1599) alegorinė poema (nebaigta).

[39] Abd al Rachman Abu Zayd Muhammad Ibn Khaldun (1332–1406) – arabų istorikas ir socialinis filosofas. Svarbiausias darbas – *Pamokančių pavyzdžių, pirmųjų užrašų ir įvykių iš arabų, persų, berberų ir jų galingųjų amžininkų istorijos knyga* (*Kitab al-'ibar wa-diwan al-mubtada' wa-l-habar fi ayyam al-'arab wa-l-agam wa-l-barbar wa-man 'asarahum min dawl al-sultan al-akbar*). Veikalo *Įžangoje* (arab. *Mugaddimah* verčiamas kaip įvadas, įžanga) jis išdėstė visuomenės ir kultūros raidos idėjas, plėtojo ciklinės civilizacijos istoriją.

[40] Estela Canto (1919–1994) – Argentinos rašytoja ir žurnalistė. J. L. Borgesas susipažino su ja A. Bioy Casareso namuose 1944 m.

Epilogas

Išskyrus *Ema Cunc* (jos nuostabų siužetą, kur kas pranašesnį už netobulą perteikimą, man padovanojo Cecilia Ingenieros) ir *Kario ir belaisvės istoriją* – joje pamėginta paaiškinti du tikrus įvykius, šio rinkinio apsakymai priklauso fikcijų žanrui. Iš jų visų kruopščiausiai nudailintas pirmasis; jo tema – nemirtingumo idėjos įtaka žmonėms. Po šio etinio eskizo nemirtingiesiems seka *Negyvėlis;* Asevedas Bandeira, šio apsakymo veikėjas, yra Riveros ar Sero Largo gyventojas, taip pat šiurkšti dievybė, netašytas ir mulatiškas neprilygstamojo Čestertono Sekmadienio[1] atvaizdas. (*Decline and Fall of the Roman Empire*[2] XXIX skyriuje pasakoma apie panašų į Otaloros likimą, tik didingesnį ir labiau neįtikėtiną.) Apie *Teologus* pasakysiu tik tiek, jog tai – sapnas, gana melancholiškas sapnas žmogaus tapatybės tema; apie *Tadeo Izidoro Kruso biografiją* – jog tai *Martino Fiero* glosa. Votso paveikslui, nutapytam 1896 metais, privalau padėkoti už *Asterijo namą* ir už nelaimingojo pagrindinio herojaus bruožus. *Antroji mirtis* yra fantazija laiko tema, kurią išaudžiau pasirėmęs keliais Petro Damiano teiginiais. Paskutiniojo karo metais, ko gero, niekas labiau už mane netroško Vokietijos pralaimėjimo; niekas labiau nei aš nepajautė tragiškos vokiečių tautos lemties; *Deutsches Requiem*[3] siekiama suprasti šią lemtį, kurios nepajėgė apverkti ar tuo labiau nujausti mūsų „germanofilai", nieko neišmanantys apie Vokietiją. *Dievo rašmenys* susilaukė palankių vertinimų; jaguaras mane įgalino į *Kaholomo piramidės žynio* lūpas įdėti kabalisto ar teologo

argumentus. *Zahire* ir *Alefe*, manau, pastebima tam tikra Velso apsakymo *The Crystal Egg*[4] (1899) įtaka.

J. L. B.
Buenos Airės, 1949 m. gegužės 3 d.

1952-ųjų metų prierašas. Pakartotinį rinkinio leidimą papildžiau dar keturiais apsakymais. Nors pavadinimas *Ibn Hakamas al-Bucharis, žuvęs savo labirinte* ir skamba grėsmingai, vis dėlto (kaip tikina mane kiti) jis nekrenta į atmintį. Šį apsakymą galima laikyti *Dviejų karalių ir dviejų labirintų,* perrašinėtojų įtrauktų į *Tūkstantį ir vieną naktį* ir santūriojo Galando[5] praleistų, variantu. Apie *Laukimą* pasakysiu tai, kad jį įkvėpė vienas policijos raportas, kurį Alfredo Doblas man perskaitė prieš gerą dešimtmetį, kuomet mes kartu klasifikavome knygas pagal Briuselio bibliografinio instituto vadovą; iš to žinyno nieko nebepamenu, išskyrus tai, kad Dievą atitinka skaičius 231. Pagrindinis raporto veikėjas buvo turkas; mano rankose jis virto italu – taip aš lengviau galėjau įsijausti į jį. Už Paranos gatvės kampo Buenos Airėse prabėgom ir nekart matytas galinis namas man įteigė istoriją, pavadintą *Žmogus ant slenksčio;* ją perkėliau į Indiją, kad jos nerealumas būtų labiau priimtinas.

J. L. B.

Komentarai

[1] Anglų rašytojo G. K. Chestertono (1874–1936) romano *Žmogus, kuris buvo Ketvirtadieniu* (*The Man Who Was Thusday,* 1908) veikėjas.

[2] *Romos imperijos nuosmukio ir žlugimo istorija* (*angl.*).

[3] *Vokiškuoju requiem* (*vok.*).

[4] *Krištolinis kiaušinis* (*angl.*).

[5] Antoine Galland (1646–1715) – prancūzų orientalistas ir *Tūkstančio ir vienos nakties* vertėjas į prancūzų kalbą.

BROUDŽIO PRANEŠIMAS

(1970)

Pratarmė

Paskutiniai Kiplingo kūriniai yra ne mažiau klaidūs ir nerimastingi nei Kafkos ar Džeimso[1] romanai ir, be abejo, juos pranoksta; bet dar 1885 metais Lahore jis ėmėsi trumpų ir paprastų apsakymo serijos, o 1890 metais sujungė juos į rinkinį. Daugelis jų – *In the House of Suddhoo, Beyond the Pale, The Gate of the Hundred Sorrows*[2] – yra lakoniški ir meistriški; tad man atėjo į galvą mintis: tai, ką mokėjo sugalvoti ir padaryti genialus jaunuolis, gali nesikuklindamas pakartoti ir ant senatvės slenksčio stovintis bei savo amatą išmanantis žmogus. Tokių apmąstymų rezultatas yra šis tomas – jį vertinti teks mano skaitytojams.

Aš sumaniau (nežinau, ar man pavyko) parašyti apsakymų be įmantrybių knygą. Tačiau nedrįstu teigti, jog jie yra paprasti; žemėje nėra nė vieno paprasto puslapio, žodžio, mat pro juos prasišviečia pasaulis, kurio akivaizdžiausia savybė – sudėtingumas. Noriu paaiškinti tik viena: aš nesu ir niekad nebuvau tuo, ką anksčiau vadindavo pasakėčių ar parabolių kūrėju, o dabar – angažuotu rašytoju. Nesiekiu būti Ezopu. Mano apsakymai, kaip ir *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakos, skirti prablaškyti ar sujaudinti, o ne įtikinėti. Iš to nedarytina išvada, kad aš (kaip sakytų karalius Saliamonas) užsidariau dramblio kaulo bokšte. Mano politiniai įsitikinimai yra visiems gerai žinomi; aš priklausau Konservatorių partijai, kitaip tariant, išpažįstu tam tikrą skepticizmą, ir manęs niekas nevadino komunistu, nacionalistu, antisemitu, Juodosios skruzdės[3] ar Rosaso[4] šalininku. Manau, jog ilgainiui valdžia išnyks.

Niekad, net sunkiausiais metais neslėpiau savo pažiūrų, bet ir neįsileidau jų į savo literatūrinę kūrybą, išskyrus vieną kartą – kai pasidaviau Šešiadienio karo euforijai. Tačiau literatūros amatas – mįslingas; mūsų nuomonės čia efemeriškos, ir aš veikiau pritariu Platono teiginiui apie mūzą, o ne Po – jis įrodinėjo ar dėjosi įrodinėjąs, kad poetinė kūryba yra intelektuali sąskaityba. Nesiliauju stebėtis, kad šiuo klausimu klasikai šliejasi prie romantizmo, o poetas romantikas – prie klasicizmo.

Išskyrus antraštinį mano knygos tekstą, aiškiai įkvėptą paskutinės Lemuelio Guliverio kelionės, kiti apsakymai, kalbant dabar madingais terminais, yra realistiniai. Tikiuosi šiuose kūriniuose išlaikęs visus žanro reikalavimus – jie ne mažiau sąlygiški kaip kiti ir nuo jų taip pat greitai pavargstame, jei tik nesam jau pavargę. Apsakymuose apsčiai prigalvota veiksmo vietai būtinų detalių, kurių puikiausius pavyzdžius pateikia anglosaksiška baladė apie Maldoną[5], datuojama dešimtuoju amžiumi, ir vėliausiosios islandų sagos. Dvi noveles – nesakysiu kurias – galima suvokti kaip fantastinius kūrinius, šiuo požiūriu jos yra vienodos. Įdėmus skaitytojas pastebės keletą esminių bendrybių, kai kurie siužetai mane kamuoja jau daugelį metų; išties esu monotoniškas.

Geriausios šio rinkinio istorijos, pavadintos „Evangelija pagal Morkų“, siužetą man įkvėpė Hugo Ramirezo Moronio sapnas; bijau, kad ją sugadinau pridėjęs keletą pakeitimų, kurie mano vaizduotei ar protui pasirodė esą tinkami. Kita vertus, argi visa literatūra nėra tik valdomas sapnas?

Aš atsisakiau barokinio stiliaus staigmenų, taip pat ir tų, kurias paruošia netikėta atomazga. Žodžiu, verčiau nusprendžiau puoselėti skaitytojo lūkestį, o ne jį stebinti. Daug metų maniau, jog pasitelkęs variacijas ir naujoves kada nors parašysiu bent vieną gerą puslapį; regis, dabar, jau septyniasdešimtmetis, aš suradau savo balsą. Jokie taisinėjimai nesudarkys ir nepagerins to, kas parašyta, nebent tik palengvins gremėzdišką sakinį ar sušvelnins gražbylystę. Bet kuri kalba yra tradicija, bet kuris žodis –

bendras simbolis, ir bet kurio novatoriaus įnašas čionai yra bereikšmis. Prisiminkime nuostabią, bet ir sunkiai paskaitomą Malarmė[6] arba Džoiso kūrybą. Nemaža metų našta mane išmokė susitaikyti su Borcheso dalia.

Būdamas nešališkas, nesinaudoju ir *Karališkosios akademijos žodyno, dont chaque édition,* pasak melancholiškos Polio Grusako[7] ištarmės, *fait regretter la précédente*[8], ir nepakeliamais argentinizmų žodynais. Jie visi, tik skirtingose vandenyno pusėse, yra linkę išryškinti skirtumus ir, vadinasi, skaldo ispanų kalbą. Prisimenu Roberto Arlto[9] repliką, kai jam prikišo lunfardo[10] nemokėjimą: „Aš augau Vilja Lure tarp bėdžių ir banditų ir visai neturėjau laiko šituo užsiimti". Tiesą pasakius, lunfardas yra komiškų pjesių autorių ir tango kūrėjų literatūrinė išdaiga, paribių gyventojai jo neišmano, nebent yra pramokę iš patefono plokštelių.

Mano apsakymų veiksmas plėtojasi kiek nutolęs ir erdvėj, ir laike. Šitaip vaizduotė jaučiasi laisviau. Kas 1970 metais tiksliai prisimins, kokie buvo Palermo arba Lomaso kvartalai praeito amžiaus pabaigoj? Nors ir neįtikėtina, bet atsiranda pedantų, kurie uoliai it policininkai ieško mikroskopinių neatitikimų. Pavyzdžiui, jie pastebi, kad Martinas Fieras kalba apie žaidimo kauliukų kapšą, o ne apie maišą, ir peikia autorių – veikiausiai nepagrįstai – už rausvai sartą šlovingojo žirgo plauko spalvą.

Tesaugo tave Dievas, skaitytojau, nuo ilgų pratarmių. Cituoju Kevedą – jis, kad neįpulčiau į anachronizmą, mat jų ir taip ilgainiui bus rasta su kaupu, niekada neskaitė Šo pratarmių.

J. L. B.

Buenos Airės, 1970 m. balandžio 19 d.

[1] Henry James (1843–1916) – JAV rašytojas, psichologo ir filosofo W. Jameso brolis. Kūrė psichologinius romanus su impresionizmo tendencijomis. Pagrindė sąmonės srauto techniką, atsisakė nuoseklaus siužeto, daug reikšmės skyrė veikėjo savivokai.

[2] *Sadhu namuose, Už ribos, Šimto sielvartų vartai* (*angl.*).

[3] Juodoji skruzdė (isp. *Hormiga negra*) – XIX a. antrosios pusės argentiniečių gaučas-banditas; jo tikroji pavardė buvo Guillermo Hoyos (1837–1918).

[4] Juan Manuel de Rosas (1793–1877) – Argentinos politinis ir karinis veikėjas, federalistų partijos vadovas, beveik du dešimtmečius kaip diktatorius valdęs šalį (1829–1832, 1835–1852). 1852 m. pralaimėjęs Kasero (isp. Caseros) mūšį, pabėgo iš šalies. Mirė tremtyje Sauthamptone (Anglija).

[5] Baladė apie Maldoną (*Ballad of Maldon,* apie 1000) – senosios anglų literatūros herojinė poema, kurioje apdainuojamas 991 m. anglų mūšis su danais. Frazė iš šios poemos (*and ne forhtedon na,* „ir jie nepažino baimės“) yra iškalta ant Borgeso kapo paminklinio akmens priekinės pusės Ženevos Plain Palais kapinėse.

[6] Stéphane Mallarmé (1842–1898) – prancūzų poetas. Vienas žymiausių simbolistų.

[7] Paul Groussac (1848–1929) – prancūzų kilmės argentiniečių rašytojas, istorikas ir pedagogas. Įdomu pažymėti keletą jo ir J. L. Borgeso gyvenimo paralelių: kaip ir Borgesas, jis buvo Nacionalinės bibliotekos direktorius (1885–1929); kaip ir Borgesas, ilgainiui apako.

[8] Kurio kiekvienas naujas leidimas verčia gailėtis ankstesniųjų (*pranc.*).

[9] Roberto Arlt (1900–1942) – argentiniečių prozininkas ir dramaturgas.

[10] Lunfardas (isp. *lunfardo* iškraipyta, nuo pranc. *Lombard;* lombardais XVII–XVIII a. buvo vadinami Paryžiaus bankininkai ir lupikautojai, kilę iš Lombardijos) – Buenos Airių vagių ir žemesniųjų gyventojų sluoksnių žargonas.

Įsibrovėlė

2 SAM 1, 26[1]

Kalbama (nors tuo sunku patikėti), kad šią istoriją papasakojo pats Eduardas, jaunesnysis Nelsonas, per Kristiano, vyresniojo brolio, mirusio savo mirtimi tūkstantis aštuoni šimtai devyniasdešimt kelintais metais Morono apygardoje, šermenis. Tačiau neabejotina, kad kažkas ją išgirdo iš kažko, gurkšnodamas puodelį po puodelio matę tą ilgą, nesibaigiančią naktį, ir papasakojo Santjagui Dabovei[2], o šis – man. Po daugelio metų aš ją vėl išgirdau Turderoje[3], ten, kur ji nutiko. Antroji versija, kiek išsamesnė, apskritai atitiko Santjago pasakojimą, su kai kuriomis variacijomis bei nukrypimais, ir tai savaime suprantama. O dabar rašau šią istoriją todėl, kad ji kaip krištolo rutulys atskleidžia, jei neklystu, senųjų sostinės priemiesčių gyventojų būdą, jo tragišką ir skaidrią esmę. Pamėginsiu viską sąžiningai perteikti, nors nujaučiu, kad pasiduosiu literatūrinei pagundai išskirti ar pridurti kai kurias smulkmenas.

Turderoje juos vadino Nilsenais. Klebonas man sakė, kad jo pirmtakas nustebo šių žmonių namuose išvydęs suskaitytą Bibliją juodais viršeliais ir gotišku šriftu; paskutiniuose puslapiuose jis pastebėjo ranka įrašytus vardus ir datas. Nuotykinga Nilsenų kronika, pražuvusi, kaip ir viskas pražūva. Lūšna – jos jau nebėra – buvo mūrinė, nebaltintom sienom, priemenė vedė į du patijus[4]: vienas buvo grįstas raudonomis plytelėmis, kitas – plūktine asla. Be to, mažai kas ten užeidavo; Nilsenai saugojo savo vienatvę. Miegodavo skurdžiai apstatytuose kambariuose viengulėse lovose. Jų džiaugsmas buvo žirgas, balnas ir kamanos, durklas trumpa geležte,

prašmatnūs šeštadienio apdarai ir svaigieji degtinės garai. Žinau, kad jie buvo aukšti, rusvaplaukiai. Danija ar Airija, apie kurias jie turbūt nė girdėte nebuvo girdėję, buvo šių dviejų kreolų kraujyje. Aplinkiniai rudžių bijojo; ko gero, jie ką nors buvo nugalabiję. Kartą jie petys į petį pliekėsi su policija. Žmonės sako, kad jaunesnysis buvo susidūręs su Chuanu Ibera[5] ir nesileido skriaudžiamas, o tai, protingų žmonių nuomone, daug ką pasako. Buvo jie ir varovai, kailialupiai, arkliavagiai, o kartais ir kortų sukčiai. Garsėjo šykštumu, tačiau gėrimams ir lošimams pinigų negailėdavo. Apie jų gimines nieko nežinoma, kaip ir apie tai, iš kur jie patys atsirado. Jie turėjo vežimą ir kinkinį jaučių.

Savo išvaizda Nilsenai skyrėsi nuo senbuvių, kadaise davusių šiai vietovei kriminalinį pavadinimą – Laukinis krantas. Šie ir kiti dalykai, kurių nežinome, paaiškina tvirtą brolių draugystę. Susivaidyti su vienu reiškė įsigyti du priešus.

Nilsenai buvo nutrūktgalviai, tačiau jų meilės nuotykiai kol kas apsiribodavo svetima priemene arba viešnamiu. Todėl netrūko apkalbų, kai Kristianas parsivedė į namus Chulianą Burgos. Jis, žinoma, taip įsitaisė tarnaitę, tačiau taip pat aišku, kad dovanodavo jai brangius blizgučius ir vesdavosi pasižmonėti į pasilinksminimus. Į kuklius bendruomenės pasilinksminimus – ten „atmušinėti“ svetimas merginas buvo nevalia, o šokiai vis dar teikdavo didžiulį malonumą. Chuliana buvo tamsaus gymio, migdolinių akių; pakakdavo į ją pažvelgti, ir ji bemat nusišypsodavo. Skurdžiame kvartale, kur moteris greit išsekindavo darbas ir nepriteklius, ji atrodė patraukli.

Iš pradžių Eduardas lydėdavo juos visur. Paskui jis staiga išsiruošė į Aresifą – nežinau, kokiu reikalu – ir parsivežė kažkokią kelyje sutiktą merginą, bet po kelių dienų išgrūdo ją lauk. Jis dar labiau paniuro, vienas gerdavo užeigoje ir visų šalindavosi. Kvartalas, turbūt tai pajutęs anksčiau nei jis pats, piktai džiūgaudamas laukė, kuo baigsis slaptos brolių varžybos.

Kartą grįžęs vėlyvą naktį iš smuklės, Eduardas pamatė Kristiano

bėrį, pririštą prie stulpo. Vyresnysis brolis laukė jo patijuje pasipuošęs išeiginiais drabužiais. Moteris išėjo ir grįžo su matės arbatinuku. Kristianas tarė Eduardui:

– Aš joju į išgertuves pas Fariją. Chulianą palieku tau; jei nori, naudokis.

Balsas skambėjo valdingai, bet nuoširdžiai. Eduardas lyg suakmenėjęs žvelgė į brolį; jis nežinojo, ką daryti. Kristianas pakilo, atsisveikino su Eduardu, tik ne su Chuliana, – ji buvo daiktas, – sėdo ant arklio ir neskubėdamas nurisnojo.

Nuo tos nakties jie dalindavosi ja. Niekas gerai nežino visų šio gėdingo ryšio, peržengusio priemiesčio padorumo ribas, smulkmenų. Viskas ėjosi sklandžiai kelias savaites, bet ilgai taip tęstis negalėjo. Tarpusavyje broliai netardavo Chulianos vardo net kreipdamiesi į ją, bet ieškodavo ir rasdavo progų susipykti. Būdavo, ima ir susiginčija dėl kokių nors kailių pardavimo, tačiau ginčas kildavo visai ne dėl kailių. Kristianas visada pakeldavo balsą, o Eduardas tylėdavo. Norom nenorom jie pavyduliavo vienas kitam. Rūstus priemiesčio paprotys vyrui neleisdavo net sau prisipažinti, kad moteris gali kelti kokį nors jausmą, išskyrus geismą ir norą ją paimti, o jie abu įsimylėjo. Tai juos, vyrus, tam tikru atžvilgiu žemino.

Kartą vakare Lomas aikštėje Eduardas sutiko Chuaną Iberą, ir šis jį pasveikino paveržus iš brolio gražuolę. Manau, kaip tik tada Eduardas jam įkrėtė į kailį. Niekas jo akivaizdoje neturėjo teisės šaipytis iš Kristiano.

Moteris tarnavo abiem su gyvulio nuolankumu, bet negalėjo nuslėpti, kad jos širdis linksta prie jaunėlio – šis neatsisakė savo dalies, tačiau ir ne pirmasis taip nusprendė.

Kartą Chulianai buvo liepta pastatyti dvi kėdes pirmajame patijuje ir nesirodyti ten, nes broliams reikėjo pasikalbėti. Ji ilgai laukė pokalbio pabaigos ir prigulė pokaičio, bet netrukus ją pašaukė. Liepė susikrauti į maišą visą savo mantą, net stiklinį rožinį ir motinos paliktą kryželį. Nieko nepaaiškinę įkėlė ją į vežimą ir leidosi

į tylią ir varginančią kelionę. Po lietaus keliai buvo pabjurę, ir tik trečią valandą ryto jie privažiavo Moroną. Ten ją pardavė viešnamio šeimininkei. Sulygo vietoje; Kristianas, gavęs pinigus, pasidalijo su broliu.

Turderoje Nilsenai, galiausiai išsivadavę iš pražūtingos meilės žabangų (tapusių rutina), panūdo grįžti prie ankstesnio gyvenimo vyriškoje kompanijoje. Vėl prasidėjo sukčiavimai kortomis, muštynės, išgertuvės. Gal jie kartais ir tarėsi išsigelbėję, tačiau neretai – kiekvienas savaip – dėl nepateisinamų arba visiškai pateisinamų sumetimų dingdavo iš namų. Prieš pat Naujuosius metus jaunėlis pasakė turįs reikalų sostinėje. Kristianas, nukakęs į Moroną, minėtųjų namų pašiūrėje pamatė Eduardo sartį. Įėjo, viduje sėdėjo jaunėlis laukdamas eilės. Regis, Kristianas jam pasakė:

– Jei taip bus ir toliau, mes nuvarysime arklius. Verčiau ji tebūnie po ranka.

Pasišnekėjęs su šeimininke, jis išsitraukė iš po odinio diržo pinigus, ir broliai ją pasiėmė. Chuliana jojo su Kristianu; Eduardas pentinais paspaudė sartį, kad jų nematytų.

Viskas grįžo prie to, apie ką jau buvo kalbėta. Niekingas problemos sprendimas neišdegė, abu pasidavė pagundai apgauti vienas kitą. Kainas sukiojosi visai šalia, bet broliai buvo labai prisirišę vienas prie kito – kas žino, kokius išmėginimus ir pavojus jie įveikė drauge! – ir nuo šiol mieliau išliedavo savo pyktį ant kitų. Ant svetimų, ant šunų, ant Chulianos, atnešusios nesantaiką.

Kovo mėnuo ėjo į pabaigą, bet karščiai vis nesiliovė. Sekmadienį (sekmadieniais žmonės anksti išsiskirsto po namus) Eduardas, grįžęs iš užeigos, pamatė, kad Kristianas kinko jaučius. Kristianas jam tarė:

– Eikš čionai. Reikia nuvežti keletą kailių Pardui. Aš jau sukroviau juos, pasinaudokime ryto vėsa.

Pardo prekių sandėlis, man regis, buvo toliau į pietus. Jie pasuko Las Tropaso keliu, paskui – į šoną. Temstant pampos prieš juos vėrėsi vis plačiau.

Jie važiavo palei aukšta žole apžėlusį lauką; Kristianas numetė smilkstančią suktinę ir neskubėdamas tarė:

– Prie darbo, broli. Paskui mums padės maitvanagiai. Šiandien aš ją nužudžiau. Tegu lieka čia su visa savo manta. Daugiau mums nebekenks.

Ir jie apsikabino kone verkdami. Dabar juos siejo dar vienas saitas: taip skaudžiai paaukota moteris ir būtinybė ją užmiršti.

Komentarai

[1] Nuoroda į Samuelio antrą knygą – ji ispanų kalboje, remiantis lotyniškąja Vulgata, vadinama antrąja Karalių knyga: „Sielvartauju dėl tavęs, mano broli Jehonatanai! Be galo brangus tu man buvai, nuostabi man buvo tavo meilė, viršijanti moters meilę".

[2] Santiago Dabove (1889–1952) – argentiniečių poetas ir prozininkas, J. L. Borgeso jaunystės draugas.

[3] Turdera – miestelis į pietus nuo Buenos Airių.

[4] Patijus (isp. *patio*) – ispanų rūmų, vilų vidinis kiemas, grįstas akmenimis ir papuoštas skulptūromis, balkonais, fontanais, želdiniais.

[5] Juan Iberra – pagarsėjęs Buenos Airių banditas XIX a. pabaigoje.

Nevertasis

Mes visados įsivaizduojame miestą kiek anachroniškai: kavinė jau būna išsigimusi į barą, o prieduris, pro kurį galėjai įžiūrėti patijus ir vynuogienoją, nūnai išvirtęs į dulkiną koridorių su liftu gilumoj. Šitaip metų metais aš maniau, kad tam tikroje Talkavano gatvės vietoje manęs laukia knygynas „Buenos Airės", bet vieną rytą įsitikinau, jog jį pakeitęs antikvariatas, o donas Santjagas Fišbeinas, savininkas, – miręs. Jis buvo apkūnokas; pamenu ne tiek jo veido bruožus, kiek mūsų ilgus pokalbius. Rimtai ir santūriai jis vis keiksnojo sionizmą, paverčiantį žydą paprastu žmogumi, kaip ir visi kiti pririštą prie vienos tradicijos ir vienos šalies ir neturintį tų pinklumų bei prieštaravimų, kurie jį dabar praturtina. Tai jis man pasakė, kad rengiama gan išsami Barucho Spinozos veikalų antologija, apvalyta nuo visos tos euklidinės terminijos, kuri apsunkina skaitymą ir jo fantastinei teorijai suteikia menamą taisyklingumą. Jis parodė, nors ir nenorėjo man parduoti, įdomų Rozenroto[1] ***Kabbala denudata*** egzempliorių, bet kelios mano bibliotekos Ginsburgo ir Veito[2] knygos paženklintos jo knygyno antspaudu.

Kartą vakare, kai sėdėjome dviese, jis prašneko apie vieną savo gyvenimo nuotykį, kurį dabar norėčiau atpasakoti. Tik pakeisiu, kaip nesunku nuspėti, keletą smulkmenų.

„Atskleisiu jums vieną dalyką, kurio dar niekam nesu pasakojęs. Nei mano žmona Ana, nei artimiausi draugai jo nežino. Tai įvyko taip seniai, jog, rodos, nutiko ne man, o kam kitam. O gal ši isto-

rija pravers apsakymui, kuriam, jūs, žinoma, nepagailėsit tuzino durklų. Nepamenu, ar esu jums kada nors prasitaręs, jog aš entrerijietis. Nesakysiu, kad mes buvome žydai gaučai; žydų gaučų apskritai nebūna[3]. Buvom prekeiviai ir ūkininkai. Gimiau Urdinaraine – jis bemaž išdilęs iš atminties; tėvams persikėlus į Buenos Aires ir atidarius krautuvę, aš buvau dar visai mažas. Netoliese mūsų buvo Maldonado kvartalas, toliau plytėjo dykvietės.

Karlailis rašė, kad žmonėms būtinai reikia herojų. Groso[4] istorijos vadovėlis mums siūlė San Martino[5] kultą, bet, mano akimis žiūrint, jis tebuvo kariškis, kadaise kariavęs Čilėje, o dabar tapęs bronzine statula ir aikštės pavadinimu. Likimas man mestelėjo visai kitokį herojų – Fransiską Ferarį, mūsų abiejų nelaimei. Ko gero, šį vardą girdit pirmąsyk.

Mūsų kvartalas nebuvo toks pašėlusiai pavojingas kaip Koralesas ar Bachas, bet ir čia kiekvienoj užeigoj netrūko vietinės mušeikų šutvės. Feraris lankėsi užeigoje ant Triumvirato ir Temzės gatvių kampo. Ten ir atsitiko istorija, po kurios aš tapau vienu iš jo gerbėjų. Buvau užsukęs nusipirkti ketvirtį svaro matės. Staiga pasirodė ūsuotas nepažįstamasis vešlia ševeliūra ir ūsais; jis užsisakė kadaginės. Feraris švelniai jo paklausė:

– Sakyk, ar ne su tavim matėmės užvakar vakare šokiuose pas Chulianą? Iš kur pats būsi?

– Iš San Kristobalio, – atsakė šis.

– Paklausyk mano patarimo, – tarė Feraris, – daugiau čia nesirodyk. Žmonės čia nepadorūs ir gali pridaryti tau nemalonumų.

Ir anas iš San Kristobalio pasišalino, kartu su savo ūsais. Galbūt jis buvo tikras vyras, kaip ir Feraris, bet sumojo, kad čia valdo sava šutvė.

Nuo to vakaro Fransiskas Feraris tapo stabu, kurio troško visi mano penkiolika metų. Buvo tamsiaplaukis, aukšto ūgio, dailaus stoto, gražus – pagal to meto stilių. Visad vilkėjo juodus drabužius. Kitas įvykis mus suvedė. Ėjau kartu su motina ir teta. Prasilenkėm su grupele paauglių, ir vienas jų garsiai tarė kitiems:

– Užleiskit kelią kriošenoms.

Aš sutrikau. Čia įsikišo Feraris, ką tik išėjęs iš namų. Atsistojo priešais erzintoją ir jam tarė:

– Jei nagai niežti prisikabinti, geriau kabinkis prie manęs.

Visi pasitraukė vorele, vienas paskui kitą, nepratarę nė žodžio. Gerai jį pažinojo.

Jis gūžtelėjo pečiais, linktelėjo mums ir patraukė sau. Prieš nueidamas atsisuko į mane:

– Jei būsi laisvas, vakare užsuk į barą.

Aš apstulbau. Mano teta Sara iškilmingai pareiškė:

– Štai kavalierius, kuris gerbia damas.

Mano motina, kad ištrauktų mane iš keblios padėties, pažymėjo:

– Greičiau vaikinas, kuris stengiasi nebūti panašus į kitus.

Nežinau, kaip visa tai paaiškinti. Dabar aš esu užkalęs šiek tiek turto, turiu knygyną, kuris man patinka ir kurio knygas skaitau, man patinka draugauti su žmonėmis, tokiais kaip jūs, turiu žmoną ir vaikų, priklausau socialistų partijai, esu doras argentinietis ir doras žydas. Mane gerbia. Kaip matot, dabar esu beveik plikas, o tuomet buvau neturtingas rudaplaukis vaikėzas iš miesto pakraščių. Žmonės žiūrėjo į mane iš aukšto. Kaip ir visi jaunuoliai, stengiausi būti panašus į kitus. Pasivadinau Santjagu, kad nuslėpčiau Jokūbo vardą, bet išlikau Fišbeinu. Mes visi atrodom sau tokie, kokius mus mato kiti. Jaučiau aplinkinių panieką ir pats niekinau save. Anuomet ir pirmiausia toj aplinkoj labai daug ką reiškė būti narsiam; o aš laikiau save bailiu. Drovėjausi moterų; slapta gėdijausi savo baikščios skaistybės. Neturėjau savo amžiaus draugų.

Tą vakarą į užeigą nenuėjau. Ir geriau išvis nebūčiau ten vaikščiojęs. Bet galiausiai man ėmė rodytis, kad pakvietimas skamba kaip įsakymas. Šeštadienio popietę įžengiau į salę.

Feraris vadovavo vienam iš stalų. Kitus – jie buvo septyniese – pažinojau iš matymo. Feraris buvo vyriausias, išskyrus senyvo amžiaus vyrą, nekalbų, pavargusiu balsu, jo vardą vienintelį išsaugojo

mano atmintis: donas Elisėjas Amaras. Platų ir papurtusį vyro veidą vagojo randas. Vėliau man pasakė, jog jis sėdėjęs kalėjime.

Feraris pasisodino mane iš kairės; donui Elisėjui teko pasislinkti. Jaučiausi kaip nesavas. Būgštavau, kad Feraris užsimins apie tą nemalonų nutikimą. Nieko panašaus; vyrai kalbėjo apie moteris, apie kortas, apie rinkimus, apie pajadorą[6], kuris turėjo atvykti ir nepasirodė, apie kvartalo naujienas. Iš pradžių jiems buvo nelengva priimti mane, bet vėliau jie apsiprato, nes to norėjo Feraris. Nors daugelis vadinosi itališkom pavardėm, kiekvienas save (ir kiti jį) laikė kreolu ar net gauču. Vieni buvo vežikai, kiti mėsinėtojai, o gal ir skerdikai; nuo darbo prie gyvulių jie darėsi panašūs į kaimiečius. Įtariu, jog kiekvieno slapčiausias noras buvo tapti antruoju Chuanu Moreira. Galu gale jie praminė mane Žydeliu, bet pravardė nebuvo menkinanti. Jie išmokė mane rūkyti ir daugybę kitų dalykų.

Vienuose Chunino gatvės namuose kažkas manęs paklausė, ar aš nesu Fransisko Ferario draugas. Atsakiau, kad ne; jaučiau, jog teigiamas atsakymas būtų nuskambėjęs kaip gyrimasis.

Kartą vakare užgriuvo policija ir mus apieškojo. Keliems teko eiti į komisariatą; Ferario nelietė. Po dviejų savaičių istorija pasikartojo. Šįsyk policininkai išsivedė ir Ferarį, mat už diržo jis buvo užsikišęs durklą. O gal todėl, kad buvo netekęs nuovados viršininko malonės.

Dabar Ferarį matau kaip nelaimėlį bernėką, apgautą ir išduotą; anuomet jis man atrodė kaip dievas.

Draugystė yra ne mažiau paslaptinga nei meilė ar koks nors kitas pavidalas to sambrūzdžio, kurio vardas – gyvenimas. Kartą man dingtelėjo, jog vienintelė laimė neturi paslapties, nes atsiperka pati savaime. Esmė yra ta, kad Fransiskas Feraris, drąsusis, stiprusis, puoselėjo man, atstumtajam, draugiškus jausmus. Man vis rodės, kad jis klysta ir kad esu nevertas jo draugystės. Mėginau jo išsilenkti, bet jis neleido. Sąmyšį didino tam nepritarianti motina, ji negalėjo sutaikyti mano elgesio su tuo, ką vadino „muorale“ ir iš ko aš šaipiausi. Bet šios istorijos šerdis – mano santykiai su Ferariu,

o ne bjauri niekšybė, dėl kurios ir dabar nesigailiu. Kol tęsias atgaila, tol tęsias kaltė[7].

Senis, vėl sėdėjęs šalia Ferario, pašnibždom kalbėjosi su juo. Jie kažką rezgė. Sėdėdamas savo vietoje prie stalo, regis, išgirdau minint Veidemaną – jo tekstilės fabrikas stovėjo mūsų kvartalo ribose. Netrukus man be jokių įžangų buvo liepta apeiti fabriką ir gerai išstudijuoti visus įėjimus ir išėjimus. Vakarėjo, kai perėjau upelį ir geležinkelio pervažą. Prisimenu šen ir ten išmėtytus namus, karklyną ir tyrlaukius. Fabrikas buvo naujai pastatytas, bet iš pažiūros apleistas, atokiau nuo kitų; jo raudonos sienos mano atmintyje dabar maišosi su saulėlydžio gaisais. Pastatą juosė geležinių pinučių tvora. Be pagrindinių vartų, pietų pusėje pamačiau dar dvejas duris – jos vėrėsi tiesiai į patalpas.

Turiu pripažinti, jog neiškart sumojau tai, kas jums jau seniai aišku. Mano pastebėjimus patvirtino vienas iš vaikinų, kurio sesuo dirbo fabrike. Šeštadienio vakarą dingstanti kompanija būtų patraukusi visų dėmesį, todėl Feraris nusprendė, kad fabriką pulsim kitą penktadienį. Man teko užduotis eiti sargybą. Nuspręsta, jog geriausia, kad kol kas niekas nematytų mūsų drauge. Kai gatvėje atsidūrėm dviese, aš paklausiau Ferario:

– Jūs pasitikit manim?

– Taip, – atsakė jis. – Žinau, jog elgsies kaip tikras vyras.

Tą naktį ir vėlesnes miegojau ramiai. Trečiadienį pasakiau motinai, kad važiuoju į centrą pasižiūrėti naujo filmo apie kaubojus. Apsivilkau geriausiais drabužiais ir patraukiau į Moreno gatvę. Ilgai važiavau Lakrozo tramvajumi. Policijos departamente turėjau laukti, kol pagaliau vienas iš tarnautojų, toks Ealdas ar Altas, mane priėmė. Pasakiau, jog atėjau slaptu reikalu. Jis atsakė, kad galiu kalbėti drąsiai. Aš atskleidžiau jam Ferario sumanymą. Nustebau, kad ši pavardė jiems nieko nesako, priešingai buvo man paminėjus doną Elisėją.

– Aha! – nutęsė jis. – Vyrutis iš Rytų kvartalo gaujos.

Jis pakvietė kitą pareigūną, atsakingą už mūsų rajoną, ir jie ėmė tartis. Vienas jų tyčiodamasis paklausė:

– Ponulis atėjo įskųsti, mat laiko save doru piliečiu?

Pajutau, kad jis manęs nesupras, todėl atsakiau:

– Taip, pone. Esu doras argentinietis.

Man liepė vykdyti gaujos vado skirtą užduotį, bet nešvilpti pamačius artėjančius policininkus. Atsisveikindamas vienas iš pareigūnų tarė:

– Būkit atsargus. Žinot, kas beldikų laukia.

Policijos pareigūnai valiūkavo gardžiuodamiesi lunfardu lyg mokiniai. Aš atšoviau:

– Tegu ir nužudo. Šitaip būtų geriausia.

Penktadieniui išaušus, pajutau palengvėjimą, jog atėjo lemtinga diena, ir sąžinės graužimą, kad visai negraužia sąžinė. Valandos slinko kankinančiai lėtai. Beveik nieko nevalgiau. Dešimtą vakaro mes drauge pasukom link aidaus kvartalo, kur dunksojo fabrikas. Vieno mūsiškio trūko; donas Elisėjas mestelėjo, jog visad atsiranda bailių. Pagalvojau, kad paskui visi kaltins tą, kuris nepasirodė. Taisėsi lyti. Bijojau, kad kažkas liks saugoti kartu su manim, bet mane pastatė vieną prie pietinių durų. Netrukus pasirodė policijos agentai ir karininkas. Jie ėjo pėsti, be arklių, – šiuos paliko toliau, kad nekeltų triukšmo. Feraris buvo išlaužęs duris, ir jie sugebėjo įslinkti vidun be garso. Mane apkurtino keturi šūviai. Pagalvojau, jog tamsoje jie iššaudė vieni kitus. Ir čia išvydau išeinančius policininkus ir vaikinus, surakintus antrankiais. Paskui išniro du policininkai, vilkdami kulkų suvarpytus Fransiską Ferarį ir doną Elisėją Amarą. Per parengtinį tardymą buvo paskelbta, kad areštuojami jie pasipriešino ir pirmieji atidengė ugnį. Žinojau, kad tai melas, nes nė vieno nemačiau su revolveriu. Policija pasinaudojo proga suvesti senas sąskaitas. Po kelių dienų man pasakė, kad Feraris mėgino pabėgti, bet ir vienos kulkos jam buvo gana. Laikraščiai, savaime suprantama, jį išaukštino kaip herojų, kuriuo jis tikriausiai niekad nebuvo ir apie kurį aš svajojau.

Mane susėmė kartu su kitais ir po kiek laiko paleido.“

[1] Christian Knorr von Rosenroth (1636?–1689) – vokiečių teosofas, hebraistas, poetas. Teigė, jog Kabalos mokymas įrodo pagrindines krikščionybės tiesas. Pagrindinis kūrinys – *Atskleistoji Kabala* (*Kabbala Denudata,* 2 t., 1677–1684).

[2] Arthur Edward Waite (1857–1942) – anglų okulistas, jo pagrindinis veikalas *Šventoji Kabala* (*The Holy Kabbalah,* 1930) laikomas vienu iš rimčiausių Zoharo simbolizmo tyrinėjimų.

[3] Paslėpta polemika su rusų kilmės argentiniečių rašytoju Albertu Gerchunoffu (1883–1950) ir jo romanu *Gaučai žydai* (*Los gauchos judíos,* 1910).

[4] Alfredo Bartolomé Grosso (1867–1960) – argentiniečių istorikas, mokykloms skirtų istorinių vadovėlių, tokių kaip *Nacionalinės istorijos kursas* (*Curso de historia nacional,* 1898) ir kt., autorius.

[5] José San Martín (1778–1850) – Argentinos karinis ir politinis veikėjas. Vienas Ispanijos kolonijų Lotynų Amerikoje nepriklausomybės karo vadų. Nuo 1816 m. Andų armijos vyriausiasis vadas. Per jo vadovaujamą 1820–1821 m. žygį buvo išvaduota ir nepriklausomybę gavo Peru.

[6] Pajadoras (isp. *payador*) – klajojantis dainius, atliekantis ir improvizuojantis savo dainas pritariant gitarai.

[7] Autocitata iš parabolės *Legenda* rinkinyje *Pagiriamasis žodis tamsai* (*Elogio de la sombra,* 1969).

Rosendo Chuareso istorija

Buvo vienuolikta valanda vakaro. Užsukau į užeigą – dabar ten baras – ant Bolivaro[1] ir Venesuelos gatvių kampo. Iš kertės mane pašaukė žmogus. Jo balse buvo girdėti kažkokia valdinga gaidelė, todėl iškart paklusau. Jis sėdėjo už staliuko, ir aš kažkodėl pamaniau, kad jis seniai leidžia laiką prie tuščios taurelės. Jis buvo nei aukštas, nei žemas, retais, žilsvais ūsais; atrodė panašus į padorų amatininką, gal net ankstesnių laikų valstietį. Nepatiklus, kaip visi portenjai; pasirišęs nepamainomą kaklaskarę. Pakvietė mane išgerti. Prisėdau, mes įsišnekėjome. Visa tai vyko maždaug tūkstantis devyni šimtai trisdešimtaisiais ar vėliau.

Žmogus man pasakė:

– Apie mane jūs žinote tik iš nuogirdų, bet aš tai jus pažįstu, pone. Esu Rosendas Chuaresas. Velionis Paredesas veikiausiai minėjo jums mane. Senis turėjo savo silpnybių, jam patikdavo porinti nebūtus dalykus – ne žmonėms apgauti, bet palinksminti. Dabar, kai abudu neturim ką veikt, papasakosiu jums, kas iš tiesų įvyko aną naktį. Naktį, kai papjovė Skerdžių. Jūs, pone, viską aprašėte apsakyme, kurio įvertinti neturiu sugebėjimų, bet noriu, kad jūs žinotumėt tiesą, o ne vien tuos melus.

Jis patylėjo, lyg rikiuodamas prisiminimus savo atminty, ir tęsė:

– Gyvenime būna įvykių, kurių supratimas ateina su metais. Tai, kas nutiko tą naktį, prasidėjo seniai. Aš išaugau Maldonade, už Florestos. Kvartalas buvo tikra pamazgų duobė, laimė, dabar jį kiek išmėžė. Visad maniau, jog pažangos nesustabdysi. Galų gale

kur gimti – nepasirinksi. Man niekad nešovė į galvą sužinoti, kas buvo mano tėvas. Mano motina Klementina Chuares, labai padori moteris, pragyvenimui užsidirbdavo lygindama. Kiek žinau, ji buvo iš Entre Rijaus ar iš Rytų pakrantės. Šiaip ar taip, ji kalbėdavo apie gimines Urugvajaus Konsepsjone. Augau kaip piktžolė. Išmokau kautis peiliais su berniūkščiais, tik peilius mums atstojo nuodėguliai. Tuomet mūsų galvos dar nebuvo pramuštos futbolu – jį visi laikė anglų išmone.

Vieną vakarą prie manęs ėmė kabinėtis toks žaliūkas, Garmendija. Aš tylėjau kaip kapas, bet anas, jau įkalęs, neatstojo. Išėjom laukan. Jau nuo šaligatvio jis šūktelėjo pro pusiau praviras duris sėdintiems viduj:

– Luktelkit, tuoj grįšiu.

Jau buvau spėjęs apsirūpinti peiliu. Mes pasukom Maldonado upokšnio link, palengva, sekdami vienas paskui kitą. Garmendija buvo keleriais metais vyresnis. Mes ne kartą mokėmės kautis peiliais drauge, ir jutau, kad jis pasiryžęs paleisti man žarnas. Aš ėjau dešiniąja skersgatvio puse, jis – kairiąja. Kai jis, užkliuvęs už skaldos krūvos, susverdėjo, bemaž negalvodamas puoliau jį. Peiliu perrėžiau jam veidą, mes susikibom, tokią akimirką nutikti gali bet kas; galų gale aš sudaviau jam lemiamą smūgį. Tik vėliau pajutau, kad jis irgi sužeidė mane, kiek įdrėskė. Tą naktį supratau, kad nužudyti žmogų ar žūti pačiam nesunku. Upokšnis tekėjo giliai apačioje. Kad laimėčiau laiko, lavoną paslėpiau už mūrinės degimo krosnies. Iš kvailumo pasiėmiau Garmendijos žiedą su akmeniu ir užsimoviau ant piršto. Pasitaisiau skrybėlę ir grįžau į užeigą. Kaip niekur nieko įėjau vidun ir pasakiau:

– Atrodo, grįžau tik aš.

Užsisakiau degtinės, jos man mirtinai reikėjo. Tuomet kažkas atkreipė mano dėmesį į kraujo dėmę.

Tą naktį prasivarčiau ant lovos; užmigau tik paryčiais. Gaudžiant ryto varpams, manęs atėjo du policininkai. Motina, vargšelė, verkė kruvinomis ašaromis. Jie nusitempė mane it kokį nusikaltėlį.

Dvi dienas ir naktis prasėdėjau kameroj vienas. Niekas neatėjo manęs aplankyti, tik Luisas Irala, tikras draugas, bet jo neįleido. Vieną rytą policijos komisaras įsakė mane atvesti. Pats jis sėdėjo išsidrėbęs kėdėj; nežiūrėdamas į mane, paklausė:

– Tai būsi tas, kuris patvarkė Garmendiją?

– Jeigu jau taip sakote... – atsakiau aš.

– Į mane dera kreiptis „pone". Jokių išsisukinėjimų ir atsikalbinėjimų. Štai liudytojų parodymai ir žiedas, kurį radome tavo namuose. Iškart rašai prisipažinimą.

Jis maktelėjo plunksną į rašalinę ir padavė man.

– Leiskit pagalvoti, pone komisare, – sumojau paprašyti.

– Duodu tau parą gerai pamąstyti, vienutėje. Neskubinsiu. Jei neateisi į protą, gausi ilgų atostogų Las Eras gatvėje.

Nesunku įsivaizduoti, jog aš nieko nesupratau.

– Jei sutarsim gražiuoju, prabūsi kelias dienas, ne ilgiau. Paskui tave išleis, o donas Nikolas Paredesas mane patikino sutvarkysiąs visą reikalą.

Kelios dienos užsitęsė iki dešimties. Galop jie susitarė su manimi. Aš pasirašiau, ką jie norėjo, ir vienas iš pareigūnų nuvedė mane į Kabreros gatvę.

Prie stulpo trypė pririšti arkliai, o priedury ir viduj grūdosi daugiau žmonių nei viešnamy. Pasirodo, tai buvo komitetas. Donas Nikolas, siurbčiojęs matę, galų gale priėmė mane. Neskubėdamas jis paaiškino, kad siunčia mane į Moroną, kur rengiamasi rinkimams. Jis atidavė mane į Lafererio rankas bandomajam laikotarpiui. Laišką parašė juodai apsitaisęs vaikinas, kūręs eiles – jose, kiek girdėjau, jis rašė apie daugiabučių skurdą ir purvą – temos, kurios nedomina išsilavinusios visuomenės. Aš padėkojau ir išėjau. Policininkas jau buvo išgaravęs.

Viskas išėjo į gerą. Apvaizda žino, ką daro. Garmendijos mirtis, iš pradžių mane slėgusi, dabar atvėrė man kelią. Žinia, valdžia laikė mane savo rankose. Jeigu nebūčiau tarnavęs partijai, mane būtų pasodinę, bet aš negailėjau jėgų ir manimi pasitikėjo.

Ponas Lafereris mane perspėjo, kad elgčiausi kaip pridera ir tuomet galėsiu tapti jo asmens sargybiniu. Aš dariau tai, ko jie iš manęs laukė. Morone, paskui kvartale pelniau viršininkų pasitikėjimą. Policija ir partija garsino mane kaip padūkėlį; vaidinau svarbų vaidmenį sostinės ir provincijos rinkimų koridoriuose. Anuomet rinkimai buvo aršūs. Nevarginsiu jūsų dėmesio, pone, kruvinų įvykių aprašymais. Negalėjau pakęsti radikalų, jie lig šiol pelnosi iš Alemo[2] protekcijos. Mane gerbė visi. Įsitaisiau moterį, Luchanerą, ir dailų raudą sartį. Metų metais dėjausi esąs Moreira[3], jis savo laiku, matyt, pats mėgdžiojo kokį kitą cirko gaučą. Įjunkau į kortas ir į pelyno trauktinę.

Kai mums, seniams, atsiriša liežuviai, tai plepam be perstojo, bet aš pamažu artėju prie to, ką norėjau papasakoti. Nežinau, ar esu minėjęs Luisą Iralą. Draugą, kokių reta. Jis buvo jau pagyvenęs vyras, bet nesikratė jokio sunkaus darbo. Kažkodėl aš jam patikau. Per visą savo gyvenimą jis kojos nebuvo įkėlęs į komitetą – vertėsi dailidės amatu. Nesikišo į kitų reikalus ir niekam neleido kištis į savuosius. Vieną rytą jis užsuko pas mane ir tarė:

– Atėjau tau pasakyt, kad mane paliko Kasilda. Ją atmušė Rufinas Agilera.

Su šituo tipu jau buvau susidūręs Morone. Aš atsakiau:

– Taigi aš jį pažįstu. Ne pats bjauriausias iš Agilerų.

– Bjauriausias ar ne, dabar jam teks turėti reikalų su manimi.

Aš kiek pagalvojau ir pasakiau:

– Niekas tau nieko neatmušė. Jei Kasilda tave paliko, vadinasi, myli Rufiną, o tau ji yra abejinga.

– O žmonės ką pasakys? Kad aš bailys?

– Patariu tau štai ką: nesivelk į istoriją dėl to, ką žmonės pasakys, ir dėl moters, kuri tavęs nemyli.

– Man ji nerūpi. Vyras, ilgiau nei penkias minutes galvojantis apie moterį, yra ne vyras, o mazgotė. Kasilda neturi širdies. Paskutinę naktį, kurią praleidom kartu, ji man pasakė, kad aš senstu.

– Ji sakė tiesą.

– O tiesa žeidžia. Rufinas – štai kas man dabar rūpi.

– Pasisaugok. Mačiau jį darbuojantis per rinkimus Merle. Staigus kaip žaibas.

– Tu manai, aš jo bijau?

– Žinau, kad ne, bet gerai pamąstyk. Viena iš dviejų: arba tu jį nudėsi ir sėsi cypėn, arba jis – tave ir keliausi į Čakaritą.

– Tegu. O ką tu darytum manimi dėtas?

– Nežinau, bet aš negaliu tau būti pavyzdys. Aš esu vaikinas, kuris bėgdamas nuo kalėjimo tapo komiteto smogiku.

– Nesiruošiu būti jokio komiteto smogiku, tiesiog turiu atsilyginti.

– Taigi aukosi savo ramybę dėl nepažįstamojo ir dėl moters, kurios nebemyli?

Jis nepanoro ilgiau klausytis ir išėjo. Kitą rytą mes sužinojome, kad vienoj Morono krautuvėj jis užkabino Rufiną, ir Rufinas jį nudūrė.

Jis skubėjo į mirtį ir buvo nužudytas, sąžiningai, vienas prieš vieną. Kaip draugas daviau jam patarimą, bet jaučiausi kaltas.

Praslinkus kelioms dienoms po šermenų, aš nuėjau į gaidžių peštynes. Niekad nebuvau aršus jų gerbėjas, tik tą sekmadienį jais pasišlykštėjau. Kas jiems galvoj negerai, pagalvojau, jeigu jie dėl nieko plėšo vienas kitą gabalais?

Tą mano istorijos naktį, paskutinę mano pasakojimo naktį, susitariau su vaikinais nueiti į šokius pas vieną mulatę, kurią praminėm Parda. Tiek metų prabėgo, o lyg dabar prisimenu margą savo partnerės suknelę. Linksmybės vyko po atviru dangum. Netrūko ir triukšmaujančių girtuoklių, bet aš pasirūpinau, kad viskas eitų kaip Dievas duos. Dar nemušė dvylika, kai pasirodė nevietiniai. Vienas jų, pravarde Skerdžius – jį iš pasalų papjovė tą naktį – visiems pastatė išgerti. Jis panūdo pasinaudoti proga ir visiems parodyti, jog mes drėbti iš vieno molio. Jis kažką rezgė; priskreto prie manęs ir kad pradėjo liaupsinti. Pasakė, jog yra kilęs iš Šiaurės, ten jį pasiekė gandai apie mane. Leidau jam šnekėti į valias,

bet ėmiau įtarti klastą. Jis be perstojo maukė kadaginę, gal dėl drąsos galop iškvietė mane kautis. Ir tuomet įvyko tai, ko niekas nesitikėjo. Tame padūkusiame peštuke lyg veidrodyje išvydau patį save ir susigėdau. Baimės nejutau; jei būčiau jautęs, ko gero, būčiau puolęs muštis. Stovėjau kaip stovėjęs. Skerdžius, prikišęs savo veidą prie manojo, riktelėjo, kad visi išgirstų:

– Matyti, jog esi bailys!

– Tegu, – pasakiau aš. – Nebijau pagarsėti kaip bailys. Gali pridurti, jei netveri savo kailyje, kad įžeidei mano motiną ir mane suniekinai. Na ką, palengvėjo?

Luchanera kyštelėjo ranką į rankovę, ištraukė peilį, jį visad ten nešiodavausi, ir, įsiutus kaip katė, įgrūdo man į ranką. Ir, kad nebūtų kur trauktis, pridūrė:

– Rosendai, manau, tau jo prireiks.

Numečiau peilį ir neskubėdamas nuėjau. Žmonės traukėsi į šalis, nustebę. Man buvo tas pat, ką jie galvoja.

Nuo tokio gyvenimo pabėgau į Rytų respubliką, ten įsitaisiau vežiku. Grįžęs apsistojau šičia. San Telmas visad buvo saugus rajonas.

Komentarai

[1] Simon Bolivar (1783–1830) – Lotynų Amerikos karinis ir valstybės veikėjas, vienas Ispanijos kolonijų Amerikoje nepriklausomybės karo vadų.

[2] Leandro Nicebro Alem (1842–1896) – argentiniečių teisininkas ir politikas, radikalų partijos steigėjas ir politinis vadovas.

[3] Juan Moreira (1819–1874) – legendinis gaučas, Argentinos Tadas Blinda. Žuvo per policijos pasalą.

Susitikimas

Skiriama Susanai Bombal[1]

Kas peržvelgia laikraščius kiekvieną rytą, tas ieško juose užmaršties arba temos atsitiktiniam vakaro pokalbiui, tad nieko keisto, kad niekas jau nepamena, – o jei ir pamena, tai tik kaip per sapną, – kadaise garsų ir plačiai aptarinėtą įvykį, nutikusį Manekui Uriartei ir Dankanui. Be to, tai nutiko 1910 metais, kometos ir šimtmečio[2] metais, o nuo to laiko mes visi daug ką įsigijome ir praradome. Abudu nutikimo dalyviai jau yra mirę; įvykio liudininkai iškilmingai prisiekė tylėti. Aš irgi pakėliau ranką duodamas priesaiką, nes būdamas romantiškai rimtas devynių ar dešimties metų vaikas, jutau tos apeigos svarbą. Nežinau, ar aplinkiniai pastebėjo, kad aš irgi daviau žodį, nežinau, ar jie tęsėjo savąjį. Šiaip ar taip, štai mano istorija su visais neišvengiamais nukrypimais, dėl kurių kaltas prabėgęs laikas ir gera arba prasta literatūra.

Tą vakarą mano pusbrolis Lafinuras pakvietė mane į „Los Laureles"[3] dvarą valgyti kepsnių. Negaliu prisiminti, kur jis tiksliai buvo; tegu tai bus vienas iš tų ūksmingų ir tykių šiaurinių priemiesčių, kurie leidžiasi prie upės ir niekuo neprimena didžiulės sostinės ir ją supančios lygumos. Kelionė traukiniu truko pakankamai ilgai, kad man pasirodytų nuobodi, bet, kaip žinoma, vaikams laikas teka lėčiau. Jau temo, kai įvažiavome pro dvaro vartus. Man pasirodė, jog ten viskas dvelkia pirmapradžiu pasauliu: skrundančios mėsos kvapas, medžiai, šunys, žagarai, vyrus į draugiją buriantis laužas.

Svečių susirinko ne daugiau kaip tuzinas; visi – suaugę žmonės.

Vėliau sužinojau, kad vyriausiasis dar neturėjo nė trisdešimties. Netrukus suvokiau, kad susirinkusieji puikiai išmanė, mano galva, nevertus dėmesio dalykus: lenktynių žirgus, drabužius, automobilius, skandalingai brangias moteris. Niekam netrukdė mano drovumas, niekam aš nebuvau įdomus. Avinas, meistriškai ir neskubom iškeptas vieno iš samdinių, ilgam užlaikė mus erdviame valgomajame. Kalba pasisuko apie išlaikytus vynus. Atsirado gitara; mano pusbrolis, kiek pamenu, sudainavo Eliaso Reguleso[4] *La tapera*[5] ir *El gaucho*[6] ir kelias decimas lunfardu, būtinu žargonu, apie dvikovą peiliais Chunino gatvėje. Atnešė kavą ir cigarus. Nė žodžiu neužsiminta apie grįžimą namo. Aš pajutau (kaip pasakė Lugonesas[7]) „vėlyvos valandos baimę". Niekaip neprisiverčiau pažiūrėti į laikrodį. Kad nuslėpčiau vienatvės jausmą, būdingą vaikui suaugusiųjų apsupty, be didelio noro ištuštinau porą taurių. Uriartė garsiai pasiūlė Dankanui sulošti pokerio partiją vienas prieš vieną. Kažkas paprieštaravo sakydamas, kad taip lošti neįdomu, ir pasiūlė lošti keturiese. Dankanas sutiko, bet Uriartė, užsispyręs – nesupratau kodėl ir nesistengiau suprasti – laikėsi savo. Išskyrus „truką", kurį žaidžiant laikas iš esmės trumpinamas išdaigomis bei eilėmis, ir paprastus pasianso labirintus, nemėgau kortų. Išsmukau iš kambario, niekieno nepastebėtas. Nepažįstamas ir tamsus namas (tik valgomajame degė šviesa) vaikui byloja daugiau negu keliautojui – nematyta šalis. Žingsnis po žingsnio apžiūrinėjau kambarius; prisimenu biliardo salę, galeriją su stačiakampių ir rombų formos stiklais, porą supamųjų krėslų ir langą, pro kurį buvo matyti pavėsinė. Tamsoje aš pasiklydau; galiausiai mane surado namo šeimininkas, kiek pamenu po šitiek metų, vardu Asevedas ar Asabalis. Iš gerumo ar kolekcionieriams būdingos tuštybės skatinamas, jis nusivedė mane prie stiklinės spintos. Nušvitus lempai, pamačiau, kad joje laikomi šaltieji ginklai. Ten ilsėjosi peiliai, naudoti ne viename garsioje kovoje. Jis paaiškino, kad netoli Pergamino turi sklypelį žemės ir kad surinko tuos daiktus važinėdamas po provinciją. Atidaręs spintą ir net nežiūrėdamas į kortelių užrašus, papasakojo

man visų peilių istorijas, daugmaž panašias viena į kitą, besiskiriančias nebent vieta ir laiku. Aš paklausiau, ar tarp ginklų nėra peilio, priklausiusio Moreirai, anuometiniam gaučų simboliui; vėliau jais tapo Martinas Fieras ir donas Segundas Sombra[8]. Prisipažino tokio neturįs, užtat pasakė galįs parodyti kitą, neblogesnį, su U formos kriaunų skersiniu. Staiga pasigirdo pikti riksmai. Šeimininkas kaipmat uždarė spintą; aš nuskubėjau pavymui.

Uriartė šūkavo, kad jo partneris sukčiauja. Svečiai grūdosi aplink juodu. Kiek pamenu, Dankanas buvo aukštesnis už kitus, tvirtas, kiek gunktelėjęs, neišraiškingo veido, kone šviesbruvis. Manekas Uriartė – guvus, tamsiaplaukis, galbūt indėniško kraujo, retais dabitos ūsiukais. Visi buvo aiškiai apgirtę; tiksliai neprisimenu, ar ant grindų mėtėsi du ar trys tušti buteliai. Gal mano perdėta aistra kinui įpiršo man šį melagingą vaizdinį. Uriartė keikėsi be perstojo – iš pradžių kandžiai, paskui ir nešvankiai. Dankanas, rodės, nieko negirdėjo. Galiausiai, tarsi pavargęs, atsistojo ir trenkė kumščiu Uriartei. Uriartė, išsitiesęs ant grindų, suriaumojo, kad šito neatleisiąs ir kviečiąs jį dvikovon.

Dankanas atsisakė ir lyg teisindamasis pridūrė:

– Dalykas tas, kad aš jo bijau.

Visi nusikvatojo.

Uriartė, jau atsikėlęs, atkirto:

– Kausimės, ir tuoj pat.

Kažkas – teatleidžia jam Dievas – pažymėjo, jog ginklų tai tikrai netrūksią.

Nepamenu, kas atidarė spintą. Manekas Uriartė susirado išvaizdų ilgą peilį, tą patį peilį su U formos skersiniu; Dankanas, beveik nesirinkdamas, – peilį su medinėm kriaunom ir Arbolito[9] ženklu ant geležtės. Kažkas pasakė, jog toks jau Maneko būdas pasirinkti skerdiklį. Niekas nenustebo, kad tuo metu jo ranka sudrebėjo, bet visi nustėro, kai tas pat nutiko ir Dankanui.

Tradicija reikalauja, kad nusprendę kautis vyrai gerbtų namus, kuriuose svečiuojasi, ir išeitų į lauką. Pusiau juokais, pusiau rimtai

mes visi išgužėjome laukan. Aš svaigau, bet ne nuo vyno, o nuo tokio nuotykio; troškau, kad įvyktų žmogžudystė, kad paskui turėčiau ką papasakoti ir prisiminti. Regis, tą akimirką ir suaugusieji susilygino su manimi. Taip pat aš pajutau, kad mus įsuko ir nusinešė sūkurys – jam nė vienas neįstengė pasipriešinti. Niekas nė per nago juodymą netikėjo Maneko kaltinimais; visi manė, kad vaido priežastis – sena nesantaika, užkaitinta vyno.

Mes patraukėme pro medžius, praėjome pavėsinę. Uriartė ir Dankanas žingsniavo priekyje. Mane nustebino, kad jie saugojosi vienas kito, tarsi sergėdamiesi kokios klastos. Aplenkėme pievelės kampą. Dankanas švelniai, bet svariai tarė:

– Ši vieta tinka.

Abu nedrąsiai sustingo rato viduryje. Pasigirdo balsas:

– Meskit šalin tuos gelžgalius, verčiau eikit imtynių!

Bet vyrai jau kovėsi. Iš pradžių jie sukiojosi nerangiai, tarytum bijodami susižeisti, iš pradžių kiekvienas žvelgė į priešininko peilį, paskui – tik į akis. Uriartė užmiršo savo įtūžį, Dankanas – abejingumą ar panieką. Jie persimainė nuo pavojaus; dabar grūmėsi du vyrai, o ne jaunuoliai. Aš vaizdavausi, jog tokia dvikova bus tikra plieno audra, bet pasirodė, kad jas galima stebėti – ar beveik stebėti – nelyginant šachmatų partiją. Be abejo, prabėgę metai išryškino ar išdildė tai, ką tada mačiau. Nepamenu, kiek tęsėsi kova; esama įvykių, kurių neišmatuosi įprastiniais laiko matais.

Nusimetę šiek tiek apsaugančius pončus, smūgiams jie atstatė rankų dilbius. Suraižytos rankovės greit patamsėjo nuo kraujo. Pagalvojau, jog mes turbūt apsirikome manydami, kad jie nemoka kautis peiliais. Netrukus pastebėjau, kad abu elgiasi nevienodai. Ginklai buvo pernelyg nelygūs. Kad atsvertų šį nepatogumą, Dankanas mėgino atsidurti kaip galima arčiau. Uriartė traukėsi, kirsdamas ilgus smūgius iš apačios. Tas pats balsas, kuris priminė spintą, sušuko:

– Jie gi žudo vienas kitą! Išskirkit juos!

Niekas nedrįso įsikišti. Uriartė susverdėjo, tuomet Dankanas

puolė jį. Jų kūnai kone susilietė. Uriartės peilis siekė Dankano veido. Staiga peilis, regis, sutrumpėjo įsmigęs į krūtinę. Dankanas išsitiesė ant žolės. Ir tuomet labai tyliai sušnibždėjo:

– Kaip keista! Viskas lyg sapne.

Jis užsimerkė ir daugiau nebejudėjo; aš pamačiau, kaip žmogus nužudė žmogų.

Manekas Uriartė pasilenkė virš mirusiojo ir paprašė atleidimo. Jis verkė neslėpdamas ašarų. Tai, kas įvyko, nepriklausė nuo jo valios. Dabar suprantu, kad jis atgailavo ne tiek dėl paties nusikaltimo, kiek dėl beprasmiško poelgio.

Daugiau nebenorėjau žiūrėti. Ko taip troškau, atsitiko ir sukrėtė mane. Vėliau Lafinuras man pasakojo, jog vyrams teko pasistengti, kad ištrauktų peilį. Tada visi ėmė tartis. Nusprendė kuo mažiau meluoti, tik sutaurinti kautynes peiliais ir įvardyti jas kaip dvikovą špagomis. Ketvertas vyrų, tarp jų Asebalis, pasisiūlė į sekundantus. Buenos Airėse viską galima sutvarkyti; kiekvienas yra kažkieno draugas.

Ant raudonmedžio stalo liko gulėti išmėtytos angliškos kortos ir pinigai – jų niekas nenorėjo pastebėti ar paliesti.

Metams bėgant man ne kartą ateidavo mintis papasakoti šią istoriją kokiam draugui, bet visad jusdavau, kad maloniau saugoti paslaptį, o ne ją atskleisti. Kokiais 1929 metais atsitiktinis pokalbis staiga pastūmėjo mane nutraukti ilgą tylą. Atsargon išėjęs komisaras don Chosė Olavė papasakojo man apie banditus, siautėjusius Retiro žemumoje. Jis sakė, jog tie žmonės nesibodi jokio vyliaus, kad tik nuveiktų priešininką, ir kad iki brolių Podestų[10] ir Gutjerezo[11] beveik nepasitaikė vietinių dvikovų. Aš pasakiau, kad buvau vienos tokios dvikovos liudininkas, ir papasakojau jam kadaise nutikusią istoriją.

Jis su profesionalo dėmesingumu išklausė mane, paskui paklausė:

– Ar esate tikras, kad ir Uriartė, ir tas kitas lig tol niekad nebuvo mokęsi kautis peiliais? Šiaip ar taip, juk jie galėjo išmokti to savo dvaruose.

– Ne, – atsakiau. – Visi tie žmonės pažinojo vienas kitą, bet visiems tai buvo labai netikėta.

Lyg balsu mąstydamas, Olavė neskubėdamas tęsė:

– Vienas iš peilių buvo su U formos skersiniu... Du tokie peiliai yra pagarsėję: Moreiros ir Chuano Almados iš Tapalkeno.

Kai kas atgijo mano atmintyj. Don Olavė kalbėjo toliau:

– Dar jūs minėjote peilį medinėm kriaunom su Arbolito ženklu. Tokių yra tūkstančiai, bet vienas...

Jis valandėlę patylėjo ir tęsė:

– Pono Asevedo dvaras buvo netoli Pergamino. Kaip tik tuo metu po anuos kraštus šlaistėsi dar vienas garsus peštukas – Chuanas Almansa. Po pirmos žmogžudystės – ją įvykdė keturiolikos metų – jis niekad nesiskyrė su tokiu trumpu peiliu, mat šis jam nešė sėkmę. Chuanas Almansa ir Chuanas Almada mirtinai nekentė vienas kito, nes žmonės painiojo juodu. Daug metų jie ieškojo vienas kito, tačiau taip ir nesusitiko. Chuaną Almansą pakirto kulka paklydėlė per kažkokius rinkimus. Kitas, regis, mirė sava mirtimi Las Floreso ligoninėje.

Daugiau tą vakarą nesišnekėjome. Abu galvojome apie savo dalykus.

Devyni ar dešimt vyrų, jau mirusių, matė tai, ką mačiau ir aš – gilų dūrį į kūną ir kūną po atviru dangumi, bet iš tikrųjų mes išvydome kur kas senesnės istorijos baigtį. Ne Manekas Uriartė nužudė Dankaną; tą naktį kovojo ginklai, o ne žmonės. Jie ramiai snaudė spintoje, vienas šalia kito, kol juos pažadino rankos. Tikriausiai jie krūptelėjo nubusdami. Štai kodėl sudrebėjo Uriartės ranka, štai kodėl sudrebėjo Dankano ranka. Kautis mokėjo peiliai, – o ne jų įrankiai, žmonės, – tad ir kovėsi tą naktį kaip dera. Klajodami ilgais provincijos keliais, jie seniai ieškojo vienas kito ir pagaliau, kai jų šeimininkai gaučai jau buvo virtę dulkėmis, susitiko. Ašmenų pliene snaudė ir tvenkės žmonių pyktis.

Daiktai gyvena ilgiau už žmones. Kas žino, ar tuo jų istorija baigiasi, kas žino, ar nesusitiks jie darsyk.

[1] Susana Bombal (1922–1970) – argentiniečių rašytoja. J. L. Borgesas parašė pratarmę jos knygai *Trys sekmadieniai* (*Tres domingos,* 1957), taip pat jos atminimui skyrė kelis eilėraščius.

[2] Turimas galvoje šimtmetis, praėjęs nuo kovų už Argentinos nepriklausomybę.

[3] Laurai (*isp.*).

[4] Elías Regules (1860–1929) – Urugvajaus gydytojas ir poetas, gaučų poezijos ir kreolų literatūros propaguotojas.

[5] Lūšnelę (*isp.*).

[6] Gaučą (*isp.*).

[7] Leopoldo Lugones (1874–1938) – argentiniečių modernistinis poetas, prozininkas, eseistas ir kritikas.

[8] *Donas Segundas Sombra* (*Don Segundo Sombra,* 1926) – Ricardo Güiraldeso (1886–1927), argentiniečių poeto ir rašytojo, romanas; jame jis sukūrė idealizuotą pampų gaučo paveikslą.

[9] Turimi omenyje vokiečių *Böker-Arbolito* firmos peiliai. Europoje (Vokietijoje ir Prancūzijoje) jie labiau žinomi *Böker* firmos pavadinimu, Anglijoje ir Jungtinėse Valstijose – kaip *Treebrand,* o Lotynų Amerikos kraštuose šie peiliai vadinami *Arbolito* (isp. medelis), nes peilių geležtės ženklinamos kaštono emblema.

[10] Broliai Podestá – XIX a. antrosios pusės cirko artistų šeima. 1884 m., adaptavę Gutierrezo romaną, jie pastatė spektaklį-pantomimą *Chuanas Moreira,* kurį patys ir vaidino. Moreiros vaidmenį atliko trupės vadovas Pepe (José) Podestá (1858–1937), pagrindinis cirko klounas, trapecijos artistas, vėliau, grupei iširus, tapęs impresarijumi ir teatro direktoriumi.

[11] Eduardo Gutiérrez (1851–1889) – argentiniečių rašytojas, žurnalistas, savo kūryboje plėtojęs gaučų temą. Labiausiai išgarsėjo romanu *Chuanas Moreira* (*Juan Moreira,* 1879).

Chuanas Muranja

Daug metų nesilioviau kartojęs, kad vaikystę praleidau Palerme. Dabar pripažinsiu, jog tai buvo tiesiog literatūrinis puikavimasis. Tiesą pasakius, aš augau už aukštų pinučių, name su sodu ir mano tėvo bei senelių tėvo biblioteka. Peilių ir gitarų Palermas (tikino mane) driekėsi čia pat už kampo. 1930 metais aš parašiau specialų darbą apie Evaristą Karjegą[1], mūsų kaimyną, priemiesčių dainių ir gerbėją. Kiek vėliau likimas mane suvedė su Emilijum Trapaniu. Traukiniu vykau į Moroną. Trapanis, sėdėjęs prie lango, pašaukė mane vardu. Ne iš karto jį atpažinau: buvo praėję daug metų nuo tada, kai mes trynėmės viename suole Temzės gatvės mokykloje. Jį tikrai prisimena Robertas Godelis[2].

Mes niekad nebuvome artimi. Laikas ir abipusis abejingumas mus dar labiau išskyrė. Pamenu, jog jis mane kadaise mokė lunfardo pradmenų. Tarp mūsų užsimezgė vienas iš tų banalių pokalbių, kai stengiesi prisiminti niekam nereikalingus faktus ir paaiškėja, kad bendraklasis tau yra kaip miręs ir po savęs palikęs tik vardą. Staiga Trapanis tarė:

– Man paskolino tavo knygą apie Carriego. Tenai vis kalbi apie banditų laikus. Na, pasakyk man, Borchesai, iš kur tu gali žinoti apie banditus?

Jis pažvelgė į mane nekaltai nustebęs.

– Iš dokumentų, – atsakiau.

Jis pertraukė mane:

– Dokumentai – tai vien žodžiai. Man dokumentų nereikia, aš pats tuos žmones pažįstu.

Valandėlę patylėjęs, jis pridūrė lyg patikėdamas man paslaptį:

– Aš esu Chuano Muranjos sūnėnas.

Iš Palermo mušeikų Muranja praėjusio amžiaus pabaigoje buvo pats garsiausias. Trapanis tęsė:

– Mano teta Florentina buvo jo žmona. Istorija tau gal pasirodys įdomi.

Retsykiais prasiveržianti retorinė gražbylystė ir kelios pernelyg ilgos frazės sukėlė man įtarimą, kad šią istoriją jis pasakoja jau ne pirmą kartą.

– Mano motinai niekada nepatiko, kad sesuo susidėjo su Chuanu Muranja, ji laikė jį begėdžiu, o teta Florentina – veiksmo žmogumi. Apie jo likimą sklido įvairūs gandai. Pasak vienų, kartą naktį, girtas kaip dūmas, jis išdribo iš savo vežimo pasostės ant Koronelio gatvės kampo ir sugurino galvą į akmenis. O kiti pasakoja, kad bėgdamas nuo įstatymo sargų paspruko į Urugvajų. Mano motina, niekad nesukusi galvos dėl savo žento, nieko man neaiškino. Buvau dar mažas ir jo neprisimenu.

Per Šimtmečio jubiliejų mes gyvenome Raselo skersgatvyje, ilgame ir ankštame name. Užpakalinės durys, visad užrakintos, vėrėsi į San Salvadoro gatvę. Teta, jau susenusi ir keistoka, gyveno mansardoje. Ji buvo liesa, kaulėta ir, – o gal man taip tik atrodė, – labai augalota ir nekalbi. Bijodama išeiti į lauką, ji niekad nepalikdavo namų ir nenorėjo, kad užeidinėtume pas ją. Ne kartą pastebėjau, kaip ji vagia ir slepia maistą. Kvartale sklido kalbos, jog Chuanui Muranjai mirus ar dingus jai pasimaišė protas. Pamenu ją vilkint visada juodus drabužius. Dar ji turėjo įprotį kalbėti su savim.

Namas priklausė tokiam ponui Lučesiui, kirpyklos savininkui, Barakaso rajone. Mano motina siuvo namie, bet mūsų reikalai ėjo prastyn. Nelabai ką suprasdamas, gaudžiau slapčiomis tariamus žodžius, tokius kaip „teismo pareigūnas“, „turto areštavimas“,

„iškeldinimas nesumokėjus skolų“. Motina būdavo labai prislėgta, o teta atkakliai kartodavo: „Chuanas neleis, kad italiūkštis mus išmestų“. Kelintą jau sykį – tą istoriją mokėjome mintinai – ji pasakojo apie vieną akiplėšą iš pietinio rajono, kuris drįso suabejoti jos vyro drąsa. Vos tik apie tai sužinojęs, Muranja kaipmat nusigavo į kitą miesto galą, susirado išsišokėlį, sutvarkė jį vienu peilio dūriu, o lavoną išmetė į Riačuelą. Nežinau, ar iš tikrųjų taip buvo; svarbu, jog žmonės tą istoriją pasakojo ir ja tikėjo.

Užmigdamas aš vaizdavausi esąs benamis Serano gatvės dykynėse, elgeta ar persikų išnešiotojas. Pastarasis dalykas man net patiko, nes man nebūtų reikėję eiti į mokyklą.

Nežinau, kiek tęsėsi šitas vargas. Sykį tavo velionis tėvas mums pasakė, jog laikas neskaičiuojamas dienomis, kaip pinigai – sentavais ar pesais, mat visi pesai yra vienodi, o kiekviena diena, o gal ir valanda – nepanašios viena į kitą. Tuomet gerai nesupratau, ką jis norėjo pasakyti, bet frazė įsirėžė į atmintį.

Kartą naktį susapnavau sapną, virtusį košmaru. Susapnavau dėdę Chuaną. Aš jo nepažinojau, bet vaizdavausi jį indėniškų bruožų, tvirtą, skysta barzdele ir susivėlusį. Ėjome dviese pietų kryptimi, pro karjerus ir piktžoles, bet karjerai ir piktžolės kartu buvo ir Temzės gatvė. Aukštai švietė saulė. Dėdė Chuanas vilkėjo juodus drabužius. Jis sustojo prie kažkokio tiltelio per tarpeklį. Ranką laikė po švarku, širdies plote, bet ne tiek norėdamas ją ištraukti, kiek paslėpti. Gedulingu balsu jis tarė: „Aš labai pasikeičiau“. Jis ištraukė ranką, ir aš pamačiau grifo koją su nagais. Pabudau rėkdamas tamsoje.

Kitą rytą motina liepė man eiti kartu su ja pas Lučesį. Aš žinojau, kad ji prašys atidėti skolą ir, be abejo, pasiėmė mane kartu, kad savininkas pamatytų jos bejėgiškumą. Seseriai ji neprasitarė nė vienu žodžiu: šioji nebūtų leidusi taip žemintis. Aš dar nebuvau lankęsis Barakase; man atrodė, jog ten bus daugiau žmonių, krautuvių ir mažiau dykviečių. Pasukę už kampo, pamatėme policininkus ir minią šalia mums reikalingo namo. Kaimynas, eidamas

nuo grupės prie grupės, pasakojo, jog trečią valandą ryto pabudo nuo trenksmo. Jis girdėjo, kaip kažkas atidarė duris ir įėjo vidun. Durys buvo neužsklęstos, o paryčiais žmonės rado pusnuogį Lučesį, tysantį prieškambaryje. Jis buvo nudurtas peiliu. Jis gyveno vienas, kaltųjų taip ir nerado. Nieko nebuvo pavogta. Kažkas prisiminė, jog paskutiniu metu nužudytasis vaikščiojo beveik aklas. Kitas svariai pridūrė: „Išmušė jo valanda". Sentencija ir tonas man padarė įspūdį. Metams bėgant aš įsitikinau, jog tokiais atvejais visad atsiras koks nors moralistas, bylojantis tokią tiesą.

Žmonės, susirinkę prie šermenų, pasiūlė mums kavos, aš išgėriau puodelį. Pailgoje dėžėje vietoj velionio gulėjo vaškinė figūra. Pasakiau tai mamai; vienas iš dalyvaujančiųjų šyptelėjo ir man paaiškino, jog ta juodai vilkinti figūra ir yra ponas Lučesis. Pakerėtas aš pasislinkau arčiau pažiūrėti. Motinai teko mane sutureti už rankos.

Ištisus mėnesius visi tik ir kalbėjo apie tai. Žmogžudystė anuomet buvo retenybė: prisimink, kiek daug triukšmo sukėlė Kaltūno, Bilduko ir Baldžiaus byla. Vienintelis žmogus Buenos Airėse, kuris elgėsi kaip niekur nieko, buvo teta Florentina. Užsispyrusi kaip senė, ji kartojo:

– Aš juk sakiau jums, kad Chuanas neleis italiūkščiui išmesti mus į gatvę.

Vieną dieną pylė kaip iš kibiro. Negalėjau eiti į mokyklą, todėl šmirinėjau po namus. Užlipau ir į mansardą. Teta sėdėjo, sukryžiavusi rankas; juste jutau, kad ji sėdi užsimiršus. Kambarys dvelkė drėgme. Vienam kampe stovėjo geležinė lova su rožiniu ant galvūgalio, kitame – medinė drabužių skrynia. Ant vienos iš balzganų sienų kabėjo Marijos Škaplierinės raižinys. Ant naktinio staliuko žvilgėjo žvakidė.

Nepakeldama akių, teta tarė:

– Žinau, ko čia atėjai. Tave siuntė motina. Jai niekaip galva neišneša, kad tai Chuanas mus išgelbėjo.

– Chuanas? – sumišau. – Jau dešimt metų kaip Chuanas miręs.

– Chuanas yra čia, – atšovė ji. – Nori, tau parodysiu?

Ji pradarė stalčių ir ištraukė durklą. Paskui atsileidusi tarė:

– Štai jis. Žinojau, kad jis niekad manęs nepaliks. Kito tokio kaip jis pasaulyje dar nebuvo. Italiūkštis nė atsikvėpti nespėjo.

Ir tik tada aš supratau. Ši vargana, pamišusi senė nudūrė Lučesį. Neapykantos, beprotybės, o gal – kas žino? – meilės užvaldyta, ji išsmuko pro užpakalines duris, tas, kurios veriasi į pietus, gilią naktį nuslinko gatvėmis, susirado reikalingą namą ir savo didelėmis, kaulėtomis rankomis įsmeigė durklą. Durklas buvo Muranja, mirusysis, jį ji dievino kaip ir anksčiau.

Lig šiol nežinau, ar teta prasitarė mano motinai. Ji mirė prieš pat mūsų iškeldinimą.

Čia ir baigiasi Trapanio pasakojimas. Daugiau jo nemačiau. Šitos moters, našlės, kuri savo vyrą – savo tigrą – supainiojo su likusiu jo daiktu, žiaurumo įnagiu, istorijoje glūdi simbolis ar daug simbolių. Chuanu Muranja vadinosi žmogus, kadaise vaikščiojęs mano vaikystės gatvėmis, patyręs visa, kas duota patirti kiekvienam, galiausiai pažinęs mirties skonį, virtęs peiliu, nūnai likęs tik atminimu apie peilį, o rytoj pavirsiąs į užmarštį, kuri nieko nepasigaili.

Komentarai

[1] Evaristo Carriego (1883–1912) – argentiniečių poetas ir dramaturgas; pagrindinė jo kūrybos tema buvo Buenos Airių Palermo kvartalas ir priemiesčių gyvenimas. Artimai pažinojo J. L. Borgeso tėvą ir dažnai užsukdavo pas jį sekmadieniais. Vėliau, įkvėptas prisiminimų apie jų literatūrines diskusijas, J. L. Borgesas parašė beletrizuotą Carriego biografiją, ją išleido 1930 m.

[2] Roberto Godel (1900–?) – argentiniečių poetas, J. L. Borgeso klasės draugas.

Vyriausioji ponia

1941 metų sausio 14 dieną Marijai Chustinai Rubijai de Chauregi sukako šimtas metų. Ji buvo vienintelė dar gyva Nepriklausomybės karo dalyvių duktė.

Jos tėvas, pulkininkas Marianas Rubijas, buvo vienas tų, kuriuos be ironijos galima vadinti „mažaisiais didžiavyriais". Gimęs Mersed parapijoje, Buenos Airių provincijos gyvulių augintojų šeimoje, išsitarnavo iki Andų armijos jaunesniojo leitenanto, kovėsi Čakabuke[1], pralaimėjo prie Kanča Rajados[2], dalyvavo Maipu[3], o po dvejų metų Arekipos[4] mūšyje. Kalbama, jog kautynių išvakarėse apsimainė špagomis su Chosė de Olavarija[5]. 1823 metų balandžio pradžioje įvyko garsusis Sero Alto mūšis; jis taip pat vadinamas Sero Bermecho mūšiu, mat vyko lygumoje. Venesueliečiai, visad pavydintys mums karinės šlovės, priskiria šią pergalę generolui Simonui Bolivarui, tačiau nešališkas stebėtojas – argentiniečių istorikas – nesileis mulkinamas, nes puikiai žino, kad laurų vainikas teisėtai priklauso pulkininkui Marianui Rubijui. Būtent jis kolumbiečių husaro pulko priešaky nusvėrė neaiškią kardų ir iečių mūšio baigtį mūsų pusėn, o tai lėmė ir ne mažiau šlovingą pergalę prie Ajakučo[6] – ten jis taip pat kovėsi. Kaip tik šičia buvo sužeistas. 1827 metais jis pasižymėjo prie Itusaingo, čia jam tiesiogiai vadovavo Alvearas[7]. Nors pulkininkas buvo Rosaso giminaitis, jis buvo Lavalio žmogus ir sutriuškino sukilėlius kautynėse, kurias visąlaik vadino „kirstynėmis". Unitarams pralaimėjus, jis pasitraukė į Rytų provinciją, ten vedė. Mirė Didžiojo karo metais Monte-

vidėjuje, Oribės[8] baltųjų kariuomenei apsiautus miestą. Jis ėjo keturiasdešimt ketvirtuosius – anuomet toks amžius buvo laikomas bemaž senatve. Draugavo su Florencijum Varela[9]. Labai tikėtina, kad Karo akademijos dėstytojai numojo į jį ranka: jis dalyvavo mūšiuose, bet ne egzaminuose. Po savęs paliko dvi dukras, jaunesnioji jų – Marija Chustina; apie ją ir pasakosime.

1853 metų pabaigoje pulkininko našlė ir dvi jos dukterys įsikūrė Buenos Airėse. Jos neatgavo diktatoriaus konfiskuotų žemių, bet atsiminimai apie mylias prarastų žemių, kurių jos niekad nebuvo mačiusios, ilgai gyvavo šeimoje. Šešiolikos metų Marija Chustina ištekėjo už daktaro Bernardo Chauregio – šis, nors ir buvo civilis, kovojo Pavono[10] ir Sepedos[11] mūšiuose ir mirė eidamas savo pareigas Geltonojo drugio[12] metais. Po savęs paliko sūnų ir dvi dukras; pirmagimis Marijanas tapo mokesčių inspektoriumi ir dažnai lankydavosi Nacionalinėje bibliotekoje ir Archyve, degdamas noru parašyti išsamią herojišką senelio istoriją, bet jos taip ir nepabaigė, o gal ir nebuvo pradėjęs. Vyresnėlė, Marija Elvyra, ištekėjo už savo pusbrolio, tokio Savedros[13], Finansų ministerijos tarnautojo, o Chulija – už pono Molinario – šis, nors ir turėjo itališką pavardę, dėstė lotynų kalbą ir garsėjo kaip nepaprastai išprusęs žmogus. Praleidžiu anūkus ir proanūkius; užteks to, kad skaitytojas įsivaizduoja garbingą ir nuskurdusią giminę, valdomą epiško protėvio šešėlio ir tremtyje gimusio sūnaus.

Jie kukliai gyveno Palerme, šalia Šv. Gvadelupės Mergelės bažnyčios, toj vietoj, kur Marijanas prisimindavo pro „La Gran Nacional“ tramvajaus langą matęs lagūną, tyvuliavusią prie nedažytų mūrinių ūkio pastatų, o ne prie cinkuotos skardos lūšnų: ankstesnis skurdas buvo ne toks jau skurdas, palyginti su dabartiniu, pramoniniu. O ir turčiai nebuvo taip pralobę.

Rubijų šeima gyveno antrame aukšte, virš galanterijos parduotuvės. Siauri šoniniai laiptai suko į baliustradą dešinėje, ji baigėsi tamsiu vestibiuliu; ten stovėjo kabykla ir kelios kėdės. Vestibiulis vedė į nedidelę svetainę su apmuštais baldais, o svetainė – į valgo-

mąjį su juodmedžio stalu, kėdėm ir įstiklinta spinta. Pro geležines žaliuzes, visados nuleistas, saugantis nuo saulės, sunkėsi prislopinta šviesa. Prisimenu, kad visur tvyrojo senų daiktų kvapas. Namo gilumoj buvo miegamieji, vonia, kiemelis su prausykle ir tarnaitės kambarys. Visame bute nebuvo jokių kitų knygų, išskyrus Andradės[14] tomelį, herojaus monografiją su rankraštiniais priedais ir Montonero ir Simono[15] ispanų-amerikiečių enciklopedinį žodyną, įsigytą todėl, kad buvo pardavinėjamas išsimokėtinai, su specialiai jam skirta lentynėle. Šeima vertėsi iš pensijos, visad vėluojančios, ir žemės sklypo nuomos – vienintelio ankstesnio nemažo ūkio likučio – Lomas de Samoroje.

Mano pasakojimo metu vyriausioji ponia gyveno drauge su našlaujančia Chulija ir jos sūnumi. Ji ir toliau keikė Artigasą, Rosasą ir Urkizą[16]; Pirmasis pasaulinis karas, įkvėpęs poniai neapykantą vokiečiams, apie kuriuos ji bemaž nieko nežinojo, jai buvo toks pat realus kaip devyniasdešimtųjų metų perversmas ir Sero Alto ataka. Nuo 1932 metų ji pamažu geso – įprastos metaforos pačios geriausios, nes tik jos vienintelės yra tikros. Savaime suprantama, ji išpažino katalikybę, tačiau tai nereiškia, jog ji tikėjo Vienatinį Dievą, kuris kartu yra Trys viename asmenyje, ar kad siela yra nemirtinga. Skaičiuodama rožinio karoliukus, pramurmėdavo jai nesuprantamas maldas. Užuot šventusi Velykas ir Tris Karalius, ji šventė Kalėdas, užuot gėrusi arbatą, gėrė matė. Žodžiai *protestantas, žydas, masonas, eretikas* ir *ateistas* jai buvo bereikšmiai sinonimai. Kol galėjo kalbėti, ispanus vadino tik „gotais“, kaip ir jos tėvai. 1910 metais nieku gyvu negalėjo patikėti, kad infanta, – juk pagaliau princesė, – priešingai visiems lūkesčiams, kalba kaip kokia galisė[17], o ne kaip argentinietė ponia. Šią gluminančią žinią per žento šermenis jai pranešė turtinga giminaitė – ji niekad neperžengdavo jos namų slenksčio, bet jos vardą jų šeima godžiai medžiodavo aukštuomenės kronikoje. Ponia de Chauregi daiktus visad vadino senaisiais vardais: ji kalbėdavo apie Menų gatvę, Šventyklos gatvę, Geros tvarkos gatvę, Pamaldumo gatvę, apie dvi Di-

džiąsias gatves, apie Parko ir Portones aikštes. Namiškiai mėgdžiojo šiuos archaizmus (jie sakydavo rytiečiai, o ne urugvajiečiai[18]), bet jos lūpose tie žodžiai skambėdavo natūraliai. Vyriausioji ponia niekad neišeidavo iš namų; ko gero, ji net neįtarė, kad Buenos Airės vis keičiasi ir plečiasi. Pirmieji prisiminimai – patys ryškiausi: miestas, kurį ponia įsivaizdavo esant už durų, tikriausiai buvo gerokai senesnis už tų laikų miestą, kuomet jiems teko persikelti iš centro. Anuomet Onse aikštėje stovėjo vežimai, trypė pailsėti gavę jaučiai, o Barakaso vasarnamius gaivino vystančių žibuoklių aromatas. *Aš sapnuoju tik mirusiuosius,* – buvo viena iš paskutinių jos frazių. Ji nebuvo kvaila, tačiau, kiek žinau, nesimėgavo intelektualiais malonumais; jai liko tik atminties, o vėliau užmaršties teikiama palaima. Visad buvo dosni. Prisimenu jos šviesias akis ir šypseną. Kas žino, kokios aistros, nūnai pamirštos, virte virė šios senutės širdyje, kai ji buvo jauna ir patraukli. Mylėdama gėles, kurių bežadis gyvenimas buvo artimas jos gyvenimui, savo kambaryje ji tupinėjo apie begonijas ir čiupinėjo jų lapus – jų jau nebematė. Iki 1929 metų, kada ji nugrimzdo į pusiausnūdą, pasakojo istorinius įvykius, bet visad tais pačiais žodžiais ir ta pačia seka, tarytum „Tėve mūsų“; įtariu, jog žodžiai jau nesisiejo su tikrove. Maistui buvo abejinga, valgė viską. Žodžiu, ji buvo laiminga.

Miegas, kaip visi žino, yra mūsų mįslingiausias vyksmas. Jam skiriame trečdalį gyvenimo, bet vis tiek jo nesuprantame. Vieniems jis tik būdravimo pertrauka, kitiems – sudėtingesnė būsena, apimanti vakardieną, šiandieną ir rytdieną, tretiems – nepaliaujama sapnų virtinė. Ko gero, neteisinga būtų teigti, kad ponia de Chauregi praleido dešimt metų tykiame chaose; galbūt kiekviena šių dešimties metų akimirka jai atrodė vien dabartis, be jokių *prieš* ar *po.* Pernelyg nesistebėkime tokia dabartimi, kurią skaičiuojame dienomis, naktimis, kalendorinių lapelių šimtinėmis, mūsų nerimais ir darbais – panašią dabartį išgyvename kiekvieną rytą dar neprabudę ir kiekvieną vakarą prieš užmigdami. Visi mes kiekvieną dieną dusyk būname panašūs į vyriausiąją ponią.

Kaip jau įsitikinom, Chauregių šeima gyveno gan klaidingai įsivaizduodama savo padėtį. Jie laikė save aristokratais, bet aukštuomenė jų nepaisė; jie buvo didvyrio palikuonys, bet istorijos vadovėliai jį nutylėdavo. Tiesa, jo vardu buvo pavadinta viena gatvė, bet ši gatvė, mažai kam žinoma, vinguriavo kažkur už Vakarų kapinių.

Jubiliejus artėjo. Sausio dešimtąją uniformuotas kariškis atnešė jai paties ministro pasirašytą laišką, pranešantį apie jo apsilankymą keturioliktą dieną; Chauregiai šį laišką aprodė visiems kaimynams, primygtinai atkreipdami jų dėmesį į siuntėjo adresą ir tikrą ministro parašą. Paskui ėmė lankytis reporteriai, norėdami aprašyti įvykį. Jie gavo visus duomenis – buvo aiškiai matyti, kad kaip gyvi nėra nieko girdėję apie pulkininką Rubiją. Bemaž nepažįstami žmonės skambino telefonu, kad išpeštų pakvietimą.

Šeima uoliai ruošėsi iškilmių dienai. Išvaškavo grindis, išplovė langus, nutraukė nuo sietynų uždangalus, nupoliravo juodmedį, nušveitė sidabro indus stiklinėje spintelėje, perstumdė baldus ir atvožė pianino dangtį svetainėj, kad būtų matyti velvetinė klavišų juostelė. Visi tik zujo ir lakstė šen bei ten. Vienintelis žmogus, abejingas šitam šurmuliui, buvo ponia de Chauregi. Atrodė, jog ji nieko nesupranta. Ponia tik šypsojosi; Chulija, padedama tarnaitės, ją čiustijo it kokią velionę. Pirmiausia, ką svečiai turėjo išvysti įėję, buvo aliejiniais dažais tapytas didvyrio portretas, o kiek žemiau ir dešiniau – jo kardas, plušėjęs daugelyje mūšių. Dar nepritekliaus metais šeima atsisakydavo jį parduoti ir ketino padovanoti Istorijos muziejui. Viena iš paslaugiausių kaimynių tokia proga paskolino jiems begonijų vazoną.

Šventę buvo numatyta pradėti septintą. Kvietimuose nurodė pusę septynių, nes šeima žinojo, jog niekam nepatinka ateiti anksčiau už kitus „uždegti žvakių". Po septynių dešimt dar nebuvo nė gyvos dvasios; namiškiai gan dygiai aptarinėjo vėlavimo teigiamybes ir ydas. Elvyra – ji didžiavosi savo punktualumu – pareiškė, jog versti laukti kitus yra nedovanotina nepagarba, Chulija, kartodama velionio vyro žodžius, išsakė savo nuomonę, kad atvykti

vėluojant yra mandagu, nes jei ir šeimininkai ir svečiai neskuba, tai patogu visiems. Ketvirtis po septynių svečiai užplūdo kaip tvanas. Visas kvartalas galėjo pavydžiai nužiūrinėti ponios Figeroa automobilį ir jos *chauffeur*[19]; nors ji pati beveik niekad nekviesdavo Chauregių, jie sutiko ją išskėstom rankom, kad niekas neįtartų, jog jie matosi kartą per šventą nigdą. Prezidentas atsiuntė savo adjutantą, labai malonų poną, pasakiusį, jog jam didžiulė garbė paspausti ranką Sero Alto didvyrio dukrai. Ministras, turėjęs išvykti anksčiau, rėžė skambią kalbą – joje vis dėlto daugiau minėjo San Martiną nei pulkininką Rubiją. Jubiliatė sėdėjo krėsle, atsilošusi į pagalvėles, ir protarpiais linkčiojo galvą ar paleisdavo iš rankų vėduoklę. Kilmingų ponių choras „Tėvynės damos" sugiedojo himną – jo ji, regis, negirdėjo. Fotografai skoningai suskirstė dalyvius grupelėmis ir negailėjo blyksčių. Portveino ir chereso taurelių svečiams neužteko, tad šeimininkai atkimšo keletą šampano butelių. Ponia Chauregi nepratarė nė žodžio; gal jau nesuvokė, kas esanti. Po to vakaro ji atgulė į lovą.

Svečiams išsiskirsčius, namiškiai improvizavo sau mažytę šaltų užkandžių vakarienę. Tabako ir kavos aromatai greit permušė lengvą benzojinės dervos[20] kvapą.

Rytiniai ir vakariniai dienraščiai nuoširdžiai melavo, jie aukštino kone pasakišką didvyrio dukros atmintį – iškalbingą Argentinos istorijos šimtmečio archyvą. Chulija pamėgino parodyti jai šiuos atsiliepimus. Vyriausioji ponia, užsimerkusi ir toliau nejudėdama, gulėjo prietemoj. Karščio neturėjo; iškviestas gydytojas patvirtino, kad jai viskas gerai. Po kelių dienų ji mirė. Minia žmonių, neįprasta sumaištis, blykstės, kalbos, uniformos, rankų paspaudimai, šampano butelių pokšėjimai pagreitino jos mirtį. Gal jai pasivaideno, kad ją užgriuvo masorka[21].

Aš galvoju apie mirusiuosius prie Sero Alto, galvoju apie užmirštus Amerikos ir Ispanijos vyrus, žuvusius po žirgų kanopom; galvoju, kad paskutinė chaotiško iečių žygio į Peru auka, praėjus šimtui metų, tapo viena labai sena ponia.

[1] Vietovė Čilėje, apie šimtą kilometrų į šiaurę nuo Santjago; ten generolo San Martino vadovaujama Andų armija 1817 m. vasario 12 d. sumušė Francisko Marco del Ponto, Čilės gubernatoriaus, ispanų rojalistų pajėgas.

[2] 1818 m. kovo 19 d. vykęs mūšis (Čilėje) – jį generolo San Martino kariuomenė pralaimėjo rojalistų pajėgoms.

[3] Kaimelis Čilėje, maždaug 15 kilometrų į pietus nuo Santjago; ten 1818 m. balandžio 5 d. įvyko lemiamas mūšis tarp generolo San Martino kariuomenės ir rojalistų. Laimėjęs mūšį, San Martinas galutinai įtvirtino Čilės nepriklausomybę.

[4] Didelis miestas Peru pietuose. Per Nepriklausomybės karus generolas José Sucre, vadovaujantis S. Bolivaro kariuomenei, galiausiai jį užėmė 1825 m. sausį, pasidavus miestą gynusiam ispanų garnizonui.

[5] José Valentín de Olavarría (1801–1845) – argentiniečių karo vadas, dalyvavęs daugelyje Nepriklausomybės karo mūšių Čilėje ir Peru.

[6] 1824 m. gruodžio 9 d. mūšis (Peru), kuriame generolo J. Sucre'ės vadovaujama Peru kariuomenė sutriuškino Ispanijos rojalistų armiją.

[7] Carlos María Alvear (1789–1852) – argentiniečių karo vadas ir politikas. Per karą su Brazilija buvo paskirtas vadovauti respublikos armijai ir 1827 m. prie Itusaingo laimėjo lemiamą mūšį, sumušdamas Brazilijos imperinę armiją ir taip užbaigdamas karą.

[8] Manuel Oribe (1792–1857) – urugvajiečių karo vadas, politikas, baltųjų (blanco) partijos vadovas. Nepriklausomybės karo dalyvis. 1835–1838 m. buvo šalies prezidentas.

[9] Florencio Varela (1807–1848) – argentiniečių poetas ir žurnalistas, unitarų partijos šalininkas, kovojęs prieš Rosaro diktatūrą. 1829 m. kartu su kitais šalininkais buvo priverstas bėgti iš šalies į Urugvajų. Nužudytas tikriausiai Rosaso įsakymu.

[10] Pavon (isp. Pavón) – 1861 m. rugsėjo 1 d. mūšis netoli Santa Fe (Argentina) tarp J. J. Urquizos vadovaujamų konfederatų kariuomenės ir B. Mitre's Buenos Airių armijos. Urquiza, nors ir nesumuštas, pasitraukė, ir Mitre šventė moralinę pergalę.

[11] Sepeda (isp. Cepeda) – vietovė į pietus nuo Buenos Airių; ten 1859 m.

spalio 23 d. Urquizos konfederatų pajėgos sumušė Buenos Airių valdytojo B. Mitre's kariuomenę. Buenos Airių provincija buvo priversta atsisakyti savo autonomijos ir prisijungti prie Argentinos konfederacijos.

[12] Geltonojo drugio epidemija Argentinoje siautėjo 1871 m.

[13] Tikriausiai Cornelio de Saavedra palikuonis; pastarasis buvo istorinės chuntos, nuvertusios Ispanijos vicekaralių 1810 m. gegužės 25 d. ir sudariusios pirmąją Argentinos nepriklausomą kreolų vyriausybę, prezidentas.

[14] Olegario Victor Andrade (1839–1882) – argentiniečių poetas ir žurnalistas, vėlyvasis romantikas. Aktyviai reiškėsi politikoje. Labiausiai pagarsėjo parašęs epinę poemą *Kondorų lizdas* (*El nido de cóndores,* 1877).

[15] Montoner y Simón – Barselonoje įsikūrę leidėjai, išleidę 16 tomų ispanų–amerikiečių enciklopediją, informatyvų šeimai skirtą leidinį.

[16] Justo José de Urquiza (1801–1870) – Argentinos konfederacijos prezidentas 1854–1860 m. Kurį laiką buvo diktatoriaus J. M. de Rosaso bendražygis ir šalininkas. Maždaug 1845 m. nutraukė su juo santykius, o vėliau jį galiausiai nugalėjo 1852 m. Kasero mūšyje.

[17] Galisais (*gallegos*) Argentinoje buvo pravardžiuojami išeiviai iš Ispanijos, daugiausia iš Galisijos.

[18] Ankstesnis Urugvajaus pavadinimas buvo Rytų krantas (*Banda oriental*) arba Rytų valstybė (*Estado oriental*). Dabartinis oficialus Urugvajaus pavadinimas yra Urugvajaus Rytų Respublika.

[19] Vairuotoją (*pranc.*).

[20] Benzojinė derva (isp. *benjuí*) – aromatinė medžiaga. Lotynų Amerikoje lig šiol vartojamas *alcoholado* (spirito ir lauro lapų preparatas) kaip panacėja nuo galvos skausmo ir kitų negalavimų, taip pat galvai ir odai „atšviežinti“; tikriausiai panašiems tikslams anuomet buvo vartojama ir benzojinė derva.

[21] Masorka (isp. *mazorca* – kukurūzo burbuolė) – J. M. de Rosaso įsteigta politinė organizacija, vėliau tapusi slaptąja jo policija. Rosaso priešai jos pavadinimą kildino iš žodžių *más horcas* („daugiau kartuvių“), nes ši smogikų grupuotė tapo prievartos ir bauginimo sinonimu. Diktatūrai žlugus, organizacija buvo išformuota, o jos vadovai nuteisti mirties bausme.

Dvikova

Skiriama Chuanui Osvaldui Vivianui[1]

Visai galimas dalykas, kad Henris Džeimsas – jo veikalus man atskleidė viena iš mano dviejų pagrindinių veikėjų, ponia de Figeroa – nebūtų paniekinęs šios istorijos. Jis būtų nepašykštėjęs jai daugiau nei šimto ironiškų ir švelniai graudžių puslapių, išdailintų sudėtingais ir kruopščiai dviprasmiškais dialogais. Gal net pridėtų kokią teatrališką detalę. Ar veiksmo vieta būtų Londonas, ar Bostonas – pasakojimas iš esmės nepasikeistų. Bet istorija nutiko Buenos Airėse, tegu ten ir lieka. Tik glaustai atkursiu siužetą, mat jo lėta įvykių eiga ir žemiška aplinka yra svetimos mano literatūriniams įpročiams. Diktuoti šį apsakymą man yra tarsi patirti kuklų nuotykį, žengti žingsnį į šalį. Turiu perspėti skaitytoją: pasakojimo epizodai reiškia mažiau negu juos nulėmusi situacija ir veikėjai.

Klara Glenkern de Figeroa buvo išdidi, aukšta, liepsnojančiais variniais plaukais. Daugiau sumani nei protinga, ji nebuvo gabi, tačiau mokėjo vertinti kito ir net kitos talentą. Iš prigimties buvo geranoriška. Džiaugėsi įvairove, matyt, todėl ir mėgo keliauti. Ji žinojo, kad likimo jai skirta vieta tėra gan atsitiktinė apeigų ir ceremonijų samplaika, bet šios apeigos glostė jai širdį, tad ji oriai jas vykdė. Dar labai jauną jos tėvai ją ištekino už daktaro Isidro Figero – jis buvo mūsų ambasadorius Kanadoje, paskui atsisakė šio posto motyvuodamas, kad telegrafų ir telefonų epochoje ambasados yra anachronizmas ir nereikalingas balastas. Po tokio poelgio jis užsitraukė visų kolegų pagiežą. Klarai patiko Otavos klimatas, – šiaip ar taip, jos gyslomis tekėjo škotų kraujas, – ir ji nesikratė

ambasadoriaus žmonos pareigų, bet jai ir į galvą neatėjo prieštarauti. Netrukus Figeroa mirė; Klara, išgyvenusi kelis dvejonių ir vidinės sumaišties metus, atsidavė tapybai, turbūt sekdama savo draugės Martos Pisaro pavyzdžiu.

Martai Pisaro buvo būdinga tai, kad ją minint visi ją apibūdindavo kaip talentingosios (ištekėjusios ir išsiskyrusios) Nelidos Saros seserį.

Prieš imdamasi teptuko, Marta Pisaro pagalvodavo ir apie literatūrą. Jos prancūzų kalba – šios literatūrą ji daugiausia skaitė – žaižaravo sąmoju; ispanų kalba jai tebuvo tik buitinis namų apyvokos reikmuo, kaip gvaranių kalba – Korienteso provincijos ponioms. Vietiniai dienraščiai ištisomis skiltimis jai siūlė Lugonesą ir madridietį Ortegą y Gasetą; abiejų žodžio meistrų stilius sustiprino jos įtarimus, kad jai lemta kalba tinka ne tiek mintims ar jausmams reikšti, kiek tuščiai plepėti. Apie muziką ji išmanė tiek, kiek bet kuris koncertus pareigingai lankantis žmogus. Kilusi iš San Luiso, ji pradėjo nuo kruopščiai tapytų Chuano Krisostomo Lafinuro ir pulkininko Paskalio Pringleso[2] portretų, juos – nesunku nuspėti – įsigijo Provincijos muziejus. Paskui nuo vietinių šviesulių ji perėjo prie senųjų Buenos Airių namų; jų kuklius patijus ji piešė kukliomis spalvomis, be akį rėžiančio dekoratyvumo, kurio nevengė kiti. Kažkas (ir tikrai ne ponia Figeroa) pasakė, kad jos meno šaltiniai teka iš devynioliktojo amžiaus genujiečių meistrų drobių. Klara Glenkern ir Nelida Sara (ji, kalbėjo žmonės, vienu metu buvo patraukusi daktaro Figeroa dėmesį) visad kažkiek varžėsi tarpusavyje; galbūt Marta buvo tik judviejų dvikovos įrankis.

Kaip žinoma, iš pradžių kas nors įvyksta svetur, o tik paskui pasiekia ir mus. Vienas iš tokių pavyzdžių yra viena nedėkingai pamiršta tapytojų sekta, kuri, demonstratyviai niekindama logiką ir kalbą, vadinosi abstrakčioji ar konkrečioji dailė. Man regis, jie teigė, kad jei muzikai leista kurti savitą garsų pasaulį, tai ir jos sesuo dailė gali naudotis spalvomis ir formomis, neatkuriančiomis objektų, kuriuos mato mūsų akys. Lee Kaplanas rašė, jog buržua-

ziją piktinančios drobės gerbia biblinį, kaip ir islamo, priesaką, draudžiantį vaizduoti gyvas būtybes. Ikonoklastai, įrodinėjo jis, atgaivina tikrąjį tapybos meną, iškraipytą tokių eretikų kaip Diureris arba Rembrantas. Jo priešininkai keršydami apkaltino jį mėgdžiojant tokius pavyzdžius kaip kilimai, kaleidoskopai ir kaklaraiščiai. Estetiniai perversmai vilioja atsakomybės stoka ir lengvumu; Klara Glenkern nusprendė tapti abstrakcioniste. Ji visad garbino Ternerį[3], tad pasiryžo praturtinti konkrečiąją dailę jo miglotomis puošmenomis. Dirbo neskubėdama, perdarė ar sunaikino keletą kompozicijų, o 1954 metų žiemą Svipačės gatvės galerijoje parodė tempera tapytų darbų ciklą; šios galerijos specializacija, jei pavartosime anuomet madingą karinę metaforą, buvo avangardas. Susiklostė paradoksali situacija: visuomenės nuomonė buvo palanki, tačiau oficialus sektos organas pasmerkė šias anomalias formas; nors jos ir nebuvo vaizduojamosios, bet nesitenkino vien asketiškomis linijomis ir apskritimais, todėl atmintyje žadino saulėlydžio, miško ar jūros masyvus. Pirmoji iš tokio nuosprendžio nusijuokė pati Klara Glenkern. Ji siekė modernumo, ir tie patys modernistai ją atstūmė. Tapymo procesas ją visad domino labiau nei rezultatas, todėl ji nesiliovė dirbusi. Abejinga šiam epizodui, dailė ėjo savo keliu.

Tuo metu ir prasidėjo slaptoji dvikova. Marta Pisaro buvo ne tik menininkė; ji uoliai domėjosi tuo, kas dėsningai vadinama administracine dailės funkcija, ir buvo „Džioto apskritimo“[4] draugijos sekretoriaus pavaduotoja. 1955 metų viduryje ji šventė pergalę: Klara, jau draugijos narė, buvo įtraukta į naują grupės vykdomąją tarybą. Šis iš pažiūros trivialus įvykis nusipelno gilesnės analizės. Marta parėmė savo draugę, tačiau negincytina, nors ir mįslinga, kad malonės teikėjas vienaip ar kitaip pranoksta malonės gavėją.

Maždaug apie septintąjį dešimtmetį dėl pirmosios nacionalinės premijos rungėsi – tebūnie mums atleista už šį žargoną – „du tarptautinio lygio teptukai“. Amžiumi vyresnis kandidatas savo rūsčiuose aliejinės tapybos paveiksluose vaizdavo grėsmingus, skan-

dinaviškai augalotus gaučus; jo dar gana jaunas varžovas susilaukė plojimų ir pasipiktinimo šūksnių už stropią netvarką. Žiuri nariai, visi perkopę per penktą dešimtmetį, bijojo pasirodyti senamadiški ir rengėsi balsuoti už jaunesnįjį, nors širdies gilumoje jis jiems nepatiko. Po aršių diskusijų, pradėtų iš mandagumo ir pabaigtų iš nuobodulio, nepavyko pasiekti susitarimo. Įpusėjus trečiam aptarimų ratui, vienas iš narių tarė:

– B, mano galva, niekam tikęs. Man regis, ponia Figeroa geresnė už jį.

– Ar balsuotumėt už ją? – paklausė kitas sarkastišku tonu.

– Balsuočiau, – jau įpykęs atsakė pirmasis.

Tą patį vakarą pirmoji premija buvo vienbalsiai skirta Klarai Glenkern. Ji buvo garbinga, miela, nepriekaištingos reputacijos ir savo viloje Pilaro kvartale rengė pobūvius, kurių nuotraukos vėliau puošdavo prašmatnius žurnalus. Šventinę vakarienę pasiūlė ir savo lėšomis surengė Marta. Klara, kruopščiai rinkdama žodžius, jai padėkojo; be to, ji pažymėjo, kad tradicija ir naujovė, tvarka ir nuotykis neprieštarauja vienas kitam; pati tradicija, sakė ji, yra šimtmečius trunkančių nuotykių audinys. Vakarėlyje gausiai apsilankė visuomenės grietinėlė, bemaž visi žiuri nariai ir vienas kitas dailininkas.

Kiekvienas mano, kad, likimui lėmus, gimė netinkamoje vietoje ir kad kitur yra geriau. Gaučų kultas ir *Beatus ille...*[5] litanija užgimė iš miestiečių nostalgijos; Klara Glenkern ir Marta, pavargusios dykinėti, godžiai ilgėjosi menininkų pasaulio, vyrų ir moterų, pasišventusių gražių daiktų kūrimui. Spėju, kad šventieji danguje mano, jog teologai, niekados ten nebuvę, gerokai perdėjo šios buveinės pranašumus. Galbūt ir pragare ne visad yra laimingi.

Po dvejų metų Kartachenoje įvyko Pirmasis tarptautinis Lotynų Amerikos vaizduojamųjų menų kongresas. Kiekviena respublika atsiuntė savo atstovą. Kongreso „tematika“ – tebūnie mums atleista už šį žargoną – buvo kaip niekad aktuali: ar menininkas gali atsisakyti vietinės kultūros terpės, palikti nuošaly ar apeiti

gimtąją fauną ir florą, likti abejingas socialinėms problemoms, neatiduoti savo balso už tuos, kurie kovoja su anglosaksų imperializmu ir t. t., ir t. t. Prieš tapdamas ambasadoriumi Kanadai, daktaras Figeroa kurį laiką vykdė diplomatinę misiją. Klara, kiek aukščiau pakėlusi galvą dėl premijos, būtų mielai grįžusi į tą šalį jau kaip pripažinta menininkė. Ši viltis žlugo; vyriausybė pasirinko Martą Pisaro. Jos veikla (kad ir ne visad įtikinama), pasak nešališkų Buenos Airės korespondentų atsiliepimų, dažnai būdavo nuostabi.

Gyvenimą valdo aistra. Abi moteris valdė aistra tapybai ar, tiksliau sakant, ryšys, kuriuo jas surišo tapyba. Klara tapė kovodama su Marta ir iš dalies dėl jos; abidvi varžovės buvo viena kitos teisėja ir vienintelė žiūrovė. Jų drobėse, kurių niekas jau nežiūrinėjo, viliuosi neišvengiamai pastebėjęs abipusę įtaką. Svarbu nepamiršti, kad abidvi mylėjo viena kitą ir kad visos slaptos dvikovos metu jos liko absoliučiai ištikimos viena kitai.

Maždaug tais metais Marta, jau seniai nebe pirmosios jaunystės, atmetė pasiūlymą tekėti; ją domino tik kova.

1964 metų vasario 2 dieną Klara Glenkern mirė nuo apopleksijos. Dienraščiai nepagailėjo jai ilgų nekrologų; tokie nekrologai vis dar yra privalomi mūsų šalyje, kur moteris – tik rūšies atstovė, o ne asmenybė. Santūriai išvardiję jos pomėgį tapyti ir subtilų skonį, jie puolė liaupsinti jos pamaldumą, gerumą, nuolatinę ir beveik anonimišką labdarą, aristokratišką kilmę – generolas Glenkernas dalyvavo Brazilijos kampanijoje – ir išskirtinę padėtį aukščiausiuose sluoksniuose. Marta suprato, kad jos gyvenimas iškart neteko prasmės. Dar niekad ji nesijautė tokia nereikalinga. Prisiminė pirmuosius, jau primirštus paveikslus ir Nacionalinėje galerijoje parodė Klaros portretą, nutapytą santūriu, judviejų garbinamų anglų dailininkų stiliumi. Kai kas laiko jį geriausiu jos darbu. Daugiau ji netapė.

Šioje rafinuotoje dvikovoje, suprantamai tik mums keliems artimiausiems draugams, nebuvo nei pralaimėjimų, nei pergalių, nei

atviros nesantaikos ir apskritai jokių aiškių aplinkybių, išskyrus tik tas, kurias pasistengė užfiksuoti mano pagarbi plunksna. Tik Dievas (kurio estetinių pomėgių nežinome) gali atiduoti pirmenybės laurus. Istorija, vykusi tamsoj, ir baigėsi tamsoj.

Komentarai

[1] Juan Osvaldo Viviano – Buenos Airių leidėjas mecenatas.

[2] Juan Pascual Pringles (1795–1831) – argentiniečių karo vadas, dalyvavęs Nepriklausomybės kare ir Didžiajame kare prieš Braziliją.

[3] Joseph Mallord Williams Turner (1775–1851) – anglų dailininkas peizažistas. Romantikas. Laikomas vienu iš impresionizmo pradininkų. Paliko daugiau nei 19 000 akvarelių, apie 300 aliejinės tapybos darbų.

[4] Giotto di Bondone (apie 1267–1337) – italų dailininkas, architektas ir skulptorius. „Giotto apskritimas" yra ironiška aliuzija į vieną Giotto gyvenimo istoriją, kurią pasakoja italų dailininkas ir architektas Giorgio Vasari (1511–1574) veikale *Žymiausių tapytojų, skulptorių ir architektų gyvenimai* (*Le vite dei più eccellenti pittori, scultori e architetti,* 1550, 1568): „...popiežius Benediktas XI, ketindamas padaryti kai kuriuos tapybos darbus Šv. Petro bazilikai, pasiuntė iš Trevizos į Toskaną vieną dvariškių pažiūrėti, kas gi tas Giotto ir kokie gi jo darbai. Tas dvariškis, vykdamas susitikti su Giotto ir sužinoti apie kitus puikius Florencijos tapybos ir mozaikos meistrus, pasikalbėjo su daugeliu meistrų jau Sienoje. Paskui, gavęs jų piešinių, atvyko į Florenciją ir vieną rytą užėjo į Giotto dirbtuvę, kur šis triūsė, išdėstė jam popiežiaus ketinimus; o kadangi popiežius pats norėjo įvertinti jo darbus, galiausiai paprašė jo šventenybei ką nors nupiešti. Giotto, būdamas gerai išauklėtas, paėmė lapą ir jame teptuku, pamirkęs jį į raudonus dažus, pridėjęs alkūnę prie šono, vaizduodamas skriestuvą, pasuko ranką ir nupiešė tokį apvalų ir taisyklingą apskritimą, kad buvo nuostabu žiūrėti. Paskui kandžiai šypsodamasis pasakė dvariškiui: „Štai jums ir piešinys". Tas sumišęs pratarė: „Ar, be šito, dar kokį gausiu?" – „Gana bus ir šito vieno, – atsakė Giotto, – nusiųskite jį kartu su kitais ir pažiūrėkite, ar atpažins". Pasiuntinys, matydamas, kad kito nebegaus,

išėjo labai nepatenkintas, abejodamas, ar tik nebus apmulkintas. Vis dėlto, pasiųsdamas popiežiui kitus piešinius su juos piešusiųjų vardais, pridėjo ir tąjį Giotto piešinį ir kartu papasakojo, kaip tas apskritimą nupiešęs nejudindamas rankos, be skriestuvo. Tai pamatę popiežius ir daugelis nusimanančių dvariškių suprato, kad tas Giotto savo meistriškumu bus pralenkęs visus kitus to laiko tapytojus. Šitas gandas nuskambėjo ir atsirado posakis, kuris ir šiandien vartojamas minkštapročiui apibūdinti: „Tu esi apvalesnis nei Giotto „O“. (Žr. Giorgio Vasari, *Žymiausių tapytojų, skulptorių ir architektų gyvenimai*, Vilnius: Vaga, 2000, p. 24–25, vertė R. Vaskelaitė.)

[5] Laimingas tas, kas... (*lot.*).

Kita dvikova

Jau tiek metų prabėgo nuo tada, kai Karlosas Reilesas[1], urugvajiečių romanisto sūnus, vieną vasaros pavakarę man papasakojo šią istoriją Adrogėje. Ilga neapykantos kronika ir jos tragiška baigtis mano atmintyje susiliejo su farmaciniu eukaliptų kvapu ir paukščių giesmėmis.

Kaip visada, kalbėjomės apie susipynusią mūsų abiejų šalių istoriją. Reilesas tarė, jog aš, be abejo, esu girdėjęs apie Chuaną Patricijų Nolaną, garsėjusį savo beprotiška narsa, sąmoju ir klastomis. Sumelavau atsakydamas, kad taip. Nors Nolanas buvo miręs maždaug apie devyniasdešimtuosius metus, žmonės ir toliau minėjo jį kaip draugą. Tiesa, buvo ir tokių, – jų niekada netrūksta, – kurie jį šmeižė. Reilesas papasakojo man apie vieną jo šunybę – vieną iš daugelio kitų. Tai nutiko prieš Manantialio mūšį[2], pagrindiniai veikėjai buvo du gaučai iš Sero Largo – Manuelis Kardosas ir Karmenas Silveira.

Kaip ir dėl ko gimė jų neapykanta? Kaip dabar, beveik po šimto metų, atgaivinti miglotą istoriją dviejų vyrų, kurių šlovę įamžino tik jų paskutinė dvikova? Reileso tėvo ūkvedys, vadintas La Derecha[3] ir „nešiojęs tigro ūsus" iš žodinės tradicijos atkūrė kai kurias detales, kurias aš ne itin pasitikėdamas dabar pateiksiu, nes ir užmarštis, ir atmintis yra linkusios į išmonę.

Manueliui Kardosui ir Karmenui Silveirai priklausę sklypai buvo šalimais vienas kito. Neapykantos – kaip ir kitų aistrų – priežastys visada skendi tamsoj, bet kalbama, kad nesantaika kilo lyg dėl

neženklintų gyvulių, lyg dėl žirgų lenktynių, kuriose Silveiros žirgas, būdamas stipresnis, puse korpuso aplenkė Kardoso ristūną. Po kelių mėnesių jie ilgai vienas prieš vieną vietinėje smuklėje pliekėsi kortomis. Silveira sveikino savo priešininką su kiekvienu sėkmingu kirčiu, bet galiausiai paliko jį be varioko kišenėje. Kišdamasis pinigus už juostos, Silveira padėkojo Kardosui už pamoką. Dar kiek – ir, manau, jie būtų paleidę kumščius į darbą. Žaidimas buvo labai aršus, žiūrovai, jų susirinko nemažai, juos išskyrė. Tais laikais šiuose atšiauriuose kraštuose, vyras ėjo prieš vyrą, peilis – prieš peilį; Manuelio Kardosos ir Karmeno Silveiros istorija buvo nepaprasta tik tuo, kad jie, matyt, ne kartą kryžiavo peilius ir temstant ir auštant, bet niekada nesikaudavo iki galo. Galbūt jų varganas primityvus gyvenimas neturėjo brangesnės vertybės už neapykantą, ir todėl abudu rūpestingai ją puoselėjo. Nieko neįtardami jie tapo vienas kito vergais.

Aš nežinau, ar tolesni mano pasakojimo įvykiai yra priežastys ar padariniai. Kardosas, ne tiek iš meilės, kiek iš noro prasiblaškyti, suartėjo su kaimynystėje gyvenančia mergina, vardu Serviliana; Silveira, apei tai sužinojęs, taip pat ėmė jai meilintis ir nusivedė į savo rančą. Po kelių mėnesių ją išvijo, kad nesipainiotų po kojomis. Moteriškė iš apmaudo puolė ieškoti Kardoso užtarimo; pastarasis naktį permiegojo su ja, o ryte išvarė dygėdamasis svetimomis išėdomis.

Maždaug tais pačiais metais, prieš ar po Servilianos, atsitiko viena istorija su aviganiu. Silveira buvo prie jo labai prisirišęs ir šaukė Trisdešimt trijų[4] vardu. Šunį rado tysant negyvą griovyje; Silveira greit sumetė, ką įtarti nunuodijimu.

1870 m. žiemą, Aparičijo[5] sukilimas užklupo juos lošiant kortomis toje pačioje smuklėje. Atsistojęs maištininko būrio priešaky, maišyto kraujo brazilas rėžė kalbą susirinkusiems sakydamas, kad tėvynė juos šaukia, kad valdžios priespauda nepakenčiama, išdalijo baltas kokardas ir po prakalbos juos abudu nuvarė su kitais. Net su šeimomis neleido atsisveikinti. Manuelis Kardosas ir Karmenas

Silveira susitaikė su likimu: kareivio gyvenimas mažai kuo skyrėsi nuo gaučo. Miegoti atvirame ore, pasikišus gūnią po galva, – prie to jie seniau buvo įpratę; rankoms, pratusioms skersti gyvulius, nereikėjo daug pastangų nudėti žmogų. Vaizduotės aplenkti, jie nejautė nei gailesčio, nei baimės, nors pastaroji, puolimui prasidėjus, jiems kartais primindavo apie save. Balnakilpių ir ginklų žvangesys, kai į mūšį stoja kavalerija, girdėti visada, bet jei tavęs nesužeidžia iš pradžių, jauties nepažeidžiamas. Namų jie nesiilgėjo. Tėvynė jiems buvo svetima sąvoka, ir, išskyrus kokardas ant plačiabrylių skrybėlių, jiems buvo tas pat, su kuo susidėti. Netrukus jie išmoko mikliai darbuotis ietimi. Per puolimus ir atsitraukimus abudu galų gale suprato, kad galima būti bendražygiais ir liekant priešais. Kovojo petys į petį ir, kiek mums žinoma, nė karto nepersimetė nė vienu žodžiu.

Slogų septyniasdešimt pirmųjų metų rudenį jiems atėjo galas.

Mūšis, trukęs trumpiau nei valandą, įvyko vienoje iš vietovių, kurios vardo niekas nežinojo, – tik vėliau istorikai sugalvoja joms vardus. Išvakarėse Kardosas keturpėsčias įsliūkino į vado palapinę ir pašnibždom paprašė, kad, jei jie laimėtų, paliktų jam kokį nors raudonąjį[6], mat gyvenime jis dar niekam nėra perrėžęs gerklės ir norėtų žinoti, kaip tai atrodo. Vadas pažadėjo šią malonę, jei mūšyje jis elgsis kaip tikras vyras.

Baltųjų buvo daugiau, bet raudonieji buvo geriau ginkluoti ir priešininką šluote šlavė nuo kalvos. Po dviejų tuščių išpuolių užimti viršūnę, sunkiai sužeistas vadas liepė saviškiams pasiduoti. Tą pačią akimirką jo prašymu jį pribaigė.

Nugalėtieji sudėjo ginklus. Kapitonas Chuanas Patricijus Nolanas, vadovavęs raudoniesiems, parengė skrupulingą belaisvių sunaikinimo planą. Pats kilęs iš Sero Largos, jis žinojo apie seną Silveiros ir Kardoso nesantaiką. Liepęs juos atvesti, jiems tarė:

– Žinau, kad jūs vienas kito negalite matyti ir nuo seno ieškote progų atsiteisti. Pranešu jums gerą naujieną: dar saulei nenusileidus galėsit įrodyti, kuris iš judviejų daugiau vertas. Jums čia

pat perpjaus gerklę, o paskui paleis lenktynių. Laimės tas, kam Dievas duos.

Kareivis juos nuvedė atgal.

Naujiena bemat apskriejo visą stovyklą. Nolanas buvo nusprendęs, kad lenktynės vyks pasibaigus vakarinei akcijai, tačiau belaisviai atsiuntė savo atstovą jam pranešti, kad jie taip pat norėtų pasižiūrėti ir pastatyti už vieną iš dviejų varžovų. Nolanas, nuovokus žmogus, ilgai nesispyriojo; lažyboms ėjo pinigai, balnai ir kamanos, šaltieji ginklai ir žirgai: jie turėjo atitekti našlėms ir giminaičiams. Kankino neregėtas karštis; kad niekas neliktų be siestos, lenktynes nukėlė ketvirtai po pietų. Nolanas, laikydamasis kreolų įpročio, privertė visus laukti dar valandą. Tikriausiai jis aptarinėjo pergalę kartu su kitais karininkais. Jo padėjėjas zujo šen ir ten su virduliu.

Abipus dulkino kelio, išilgai palapinių lūkuriavo belaisvių gretos; surištomis už nugaros rankomis jie sėdėjo ant žemės, kad nenuvargintų kojų. Kai kurie giežė pyktį keikdamiesi, kiti kartojo „Tėve mūsų“, beveik visi atrodė apduję. Savaime suprantama, niekas negalėjo rūkyti. Lenktynės jau niekam nerūpėjo, bet visi žiūrėjo į priekį.

– Greit ir mane paskers kaip kiaulę, – pavydžiai atsiduso kitas.

– Žinia, bet krūvoj, – atsiliepė kaimynas.

– Kaip ir tave, – atšovė pirmasis.

Seržantas brūkštelėjo kardu skersai kelio. Silveirai ir Kardosai atrišo rankas, kad jiems būtų lengviau bėgti. Jie sustojo prie linijos per penkias varas[7] vienas nuo kito; kai kurie karininkai ragino juos nenuvilti, sakydami, jog jais tiki ir pastatė už juos krūvą pinigų.

Silveirai teko mulatas, šaukiamas Nolanu – šio protėviai neabejotinai buvo kapitono šeimos vergai, todėl nešiojo jo pavardę; Kardosui – profesionalus skerdikas, senis iš Korienteso, turėjęs įprotį raminti nuteistuosius tapšnodamas per petį: „Na, na, drauguži, moteris dar ne taip kenčia, kai gimdo“[8].

Pasidavę į priekį, laukimo iškankinti varžovai nežiūrėjo vienas į kitą.

Nolanas davė ženklą.

Mulatas, didžiuodamasis savo vaidmeniu, atseikėjo plačiausią pjūvį nuo ausies iki ausies; senis pasitenkino siauru rėžiu. Iš gerklių plūstelėjo kraujas; varžovai žengė kelis žingsnius į priekį ir krito kaip pakirsti. Krisdamas Kardosas ištiesė rankas. Turbūt taip ir nesužinojęs, kad laimėjo.

Komentarai

[1] Carlos Reyles (1868–1938) – urugvajiečių rašytojas, artimas natūralizmui.

[2] Manantialis (isp. *manantiales* – versmės) – 1871 m. liepos 17 d. vykęs mūšis tarp Timoteo Aparicio revoliucinių pajėgų ir Urugvajaus prezidento Lorenzo Batlle'o kariuomenės. Sukilėliai tą mūšį pralaimėjo.

[3] Dešinioji ranka (*isp.*).

[4] Trisdešimt trys – Urugvajaus patriotų grupė, brazilų valdymo metu ištremta iš šalies ir 1825 m. sukėlusi maištą, kuris 1830 m. baigėsi Urugvajaus nepriklausomybės paskelbimu ir suvereniteto įteisinimu.

[5] Timoteo Aparicio (1814–1882) – urugvajiečių politikas, baltųjų partijos narys, 1870–1872 m. sukėlęs pilietinį karą prieš tuometinį prezidentą Lorenzo Batlle už tai, kad jo partija buvo pašalinta iš vyriausybės.

[6] XIX a. Urugvajuje tarpusavyje nuolat varžėsi ir kovojo dvi partijos – nacionalistai, arba baltieji (*Blancos*), ir dešinieji, arba raudonieji (*Colorados*). Baltieji gynė daugiausia žemvaldžių ir pirklių interesus, o raudonieji atstovavo buržuazijai ir inteligentijai.

[7] Vara (isp. *vara* – lazdelė) – kai kurių Lotynų Amerikos šalių ilgio vienetas; nuo 80 iki 110 centimetrų.

[8] Citata iš rašytojo tėvo Jorges Guillermo Borgeso (1874–1938) romano *Vadas* (*El caudillo,* 1921).

Gvajakilis[1]

Jau nepamatysiu, kaip Igeroto viršūnė dvejinsis Ramiosios įlankos vandenyse, nenuvyksiu į Vakarų provinciją[2] ir bibliotekoje, kurią, sėdėdamas Buenos Airėse, įsivaizduoju įvairiais rakursais ir kuri, be abejo, turi savo konkretų pavidalą ir savo tirštėjančius šešėlius, neiššifruosiu Bolivaro laiško.

Perskaitau šią pastraipą, kad parašyčiau kitą, ir pats stebiuosi jos stiliumi, melancholišku ir įmantriu. Ko gero, negali kalbėti apie tą Karibų respubliką nepasiduodamas, tegu ir netiesiogiai, didingo paties žymiausio jos istoriko, kapitono Jozefo Korzeniovskio[3], stiliui, bet mano atveju priežastis yra kita. Pirmąją pastraipą man padiktavo vidinė paskata suteikti patetišką toną vienam gana slogiam, bet veikiau banaliam epizodui. Pamėginsiu kuo sąžiningiau papasakoti apie tą nutikimą – gal tai padės man jį suprasti. Be to, pripažindamas įvykį iš veikėjo tampi liudininku, kažkuo, kas jį stebi, pasakoja apie jį, ir jau nesi jo dalyvis.

Su manim tai nutiko praėjusį penktadienį, tame pačiame kambaryje, kur dabar rašau, ir tą pačią vakarinę valandą, tik šiandien kiek vėsiau. Žinau, kad mums būdinga užmiršti nemalonius dalykus, todėl noriu aprašyti savo pokalbį su Pietų universiteto daktaru Eduardu Cimermanu anksčiau negu jis nugrims užmarštin. Kol kas mano prisiminimai dar labai gyvi.

Mano pasakojimas nebus suprantamas, jei bent prabėgom nepaminėsiu įdomaus kai kurių Bolivaro laiškų, rastų daktaro Aveljanoso[4] archyve, likimo; paties Aveljanoso *Penkiasdešimties savivalės*

metų istoriją, laikomą dingusia visiems žinomomis aplinkybėmis, suieškojo ir 1939 metais išleido jo anūkas, daktaras Rikardas Aveljanosas. Pasak atsiliepimų, mano surinktų iš įvairių leidinių, šie laiškai nežadina didesnio susidomėjimo, išskyrus laišką, parašytą Kartachenoje 1822 metų rugpjūčio 13 dieną; laiške Išvaduotojas pasakoja savo susitikimo su generolu San Martino detales. Vargu, ar reikia pabrėžti šio dokumento vertę – jame Bolivaras, tegu ir iš dalies, atskleidė, kas įvyko Gvajakilyje. Daktaras Rikardas Aveljanosas, atkaklus oficialiosios versijos priešininkas, atsisakė perduoti šį laiškų rinkinį Istorijos akademijai ir pasiūlė jį kelioms Lotynų Amerikos valstybėms. Mūsų ambasadoriaus, daktaro Melasos, pagirtino uolumo dėka Argentinos vyriausybė pirmoji sutiko priimti šį nesavanaudišką pasiūlymą. Buvo susitarta, kad įgaliotas asmuo atvyks į Sulaką[5], Rytų valstybės sostinę, ir nukopijuos laiškus, kad išleistų juos čia, Argentinoje. Mūsų universiteto – jame aš einu Amerikos istorijos ordinarinio profesoriaus pareigas – rektorius maloningai rekomendavo ministrui paskirti mane šios misijos vykdytoju; taip pat už mane daugmaž vienbalsiai nubalsavo Nacionalinė istorijos akademija – esu jos narys. Jau buvo paskirta audiencijos pas ministrą data, kai sužinojome, kad Pietų universitetas, – esu linkęs manyti, nežinojęs apie šį sprendimą, – pasiūlė daktaro Cimermano kandidatūrą.

Kalbama, kaip tikriausiai skaitytojas žino, apie užsienio istoriką, Trečiojo Reicho išvarytą iš gimtosios šalies ir tapusį Argentinos piliečiu. Iš jo darbų, be abejo, vertų dėmesio, man pavyko susipažinti tik su semitiškos Kartaginos valstybės apologija, nes palikuonys apie ją sprendžia remdamiesi romėnų istorikų, jos priešų, liudijimais ir savotiška esė, teigiančia, kad vyriausybė neturi būti prašmatnus ir jausmingas spektaklis. Šis argumentas susilaukė ryžtingo Martino Haidegerio atkirčio: pateikęs dienraščių antraščių fotokopijas, jis įrodė, kad šiuolaikinis valstybės vadovas, toli gražu ne anonimas, o protagonistas, choregas, šokantis Dovydas[6], mimetiškai atkartojantis savo tautos dramą, apsuptas teatro pom-

pos ir nedvejojantis griebtis retorinių hiperbolių. Taip pat jis įrodė, kad Cimermano kilmė – hebraiška, kad nepasakytų žydiška. Ši garbiojo egzistencialisto publikacija tapo tiesiogine mūsų svečio tremties ir veiklos sferos pakeitimo priežastimi.

Cimermanas, be abejo, atvyko į Buenos Aires, kad susitiktų su ministru; pastarasis, tarpininkaujant sekretoriui, pasiūlė man asmeniškai pasikalbėti su Cimermanu ir išsiaiškinti padėtį, kad būtų išvengta negražaus dviejų universitetų konflikto. Savaime suprantama, aš sutikau. Grįžęs namo, sužinojau, kad skambino daktaras Cimermanas ir pranešė, jog ateisiąs šeštą valandą vakaro. Kaip žinoma, aš gyvenu Čilės gatvėje. Lygiai šeštą pasigirdo skambutis.

Aš pats, vaizduodamas paprastą respublikoną, atidariau duris ir nuvedžiau svečią į savo kabinetą. Pakeliui jis stabtelėjo pasigrožėti patiju – baltos ir juodos plytelės, pora magnolijų ir baseinas pažadino jo iškalbą. Jis niekuo ypatingai neišsiskyrė: vyresnis nei keturiasdešimties, tik galva didoka. Jo akis slėpė tamsūs akiniai; jis kartais nusiimdavo juos ir vėl užsidėdavo. Kai sveikinomės, aš patenkintas pastebėjau, jog esu aukštesnis, tačiau iškart dėl to susigėdau – juk kalbama ne apie fizinę ar juolab moralinę dvikovą, bet apie *mise au point*[7], tegu ir nesmagų. Prastas iš manęs stebėtojas, tačiau prisimenu tai, ką vienas poetas negrabiai, bet suvokdamas esmę apibūdino „keverziškom drapanom“. Taip ir matau šį ryškiai mėlyną kostiumą su besaike sagų ir kišenių. Jo kaklaraištis priminė slankius iliuzionistų mazgus, tvirtinamus dviem sąsagom. Rankoje jis laikė odinį portfelį, tikriausiai prikimštą dokumentų. Nešiojo trumpus kariškus ūselius; kai per pokalbį užsidegė cigarą, aš pajutau, jog šis veidas turi per daug bruožų. *Trop meublé*[8], tariau sau.

Žodžių eiliškumas netikslingai išpučia jais pažymimus dalykus, mat kiekvienas žodis užima tam tikrą puslapio vietą ir tam tikrą skaitytojo minčių akimirką; išskyrus mano išvardytus įprastus bruožus šis žmogaus veidas žadino mintis apie nelengvą praeitį.

Mano kabinete kabo ovalus Nepriklausomybės karuose dalyva-

vusio prosenelio portretas ir kelios įstiklintos spintelės su kardais, ženklais ir vėliavom. Jam parodžiau šias šlovingas relikvijas su keliais paaiškinimais; jis greitomis apžiūrinėjo jas tarsi iš pareigos ir užbaigdavo mano komentarus gan įžūliu tonu, – mano galva, nesąmoningai, mašinaliai. Pavyzdžiui, jis pasakė:

– Teisingai. Chunino mūšis, 1824 metų rugpjūčio 6 diena. Chuarezo kavaleristų ataka.

– Suarezo, – pataisiau aš.

Įtariu, kad jis tyčia suklydo. Rytietiškai iškėlęs į viršų rankas, šūktelėjo:

– Mano pirmoji klaida ir turbūt ne paskutinė. Mintu tekstais ir klumpu, užtat jūsų širdyje visa ta įdomi praeitis – gyvų gyva.

Garsą *v* jis tarė beveik kaip *f*.

Tokios liaupsės man nepatiko. Knygos labiau jį sudomino. Jis meiliai apžiūrinėjo pavadinimus ir, pamenu, pasakė:

– A. Šopenhaueris, visados įtariai žvelgęs į istoriją... Tą patį Grizbacho[9] leidimą aš turėjau Prahoje. Maniau pasensiąs šių patogių tomelių draugijoje, tačiau kaip tik istorija, įsikūnijusi į vieną beprotį, išvarė mane iš tų namų ir miesto. Ir štai aš čia, su jumis, Amerikoje, jūsų jaukiuose namuose...

Jis kalbėjo laisvai, bet ne visai taisyklingai; kiek juntamas vokiškas akcentas neblogai derėjo su švepla ispanų *s*.

Mes jau buvom atsisėdę, ir aš pasinaudojau jo replika, kad pereičiau tiesiai prie reikalo.

– Čionai istorija gailestingesnė, – tariau aš. – Viliuosi mirti šiuose namuose, kuriuose gimiau. Čionai mano prosenelis atsivežė savo špagą, pasidarbavusią Amerikoje, čionai aš mąsčiau apie praeitį ir rašiau savo knygas. Galiu bemaž teigti, kad niekad nesu palikęs šios bibliotekos, tačiau dabar galų gale išeisiu iš čia, kad pamatyčiau kraštus, kuriais keliaudavau tik žemėlapiuose.

Ir pasistengiau šypsena sušvelninti tikėtiną gražbylystės perteklių.

– Jūs turit omeny vieną Karibų respubliką? – paklausė Cimermanas.

– Būtent. Dėl šios artimiausios kelionės aš ir turiu garbės jus priimti, – atsakiau aš.

Trinidada atnešė mums kavos. Aš tęsiau, lėtai ir ryžtingai:

– Manau, jūs jau žinote, kad ministras pavedė man perrašyti Bolivaro laiškus, atsitiktinai rastus daktaro Aveljanoso archyve, ir parašyti jiems pratarmę. Ši misija laimingu likimo lėmimu vainikuoja visą mano gyvenimo darbą, darbą, kuris vienaip ir kitaip įaugęs man į kraują.

Man palengvėjo pasakius tai, ką turėjau pasakyti. Cimermanas, regis, negirdėjo manęs; jo akys žvelgė ne į mane, bet į knygas už mano nugaros. Nežymiai linktelėjęs, jis iškilmingai tarė:

– Taip, į kraują. Jūs apsigimęs istorikas. Jūsų tauta klajojo Amerikos platybėmis ir dalyvavo didžiuose mūšiuose, o mano tauta, skendinti nežinomybėje, dar tik ruošiasi palikti getą. Istorija jums, pasak jūsų iškalbingų žodžių, įaugusi į kraują; jums gana įsiklausyti į jos slaptą balsą. O aš gi, priešingai, esu priverstas važiuoti į Sulaką, nagrinėti tekstus, galbūt netikrus. Patikėkit, daktare, aš pavydžiu jums.

Nei iššūkio, nei pašaipos nebuvo girdėti jo žodžiuose; jie tik liudijo valią, primetančią sau ateitį, tokią pat neišvengiamą kaip ir praeitis. Stiprūs buvo ne jo argumentai; galia slypėjo žmoguje, o ne dialektikoje. Pamokomu tonu Cimermanas lėtai kalbėjo toliau:

– Bolivaro (atleiskite, San Martino) atžvilgiu jūsų nuostata, garbusis metre, yra gerai žinoma. *Votre siège est fait*[10]. Aš dar neskaičiau minėtojo Bolivaro laiško, tačiau neišvengiama ar protinga manyti, jog Bolivaras parašė jį norėdamas pasiteisinti. Šiaip ar taip, šis išbūgnytas laiškas atskleis mums tai, ką galėtume vadinti „Bolivaro sritimi", o ne „San Martino sritimi". Laišką išspausdinus, teks jį vertinti, analizuoti, kritiškai sijoti ir, jei būtina, atmesti. Šiai galutinei ekspertizei nėra tinkamesnio kandidato nei jūs ir jūsų lupa. Ar skalpelis, lancetas, jei mokslinis tikslumas to reikalaus! Kartu leiskite pridurti, jog laiško leidėjo vardas nuo

šiol visad siesis su laišku. O toks ryšys jums visai nepageidautinas. Juk publika yra daltonikė.

Dabar suprantu, jog tolesnis mūsų pokalbis buvo beprasmis. Ko gero, ir tuomet tai jutau, bet nenorėdamas prieštarauti, nusitvėriau šios pastabos ir paklausiau, ar iš tiesų jis manąs, jog laiškai esą neautentiški.

– Tegu jie rašyti Bolivaro ranka ir stiliumi, – atsakė jis, – bet tai nereiškia, kad jų žodžiuose slypi tiesa. Gal Bolivaras norėjo apgauti savo adresatą, gal tiesiog apsigavo pats. Jūs, istorikas, mąstytojas, geriau negu aš žinote, jog paslaptis glūdi pačiuose mumyse, o ne žodžiuose.

Jo išpūstos banalybės mane suerzino, ir aš sausai pažymėjau, kad mus supančioje paslaptyje Gvajakilio susitikimas, kuriame San Martinas atsižadėjo savo ambicingų planų ir Amerikos likimą atidavė į Bolivaro rankas, taip pat yra tyrinėjimų verta mįslė.

– Tų versijų per akis... – atsakė Cimermanas. – Vieni spėja, kad San Martinas pateko į spąstus; kiti, tarkim, Sarmiento[11], kad jis, išėjęs europinę karo mokyklą, pasimetė žemyne, kurio niekad nesuprato, treti, daugiausia argentiniečiai, viską aiškina jo pasiaukojimu, ketvirti – nuovargiu. Esama ir tokių, kurie kalba apie slaptą kažkokios masonų ložės[12] įsakymą.

Aš pasakiau, kad šiaip ar taip būtų įdomu atkurti tikrus žodžius, kuriais persimetė Peru Protektorius ir Išvaduotojas.

Cimermanas pareiškė:

– Galbūt jie kalbėjosi pačiais paprasčiausiais žodžiais. Du žmonės susitinka akis į akį Gvajakilyje; jei vienas paėmė viršų, vadinasi, stipresnė buvo jo valia, o ne dialektiniai sofizmai. Kaip matote, aš nepamiršau savojo Šopenhauerio.

Ir šyptelėjęs pridūrė:

– *Words, Words, Words*[13]. Šekspyras, neprilygstamas žodžių meistras, juos niekino. Gvajakilyje, Buenos Airėse ar Prahoje žodžiai visada reiškia mažiau nei asmenybė.

Tą akimirką pajutau, jog su mumis kažkas vyksta ar, tiksliau

sakant, jau įvyko. Kažkaip mes tapome kiti. Sutemos smelkėsi į kambarį, bet aš nedegiau lempų. Kone spėtinai paklausiau:

– Jūs iš Prahos, daktare?

– Buvau iš Prahos, – atsakė jis.

Vengdamas pagrindinės temos, pažymėjau:

– Tikriausiai keistas miestas. Jo nepažįstu, bet pirmoji mano skaityta vokiška knyga buvo Meirinko[14] *Golemas*[15].

– Vienintelė verta paminėti Gustavo Meirinko knyga, – atsakė Cimermanas. – Kitų geriau ir nesklaidyti – prasta literatūra ir dar prastesnė teosofija. Vis dėlto keista Prahos aura gaubia šią sapnų, persiliejančių su kitais sapnais, knygą. Prahoje viskas keista arba, jei jums geriau, nieko nėra keista. Ten bet kas gali nutikti. Tas pats jausmas mane vakarais užplūsta Londone.

– Jūs kalbėjote apie valią, – prabilau aš. – Mabinogione[16] du karaliai kalvos viršūnėje žaidžia šachmatais, o slėnyje grumiasi jų kariai. Vienas iš karalių laimi partiją; bemat atšuoliuoja žygūnas ir praneša, jog antrojo karaliaus kariauna sumušta. Žmonių mūšis buvo mūšio šachmatų lentoj atspindys.

– Aha, magiškas veiksmas, – pasakė Cimermanas.

– Arba valios apraiška dviejose skirtingose plotmėse, – atsakiau aš. – Kita keltų legenda pasakoja apie dviejų garsių bardų varžybas. Vienas, pritardamas sau arfa, dainuoja nuo ryto aušros iki vakaro žaros. Jau suspindus žvaigždėms ar mėnuliui, jis perduoda arfą kitam. Šis padeda arfą į šalį ir atsistoja. Pirmasis prisipažįsta esąs nugalėtas.

– Kokia erudicija, kokia sintetinio mąstymo galia! – šūktelėjo Cimermanas.

Ir apsiraminęs pridūrė:

– Turiu pripažinti, kad visai, visiškai neišmanau bretonų sakmių. Jūs tarytum dienos šviesa aprėpiat Vakarus ir Rytus, o aš pats esu įspraustas į kartaginišką kampą, kurį dabar papildau Amerikos istorijos trupiniais. Viso labo esu sistemintojas.

Jo balse skambėjo judėjiškas ir vokiškas nuolankumas, bet aš

jaučiau, kad jam nieko nereiškia pripažinti mano pranašumą ir man pataikauti, juolab kad jo buvo viršus.

Jis paprašė manęs nesirūpinti jo kelionės formalumais. („Lygtuvėmis“ – tokį klaikų žodį jis pavartojo.) Paskui išsitraukė iš portfelio ministrui adresuotą laišką, kuriame aš išsakiau savo atsisakymo priežastis ir neginčijamus daktaro Cimermano nuopelnus, ir įspraudė man į ranką parkerį, kad pasirašyčiau. Kai jis dėjosi į portfelį laišką, spėjau pamatyti lėktuvo bilietą reisu Eseisa – Sulakas.

Išeidamas jis stabtelėjo prie Šopenhauerio tomelių ir tarė:

– Mūsų mokytojas, mūsų abiejų mokytojas laikėsi nuomonės, jog nėra atsitiktinių veiksmų. Jeigu jūs liekate šiuose namuose, vadinasi, giliai širdyje norite pasilikti. Gerbiu jūsų valią ir dėkoju.

Neprataręs nė žodžio, aš priėmiau šią paskutinę išmaldą.

Nulydėjau jį iki laukujų durų. Atsisveikindamas jis mestelėjo:

– Nuostabi kava.

Perskaitinėju šias nerišlias frazes, paskui įmesiu jas į ugnį. Taip, susitikimas buvo trumpas.

Jaučiu, jog daugiau nieko neberašysiu. *Mon siège est fait*[17].

Komentarai

[1] Gvajakilis (isp. Guayaquil) – Ekvadoro miestas, didelis jūrų uostas, įkurtas 1536 m. 1822 m. birželio 26–27 d. jame vyko slaptos S. Bolivaro ir J. San Martino derybos, po kurių San Martinas atsistatydino ir perdavė savo kariuomenę S. Bolivaro žinion. Pasitraukimo priežastys lig šiol nėra žinomos.

[2] Igerota (isp. Higuerota), Ramioji įlanka (isp. Golfo Plácido), Vakarų provincija (isp. Estado occidental) yra išgalvotos Kostagvanos respublikos pavadinimai J. Conrado romane *Nostromas* (*Nostromo,* 1904).

[3] Jósef Teodor Konrad Korzeniowski – tikroji lenkų kilmės anglų rašytojo Josepho Conrado (1857–1924) pavardė.

[4] José Avellanos – J. Conrado romano *Nostromas* personažas, apibūdinamas

kaip valstybės veikėjas, poetas, kultūringas žmogus ir *Penkiasdešimties savivalės metų istorijos* autorius.

[5] Sulakas (isp. Sulaco) – išgalvotos Kostagvanos respublikos miestas ir vakarų provincijos centras.

[6] Žr. 2 Sam 6, 2–5.

[7] Sureguliavimą, susitarimą (*pranc.*).

[8] Perkrautas (*pranc.*).

[9] Eduard Rudolf Grisebach (1845–1906) – vokiečių rašytojas, literatūros istorikas, filosofas, A. Schopenhauerio raštų leidėjas.

[10] Jūsų apgultis baigta (*pranc.*).

[11] Domingo Faustino Sarmiento (1811–1888) – argentiniečių istorikas, rašytojas ir švietėjas, Argentinos prezidentas 1868–1874 m. Savo politinėmis pažiūromis buvo unitaras, siekęs Argentinos suvienijimo ir europeizacijos. Kovodamas su politiniais priešininkais federalistais, buvo priverstas pasitraukti tremtin į Čilę. Čilės vyriausybės pavedimu lankėsi Europoje mokyklinės sistemos reformos tikslais. Paryžiuje kelissyk susitiko su San Martinu, jau pasitraukusiu iš aktyvios politinės veiklos; iš generolo lūpų jis sužinojo nemažai Gvajakilio susitikimo detalių. Vėliau šie pokalbiai tapo Sarmiento inauguracinės kalbos tema, kuomet jis tapo Prancūzijos istorijos instituto nariu 1847 m. liepos 1 d. Tos kalbos protokolą, naujai nušvietusį Gvajakilio polemiką, lygiai po šimto metų Sarmiento istorinio muziejaus archyvuose surado ir paskelbė istorikas Antonio Castro. Be to, Sarmiento buvo parašęs ciklą straipsnių, pavadinimu *Rašiniai apie San Martiną (Escritos sobre San Martín)*, į kuriuos įtraukė ir trumpą San Martino biografiją.

[12] San Martinas buvo masonų ložės *Logia Lautaro* narys.

[13] Žodžiai, žodžiai, žodžiai (*angl.*). (*Hamlet,* II, 2, 192.)

[14] Gustav Meyrink (tikr. Gustav Meyer, 1868–1932) – austrų rašytojas, okultistas, ilgą laiką gyvenęs Prahoje ir į gyvenimo pabaigą tapęs budistu. *Golemas* (*Der Golem,* 1915) yra jo labiausiai žinomas romanas.

[15] Golemas (hebr. גולם – neužbaigta, beformė masė, homunkulas; manoma, kad šis žodis kilęs iš *gelem* (גלם), „žaliava“) yra maginėmis priemonėmis sukurtas besielis automatas, robotas, dirbtinis žmogus. Romanas pagrįstas XVI a. žydų legenda apie golemą, molinį milžiną, žydų gelbėtoją. Pasak jos, garsusis Prahos rabinas Judah Loew ben Bezalel (1525?–1609) 22 hebrajų abėcėlės ir slaptųjų

Dievo vardo raidžių kombinacijomis suteikė iš molio nulipdytai milžino golemo statulai gyvybę, kad šis apsaugotų vietos žydus nuo persekiojimų ir patarnautų sinagogoje.

[16] Mabinogionas (žodžio kilmė neaiški: vieni jį kildina iš valų *mabinog* „bardų mokinys“, kiti mano, jog tai žodžio *mabinogi* „pasakos vaikams“ daugiskaita) – XIII–XIV a. užrašytų valų mitologinių sakmių rinkinys. J. L. Borgesas glaustai atpasakoja epizodą iš Mabinogiono sakmės *Ronabvi sapnas* (*The Dream of Rhonabwy*). Teisybės dėlei reikia pažymėti, jog karaliai (Artūras ir Ovenas) žaidžia senovinį keltų žaidimą *gwyddbwyll*, kurio taisyklės panašesnės į *go* žaidimą, arba *trik-trak,* o ne į šachmatus. Nors dabartinėje valų kalboje *gwyddbwyll* verčiamas kaip šachmatai, tačiau tarp šiuolaikinių šachmatų ir senovinio *gwyddbwyll* mažai kas bendro.

[17] Mano apgultis baigta (*pranc.*). Tai sparnuota prancūzų abato ir Maltos ordino istoriko René Aubert'o (1655–1735) frazė. Jos atsiradimo istorija tokia: jis ką tik buvo baigęs istorinį veikalą apie Rodo salos apgultį, kai buvo gauta naujų žinių apie tą įvykį. Abatas nepanoro ką nors keisti ir savo atsisakymą motyvavo šia fraze.

Evangelija pagal Morkų

Tai atsitiko „La Kolorada" dvare, į pietus nuo Chunino apylinkės pačioje 1928 metų kovo mėnesio pabaigoje medicinos fakulteto studentui Baltazarui Espinosai. Kol kas mes galime apibūdinti jį kaip niekuo neišsiskiriantį sostinės jaunuomenės atstovą, nebent retorikos dovana, kuri jam pelnė ne vieną premiją angliškoje Ramos Mechijos kolegijoje, ir bemaž begaliniu gerumu. Jis nemėgo ginčytis, verčiau sutikdamas, kad klysta jis, o ne pašnekovas. Nors ir domėjosi azartiniais žaidimais, tačiau pats žaidė prastai, nes nemėgo laimėti. Jo blaivus protas buvo tingokas; būdamas trisdešimt trejų metų, vis dar neturėjo diplomo, niekaip nerasdamas jį dominančio dalyko. Jo tėvas, laisvamanis, kaip visi garbingi to meto ponai, jį išauklėjo Herberto Spenserio mokslo dvasia, o motina, prieš kelionę į Montevidėją, jam liepė prisiekti, kad kiekvieną vakarą prieš miegą sukalbės „Tėve mūsų" ir persižegnos. Per daugelį metų jis nė karto nesulaužė duoto pažado. Drąsos jam netrūko: vienąkart jis greičiau abejingai nei piktai apsikumščiavo su dviem ar trim bendrakursiais, panūdusiais jį įtraukti į studentų eitynes. Širdyje linkęs susitaikyti, jis buvo tikras banalių ar ginčytinų nuomonių lobynas: jam rūpėjo ne tiek gimtinė, kiek pavojus, kad likęs pasaulis nepalaikytų mūsų laukinių kraštu; garbino Prancūziją, bet niekino prancūzus, amerikiečius laikė per nieką, bet pritarė dangoraižių statybai Buenos Airėse, tikėjo, kad lygumų gaučai yra geresni raiteliai nei kalniečiai ar aukštikalnių gyventojai. Tad pusbroliui Danieliui pasiūlius praleisti vasarą „La Kolorada" dvare, jis

iškart sutiko – ne todėl, kad jam patiko gyventi kaime, o dėl savo įgimto ir taikaus būdo, neieškodamas svarių priežasčių atsisakyti.

Pagrindinis pastatas buvo erdvus ir kiek apleistas; netoliese gyveno dvaro ūkvedžio, pavarde Gutrė, šeimyna. Ją sudarė trys žmonės: tėvas, kaip reta rambus sūnus ir neaiškios kilmės duktė. Visi buvo augaloti, drūti, prakaulūs, rudaplaukiai ir kiek indėniškų bruožų. Jie beveik nesikalbėjo tarpusavyje. Ūkvedžio žmona buvo mirusi prieš kelerius metus.

Kaime Espinosa pramoko tokių dalykų, apie kuriuos jis ničnieko neišmanė ir kurių net nenutuokė esant. Pavyzdžiui, kad prie namų reikia joti ne šuoliais, o ristele ir kad apskritai jojama tik su reikalu. Ilgainiui jis išmoko skirti net paukščių balsus.

Po kurio laiko Danieliui prireikė išvykti į sostinę baigti sandorio su gyvulių augintojais. Daugių daugiausia derybos turėjo trukti savaitę. Espinosa, kuriam kiek pabodo pusbrolio *bonnes fortunes*[1] ir nepaliaujamas dėmesys savo aprangos detalėms, nutarė verčiau likti dvare prie knygų. Dienos tvoskė karščiu, ir net naktys neleisdavo atsikvėpti. Kartą auštant jį pažadino griaustinis. Vėjas purtė kazuarinas. Espinosa išgirdo pirmuosius lietaus lašus ir padėkojo Dievui. Oras staigiai atšalo. Vakarop Rio Saladas patvino.

Kitą dieną Baltazaras Espinosa, žvelgdamas į apsemtus laukus, pagalvojo, kad metafora, pampą lyginanti su jūra, bent jau šį rytą bemaž atitinka tiesą, nors Hudsonas[2] rašė, kad jūra mums atrodo didesnė, nes ją matome nuo laivo denio, o ne nuo arklio ar priklausomai nuo žmogaus ūgio. Lietus pliaupė be perstojo; Gutrė šeimyna, svečio iš miesto padedama ar greičiau trukdoma, išgelbėjo didesniąją ūkio dalį, nors daug gyvulių nuskendo. Į dvarą vedė keturi keliai: visus užliejo vanduo. Trečią dieną prakiuro ūkvedžio trobelės stogas; Espinosa jiems pasiūlė kambarį galinėje namo pusėje, šalia įrankių pašiūrės. Šis persikėlimas juos suartino: dabar visi valgydavo erdviame valgomajame. Tiesa, pokalbis jiems nesirišo: Gutrės, nuodugniai išmanydami gyvenimą kaime, nemokėjo nieko aiškinti. Vieną vakarą Espinosa jų paklausė, ar žmonės dar

prisimena indėnų antpuolius, kai Chunine veikė komendantūra. Jie atsakė, kad taip, nors lygiai tą patį jie būtų atsakę ir į jo klausimą apie Karoliui Pirmajam įvykdytą mirties bausmę. Espinosa prisiminė savo tėvą – jis sakydavo, jog kone visas kaimo pasakas apie senovę pagimdė tik prasta žmonių atmintis ir miglotas supratimas apie chronologiją. Gaučai paprastai nežino nei savo gimimo metų, nei savo gimdytojų vardo.

Visuose namuose nebuvo ko nors skaitomo, išskyrus *La Chacra*[3] žurnalų rinkinį, veterinarijos vadovėlį, puošnų *Tabaré*[4] tomą, *Argentinos gyvulininkystės istoriją,* kelis erotinius ir detektyvinius romanus ir vieną neseniai išleistą knygą, pavadinimu *Donas Segundas Sombra.* Espinosa, norėdamas kažkuo užsiimti po neišvengiamos popietės, perskaitė porą skyrių Gutrėms – šie nemokėjo skaityti. Ūkvedys, deja, kadaise buvo gyvulių varovas ir kitų nuotykiai, deja, jo nesudomino. Jis tarė, kad šitų darbas yra lengvas, o štai jie paprastai balnodavo nešulinį arklį, jį apkraudavo viskuo, kas reikalinga ir, jei jis nebūtų buvęs varovas, niekada nebūtų pasiekęs Laguna de Gomes, Bragado, Nunjesų laukų ir Čakabuko[5] valdų. Virtuvėje kabojo gitara: bernai – dar iki įvykių, apie kuriuos čia kalbama, – susėsdavo ratu, kažkuris derindavo instrumentą, bet niekada negrodavo. Tai jie vadino „gitaros virkdymu“.

Espinosa, nusprendęs želdintis barzdą, dažnai sustodavo prieš veidrodį, kad apžvelgtų savo pasikeitusį veidą, ir šypsojosi įsivaizduodamas, kaip savo draugus Buenos Airėse jis užkamuos pasakojimu apie Salado potvynį. Keista, bet jis ilgėjosi vietų, kur niekada nebuvo ir nesiruošė būti: Kabreros gatvės kampo su pašto dėžute, mūrinių liūtų prie Chuchujaus gatvės paradinių vartų, Onsės aikštės kvartalų, parduotuvėlės su plytelėmis išklotomis grindimis, kurios net adreso nežinojo. Broliai ir tėvas tikriausiai jau išgirdo iš Danieliaus lūpų, kad potvynis – tiesiogine to žodžio prasme – jį atskyrė nuo likusio pasaulio.

Perkratęs namą, nuolatos apsuptą vandenų, jis surado Bibliją anglų kalba. Jos paskutiniai puslapiai pasakojo apie Gutrė – tokia

buvo jų tikroji pavardė – šeimos istoriją. Kilę iš Inverno, devynioliktojo amžiaus pradžioje jie, savaime suprantama, kaip samdiniai atkako į šį žemyną, ir jų kraujas susimaišė su indėnų krauju. Kronika baigėsi tūkstantis aštuoni šimtai septyniasdešimtaisiais metais: tada jie jau nemokėjo rašyti. Po kelių kartų užmiršo ir anglų kalbą; kuomet Espinosa susipažino su jais, jie vos kalbėjo ispaniškai. Dievu netikėjo, bet jų kraujyje tarsi slapta žymė liko rūstus kalvinistų fanatizmas ir pampos prietarai. Espinosa jiems prasitarė apie savo radinį, bet jie tarsi jo neišgirdo.

Sklaidydamas knygą, jis netyčiom atsivertė Evangelijos pagal Morkų pradžią. Norėdamas išlavinti vertimo įgūdžius, taip pat pažiūrėti, kaip elgsis Gutrė šeima, jis nusprendė po vakarienės jiems perskaityti kelis puslapius. Ir apstulbo, nes jie įdėmiai ir net santūriai susidomėję klausėsi. Tikriausiai auksinės viršelio raidės knygai suteikė didesnio svarumo. Tai glūdi jų kraujyje, – pagalvojo jis. Jam taip pat dingtelėjo mintis, kad žmonės daugelį metų pasakoja tik dvi istorijas: vieną – apie paklydėlį laivą, Viduržemio jūros vandenyse ieškantį išsiilgtos salos, o kitą – apie ant Golgotos nukryžiuotą Dievą. Prisiminęs retorikos pamokas Ramos Mechijoje, pasakodamas paraboles jis atsistojo.

Kitą kartą Gutrės greitai sudorojo kepsnį ir sardines, kad nesuvėlintų Evangelijos skaitymo.

Avinėlis, kurį jų duktė lepino ir puošė žydru kaspinu, susižeidė į spygliuotą vielą. Gutrės norėjo uždėti ant žaizdos voratinklį kraujavimui sustabdyti; Espinosa jį išgydė milteliais. Po gydymo rodomas dėkingumas jį pribloškė. Pirmiausia, jis nepasitikėjo Gutrėmis ir paslėpė turėtus du šimtus keturiasdešimt pesų vienoje iš savo knygų; dabar, išvykus šeimininkui, jis užėmė jo vietą ir drovėdamasis duodavo paliepimus, kuriuos šie nedelsiant įvykdydavo. Gutrė šeimyna tiesiog sekiojo jį po kambarius ir koridorių. Skaitydamas jis pastebėjo juos slapta renkant jo paliktus po valgio trupinius. Kartą jis užklupo juos pagarbiai ir trumpai kalbant apie jį. Baigęs Evangeliją pagal Morkų, jis rengėsi perskaityti likusias,

bet šeimos galva jo paprašė pakartoti skaitytąją, kad geriau ją suprastų. Jie tarsi vaikai, – pamanė Espinosa, – kuriems kartojimas mielesnis už permainas ar naujoves. Naktį susapnavęs tvaną, jis nenustebo, bet, kai jį pažadino plaktukų kaukšėjimas į arką, jis pagalvojo, kad tikriausiai buvo nugrumėjęs griaustinis. Iš tiesų beveik nuščiuvęs lietus prapliupo iš naujo. Ėmė spausti šaltis. Šeima jam papasakojo, kad audra nuplėšė įrankių pašiūrės stogą ir kad vėliau jie parodys kur, vos tik sutvirtins gegnes. Dabar jis jau nebuvo svetimas ir visi juo rūpinosi, kone lepino. Niekas negėrė kavos, bet jam patyliukais padėdavo puodelį, nepagailėję įdėti cukraus.

Antradienį vėl įsišėlo audra. Ketvirtadienio naktį jį pažadino tylus beldimas į duris – jas dėl viso pikto visada rakindavo. Jis atsikėlė ir atidarė: už durų stovėjo Gutrė duktė. Tamsoje vos įžiūrėjo ją, tačiau iš žingsnių aido suprato, kad ji basa, o vėliau lovoje – kad perėjusi visus namus atėjo pas jį nuoga. Ji neapkabino jo, nepasakė nė žodžio, tik išsitiesė šalia drebėdama. Ji pirmąkart pažino vyrą. Išeidama jo nepabučiavo. Espinosa suprato, kad nežino net jos vardo. Dėl nesuprantamos priežasties, į kurią jis nepanoro įsigilinti, jis nusprendė, kad Buenos Airėse šį epizodą nutylės.

Diena prasidėjo kaip paprastai, išskyrus tai, kad šeimos tėvas užkalbino Espinosą ir paklausė, ar Kristus turėjo mirti, kad išgelbėtų visą pasaulį. Espinosa, pats laisvamanis, bet jausdamas pareigą laikytis perskaityto teksto, atsakė:

– Taip, idant visus išgelbėtų nuo pragaro.

Tuomet Gutrė pasidomėjo:

– Kas yra pragaras?

– Vieta po žeme, kur amžiams dega ir degs sielos.

– Ir tie, kurie jį nukryžiavo, irgi išsigelbės?

– Taip, – atsakė Espinosa, nelabai išmanydamas teologiją.

Jis bijojo, kad ūkvedys pareikalaus papasakoti, kas įvyko naktį. Po pusryčių visi vėl paprašė perskaityti paskutinius skyrius.

Dieną Espinosa ilgam užsnūdo; jo negilų sapną įkyriai trikdė

kaukšintys plaktukai ir miglota nuojauta. Vakarėjant atsikėlė ir išėjo į koridorių. Tarsi garsiai mąstydamas jis tarė:

– Vanduo nuslūgo. Laukti liko nedaug.

– Laukti liko nedaug, – pakartojo Gutrė it aidas.

Jie trise ėjo jam iš paskos. Atsiklaupę ant akmeninės aslos paprašė juos palaiminti. Paskui jį išplūdo, apspjaudė ir išstūmė į kiemą. Mergina raudojo. Espinosa suprato, kas jo laukia anapus durų. Jas atidaręs, jis išvydo dangų. Sucypsėjo paukštis. Dagilis, – pagalvojo jis. Pašiūrė stovėjo be stogo: iš nuplėštų gegnių jie buvo sukalę kryžių.

Komentarai

[1] Meilės nuotykiai (*pranc.*).

[2] William Henry Hudson (1841–1922) – amerikiečių gamtininkas ir rašytojas, gimęs Buenos Airėse, vaikystę ir jaunystę praleidęs vienoje Argentinos rančoje. Apsakyme laisvai perteikiama Hudsono mintis iš knygos *Gamtininkas La Platoje* (*Naturalist in La Plata,* 1892); ji savo ruožtu yra citata iš Charleso Darwino knygos *Gamtininko kelionės aplink pasaulį „Biglio" laivu* (*Voyage of the Beagle: a Naturalist's Voyage Round the World,* 1840): „Jūroje, jei stebėtojo akis yra šešios pėdos viršum vandens paviršiaus, akiratis nuo jo nutolęs per 2,8 mylios. Panašiai ir lygumoje – kuo ji plonesnė, tuo akiratis artėja prie šitos siauros ribos; tai visiškai sugriauna didybę, kurią esi linkęs priskirti bekraštei, plynai lygumai." (Žr. Č. Darvinas. *Gamtininko kelionė aplink pasaulį,* Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, p. 123, vertė V. Kauneckas.)

[3] Ūkis (*isp.*).

[4] *Tabarė* (*Tabaré,* 1888) – Urugvajaus romantiko Juano Zorrilla de San Martín (1855–1931) poema.

[5] Romane *Donas Segundas Sombra* minimos vietovės.

Broudžio pranešimas

Pirmame Leino *Tūkstančio ir vienos nakties* vertimo tome (Londonas, 1839) – jį man gavo mano mielasis draugas Paulinas Keinsas – aptikome rankraštį, kurio vertimą į ispanų kalbą dabar pateiksiu. Išdailinta kaligrafija, – menas, kurį rašomosios mašinėlės moko mus pamiršti, – leidžia spėti, kad jis buvo parengtas tais pačiais metais. Mūsų žiniomis Leinas nepašykštėjo išsamių komentarų; paraštėse gausu papildymų, klaustukų, o kartais ir pataisymų, kurių raštas toks pat kaip ir rankraštyje, tarytum jų skaitytojui daugiau rūpėtų islamo papročiai, o ne prašmatnios Šecherezados pasakos. Apie Deividą Broudį – įmantrus jo parašas puikuojasi apačioje – man nieko nepavyko sužinoti, išskyrus tik tai, kad jis buvęs škotų misionierius iš Aberdyno, skleidęs krikščionių tikėjimą centrinėje Afrikoje, paskui Brazilijos atogrąžų miškų regionuose – ten ir pramoko portugališkai. Kada ir kur mirė, nežinau. Kiek žinau, rankraštis niekada nebuvo išspausdintas.

Versdamas ištikimai laikiausi pranešimo, parašyto blankia anglų kalba, ir praleidau tik kelias Biblijos citatas bei įdomų skirsnį apie seksualinius jahų įpročius – juos romusis presbiterionas drovėdamasis pridengė lotynų kalba. Pirmojo puslapio trūksta.

„...regione, kurį užpuldinėja beždžionžmogiai (*Apemen*), gyvena *Mlch**; juos vadinsiu jahais, idant mano skaitytojai nepamirštų jų gyvuliškos prigimties ir todėl, kad tiksliau transkribuoti bemaž

* *Ch* šiuo atveju tariama kaip žodyje *loch*.

neįmanoma, nes jų šiurkščioje kalboje nėra balsių. Gentyje, manau, ne daugiau kaip septyni šimtai žmonių, jei priskaičiuosime ir *Nr*, gyvenančius piečiau, tarp brūzgynų. Mano pateiktas skaičius yra hipotetinis, nes jahai, išskyrus karalių, karalienę ir žynius, atėjus nakčiai, miega kur pakliuvo. Pelkių drugys ir nuolatiniai beždžionžmogių antpuoliai praretino jų gretas. Tik nedaugelis turi vardus. Norėdami pašaukti kitą, mėtosi purvu. Pats mačiau, kaip jahai, norėdami pakviesti draugą, puola kniūpsti ir šliaužioja po žemę. Kūno sudėtimi jie nesiskiria nuo ***kru,*** nebent tik žemesne kakta ir bronziniu odos atspalviu, švelninančiu jos juodumą. Maitinasi vaisiais, šaknimis ir ropliais, geria šikšnosparnių pieną ir žvejoja ranka. Valgo pasislėpę ar užsimerkę, visa kita atlieka visiems matant, kaip graikų kinikai. Burtininkų ir karalių lavonieną ryja žalią, kad perimtų jų stiprybę. Juos supeikiau už tokį paprotį; jie plekštelėjo sau per burną ir pilvą, matyt, rodydami, kad mirusieji taip pat maistas, arba – tačiau tai gal pernelyg subtilu – leisdami suprasti, kad visa, ką valgome, šiaip ar taip, virsta žmogaus kūnu.

Kariaudami jie svaidosi akmenimis – jų krūvas turi prisirinkę – arba užkeikimais. Vaikšto nuogi, rengimosi ir tatuiruotės menas jiems nežinomas.

Derėtų paminėti, kad turėdami erdvią ir žolėtą plynaukštę, kur daug skaidrių šaltinių ir ūksmingų medžių, jie verčiau visu urmu rausiasi aplinkinėse pelkėse, matyt, mėgaudamiesi pusiaujo saulės karščiu ir nešvarumais. Statūs plynaukštės šlaitai kaip miesto mūrai galėtų apsaugoti nuo beždžionžmogių. Škotijos kalnynuose visi klanai pilis statėsi ant kalnagūbrio viršūnės, apie tai aš pasakiau žyniams, siūlydamas pasinaudoti mūsų pavyzdžiu, bet viskas buvo perniek. Tačiau man leido suręsti trobelę ant plokščiakalnio – ten naktimis oras gaivesnis.

Gentį valdo karalius, jo valdžia – absoliuti, bet aš įtariu, kad iš tikrųjų valdo keturi karaliaus padėjėjai žyniai, kurie patys anksčiau išrinko jį karaliumi. Kiekvienas naujagimis kruopščiai apžiūrimas; jei ant kūno aptinkamos tam tikros žymės, šios man liko paslaptis,

jis tampa jahų karaliumi. Tuomet jį išromyja (*he is gelded*), išdegi na akis, nukerta rankas ir kojas, idant pasaulio tuštybė neblaškytı jo išminties. Jis visam laikui įsikuria oloje, vadinamoje Tvirtov (*Qzr*); į ją užeiti gali tik keturi žyniai ir pora vergių, kurios jan patarnauja ir jį ištrina mėšlu. Kilus karui, žyniai išvelka jį iš olos aprodo, kad pakeltų visos genties kovinę dvasią, ir tempia ant sav pečių į patį mūšio įkarštį kaip vėliavą ar talismaną. Tuomet pa prastai jis iškart žūva nuo beždžionžmogių akmenų krušos.

Kitoje tvirtovėje gyvena karalienė, jai draudžiama matyti kara lių. Ji sutiko mane priimti, buvo besišypsanti, jauna ir daili, kiel tai leidžia jos rasė. Metalinės ir dramblio kaulo apyrankės bei dan tų karoliai puošė jos nuogumą. Ji apžiūrėjo mane, apuostė, apčiu pinėjo ir pabaigai pasisiūlė man visų savo kameriscių akivaizdoje Mano luomas (*my cloth*) ir įsitikinimai privertė mane atsisakyt tokios garbės, paprastai suteikiamos žyniams ir vergų medžioto jams, dažniausiai musulmonams – jų karavanai užsuka į karalystę Ji du ar tris kartus įdūrė man auksine adata; tokie dūriai yra kara liškojo palankumo ženklas, ir nemažai jahų badosi, dėdamiesi, jo tai karalienė jiems įdūrė. Mano išvardyti papuošalai yra atkeliav iš kitų vietų, bet jahai laiko juos gamtos dovanomis, nes paty negali sumeistrauti net paprasčiausio daikto. Genčiai mano trobe lė buvo tik medis, nors daugelis matė, kaip ją stačiau, ir patys ma padėjo. Be to, turėjau laikrodį, kamštinį šalmą, kompasą ir Bibliją jahai juos apžiūrinėjo, svėrė rankoje ir klausinėjo, iš kur tai gavau Paprastai jie čiupdavo mano medžioklinį peilį už ašmenų: tikriau siai šis ginklas jiems atrodė kitoks nei man. Nežinau, kaip jų akim atrodytų, tarkim, kėdė. Namas su keliais kambariais jiems turbū primintų labirintą, bet vargu ar jie pasiklystų, kaip katė, – ji nieka da nepasiklysta, nors namo ir negali įsivaizduoti. Visus stebin mano barzda, anuomet buvusi ryškiai ruda; jie ilgai ją glostydavo

Kančia ir džiaugsmas jiems svetimi, bet jie jaučia malonum nuo papuvusios žalios mėsos ir smirdalų. Kadangi stokoja vaiz duotės, yra žiaurūs.

Lig šiol kalbėjau apie karalių ir karalienę, dabar pereisiu prie žynių. Jau rašiau, kad jų yra keturi; šis skaičius – didžiausias genties aritmetikoje. Jie skaičiuoja pirštais: vienas, du, trys, keturi, daug; begalybė prasideda nuo nykščio. Lygiai taip, man sako, elgiasi tautelės, plėšikaujančios Buenos Airių apylinkėse. Nors keturi yra paskutinis jiems suvokiamas skaičius, su jais prekiaujantys arabai jų neapgauna, nes mainantis visos prekės dalinamos į vieno, dviejų, trijų ar keturių daiktų krūveles, jomis ir keičiamasi. Visa tai vyksta be galo ilgai, užtat neįmanoma suklysti ar apgauti. Iš visos jahų tautelės vieninteliai žyniai iš tiesų sužadino mano dėmesį. Gentainiai priskiria jiems galią panorėjus paversti skruzdėle ar vėžliu bet kurį iš jų; vienas individas, matydamas, jog netikiu, pirštu parodė į skruzdėlyną, tarytum jis būtų to įrodymas. Atminties jahai neturi ar beveik neturi; jie kalba apie leopardų puldinėjimų padarytą žalą, bet nežino, ar matė tai patys ar jų tėvai, ar regėjo tikrovėje ar sapne. Žyniai atmintį turi, bet minimalią: vakare jie prisimena tik tai, kas vyko ryte ar bent išvakarėse po pietų. Taip pat jie turi numatymo dovaną; ramiai ir tvirtai praneša, kas atsitiks po dešimties ar penkiolikos minučių. Pavyzdžiui, jie pareiškia: „Ant mano sprando nutūps musė“ arba „Tuoj išgirsime paukščio giesmę“. Šimtus kartų buvau šios keistos dovanos liudininku. Daug mąsčiau apie tai. Mes žinome, kad praeitis, dabartis ir ateitis – iki mažiausios smulkmenos – jau glūdi pranašiškoje Dievo atmintyje, Jo amžinybėje; keista tik tai, kad žmonės gali be galo toli žvelgti atgal, bet ne į priekį. Jei aš kuo tiksliausiai prisimenu škuną, atplaukusią iš Norvegijos, kai buvau vos ketverių, ar verta stebėtis, jog kažkas kitas sugeba numatyti tai, kas tuoj įvyks? Filosofiniu požiūriu atmintis ne mažiau nuostabus dalykas negu ateities numatymas. Rytdiena arčiau mūsų nei izraelitų perėjimas per Raudonąją jūrą – šį dalyką mes vis dėlto prisimename.

Genčiai užginta stebėti žvaigždes – tai žynių privilegija. Kiekvienas žynys turi mokinį, kurį nuo mažumės moko slaptųjų mokslų ir kuris tampa jo įpėdiniu. Šitaip jie visad lieka keturi – magiškas

skaičius, nes jis didžiausias iš suvokiamų šitiems žmonėms. Savaip jie supranta ir mokymą apie pragarą ir rojų. Abudu plyti po žeme. Pragare, ten šviesu ir sausa, gyvena paliegėliai, seniai, nevykėliai, beždžionžmogiai, arabai ir leopardai. Rojuje, jį vaizduojasi kaip tamsią ir pelkėtą vietą, gyvena karalius, karalienė, žyniai ir visi, kurie žemėje buvo laimingi, rūstūs ir nuožmūs. Garbina dievą, kurio vardas – Mėšlas ir kurį jie turbūt sukūrė pagal savo karaliaus paveikslą ir panašumą. Tai suluošinta, akla, sukrypusi, neribotą valdžią turinti esybė. Paprastai ji įsikūnija į skruzdėlę arba gyvatę.

Po viso to, ką pasakiau, niekas nenustebs išgirdęs, jog visą laiką gyvendamas tarp jahų aš taip ir nesugebėjau atversti nors vieną jų į tikrąjį tikėjimą. Žodžiai „Tėve mūsų" juos glumindavo, mat jie neturi tėvystės sąvokos. Jie nesupranta, kaip aktas, atliktas prieš devynis mėnesius, gali turėti ką nors bendro su vaiko gimimu; jie nepripažįsta tokio tolimo ir neįtikėtino priežastingumo. Be kita ko, visos jahų moterys be išimties prekiauja savo kūnu, bet ne visos tampa motinomis.

Jų kalba labai sudėtinga. Ji nepanaši nė į vieną man žinomą kalbą. Negaliu nieko pasakyti apie sakinio dalis, nes nėra pačių sakinių. Bet kuris vienskiemenis žodis išreiškia bendrą mintį – ją sukonkretina kontekstas ar grimasos. Pavyzdžiui, žodis *nrz* apibrėžia išsklaidymą ar dėmėtumą; jis gali reikšti žvaigždėtą dangų, leopardą, paukščių būrį, raupus, purslus, barstymo veiksmą ar padriką bėgimą pralaimėjus. Priešingai, žodis *hrl* nurodo suglaudimą ar sūdrumą; jis gali reikšti gentį, kamieną, akmenį, akmenų krūvą, akmenų rinkimą, keturių žynių sueigą, sueitį ir selvą. Šį žodį tariant kitaip ar su kitomis grimasomis, jis gali įgauti priešingą prasmę. Pernelyg nesistebėkime: juk mūsų kalboje veiksmažodis *to cleave* taip pat reiškia skelti ar prilipti. Žodžiu, jų kalboje nėra sakinių ar net frazių nuotrupų.

Gebėjimas abstrakčiai mąstyti – jį liudija tokia kalba – perša mintį, kad jahai, nors ir laukiniai, yra ne pirmykštė, o išsigimusi tauta. Šią spėlionę patvirtina uolų piešiniai plynaukštės viršukalnėje ir kiti rašmenys, panašūs į mūsų protėvių runas ir jau nesuvo-

kiami genčiai, tarytum jahai būtų visiškai pamiršę rašytinę kalbą ir vartotų vien šnekamąją.

Genties pramogos yra dresuotų katinų pjautynės ir mirties bausmės. Bet kuris gali būti apkaltintas pasikėsinimu į karalienės garbę ar viešu valgymu kitiems matant. Niekas neklauso nei liudininkų, nei kaltinamojo: pats karalius paskelbia mirties nuosprendį. Pasmerktasis baisiausiai kankinamas, – apie tai verčiau nutylėsiu, – paskui užmušamas akmenimis. Karalienė turi teisę mesti akmenį pirmoji ir paskutinė, tik dažnai to jau nebereikia. Minia liaupsina jos vikrumą ir kūno grožybes ir įsišėlusi mėto jai rožes ir dvėsenos gabalus. Karalienė tik šypsosi ir tyli.

Kita genties tradicija yra poetai. Būna, kad žmogus greta sudeda šešis ar septynis žodžius, paprastai mįslingus, ir nepajėgdamas susitvardyti, ima juos šūkalioti, įžengęs į rato, kurį sudaro aplink susėdę žyniai ir gentainiai, vidurį. Jei poema nieko nesujaudina, nieko ir neįvyksta, bet jei poeto žodžiai paliečia jų jautrią vietą, visi tylėdami pasitraukia nuo jo, apimti švento drebulio (***under a holy dread***). Visi jaučia, kad jį pagavo dvasia, ir daugiau niekas nekalba su juo ir nepažvelgia į jį, net jo motina. Nuo šiol jis jau nebe žmogus, o dievas, ir bet kas gali jį užmušti. Poetas, jei gali, gelbstisi lakiuose Šiaurės smėlynuose.

Esu pasakojęs, kaip aš atsidūriau jahų valdose. Skaitytojas turbūt prisimena, kad mane apsupo, tada iššoviau į orą, ir šūvio aidą jie palaikė stebuklingo griaustinio grumėjimu. Kad jų klaida nepaaiškėtų, visad vaikščiojau beginklis. Vieną rytmetį, auštant mus užpuolė beždžionžmogiai; nešinas šautuvu, nusileidau šlaitu ir nušoviau du iš šitų gyvulių. Kiti išsigandę pabėgo. Kulkos, kaip žinote, nematomos. Pirmąkart gyvenime girdėjau mane garbinant. Regis, tada mane priėmė karalienė. Bet jahų atmintis trumpa, ir tą patį vakarą aš pasišalinau. Mano klajonės po selvą niekuo neįdomios. Galiausiai užtikau juodaodžių gyvenvietę, jie mokėjo arti, sėti ir melstis, su jais susikalbėjau portugališkai. Misionierius iš romaniškų kraštų, tėvas Fernandesas, priglaudė mane savo trobelėje ir rūpinosi

manimi tol, kol vėl galėjau tęsti varginančią kelionę. Iš pradžių bjaurėjausi matydamas, kaip jis nesislėpdamas išsižioja ir kiša į burną maistą. Ranka prisidengdavau akis ar nusukdavau jas į šoną, bet po kelių dienų pripratau. Mielai prisimenu mūsų teologinius disputus. Tiesa, man nepavyko jo sugrąžinti į tikrąjį Jėzaus tikėjimą.

Dabar rašau Glazge. Aš papasakojau apie savo gyvenimą tarp jahų, bet niekaip negaliu perteikti svarbiausio: pagarbios baimės, kuri manęs vis nepalieka ir persekioja net sapnuose. O gatvėje man rodosi, jog jie vis dar supa mane. Aš gerai suprantu, kad jahai yra barbariška tauta, galbūt pati barbariškiausia iš visų, tačiau būtų neteisinga praleisti kelis juos išteisinančius dalykus. Jie turi institucijas, yra valdomi karaliaus, kalba bendrybėmis grindžiama kalba, kaip judėjai ir graikai, tiki dieviškuoju poezijos pradu ir nujaučia, jog siela išlieka po kūno mirties. Tiki bausmių ir atlygių tiesa. Žodžiu, jie atstovauja kultūrai, kaip ir mes, nors ir esame gerokai nuodėmingi. Nesigailiu kovojęs jų gretose prieš beždžionžmogius. Privalome juos išgelbėti. Tikiuosi, kad Jo Didenybės vyriausybė teiksis atsižvelgti į šiame pranešime pateiktą pasiūlymą.“

SMĖLIO KNYGA

(1975)

Kitas

Tai nutiko 1969 metų vasario mėnesį Bostono šiaurėje, Kembridže[1]. Įvykį užrašiau neiškart, nes iš pradžių troškau jį pamiršti, kad neišprotėčiau. Dabar, 1972 metais, manau, kad jeigu jį užrašysiu, tai kiti, o ilgainiui turbūt ir aš, perskaitys jį kaip apsakymą.

Žinau, kad įvykis buvo bemaž nepakenčiamas, – kol tęsėsi, ir dar gerokai vėliau, ilgomis nemigos naktimis. Tačiau tai toli gražu nereiškia, kad jį atkurdamas sujaudinsiu skaitytoją.

Buvo dešimta valanda ryto. Aš sėdėjau ant suolelio palei Čarlzo upę. Po dešinei, maždaug už puskilometrio dunksojo aukštas statinys, kurio pavadinimo aš lig šiol nežinau. Pilkas vanduo plukdė dideles ledo lytis. Upė neišvengiamai įteigė man mintį apie laiko tėkmę. Apie archajinę Heraklito ištarą. Jaučiausi išsimiegojęs; vakarykštė paskaita, regis, sudomino studentus. Aplinkui – nė gyvos dvasios.

Staiga man pasivaideno (pasak psichologų, tai atsitinka nuvargus), kad sykį jau esu išgyvenęs šią akimirką. Kažkas prisėdo ant kito suolelio krašto. Aš mieliau būčiau pasilikęs sau vienas, bet nesikėliau nenorėdamas pasirodyti nemandagus. Nepažįstamasis ėmė švilpauti. Ir tuomet aš patyriau sukrėtimą, pirmąjį iš daugelio kitų to ryto sukrėtimų. Jis švilpavo ar mėgino išsvilpauti (niekad nemokėjau pagauti melodijos) Eliaso Reguleso *Lūšnelę*. Melodija nukėlė mane į seniai pradingusį patijų ir priminė Alvarą Melianą Lafinurą, mirusį prieš daugelį metų. Paskui išgirdau dainos žodžius – pirmosios decimos žodžius. Tai nebuvo

Alvaro balsas, tačiau norėjo atrodyti panašus į Alvaro balsą. Su siaubu jį atpažinau.

Aš prisislinkau prie nepažįstamojo ir paklausiau:

– Pone, jūs argentinietis ar urugvajietis?

– Argentinietis, tačiau nuo 1914 metų gyvenu Ženevoje, – atsakė šis.

Ilgai tylėjome. Paskui aš pasiteiravau:

– Malanju gatvė, numeris aštuoniolika, priešais stačiatikių cerkvę?

Jis pasakė taip.

– Tuomet, – ryžtingai tariau aš, – jūs vadinatės Chorchė Luisas Borchesas. Aš taip pat esu Chorchė Luisas Borchesas. Dabar 1969 metai, mes – Kembridže.

– Ne, – atsakė jis mano balsu, tik jau tolimu.

Ir kiek patylėjęs pridūrė:

– Aš esu Ženevoje, sėdžiu ant suoliuko už kelių žingsnių nuo Ronos. Keista, kad mes panašūs, tačiau jūs gerokai vyresnis ir jau žilas.

Aš ėmiau kalbėti:

– Galiu įrodyti, kad nemeluoju. Papasakosiu tau šį tą, ko svetimas negali žinoti. Mūsų namuose yra sidabrinis matės indas su gyvatės formos kojele, jį iš Peru atsivežė mūsų prosenelis. Dar yra sidabrinis praustuvas, užkabintas už balno gugos. Tavo kambario spintoje stovi dvi knygų lentynos, tarp kurių – trys Leino versti *Tūkstančio ir vienos nakties* tomeliai su plieno raižiniais ir smulkaus šrifto komentarais kiekvieno skyrelio pabaigoje, Quicherat[2] lotynų kalbos žodynas, Tacito *Germanija* lotynų kalba ir su Gordono[3] anglišku vertimu, Garnier leidyklos *Don Kichotas,* Riveros Indartės[4] *Kruvinosios plokštės* su autoriaus dedikacija, Karlailo *Sartor Resartus,* Amielio[5] biografija ir, užslėpta už kitų nugarėlių, knyga minkštu viršeliu apie seksualinius Balkanų tautų papročius. Taipogi nepamiršau ir vakarinio apsilankymo antrajame namo Diubūro aikštės[6] aukšte.

– Diufūro, – pataisė jis.

– Taip, žinoma, Diufūro. – Gana?

– Ne, – atšovė jis. – Tai nieko neįrodo. Jeigu aš sapnuoju, tai

natūralu, kad jūs žinot viską, ką žinau aš. Tad visas jūsų išsamus katalogas eina perniek.

Jo pastaba buvo teisinga. Aš atsakiau:

– Jei šis rytas ir mūsų susitikimas tėra sapnas, tegu kiekvienas iš mudviejų galvoja, jog sapnuotojas – jis. Gal mes liausimės sapnavę, o gal – ne. Šiaip ar taip, mes esame akivaizdžiai priversti susitaikyti su sapnu, kaip susitaikome su pasauliu, su tuo, jog esame gimę, matome ir kvėpuojame.

– O jei sapnas tęsis? – sunerimo jis.

Kad jį nuraminčiau ir apsiraminčiau pats, apsimečiau esąs užtikrintas dėl savęs, nors, tiesą pasakius, to nejaučiau. Ir tariau:

– Mano sapnas tęsias jau septyniasdešimt metų. Galų gale kiekvienas prisimindamas susiduria su pačiu savimi. Tas pats dabar atsitiko ir mums, tik mes esame dviese. Nori, papasakosiu tau kai ką iš savo praeities, kuri yra tavęs laukianti ateitis?

Jis tylomis sutiko. Kiek sumišęs, ėmiau pasakoti:

– Mama yra sveika gyva savo namuose Buenos Airėse, ant Čarkaso ir Maipu gatvių kampo, tačiau tėvas jau trisdešimt metų kaip miręs[7]. Neišlaikė širdis. Galop vieną jo kūno pusę suparalyžiavo; nelanksti kairė gulėjo ant dešinės ir atrodė lyg vaiko rankutė uždėta ant milžino rankos. Nekantravo laukdamas mirties, bet nesiskundė. Senelė mirė ten pat. Kelios dienos prie mirtį ji sukvietė mus visus ir tarė: „Aš tik sena moteris, kuri miršta labai labai lėtai. Nerypaukit dėl šitokio paprasto dalyko". Tavo sesuo Nora[8] ištekėjus, augina du sūnus. Beje, kaip ten laikosi šeimyniškiai?

– Gerai. Tėvas vis šaiposi iš religijos. Vakar vakare pasakė, kad Jėzus yra tarsi mūsų gaučai, nenorintys įsipareigoti, todėl ir kalbėjo palyginimais.

Valandėlę padvejojęs, jis paklausė:

– O kaip jūs?

– Tiksliai nežinau, kiek parašysi knygų, bet jų vis tiek bus per daug. Kursi eiles – jos tau suteiks malonumo – ir fantastinius apsakymus. Skaitysi paskaitas, kaip tavo tėvas ir kiti iš mūsų giminės.

Apsidžiaugiau, kad jis nieko neklausinėjo apie laimingą ar nelaimingą knygų likimą. Pakeitęs toną, tęsiau:

– O dėl istorijos... Kilo dar vienas karas, bemaž su tais pačiais dalyviais. Prancūzija greit kapituliavo; Anglija ir Amerika kovojo su vokiečių diktatorium, pavarde Hitleris – tą patį besikartojantį Vaterlo mūšį. 1946 metais Buenos Airėse apsireiškė dar vienas Rosasas, gan panašus į pirmtaką[9]. Po devynerių metų mus nuo jo išgelbėjo Kordobos provincija, kaip nuo ankstesnio – Entre Rijus. O dabar viskas einasi nekaip. Rusija pamažu užvaldo pasaulį, Amerika, supančiota demokratinių prietarų, nesiryžta tapti imperija. Mūsų šalis kasdien vis labiau provincialėja. Provincialėja ir išpuiksta, tarsi nieko nematytų aplink. Nenustebsiu, jei vietoj lotynų tuoj pradės mokyti gvaranių.

Čia pastebėjau, kad jis manęs beveik nesiklauso. Jis pašiurpo nuo įprastos baimės prieš tai, kas neįmanoma, tačiau virto tikrove. Mane, niekad neturėjusį vaikų, užplūdo meilė šitam vargšam vaikiui, artimesniam už sūnų, mano kūną ir kraują. Mačiau, kad rankose jis spaudžia knygą. Paklausiau, kaip ji vadinasi.

– Fiodoro Dostojevskio *Apsėstieji,* tiksliau *Demonai,* – su tuštybės gaidele atsakė jis.

– Pavardė man girdėta. Ir kaip jis tau?

Dar prieš jo atsakymą supratau, kad klausimas skamba šventvagiškai.

– Rusų meistras, – atkirto jis, – kaip niekas kitas atskleidė rusų sielos gelmes.

Šis retorinis pavyzdys man paliudijo, jog jis jau apsiraminęs.

Paklausiau, kokių jis dar šito meistro kūrinių yra skaitęs.

Jis išvardino du ar tris, tarp jų – *Antrininką.*

Paklausiau jo, ar skaitydamas jis mato Dostojevskio veikėjus taip aiškiai, kaip ir Džozefo Konrado ir ar nesirengia perskaityti visą rusų rašytojo kūrybą.

– Tiesą pasakius, ne, – atsakė jis nustebęs.

Paklausiau, ką jis dabar rašąs. Jis pasakė, jog baiginėja eilėraščių rinkinį, kuris vadinsiąs *Raudonieji himnai*. Arba *Raudonieji ritmai*[10].

– Kodėl gi ne? – pratariau aš. – Turi visai neblogų pirmtakų: Rubeno Darijo[11] žydrąsias eiles ir pilkąją Verleno dainelę[12].

Nekreipdamas dėmesio į mano žodžius, jis paaiškino, kad savo knygoje apdainuosiąs žmonijos brolybę ir kad nūdienos poetas negalįs nusigręžti nuo savo epochos.

Aš susimąsčiau, o vėliau paklausiau, ar jis tikrai jaučiasi esąs visų žmonių brolis. Pavyzdžiui, visų ritualinių paslaugų darbuotojų, visų laiškininkų, visų narų, visų benamių, nakvojančių ant šaligatvių palei namus su lyginiais numeriais, visų bebalsių ir t. t. brolis. Jis atsakė, kad jo knyga skirta nuskriaustųjų ir pažemintųjų masėms.

– Tavo nuskriaustųjų ir pažemintųjų masės, – nesusilaikiau aš, – tėra abstrakcija. Jeigu kas ir egzistuoja, tai tik individai. *Vakarykštis žmogus jau nėra šiandieninis žmogus,* – mokė vienas graikas. Ko gero, mudu abudu, sėdintys ant suolelio Ženevoje ar Kembridže, esame gyvas to įrodymas.

Išskyrus keletą rūsčių Istorijos puslapių, atmintini dalykai išsiverčia be įsimintinų frazių. Mirštantysis stengiasi prisiminti vaikystėje probėgšmais matytą vaizdą, kareiviai prieš mūšį šneka niekus arba apšneka seržantą. Mūsų susitikimas buvo ypatingas ir, atvirai sakant, mes nebuvome tam pasiruošę. Nelaimė, mes prakalbome apie literatūrą ir bijau, jog prikalbėjau tokių dalykų, kuriuos paprastai sakau tik žurnalistams. Mano *alter ego* tikėjo naujų metaforų išradimu ar atradimu, aš – tik tomis, kurios atitinka vidinę ir akivaizdžią giminystę ir kurias pripažįsta mūsų vaizduotė. Senatvė ir saulėlydis, sapnas ir gyvenimas, laiko ir vandens tėkmė. Išsakiau jam šitą nuomonę, ją po kelių metų išdėsčiau ir knygoje.

Jis veik manęs nesiklausė. Staiga jis tarė:

– Jeigu jūs – tai aš, kaip paaiškinsit, kad užmiršot savo susitikimą su senyvu ponu, 1918 metais jums teigusiu, kad jis – irgi Borchesas?

Apie šį prieštaravimą nebuvau pagalvojęs. Ir nelabai tvirtai atsakiau:

– Gal įvykis buvo toks sukrečiantis, kad pasistengiau jį pamiršti?

Tuomet jis nedrąsiai paklausė:

– O atmintimi jūs nesiskundžiat?

Supratau, jog nė dvidešimties nesulaukusiam jaunuoliui bet kuris septyniasdešimtmetis ar vyresnis yra bemaž velionis. Ir atsakiau:

– Ji primena užmarštį, tačiau vis dar išsaugo tai, kas jon įstringa. Mokausi anglosaksų kalbos ir tikrai nesu paskutinis mokinys klasėje.

Mūsų pokalbis užtruko gana ilgai, tad jau negalėjo būti sapnas.

Man toptelėjo išganinga mintis.

– Galiu tau bemat įrodyti, – pasakiau jam, – kad nesu tavo sapnas. Gerai paklausyk šito eilėraščio – aš jį pamenu, o tu jo niekur nesi skaitęs.

Lėtai padeklamavau žymiąją eilutę:

L'hydre-univers tordant son corps écaillé d'astres.[13]

Pajutau jo baikščią nuostabą. Jis pusbalsiu pakartojo ją, mėgaudamasis kiekvienu žėrinčiu žodžiu.

– Tai tiesa, – sumurmėjo jis. – Nieko panašaus aš negalėčiau parašyti.

Hugo mus suartino.

Prieš tai, kiek pamenu, jis su įkarščiu deklamavo trumpą Volto Vitmeno eilėraštį, kuriame šis prisimena kartu su draugu prie jūros praleistą naktį, kuomet iš tiesų jautėsi laimingas.

– Jei Vitmenas apdainavo tą naktį, – pabrėžiau aš, – vadinasi, jos ilgėjosi, tačiau jos niekad nebuvo. Poema mus įtikina, jei nujaučiame joje slypintį troškimą, o ne įvykio ataskaitą.

Netekęs amo, jis žiūrėjo į mane.

– Jūs jo nepažįstat, – galų gale sušuko jis. – Vitmenas nemoka meluoti.

Neveltui mus skyrė pusė amžiaus. Mes kalbėjomės kaip visokius autorius skaitę ir nevienodo skonio žmonės, ir aš suvokiau, jog mums nelemta suprasti vienas kitą. Mes buvom pernelyg

skirtingi, pernelyg panašūs. Mes neklydome dėl vienas kito, todėl mūsų dialogas buvo sunkus. Kiekvienas iš mūsų karikatūriškai atkartojo kitą. Užsitęsusi padėtis darėsi nenormali. Buvo beprasmiška patarinėti ar ginčytis: ilgainiui jis nenumaldomai turėjo tapti tuo, kuo dabar esu.

Staiga prisiminiau vieną Kolridžo išmonę. Kažkas susapnuoja pabuvojęs rojuje, o kaip įrodymą gauna gėlelę. Jis pabunda laikydamas gėlelę rankoje.

Man atėjo į galvą analogiška fantazija.

– Klausyk, – tariau aš – turi grynųjų?

– Taip; – atsakė jis. – Apie dvidešimt frankų. Šįvakar pakviečiau vakarienės Simoną Žiklinskį[14] į „Crocodile"[15].

– Perduok jam, kad jis versis gydytojo praktika Karuže ir padarys daug gero... O dabar duok man vieną monetą.

Jis išsitraukė tris sidabrinius ir kelis variokus. Ir nieko nesuprasdamas ištiesė man vieną sidabrinį.

O aš jam daviau kelis neprotingai vienodo dydžio, bet skirtingo nominalo amerikiečių banknotus. Jis godžiai įsistebeilijo į juos.

– Negali būti, – išsprūdo jam, – čia matyti data – 1964 metai.

(Po kelių mėnesių kažkas man pasakė, jog banknotuose datos nenurodomos.)

– Tai stebuklas, – nusprendė jis, – o stebuklai – gąsdina. Tie, kurie matė Lozoriaus prisikėlimą, tikriausiai suakmenėjo iš siaubo.

Mes niekada nesikeičiame, pagalvojau. Vis tokios pačios knyginės aliuzijos.

Jis suplėšė banknotą, o man paliko monetą.

Galvojau įmesti ją upėn. Upėje dingstančio sidabrinio nubrėžtas lankas mano istorijai būtų suteikęs vaizdingą detalę, tačiau likimas lėmė kitaip.

Atsakiau, jog dusyk pasikartojęs antgamtiškas reiškinys nebekelia baimės. Pasiūliau jam susitikti kitą dieną, ant to paties suolelio, esančio dviejuose skirtinguose laikuose ir vietose.

Jis tuoj pat sutiko ir, nepažvelgęs į laikrodį, pasakė, kad jau vėlu.

Abudu melavome ir kiekvienas iš mūsų žinojo, kad pašnekovas meluoja. Aš jam pasakiau, kad manęs jau pasigedo ir ieško.

– Ieško? – nustebo jis.

– Taip. Mano metų būsi jau beveik visiškai aklas. Skirsi tik geltoną spalvą ir tamsą nuo šviesos. Nepergyvenk. Progresuojantis aklumas nėra tragedija. Jis panašus į lėtai tirštėjančią vakaro prieblandą.

Mes atsisveikinome nepaspaudę vienas kitam rankų. Kitą dieną aš nenuėjau. Kitas tikriausiai irgi.

Aš daug mąsčiau apie šį susitikimą, nors niekam apie jį nepasakojau. Tikiuosi, kad įminiau jo mįslę. Susitikimas buvo tikras, tačiau kitas kalbėjosi su manim sapne ir todėl galėjo mane užmiršti; o aš kalbėjausi su juo būdraudamas, ir prisiminimas lig šiol kankina mane.

Kitas susapnavo mane, tačiau, tiesą pasakius, sapnavo ne mane. Dabar suprantu, kad jam sapnavosi neįmanoma data ant dolerio.

Komentarai

[1] Kembridžas – čia turimas omenyje JAV Masačusetso valstijos miestas, kuriame veikia garsiosios JAV aukštosios mokyklos – Harvardo universitetas ir Masačusetso technologijos universitetas. Harvardo universitete 1969 m. J. L. Borgesas skaitė paskaitų ciklą.

[2] Louis Quicherat (1799–1884) – prancūzų kalbininkas, leksikografas, išgarsėjęs *Lotynų-prancūzų kalbų žodynu* (*Dictionnaire latin-français,* 1834).

[3] Thomas Gordon (?–1750) – anglų teisininkas, žurnalistas ir vertėjas.

[4] José Rivera Indarte (1810–1845) – argentiniečių žurnalistas. Iš pradžių buvęs diktatoriaus J. M. de Rosaso šalininkas, vėliau ėmė jį negailestingai kritikuoti. *Kraujo plokštės* (*Tablas de sangre*) yra kruvino Rosaso režimo aukų sąrašas, kuriuo baigiasi Indarte's veikalas *Rosas ir jo priešininkai* (*Rosas y sus opositores,* 1843).

[5] Henri Frédéric Amiel (1821–1881) – šveicarų rašytojas. Išgarsėjo po mir-

ties, kai buvo išleistas jo milžiniškos apimties *Asmeninis dienoraštis* (*Journal intime,* 1883), patraukęs skaitytojų dėmesį nuodugnia savistaba ir savianalize.

[6] Užuomina į vieną mįslingiausių J. L. Borgeso įvykių gyvenime. Turimas omenyje viešnamis Ženevos Burg diu Fūro (Bourg-du-Four) aikštėje arba generolo Diufūro (Général-Dufour) gatvėje. (J. L. Borgesas galėjo supainioti šiuos panašiai skambančius pavadinimus.) J. L. Borgesui sulaukus septyniolikos metų, jo tėvas nusprendė, kad sūnui būtų pats laikas pasisemti seksualinės patirties ir organizavo apsilankymą pas prostitutę. Patirtis, susijusi su drovumu, gėda ir įtarimais, kad tėvas nuolatinis jos klientas, J. L. Borgesui buvo trauminė. Apie šį epizodą jis prasitarė tik senatvėje ir tik keliems artimiausiems draugams.

[7] J. L. Borgeso tėvas mirė 1938 m.

[8] Nora Borges (1901–1998) – J. L. Borgeso sesuo, dailininkė.

[9] Turimas omeny generolas Jorge Domingo Perón (1895–1974), 1946 m. tapęs Argentinos prezidentu. J. L. Borgesas jo nekentė.

[10] *Raudonosios psalmės* (*Los salmos rojos*) arba *Raudonieji ritmai* (*Los ritmos rojos*) – J. L. Borgeso jaunystės eilėraščių rinkinys, kurį jis vėliau, taip ir neišleidęs, sunaikino.

[11] Rubén Darío (1867–1916) – Nikaragvos poetas. Lotynų Amerikos modernizmo pradininkas ir vadovas. Minėdamas Darío „žydrąsias eiles“, J. L. Borgesas turi omenyje jo pirmąjį eilėraščių rinkinį *Žydrynė* (*Azul,* 1888).

[12] Užuomina į P. Verlaine'o programinį eilėraštį *Poezijos menas* (*Art poétique,* 1874). Gris prancūzų kalba reiškia ne tik pilkas, bet ir įkaušęs, įgėręs, tad *chanson grise* galima versti kaip „įkaušusią dainelę“.

[13] Hidra-visata, išrietusi žvaigždėm žvynuotą kūną (*pranc.*). Tai citata iš Victoro Hugo (1802–1885) eilėraščio *Kas bylota šešėlio lūpomis* (*Ce qui dit la bouche d'ombre*) rinkinyje *Susimąstymai* (*Les Contemplations,* 1856).

[14] Simón Jichlinski (1902–?) – J. L. Borgeso bendraklasis ir draugas Ženevoje, vėliau tapęs gydytoju; jo sūnus gydė kepenų vėžiu sirgusį rašytoją paskutinėmis gyvenimo dienomis.

[15] Krokodilą (*pranc.*).

Ulrika[1]

Hann tekr sverthit Gramr ok leggr i
methal theira bert.[2]
VÖLSUNGA SAGA, 27

Pasakodamas šią istoriją laikysiuosi tikrovės arba bent savo asmeninių prisiminimų apie tikrovę, o tai yra tas pat. Įvykiai visai neseni, tačiau literatūroje įprasta įterpti smulkias detales ir užaštrinti akcentus. Noriu papasakoti apie savo susitikimą su Ulrika (nežinau ir, matyt, niekad nesužinosiu jos pavardės) Jorko mieste. Visa tai truko vieną naktį ir vieną rytą.

Kuo lengviausiai galėčiau išgalvoti, kad pirmąsyk ją pamačiau prie Jorko katedros „Penkių seserų"[3], žmonių atvaizdais nesuteptų vitražų, kurių pasigailėjo Kromvelio ikonoklastai, tačiau iš tikrųjų mes susitikome „Northern Inn"[4] salikėje, už miesto sienų. Žmonių buvo mažai, ji sėdėjo nugara į mane. Vienas vyras pasiūlė jai išgerti, ji atsisakė.

– Esu feministė, – tarė ji. – Nenoriu mėgdžioti vyrų. Jų tabakas ir alkoholis man atgrasūs.

Frazė liudijo sąmojį, ir aš supratau, kad ji tariama ne pirmą sykį. Paskui sužinojau, kad ši mintis nėra jai būdinga, tačiau mūsų žodžiai dažnai būna į mus nepanašūs.

Ji papasakojo, kad pavėlavo į čionykštį muziejų, tačiau ją įleido sužinoję, kad ji – norvegė.

Vienas iš dalyvaujančiųjų pasakė:

– Norvegai nesyk lankėsi Jorke.

– Teisingai, – sutiko ji. – Anglija buvo mūsų, bet mes ją praradome, jei apskritai žmogus gali ką nors turėti arba prarasti.

Ir tuomet aš ją pamačiau. Viljamas Bleikas kažkur rašo apie švel-

niasidabres ar nuožmiaaukses mergeles[5], bet Ulrika pati buvo auksas ir švelnumas. Liekna ir aukšta, aštrių veido bruožų ir pilkšvų akių. Tačiau man įstrigo ne tiek jos veidas, kiek ramios paslapties išraiška. Santūri šypsena, regis, ją dar labiau tolino nuo aplinkinių. Vilkėjo juodus drabužius; tai retenybė šiaurėje, kur margumynais mėginama pagyvinti blankią aplinką. Kalbėjo švaria, taisyklinga anglų kalba, kiek pabrėždama *r*. Aš nesu labai atidus, šias detales įsiminiau palengva.

Mus supažindino. Pasakiau, jog dėstau Bogotos Andų universitete ir paaiškinau, kad esu kolumbietis.

Ji mąsliai paklausė :

– O kas yra būti kolumbiečiu?

– Nežinau, – atsakiau aš. – Tikėjimo aktas.

– Kaip ir būti norvege, – pritarė ji.

Apie ką dar kalbėjomės tą naktį, nepamenu. Rytojaus dieną aš anksti nusileidau į valgomąjį. Pro langus mačiau, jog naktį pasnigo; tyrlaukiai dūlavo ryto šviesoje. Mes buvome vieni. Ulrika pakvietė mane už savo stalo. Pasakė man, kad jai patinka vaikštinėti vienai.

Prisiminiau Šopenhauerio pokštą ir atsakiau:

– Man irgi. Galim pasivaikščioti dviese[6].

Išėję mes patraukėme per šviežią sniegą. Aplinkui nebuvo nė gyvos dvasios. Pasiūliau jai nueiti kelias mylias paupiu iki Torgeito. Jau žinojau, kad myliu Ulriką, ir nenorėjau nieko kito matyti šalia savęs.

Staiga tolumoj pasigirdo vilko staugsmas. Niekada nebuvau girdėjęs staugiant vilką, bet supratau, jog tai vilkas. Ulrika nė nevirptelėjo.

Kiek vėliau ji prabilo lyg mąstydama balsu:

– Keli sudilę kardai, kuriuos vakar mačiau Jorko katedroje, mane sukrėtė labiau negu didžiuliai laivai Oslo muziejuje.

Mūsų keliai trumpam skyrėsi: tą patį vakarą Ulrika turėjo vykti į Londoną, aš – į Edinburgą.

– Oksfordo gatvėje, – pasakė ji man, – aš atseksiu De Kvinsio kelią, kai jis ieškojo savo Anos, pranykusios Londono minioj[7].

– De Kvinsis, – atsakiau aš, – liovėsi jos ieškojęs. O aš jos visąlaik tebeieškau.

– Ko gero, – atsakė ji pusbalsiu, – šįsyk suradai.

Supratau, jog išsipildė neįtikėtinas dalykas, ir pabučiavau jos lūpas ir akis. Ji švelniai atstūmė mane, paskui tarė:

– Aš būsiu tavo Torgeite. O kol kas prašau – neliesk manęs. Taip bus geriau.

Meilės pažadas senyvam viengungiui – nelaukta dovana. Stebuklo teikėja turi teisę diktuoti sąlygas. Prisiminiau savo jaunystę Popajane[8] ir merginą iš Teksaso, šviesiaplaukę ir liauną kaip Ulriką, tačiau nepriėmusią mano meilės.

Aš nepadariau klaidos: neklausiau, ar ji mane myli. Supratau, jog esu ne pirmas ir būsiu ne paskutinis. Šis nuotykis, turbūt lemiamas man, jai, ryžtingai ir nuostabiai Ibseno mokinei, tebuvo vienas iš daugelio.

Mes žygiavome susikibę už rankų.

– Visai tai panašu į sapną, – pasakiau aš, – o aš niekad nesapnuoju.

– Kaip tas karalius, – atsiliepė Ulrika, – niekad nesapnavęs, kol burtininkas neužmigdė jo kiaulidėj.

Paskui pridūrė:

– Paklausyk. Tuoj pragys paukštis.

Po akimirkos pasigirdo giesmė.

– Šiuose kraštuose – tariau aš, – tikima, jog mirštantieji gali pranašauti.

– O aš greit ir mirsiu, – atsakė ji.

Priblokštas pažvelgiau į ją.

– Eikim tiesiai pro mišką, – raginau ją aš. – Greičiau pateksime į Torgeitą.

– Miške pavojinga, – atsakė ji.

Patraukėme tyrlaukiais.

– O kad ši akimirka truktų visą amžinybę, – sušnibždėjau aš.

– Amžinybė – žodis, užgintas žmonėms, – pabrėžė Ulrika ir patosui sušvelninti paprašė manęs pakartoti savo vardą – jo ji gerai nenugirdo.

– Chavjeras Otalora, – ištariau aš.

Ji pabandė pakartoti, bet jai nepavyko. Man taip pat, kai pamėginau ištarti Ulrikke.

– Vadinsiu tave Sigurdu, – tarė ji nusišypsojusi.

– Jeigu aš Sigurdas, – atsakiau aš, – tai tu – Brunhilda.

Ji sulėtino žingsnį.

– Žinai tą sagą? – paklausiau jos.

– Žinoma, – atsakė ji. – Tragiška istorija, kurią germanai sudarkė savo pavėluotais *Nibelungais.*

Nepanorau ginčytis ir tariau jai:

– Brunhilda, tu eini lyg norėtum, kad guolyje tarp mūsų gulėtų kardas.

Staiga mes atsidūrėme prie viešbučio. Aš nenustebau pamatęs, kad jis irgi vadinasi „Northern Inn".

Nuo viršutinės laiptų aikštelės Ulrika šūktelėjo man:

– Girdėjai vilką? Anglijoje nelikę vilkų. Paskubėk.

Lipdamas viršun, pastebėjau, kad sienų apmušalai – tamsiai raudoni su vaisių ir paukščių ornamentais Viljamo Moriso[9] stiliumi. Ulrika įžengė pirmoji. Tamsus būstas buvo žemas, dvišlaičiu stogu. Lauktoji lova dvejinosi dulsvame stikle, o poliruotas raudonmedis man priminė biblinį veidrodį[10]. Ulrika jau buvo nusirengusi. Pašaukė mane tikruoju vardu: Chavjerai. Pajutau, kad ėmė smarkiau snigti. Neliko nei baldų, nei veidrodžių. Kardas neskyrė mūsų. Laikas tekėjo kaip smėlis. Nuo amžių amžinųjų meilė almėjo tamsoj, ir Ulrikos paveikslas pirmą ir paskutinį kartą priklausė man.

[1] Apsakymas pavadintas pagal Ulrike von Levetzow (1804–1899) – paskutinės J. W. Goethe's (jam tuomet buvo septyniasdešimt ketveri) mylimosios ir jo *Marienbado elegijos* (*Marienbader Elegie*, 1823) herojės vardą.

[2] Jis paima kardą Gramą ir guldo jį apnuogintą tarp judviejų (*island.*). *Volsungų saga*, 27.

Šitie žodžiai yra iškalti ant kitos J. L. Borgeso paminklinio akmens pusės Ženevos Plainpalais kapinėse. Žemiau, po šiuo užrašu yra piešinys, vaizduojantis vikingų laivą išskleista bure, o po piešiniu įrėžtas dar vienas įrašas – *Nuo Ulrikos Chavjerui Otalorai* (*De Ulrica a Javier Otálora*).

[3] Penkios seserys (angl. *Five Sisters*) – penki 16 metrų aukščio Jorko gotikinės katedros šiaurinio transepto smailiaarkiai langai.

[4] Šiaurinė užeiga (*angl.*).

[5] Citata iš anglų dailininko ir poeto Williamo Blake'o (1757–1827) poemos *Albiono dukrų regėjimai* (*Visions of the Daughters of Albion*, 1793):

> *Sidabro tinklą, deimanto žabangus skleisdama, Utoona*
> *Švelniasidabres arba nuožmiaaukses mergeles tau gaudys.*
> *Šalia tavęs ant kranto aš gulėsiu ir stebėsiu*
> *Jų meilės žaismą su Teotėrmonu palaimos sueity.*
>
> *(But silken nets and traps of adamant will Oothoon spread,*
> *And catch for thee girls of mild silver, or of furious gold.*
> *I'll lie beside thee on a bank and view their wanton play*
> *In lovely copulation, bliss on bliss, with Theotormon.)*

[6] „Kažkam pasakius, jog jam patinka vaikščioti vienam, vienas austras atsakė: „Jums patinka vaikščioti vienam; man irgi: tad galim eiti pasivaikščioti drauge“ (*Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*, II, 8. *Apie juokingumo teoriją*). (Žr. A. Schopenhauer. *Sämtliche Werke Die Welt als Wille und Vorstellung*, II Band, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002, Kapitel 8, „Zur Theorie des Lächerlichen“, p. 128.)

[7] Turimas omenyje epizodas iš pirmosios T. de Quincey *Anglų opiomano išpažinties* (*Confessions of an English Opium-Eater*, 1821) dalies pabaigos.

[8] Popajanas (isp. Popayán) – miestas Kolumbijos pietvakariuose, Kaukos departamento centras. Įkurtas 1536 m.

[9] William Morris (1834–1896) – anglų dailininkas, rašytojas. 1861 m. su kitais įkūrė Morris & Co. firmą, kuri gamino baldus, kilimus, tapetus, vitražus ir kitus reikmenis. Jo dirbiniams (dažnai pagal jo paties eskizus) būdinga funkcionalumas, griežtos viduramžių gotikos linijos, raiškūs stilizuotų augalų ornamentai, santūrūs spalvų deriniai.

[10] Aliuzija į apaštalo Pauliaus pirmojo laiško korintiečiams eilutę: „Dabar mes regime lyg veidrodyje, mįslingu pavidalu, o tuomet regėsime akis į akį; dabar pažįstu iš dalies, o tuomet pažinsiu, kaip pats esu pažintas“ (1 Kor, 13, 12).

Kongresas

> Ils s'acheminèrent vers un château immense, au frontispice duquel on lisait: „Je n'appartiens à personne et j'appartiens à tout le monde. Vous y étiez avant que d'y entrer, et vous y serez encore quand vous en sortirez.
>
> DIDEROT: *JACQUES LE FATALISTE ET SON MAÎTRE* (1769)[1]

Mano vardas – Alechandras Feris. Jame aidi mūšių garsai, tačiau nei pergalingas plienas, nei didysis Makedoniečio šešėlis – kaip pasakė Antkapių autorius, su kuriuo turėjau garbės draugauti – neturi nieko bendro su kukliu žilaplaukiu žmogumi, kraigliojančiu šias eilutes aukštutiniame viešbučio aukšte, Santjago del Estero gatvėje, pietinėje sostinės dalyje, kur jau niekas nebeprimena Pietų. Man jau septyniasdešimt ir netrukus bus dar vieneriais metais daugiau; turiu kelis mokinius, juos mokau anglų kalbos. Neryžtingumas, vėjavaikystė ar kokia nors kita priežastis sulaikė mane nuo vedybų, todėl gyvenu vienas. Vienatvė manęs neslegia; juk gyventi su savimi ir savo kaprizais reikia nemažai pastangų. Pastebiu, kad senstu; aiškus požymis – susidomėjimo ir stebėjimosi naujienomis stoka, galbūt todėl, kad jose nematau iš esmės nieko naujo, išskyrus nežymias variacijas. Jaunystėje mane žavėjo saulėlydžiai, priemiesčiai ir negandos; dabar – saulėtekiai centre ir ramybė. Daugiau nebevaidinu Hamleto. Įstojau į konservatorių partiją ir į šachmatų klubą, jame dažnai lankausi kaip žiūrovas, tik kartais išsiblaškęs. Smalsuoliai gali išvilkti į dienos šviesą kažkur tamsioje Nacionalinės bibliotekos (Mechiko gatvė) lentynoje dūlantį mano knygos *Glaustas Džono Vilkinso analitinės kalbos tyrinėjimas*[2] egzempliorių,

kurį derėtų išleisti dar kartą, tam kad būtų ištaisytos ar bent praretintos spaudos klaidos. Sklinda kalbos, jog naujasis bibliotekos direktorius yra literatas[3], atsidavęs senosioms kalboms, tarsi dabartinės nebūtų ganėtinai elementarios, ir demagogiškam menamų Buenos Airių banditų garbinimui. Niekada netroškau su juo susipažinti. Į sostinę atvykau 1899 metais ir tik kartą man buvo tekę susidurti su banditu ar su garsėjusiu kaip toksai. Vėliau, progai pasitaikius, aš papasakosiu apie tai.

Jau minėjau, kad esu vienišas; prieš kelias dienas mano aukšto kaimynas, iš manęs girdėjęs apie Ferminą Egureną, pasakė, kad anas mirė Punta del Estėje.

To žmogaus mirtis – kuris visai nebuvo mano draugas – vis dėlto prislėgė mane įkyriu mauduliu. Žinau, kad esu vienišas; esu vienintelis to įvykio, Kongreso, saugotojas pasaulyje ir prisiminimais apie jį negaliu su niekuo pasidalinti. Dabar esu paskutinis iš jo dalyvių. Tiesa, kad visi žmonės yra jo dalyviai, kitokių žemėje nėra, tačiau visgi aš esu juo kitokia prasme – aš *žinau,* kad juo esu; tuo skiriuosi nuo savo dabartinių ir būsimų kolegų. Tiesa, kad 1904 metų vasario 7 dieną mes prisiekėme visais šventaisiais – ar apskritai žemėje yra kas nors švento ar kas nebūtų šventa? – neatskleisti Kongreso istorijos, tačiau ne mažiau akivaizdu, kad dabartinis mano priesaikos sulaužymas taip pat yra Kongreso dalis. Šis pareiškimas yra neaiškus, tačiau, tikiuosi, sužadins mano galimų skaitytojų smalsumą.

Šiaip ar taip, imuosi nelengvos užduoties. Lig šiol dar niekada, net laiškuose, man neteko griebtis pasakojamojo žanro ir – dar blogiau – istorija, kurią papasakosiu, tiesiog neįtikėtina. Šiam uždaviniui idealiai tiko Chosė Fernando Iralos, nepelnytai užmiršto *Antkapių* poeto, plunksna, tačiau dabar per vėlu. Pamėginsiu neiškraipyti faktų, tačiau nujaučiu, jog tinginystė ir nerangumas privers mane – ir ne sykį – suklysti.

Tikslios datos man nesvarbu. Tik priminsiu, kad atvykau iš gimtosios Santa Fė provincijos 1899 metais. Niekada negrįžau, pripra-

tau prie Buenos Airių (miesto, kuris mane ne itin žavi) kaip pripran-tama prie savo kūno ar įsisenėjusios negalios. Nelabai jaudinda-masis, nujaučiu, kad greitai mirsiu, taigi turiu sutramdyti savo įprotį nukrypti į lankas ir tęsti pasakojimą.

Metai nepakeičia mūsų esmės, jei apskritai mes ją turime; aksti-nas, vieną vakarą atvedęs į Pasaulinį Kongresą, buvo tas pats, kuris mane pirmiausia pastūmėjo į *Ultima Hora*[4] redakciją. Žurnalisto amatas neturtingam jaunuoliui iš provincijos dvelkė tokia pat ro-mantika, kaip neturtingam sostinės berniokui – gaučo ar ūkio dar-bininko gyvenimas. Nesigėdiju norėjęs tapti žurnalistu, nors da-bar jo darbo rutina ir man atrodo banali. Atsimenu savo kolegą Fernandą Iralą kalbant, kad žurnalistas rašąs užmarščiai, o jis trokš-tąs rašyti atminčiai ir laikui. Tuo metu jis jau kaldino (anuomet šį žodį buvo įprasta vartoti) keletą tobulų sonetų, kurie vėliau, kiek paretušuoti, pasirodė *Antkapių* puslapiuose.

Negaliu tiksliai pasakyti, kada pirmąsyk išgirdau apie Kongre-są. Gal tai buvo aną vakarą, kai kasininkas sumokėjo mėnesinę algą ir aš, nusprendęs atšvęsti šį visateisio gyvenimo Buenos Ai-rėse įrodymą, pasikviečiau Iralą pietų. Jis atsiprašė teisindamasis negalįs praleisti Kongreso. Aš kaipmat sumečiau, kad jis turi ome-nyje ne pompastišką ir kupolu vainikuotą pastatą ispanų tirštai gyvenamo bulvaro gale, o gerokai paslaptingesnį ir svarbesnį da-lyką. Kongresas buvo nuolat minimas: vieni apie jį kalbėjo neslėp-dami pašaipos, kiti – pusbalsiu, treti – su nerimu ar susidomėjimu, bet visi, regis, iš neišmanymo. Po kelių savaitgalių Irala pakvietė mane vykti kartu. Visi būtini formalumai, pranešė jis, jau atlikti.

Buvo devinta ar dešimta vakaro. Tramvajuje Irala papasakojo, kad parengiamieji susitikimai vyksta šeštadieniais ir kad donas Ale-chandras Glenkou, gal mano vardo paskatintas, jau davęs leidimą dalyvauti. Užsukome į Gaso konditeriją. Už ilgo stalo sėdėjo ke-turiolika ar penkiolika žmonių – kongreso dalyvių; nežinau, ar buvo pakyla ar ją pripiešė mano atmintis. Kaipmat pažinau pirmi-ninką, nors mačiau jį pirmą kartą. Donas Alechandras buvo orus

pagyvenęs ponas, šviesiu veidu, pilkšvom akim ir žilstelėjusia rausva barzdike. Visad matydavau jį vilkint tamsiu surdutu; jis sėdėdavo sukryžiuotomis rankomis pasirėmęs į lazdą. Buvo pečiuitas ir augalotas. Jam iš kairės sėdėjo gerokai jaunesnis vyriškis, irgi rudaplaukis, bet jo intensyvi plaukų spalva priminė ugnį, o dono Alechandro – rudens lapiją. Kaimynas iš dešinės buvo ilgaveidis, grėsmingai nusklembta kakta, išsičiustijęs kaip dabita. Visi gurkšnojo kavą, kai kurie – dar absentą. Mano dėmesį iškart patraukė vienintelė moteris, sėdinti tarp vyrų. Kitame stalo gale sėdėjo maždaug dešimties metų berniukas jūreiviška palaidine; netrukus jis užsnūdo. Dar įsidėmėjau protestantų pastorių, du neabejotinus žydus ir negrą, pasirišusį šilkinę skarelę ir labai aptemptais drabužiais vietinių gatvės chuliganų maniera. Priešais negrą ir berniuką garavo puodeliai šokolado. Kitų nepamenu, išskyrus tik poną Marselą del Masą[5], itin išlavinto ir skvarbaus proto pašnekovą, kurio niekada vėliau nebemačiau. Išsaugojau apsitrynusią ir prastą vieno iš susitikimų fotografiją; jos neviešinsiu, nes to meto drabužiai, šukuosenos ir ūsai dalyvaujantiems suteikia komišką ir net vargingą išvaizdą, iškreipė visą scenos prasmę. Kiekviena draugija sukuria savo kalbą ir apeigas; Kongresas, man visad priminęs sapną, regis, reikalavo, kad jo nariai neskubėtų atskleisti siekiamo tikslo ir net bendražygių vardų. Netrukus susivokiau, jog mano pareiga – neklausinėti ir todėl nevarginau klausimais Fernandeso Iralos – šis taip pat nieko man nesakė. Aš nepraleidau nė vieno šeštadienio, bet tik po mėnesio ar dviejų ėmiau gaudytis. Nuo antrojo susitikimo mano stalo kaimynu tapo Donaldas Renas, Pietų geležinkelio inžinierius, pradėjęs mane mokyti anglų kalbos.

Donas Alechandras kalbėdavo labai mažai; vis dėlto supratau, kad kiti, nors tiesiogiai ir nesikreipdavo į jį, bet kalbėdavo jam tikėdamiesi jo pritarimo. Užtekdavo lėto mosto ranka, ir diskusijos tema pasikeisdavo. Ilgainiui sužinojau, jog rudaplaukis į kairę nuo pirmininko nešioja keistą pavardę Tvirlas[6]. Pamenu jo neryžtingą povyzą, būdingą didelio ūgio žmonėms, kurie kūprinasi it

pabūgę svaiginančio aukščio. Jis dažnai žaisdavo su variniu kompasu, neretai pamiršdamas jį ant stalo. 1914 metų pabaigoje jis žuvo kaip airių pėstininkų pulko eilinis. O žemakaktis jaunuolis, vardu Ferminas Egurenas, visada sėdėjęs dešinėje, buvo pirmininko sūnėnas. Netikiu realizmo metodu (jis dirbtinas kaip ir visi kiti) ir iškart išsakysiu viską, ką perpratau tik palengva. Bet pirmiausia priminsiu skaitytojui anuometinę mano padėtį: aš buvau skurstantis jaunuolis iš Kasildos, kumečių sūnus, atkakęs į Buenos Aires ir veikiai atsidūręs, bent taip maniau, slaptoje sostinės, o gal ir viso pasaulio širdyje. Pusė amžiaus prabėgo, o aš ir dabar jaučiu, kaip man iš pradžių – ir toli gražu ne paskutinį kartą – temo akys.

Kalbėsiu faktais, kaip galima trumpiau. Donas Alechandras Glenkou, pirmininkas, buvo Urugvajaus žemvaldys, turėjęs žemės Brazilijos pasienyje. Jo tėvas, kilęs iš Aberdino, įsikūrė mūsų žemyne praėjusio šimtmečio viduryje. Su savimi jis atsivežė apie šimtą knygų, kurias vienintelės, turiu pripažinti, donas Alechandras ir buvo skaitęs per savo gyvenimą. (Kalbu apie skirtingas knygas, kurias laikiau savo rankose, nes vienoje jų glūdi mano istorijos ištakos.) Po pirmeivio Glenkou mirties liko duktė ir sūnus, vėliau tapęs mūsų pirmininku. Duktė ištekėjo už vieno iš Egurenų ir tapo Fermino motina. Vienąsyk donas Alechandras pamėgino prasimušti į deputatus, bet valdžios atstovai užtrenkė jam duris į Urugvajaus kongresą. Įtūžęs jis nutarė įkurti savąjį, kur kas rimtesnio užmojo Kongresą. Viename iš ugningų Karlailio puslapių[7] jis prisiminė skaitęs apie tokį Anacharsį Klotsą[8], Proto deivės gerbėją, kuris su trisdešimt šešiais svetimšaliais priešakyje atėjęs į Paryžiaus Asamblėją pasiskelbė esąs „žmonijos šaukliu“. Įkvėptas jo pavyzdžio, donas Alechandras sumanė organizuoti Pasaulio Kongresą, atstovaujantį visų tautų žmonėms. Preliminarių susitikimų vieta tapo Gaso konditerija; atidarymo ceremonija, kurios parengimui buvo skirti ketveri metai, turėjo įvykti dono Alechandro dvare. Jis, kaip ir dauguma urugvajiečių, nebuvo Artigaso šalininkas, mylėjo Buenos Aires, bet Kongresą nusprendė sušaukti savo gim-

tinėje. Įdomu pažymėti, kad nustatyti terminai buvo vykdomi kone stebuklingu tikslumu.

Iš pradžių kiekvienas iš mūsų gavo dienpinigius, bet mus visus pagavęs įkarštis privertė Fernandesą Iralą, tokį pat vargšą kaip ir aš, atsisakyti pinigų; juo pasekė visi kiti. Priemonė buvo naudinga, atskyrusi grūdus nuo pelų: dalyvių sumažėjo, liko patys ištikimiausi. Užmokestį gaudavo tik mūsų sekretorė Nora Erfjord, neturėjusi kitų pragyvenimo šaltinių ir užversta darbais. Organizuoti viso pasaulio draugiją – užduotis ne iš lengvųjų. Laiškai ir telegramos skriejo pirmyn ir atgal. Peru, Danijos ir Indostano pusiasalio atstovai informavo prisijungią prie mūsų. Vienas bolivietis pranešė, kad jo tėvynė atkirsta nuo jūros, ir iškėlė mintį, kad šis apverktinas trūkumas taptų artimiausių diskusijų tema.

Tvirlas, už viską labiau vertinęs aiškumą, pažymėjo, kad Kongresui tenka susidurti su filosofinio pobūdžio problema. Surengti žmonijai atstovaujančią asamblėją yra tolygu nustatyti tikslų platoniškųjų archetipų skaičių, o ši mįslė šimtmečiais vargina mąstytojus. Tarkim, teigė jis, toli neieškodamas pavyzdžių, donas Alechandras gali atstovauti žemvaldžiams, taip pat urugvajiečiams, didiesiems rudabarzdžiams pirmtakams ir tiems, kurie sėdi krėsle. O Nora Erfjord? Ji yra norvegė. Tad ji atstovaus sekretorėms, norvegėms ar tiesiog visoms gražioms moterims? Ar užtenka vieno inžinieriaus, kad būtų atstovaujama visai inžinerijai, išskyrus Naująją Zelandiją?

Man regis, tuomet ir įsikišo Ferminas.

– Feris atstovaus makaroniams, – tarė jis kikendamas.

Donas Alechandras rūsčiai nužvelgė jį ir lėtai tarė:

– Ponas Feris atstovaus imigrantams, savo darbu keliantiems šalies ūkį.

Ferminas Egurenas negalėjo manęs pakęsti. Anot jo, jis turėjo kuo didžiuotis: urugvajietis, be to, vietinis, moterų numylėtinis, siūdinęsis kostiumus pas brangų siuvėją, ir, – niekaip nesuprantu, kas čia tokio ypatingo, – baskų palikuonis, tautos, kuri visąlaik gyveno istorijos šalikelėj ir melžė karves.

Nereikšmingas nutikimas paaštrino mūsų nesantaiką. Pasibaigus vienam posėdžiui, Egurenas pasiūlė pasilinksminti kur nors Chunino gatvėje. Tokia mintis manęs visai neviliojo, bet aš sutikau, kad neduočiau progos jam vėl pasišaipyti. Drauge su mumis patraukė ir Fernandas Irala. Jau išeidami iš užeigos, mes susidūrėme su vienu žaliūku. Egurenas, kiek įkaušęs, stumtelėjo jį. Tas užtvėrė mums kelią ir iškošė pro dantis:

– Kas nori išeiti, tegu paragauja šito.

Pamenu, kaip tarpuvartės prietemoj švystelėjo peilis. Egurenas pašiurpęs metėsi atgal. Aš buvau kaip nesavas, bet neapykanta pergalėjo išgąstį. Kyštelėjau ranką užantin, lyg traukdamas ginklą, ir tvirtai tariau:

– Eime, išsiaiškinsim gatvėj.

Nepažįstamasis atsakė jau kitu balsu:

– Tokie vyrukai man patinka. Norėjau išbandyti, bičiuli.

Jis nuoširdžiai nusikvatojo.

– Bičiuliai galvoja, ką sako, – atšoviau, ir mes išėjome.

Žmogus su peiliu įėjo į viešnamį. Vėliau man pasakė, kad jo vardas Tapija, Paredesas ar kažkas panašaus ir kad jis garsėja kaip mušeika. Jau ant šaligatvio Irala, laikęsis ramiai, pliaukštelėjo man per petį ir šūktelėjo:

– Iš mūsų trijų tu – tikras muškietininkas. Tegyvuoja d'Artanjanas!

Ferminas man taip niekad ir neatleido, kad tapau jo gėdos liudytoju.

Tiesą sakant, dabar – ir tik dabar – prasideda istorija. Ankstesniuose puslapiuose aprašytos sąlygos, kurių prireikė atsitiktinumui ar likimui, kad nutiktų neįtikėtinas ir, ko gero, vienintelis viso mano gyvenimo įvykis. Donas Alechandras Glenkou visada būdavo susirinkimų siela, bet pamažu mes, kiek nustebę ir sunerimę, pradėjome suprasti, jog tikrasis pirmininkas yra Tvirlas. Šis keistuolis su ugniniais ūsais meilikavo Glenkou ir net Ferminui Egurenui, bet taip perdėtai, jog priminė karikatūrą ir nežemino orumo. Glenkou didžiavosi savo dideliu turtu, ir Tvirlas sumetė, jog

bet kuriam projektui prastumti tereikia pakišti mintį, kad jis gan brangiai kainuoja. Iš pradžių, įtariu, Kongresas buvo tik neapibrėžta sąvoka; Tvirtas nuolat siūlė išplėsti jo veiklą, o donas Alechandras visad sutikdavo. Mes atsidūrėme tarytum į begalybę platėjančio apskritimo centre. Pavyzdžiui, Tvirlas pareiškė, jog Kongresas negali išsiversti be informacinių knygų bibliotekos; Nyrenšteinas, dirbęs knygyne, mums ėmė siuntinėti Justuso Perteso[9] atlasus ir visokias storas enciklopedijas, pradedant Plinijaus *Historia naturalis* ir Vincento Bove *Speculum*[10] ir baigiant akiai mielais garsiųjų prancūzų enciklopedistų labirintais (mintyse tariu šiuos žodžius Ferdinando Iralos balsu), *Encyclopaedia Britannica,* Pjeru Larusu, Brokhauzu, Larsenu, Montaneru ir Simonu. Pamenu, kaip jis pagarbiai glostė įrištus šilku kinų enciklopedijos tomus, kurių dailiai išvedžioti hieroglifai man atrodė paslaptingesni už dėmėtą leopardo kailį. Tik nenoriu užbėgti už akių pasakodamas, kokia lemtis juos ištiko, nors dėl to nė kiek nesigailiu.

Donui Alechandrui patikome mes abu – Fernandas Irala ir aš, galbūt todėl, kad mes vieninteliai jam nepataikavome. Kartą jis pakvietė mus paviešėti kelioms dienoms į savo dvarą „Kaledonija“[11], kurioje jau triūsė pameistriai mūrininkai.

Ilgai plaukę žemyn upe ir persikėlę keltu, ankstyvą rytą mes išlipome kitame įlankos krante. Paskui mums teko nakvoti skurdžiuose užeigos namuose, atidarinėti ir uždarinėti aptvarų vartelius Kučilja-Negroje. Važiavome brikele; lyguma man pasirodė didesnė ir nykesnė už mano gimtąjį ūkį.

Iš sodybos mano atminty liko tik du prisiminimai: tai, ką vaizdavausi iš pradžių, ir ką savo akimis mačiau paskui. Balažin kodėl, man lyg sapne pasivaideno neįtikėtinas Santa Fė lygumos derinys su Tekančių vandenų rūmais[12]. „Kaledonija“ buvo ilgas nedegtų plytų namas šiaudiniu dvišlaičiu stogu ir plytelėmis išklotu prieangiu. Man kilo įspūdis, kad ją statė darganoms ir metų tėkmei atlaikyti. Sienos buvo kone uolekties storio, o durys – siauros. Niekam į galvą neatėjo pasodinti kokį medį. Saulėtekiai ir saulėlydžiai plieskė

tiesiai į langus. Aptvarai buvo akmeniniai, gyvuliai – stambūs, sulysę, didžiuliais ragais; susivėlusios arklių uodegos šlavė žemę. Aš pirmąsyk paragavau šviežios, ką tik paskersto gyvulio mėsos. Darbininkai nešiojosi krepšius su džiūvėsiais; ūkvedys kartą prasitarė, jog gyvenime nėra valgęs duonos. Irala paklausė, kur būtų galima nusiprausti. Donas Alechandras plačiu mostu aprėpė visą žemyną. Naktį švietė didžiulė pilnatis; išėjęs pasivaikščioti netyčiom jį užklupau, stebimą stručio nandu.

Per naktį nenuslūgstantis karštis buvo nepakeliamas, visi liaupsinome vėsą. Kambarių buvo daug; žemom lubom, jie man atrodė apleisti. Mums skyrė vieną su langais į pietus, dviem lovom, komoda, praustuvu ir sidabriniu ąsočiu. Grindis atstojo plūktinė asla.

Kitą rytą nuėjau į namų biblioteką ir pasklaidęs Karlailio tomus, susiradau puslapius, skirtus Anacharsiui Klutsui, žmonijos šaukliui, padovanojusiam man tą rytmetį ir tą vienatvę. Po pusryčių, kurie nesiskyrė nuo pietų, donas Alechandras aprodė mums statybas. Mes nušuoliavome lygą tyrais. Irala, nesmagiai jautęsis balne, vos ištvėrė. Ūkvedys nė nešyptelėjęs mestelėjo:

– Miestelėnas moka gerai jodinėti.

Statybas pamatėme iš toli. Maždaug dvidešimt žmonių rentė kažką panašaus į apgriautą amfiteatrą. Pamenu pastolius ir laiptus, tarp kurių mėlynavo dangus.

Kelissyk mėginau užkalbinti gaučus, bet veltui. Jie jautėsi man svetimi. Tarpusavyje – ir tai retkarčiais – šnekėjosi braziliškai sniaukrojančia ispanų kalba. Be abejonės, jų gyslomis tekėjo indėnų ir negrų kraujas. Visi buvo tvirti, kresni; „Kaledonijoje“ aš pirmąsyk gyvenime pasijutau augalotas. Daugelis nešiojo čiripį, kai kurie – plačkelnes. Jie bemaž niekuo nepriminė vargo palaužtų Hernandezo arba Rafaelio Obligado herojų. Šeštadieniais, apkvaitę nuo degtinės, jie bemat įširsdavo. Nemačiau nė vienos moters ir nė karto negirdėjau gitaros.

Bet labiau negu pasienio žmonės mane sudomino visiškai persimainęs donas Alechandras. Sostinėje jis buvo malonus ir santūrus

ponas, o „Kaledonijoje“ – kaip jo protėviai rūstus genties vadas. Sekmadienio rytais jis skaitė Šventąjį Raštą nė žodžio nesuprantantiems peonams. Kartą vakare ūkvedys, jaunas vyrukas, paveldėjęs tėvo pareigas, mums pranešė, kad vienas iš pusininkų pliekiasi peiliais su peonu. Donas Alechandras neskubėdamas atsikėlė. Nuėjo prie būrio vyrų, nusiėmė nuo peties šautuvą, su kuriuo paprastai nesiskirdavo, padavė jį aiškiai išsigandusiam ūkvedžiui ir žengtelėjo tarp varžovų. Netrukus pasigirdo įsakymas:

– Vyrai, meskit peilius.

Paskui tokiu pat ramiu balsu pridūrė:

– Paspaudžiat rankas ir skirstotės. Daugiau jokių muštynių.

Juodu pakluso. Kitą dieną sužinojau, jog ūkvedį atleido.

Jutau, kaip mane apsiaučia vienatvė. Baiminausi, kad jau niekad negrįšiu į Buenos Aires. Nežinau, ar Fernandas Irala jautė tą patį, bet mes pradėjome daug kalbėti apie Argentiną ir ką veiksime grįžę. Ilgėjomės liūtų prie Chuchujaus gatvės paradinių vartų, šalia Onsės aikštės arba žibinto virš kokios krautuvėlės, bet pažįstamų vietų – ne.

Nuo pat vaikystės gerai jodinėjau; čionai įpratau ilgai ir toli keliauti raitom. Lig šiol prisimenu juodį su žvaigžde kaktoj, kurį dažniausiai balnodavau; turbūt dabar jis jau nugaišęs. Regis, kažkurį vakarą ar naktį aš atsidūriau Brazilijoje, nes siena buvo pažymėta tik ežiaženkliais.

Mes jau liovėmės skaičiavę dienas, kai vieną̨syk, baigiantis dienai, tokiai kaip visoms, donas Alechandras perspėjo mus:

– O dabar einame gulti. Kelsimės dar su vėsa.

Plaukiant žemupiu, mane apėmė toks džiaugsmas, jog net apie „Kaledoniją“ galvojau kupinas švelnumo.

Šeštadieniais vėl atsinaujino susirinkimai. Jau per pirmąjį Tvirlas paprašė žodžio. Žarstydamas įprastas retorikos puošmenas, jis pareiškė, jog Pasaulinio Kongreso biblioteka negali pasitenkinti informacinėmis knygomis: klasikinė visų šalių ir tautų literatūra yra tikras laiko ženklas ir jos nepaisydami mes nubausime patys

save. Iškart pritarėme pranešimui; Fernandas Irala ir daktaras Krusas, lotynų kalbos mokytojas, įsipareigojo atrinkti būtinus tekstus. Su Nyrenšteinu Tvirlas buvo aptaręs šį reikalą iš anksto.

Anuomet nebuvo nė vieno argentiniečio, kuriam Paryžius nebūtų buvęs pažadėtoji žemė. Turbūt labiausiai iš mūsų nekantravo Ferminas Egurenas; po jo, dėl visai kitų priežasčių, ėjo Fernandas Irala. *Antkapių* poetui Paryžius reiškė Verleną ir Lekontą de Lilį[13], Egurenui – rafinuotesnį Chunino gatvės užeigų tęsinį. Įtariu, jog čia jis buvo susiuostęs su Tvirlu. Kitame susirinkime pastarasis iškėlė kalbos, kuria turėtų bendrauti Kongreso nariai, klausimą ir pasiūlė nusiųsti du delegatus – į Londoną ir Paryžių – reikalingiems dokumentams parūpinti. Dėdamasis nešališku, jis pirmiausia pasiūlė mano kandidatūrą, o paskui, išlaukęs trumputėlę pauzę, savo draugą Egureną. Donas Alechandras, kaip visados, sutiko.

Regis, jau rašiau, kad Renas už kelias italų kalbos pamokas mane panardino į anglų kalbos gelmes. Kuo mažiau naudodamiesi gramatikomis ir specialiais, mokiniams skirtais pratimais, ėmėmės tiesiog poezijos, kurios formai būtinas glaustumas. Mano pirmasis sąlytis su kalba prasidėjo nuo vyriškai narsaus Styvensono *Requiem*; paskui perėjome prie baladžių, kurias Persis[14] atvėrė galantiškajam aštuonioliktam amžiui. Prieš išvykdamas į Londoną, pasidaviau Svinburno[15] kerams ir nuo karto, jausdamas slaptą kaltę, suabejojau Iralos aleksandrinų teigiamybėmis.

Atvykau į Londoną 1902 metų sausio pradžioje; prisimenu pirmąją sniego glamonę; ji buvo tokia maloni, mat lig tol sniego nebuvau matęs. Laimė, mano ir Egureno keliai išsiskyrė. Aš įsitaisiau kukliame pensione už Britų muziejaus ir jo bibliotekoje sėdėjau ištisas dienas, ieškodamas Pasaulinio Kongreso vertos kalbos. Neaplenkiau ir universalių kalbų: svaigau nuo esperanto – jį *Jausmų kalendorius*[16] apibūdina kaip „objektyvų, paprastą ir glaustą" ir volapiuko[17] – šis panūdo ištirti visas kalbos galimybes, linksniuodamas veiksmažodžius ir asmenuodamas daiktavardžius. Svarsčiau argumentus už ir prieš atgaivinti lotynų kalbą – nostalgija jai tęsiasi

šimtmečius. Visa galva pasinėriau į analitinę Džono Vilkinso kalbą, kurioje kiekvieno žodžio prasmę apibrėžia jį sudarančios raidės. Čia, po aukštu skaityklos skliautu, ir susipažinau su Beatrise.

Aš rašau bendrą Pasaulinio Kongreso, o ne Alechandro Ferio istoriją, tačiau pirmoji apima antrąją, kaip ir visas kitas. Beatrisė buvo aukšta, liekna, švelnių veido bruožų ir raudonų plaukų, kurie galėjo man priminti – bet niekad nepriminė – gunktelėjusį Tvirlą. Jai dar nebuvo dvidešimties. Palikusi vieną iš šiaurinių grafysčių, ji atvyko į Londono universitetą studijuoti literatūros. Ji, kaip ir aš, nebuvo kilusi iš kilmingos šeimos. Turėti itališko kraujo Buenos Airėse vis dar gėdinga, bet Londone, kaip man paaiškėjo, daugeliui toks dalykas atrodo romantiškas. Po kelių vakarų mes suartėjome; aš pasiūliau jai tekėti už manęs, tačiau Beatrisė Frost, kaip ir Nora Erfjord, liko ištikima Ibseno priesakams ir nenorėjo saistyti savęs santuokos saitais. Ak, tos naktys, ak, ta drungna prietema dviese, ak, ta meilė, tekanti į tamsą tarytum nematoma upė, ak, ta laimės akimirka, kuomet kiekvienas apima abu, ak, ta paprasta ir nuoširdi palaima, ak, tas susiliejimas, kuriame užsimirštame, kad vėliau užsimirštume sapne, ak, tie pirmieji ryto spinduliai ir aš, žvelgiantis į ją.

Atšiauriame Brazilijos pasienyje mane pjovė nostalgija, bet tik ne plytiniame Londono labirinte, kuris man tiek daug davė. Nors rezgiau įvairiausias dingstis atidėti išvykimą, turėjau grįžti iki metų pabaigos. Susirinkome atšvęsti Kalėdas kartu. Pažadėjau Beatrisei, jog donas Alechandras pakvies ją prisijungti prie Kongreso; jinai kiek nekonkrečiai atsakė, kad seniai norėjusi aplankyti pietų pusrutulį ir kad jos pusbrolis, dantų gydytojas, įsikūręs Tasmanijoje. Ji nėjo manęs palydėti lig prieplaukos, laikydama atsisveikinimą pompastišku, beprasme nelaimės švente, o pompos ji tiesiog nekentė. Mes tarėme vienas kitam sudie bibliotekoje, kur susipažinome prieš metus. Esu silpnadvasis ir nedaviau jai adreso, kad nesikankinčiau laukdamas laiškų.

Nekart įsitikinau, jog kelias atgal yra trumpesnis nei pirmyn,

bet ši kelionė per Atlantą, atsiminimų ir baimių slegiama, man pasirodė be galo ilga. Labiausiai mane kankino mintis, jog Beatrisė lygiagrečiai su mano gyvenimu – minutė į minutę, naktis į naktį – gyvena savąjį. Aš parašiau jai ilgiausią laišką ir suplėšiau vos tik išplaukęs iš Montevidėjo. Atvykau į tėvynę ketvirtadienį, prieplaukoje manęs laukė Irala. Grįžau į savo ankstesnį butą Čilės gatvėje; tą ir kitą dieną prašnekučiavau ir pravaikščiojau. Norėjosi vėl įkvėpti Buenos Airių oro. Man palengvėjo sužinojus, jog Ferminas Egurenas vis dar lindėjo Paryžiuje: sugrįžęs anksčiau už jį, aš kažkiek sušvelninau savo ilgą nebuvimą.

Irala buvo puolęs į neviltį. Ferminas švaistė didžiulius pinigus kairėn bei dešinėn Europoje ir atkakliai nepaisė įsakymų grįžti. To aš ir tikėjausi. Man daugiau nerimo kėlė kitos naujienos: Tvirlas, nors Irala ir Krusas tam priešinosi, pasirėmė Plinijaus Jaunesniojo[18] posakiu, jog nėra tokios prastos knygos, kuri neturėtų ką nors vertinga, ir pasiūlė supirkti visus be išimties laikraščio *Prensa* numerius, trys tūkstančius keturis šimtus skirtingų laidų *Don Kichoto* egzempliorių, Balmeso[19] laiškų rinkinį, universitetuose apgintas disertacijas, buhalterines sąskaitas, kvitus ir teatrų programėles. Visa tai mūsų laiko ženklai, teigė jis. Nyrenšteinas jį parėmė; donas Alechandras „po kelių skardžiabalsių šeštadienių" pritarė pasiūlymui. Nora Erfjord atsisakė sekretorės darbo; ją pakeitė naujokas, pavarde Karlinskis, žaisliukas Tvirlo rankose. Ir nuo tol atkeliaujantys didžiulių gabaritų siuntiniai, be katalogo ir kartotekos, dulkėjo galiniuose viengungiškų dono Alechandro namų kambariuose ir rūsyje. Birželio pradžioje Irala praleido savaitę „Kaledonijoje"; mūrininkai metė įpusėtą darbą. Ūkvedys klausinėjamas atsakydavo, jog taip šeimininko liepta ir kad jau laiko dabar jis turįs į valias.

Londone aš buvau parengęs ataskaitą, bet dabar neverta jos prisiminti. Penktadienį nuvykau aplankyti doną Alechandrą ir įteikti jam savo rankraštį. Mane lydėjo Fernandas Irala. Diena krypo vakarop, namuose švilpavo žvarbus pampų vėjas. Priešais vartus

Alsina gatvėje trypė trys vežiman įkinkyti arkliai. Pamačiau nuo naštos palinkusius žmones, nešiojančius krovinius į galinį kiemą, jiems valdingai įsakinėjo Tvirlas. Lyg kažką nujausdami susirinko ir Nora Erfjord, Nyrenšteinas, Krusas, Donaldas Renas ir dar keli Kongreso nariai. Nora apkabinusi pabučiavo mane; jos bučinys man priminė visai kitą žmogų. Geruolis negras, švytintis džiaugsmu, pakštelėjo man į ranką.

Viename iš kambarių žiojėjo kvadratinė anga į rūsį; akmeniniai laiptai skendėjo tamsoj.

Staiga išgirdome žingsnius. Iškart supratau, jog tai donas Alechandras. Jis kone įskriejo vidun.

Jo balsas buvo persimainęs: prieš mus stovėjo ne ramus ponas, pirmininkavęs mūsų šeštadieniams, ir ne turtingas žemvaldys, draudžiantis dvikovas peiliu ir skaitantis gaučams Dievo žodį, nors gal vis dėlto jis labiausiai priminė pastarąjį.

Į nieką nežiūrėdamas jis liepė:

– Visas knygas iš rūsio tempkit į kiemą. Visas aliai vienos.

Plušėjome apie valandą. Galiausiai suplūktame patijuje išaugo didžiausia krūva knygų. Visi zujo šen ir ten, tik donas Alechandras nė nekrustelėjo.

Paskui sekė įsakymas:

– Dabar uždekite šitą krūvą.

Tvirlas mirtinai išblyško. Nyrenšteinas sumurmėjo:

– Pasaulinis Kongresas negali išsiversti be šių neįkainojamų vadovų, aš juos atrinkau su tokia meile.

– Pasaulinis Kongresas? – pakartojo donas Alechandras. Jis nusikvatojo, aš pirmąsyk išgirdau jį kvatojant.

Naikindamas patiri paslaptingą malonumą; laužo liepsnos traškėdamos šovė aukštyn, o žmonės spaudėsi prie sienų arba traukėsi į kambarius. Greit kiemely liko tik naktis, pelenai ir degėsių kvapas. Pamenu kelis nesudegusius puslapius, jie baltavo ant žemės. Norai Erfjord, puoselėjusiai donui Alechandrui meilę, kurią jaunos merginos puoselėja rimtiems vyrams, nejučiom išsprūdo:

– Donas Alechandras žino, ką daro.

Literatas iki kaulų smegenų, Irala, išskandavo aforizmą:

– Aleksandrijos biblioteką dera sudeginti kas kelis šimtmečius.

Galiausiai donas Alechandras pratrūko:

– Man prireikė ketverių metų, kad suprasčiau tai, ką sakau jums dabar. Sumanymas, kurio griebėmės, yra toks didžiulis, kad apima – dabar tai žinau – visą pasaulį. Esmė ne keletas šarlatanų, vienas kitą kurtinančių žodžiais nuošalios sodybos pašiūrėse. Pasaulinis Kongresas prasidėjo kartu su pasauliu ir gyvuos toliau, kai jau būsim virtę dulkėmis. Jis – visur ir visame kame. Kongresas – tai mūsų sudegintos knygos. Kongresas – tai kaledonai, sutriuškinę Cezario legionus. Kongresas – tai Jobas ant mėšlo ir Kristus ant kryžiaus. Kongresas – tai niekam tikęs pienburnis, švaistantis mano turtą kekšėms.

Aš nesusilaikiau ir jį pertraukiau:

– Donai Alechandrai, aš irgi jaučiuosi kaltas. Aš seniai parašiau ataskaitą, kurią atnešiau tik šiandien, ir, mėtydamas jūsų pinigus, kerpėjau Anglijoje, įsimylėjęs moterį.

Donas Alechandras tęsė:

– Taip ir maniau, Feri. Kongresas – tai mano jaučiai. Kongresas – tai mano parduoti jaučiai ir žemės, kurios jau ne mano.

Tuomet pasigirdo suglumęs Tvirlo balsas:

– Nejaugi norit mums pasakyti, jog pardavėt „Kaledoniją“?

Donas Alechandras neskubėdamas atsakė:

– Taip, pardaviau. Dabar neturiu nė pėdos žemės, bet žlugimas nepalaužė manęs, nes aš supratau. Ko gero, mes jau nepasimatysim, nes Kongresui mūsų nereikia, bet šiąnakt paskutinį kartą išvyksime kartu pažiūrėti į Kongresą.

Jis buvo apkvaitęs nuo pergalės. Mus užvaldė jo tvirtybė ir tikėjimas. Niekam nė į galvą neatėjo, kad jis gal išprotėjo.

Aikštėje nusisamdėme šarabaną. Aš įsitaisiau ant pasostės, šalia vežiko, o donas Alechandras sukomandavo:

– Pasivėžinkim po miestą, šeimininke. Trauk mus, kur akys veda.

Negras, pasistojęs ant pakojo, nesiliovė šypsotis. Nežinau, ar jis ką nors suprato.

Žodžiai – tai simboliai, kuriems reikia bendrų prisiminimų. Šiandien aš galiu papasakoti tik savus; neturiu su kuo jais pasidalinti, visi mirę. Mistikai užsimena apie rožę, apie bučinį, apie paukštį, kuris yra ir visi paukščiai kartu, apie saulę, kuri visos žvaigždės ir saulė kartu, apie vyno ąsotį, sodą ar sueitį. Nė viena iš šitų metaforų netinka aprašyti tą bekraštę džiugesio naktį, išplovusią mus, pavargusius ir laimingus, į aušros krantą. Mes beveik nekalbėjome, tik ratai ir pasagos kaukšėjo grindiniu. Dar neišaušus, prie romių ir tamsių gal Maldonado, gal Riačuelo vandenų Nora Erfjord garsiai užtraukė baladę apie Patriką Spensą[20], o donas Alechandras įsijungė, tyliai pritardamas ne į toną. Angliški žodžiai nepažadino mano atminty Beatrisės paveikslo. Tvirlas sumurmėjo už mano nugaros:

– Esu dalelė tos jėgos, kuri, visiems be atvangos darydama tik gera, blogo linki[21].

Kai kas iš to, kas matyta, gyvuoja ir šiandien: rausvas Rekoletos kapinių mūras, geltona kalėjimo siena, porelė vyrų, be akompanimento šokančių tango ant gatvės kampo, prieangis ir šachmatinis grotelių šešėlis ant jo plytelių, geležinkelio užkardas, mano namas, turgelis, bedugnė ir drėgna naktis – tačiau ne šios trumpalaikės detalės (kurios tikriausiai galėjo būti ir kitokios) svarbiausia. Svarbiausia, kad mes pajutome, jog mūsų sumanymas, iš kurio nekart šaipėmės, iš tiesų slapta egzistuoja – tai visas pasaulis ir mes patys. Veltui aš daugelį metų ieškojau tos nakties potyrio; retkarčiais jis lyg atgimdavo muzikoje, meilėje, blausiame prisiminime, tačiau niekada negrįžo, išskyrus tik vienąsyk paryčiui, sapne. Brėkštant šeštadienio rytui, mes davėme priesaiką niekam neprasitarti.

Daugiau nė vieno jų nemačiau, išskyrus Iralą. Kalbėdamiesi mes niekada neužsimindavome apie tą istoriją; bet kuris žodis apie ją būtų nuskambėjęs kaip šventvagystė. 1914 metais mirė donas Ale-

chandras Glenkou, jį palaidojo Montevidėjuje. Pats Irala jau metai kaip buvo miręs.

Su Nyrenšteinu kartą susidūriau Limos gatvėje; abudu apsimetėme, kad nepažįstame vienas kito.

Komentarai

[1] Jie pasuko į didžiulius rūmus, kurių frontone buvo įrašyta: „Nepriklausau niekam ir priklausau visiems. Buvote čia dar neįėję ir išėję tebebūsite čia".

Diderot, *Žakas fatalistas ir jo ponas* (1769).

[2] Tai J. L. Borgeso esė (jos tikslus pavadinimas – *Analitinė Johno Wilkinso kalba*) rinkinyje *Naujieji tyrinėjimai* (*Otras inquisiciones,* 1952).

[3] Autoironiška užuomina: šis literatas yra pats J. L. Borgesas, 1955 m. tapęs Nacionalinės bibliotekos direktoriumi. Atsistatydino 1973 m., į valdžią sugrįžus jo nekenčiamam Argentinos generolui ir politikui Chuanui Domingui Peronui.

[4] Pavadinimą galima versti dvejopai – paskutinės naujienos arba paskutinė valanda (isp. ir lot.). Lygiai tokio pat pavadinimo dienraštis yra leidžiamas Paragvajuje.

[5] Marcelo del Mazo (1879–?) – argentiniečių rašytojas, tango žinovas, J. L. Borgeso pažįstamas.

[6] Užsisukimas, užraitas (*angl.*).

[7] *Prancūzų revoliucija, Konstitucija,* I, 10.

[8] Anacharsis Clootz arba Cloots (tikr. Jean Baptiste de Clootz; 1755–1794) – vokiečių baronas, uolus Didžiosios prancūzų revoliucijos šalininkas, titulavęs save *Žmonijos šaukliu* (*L'Orateur du genre humain*). Anacharsiu pasivadino sekdamas prancūzų rašytojo ir numizmato Jean'o Jacques'o Barthélemy (1716–1795) švietėjiško romano *Jaunojo Anacharsio kelionė į Graikiją maždaug IV amžiaus viduryje prieš vulgariąją erą (Voyage du jeune Anacharsis en Grèce vers le milieu du IVe siècle avant l'ère vulgaire,* 1788) herojumi. Giljotinuotas.

[9] Johann Georg Justus Perthes (1749–1816) – vokiečių leidėjas, įkūręs geografinę-kartografinę leidyklą, pagarsėjusią savo žemėlapiais ir atlasais.

[10] Veidrodis (*lot.*). Tai milžiniška trijų dalių dominikonų vienuolio Vincento de Beauvais (apie 1190–1264) sudaryta enciklopedija. Paprastai vadinama *Speculum majus* (*Didžiuoju veidrodžiu*).

[11] Kaledonija (lot. Caledonia) – senovės romėnai šiuo vardu vadino Škotiją.

[12] Tekančių vandenų rūmai (*Palacio de Aguas Corrientes*) yra vieni iš prašmatniausių rūmų Buenos Airių centre, Kordobos ir Riobambos gatvių sankirtoje. Pastatyti 1887–1894 m. Po šimtmečio jie buvo paskelbti Argentinos istoriniu paminklu, o 1996 m. juose įrengtas Istorinio paveldo muziejus. Jų pavadinimas kilo nuo jų paskirties – ilgą laiką juose įsikūrusi bendrovė sostinei tiekė geriamąjį vandenį ir rūpinosi miesto sanitarine būkle.

[13] Charles Leconte de Lisle (1818–1894) – prancūzų poetas, parnasiečių (išpažinusių grožio kultą ir „menas menui" teoriją) vadovas. Jo poezijai būdingas antikos visuomenės ir meno garbinimas, egzotinių šalių gamtos šlovinimas, nusivylimas tuometine visuomene, pesimizmas. Pagrindiniai poezijos rinkiniai – *Antikos eilėraščiai* (*Poèmes antiques,* 1852), *Barbariškieji eilėraščiai* (*Poèmes barbares,* 1862), *Tragiškieji eilėraščiai* (*Poèmes tragiques,* 1884).

[14] Thomas Percy (1729–1811) – anglų dvasiškis, rašytojas, tautosakos rinkėjas, 1765 m. išleidęs rinkinį *Senovės anglų poezijos liekanos* (*Reliques of Ancient English Poetry*).

[15] Algernon Charles Swinburne (1837–1909) – anglų poetas ir literatūros kritikas. Pagarsėjo karalienės Viktorijos laikų Angliją šokiravusiu poezijos rinkiniu *Eilėraščiai ir baladės* (*Poems and Ballads,* I serija, 1866), jame meilės, džiaugsmo ir grožio motyvai jungiami su drastiškais sadomazochistiniais, tragizmo ir mirties troškimo motyvais. Vėlyvajai lyrikai (*Poems and Ballads,* II–III serija, 1878–1889) būdinga filosofinė refleksija, politiniai motyvai.

[16] *Jausmų kalendorius* (*El lunario sentimental,* 1909) – argentiniečių poeto ir prozininko Leopoldo Lugoneso (1874–1938) eilėraščių rinkinys.

[17] Volapük – vokiečių pastoriaus Johanno Martino Schleyerio (1831–1912) sugalvota dirbtinė kalba (jos pavadinimas reiškia „pasaulinė kalba").

[18] Plinijus Jaunesnysis laiške apie savo dėdės Plinijaus Vyresniojo aistrą skaityti ir darbo metodą rašė, jog šis „dažnai sakydavo, jog nesą tokios prastos knygos, kuri neturėtų ką nors vertinga" (*dicere etiam solebat nullum esse librum tam malum ut non aliqua parte prodesset; Epistolae,* III, 5, 10). Gajus Plinijus Cecilijus Jaunes-

nysis (Gaius Plinius Caecilius Junior; 62–113) – Plinijaus Vyresniojo sūnėnas; gerbiamas advokatas ir žymus valstybės veikėjas. Išgarsėjo laiškų rinkiniu *Laiškai* (*Epistolae*).

[19] Jaime Luciano Balmes (1810–1848) – ispanų dvasininkas ir filosofas. Filosofijoje laikėsi Tomo Akviniečio ir škotų sveiko proto mokyklos pažiūrų. Pagrindiniu filosofijos klausimu laikė akivaizdumo klausimą, kuris pasiekiamas trejopai: įrodymu, suvokimu ir sveiku protu. Sveiką protą suprato kaip intelektualų instinktą.

[20] Patrikas Spensas (angl. Patrick Spens) – jūreivis iš senovinės škotų baladės Thomo Percy rinkinyje.

[21] Mefistofelio autocharakteristika iš J. W. Goethe's *Fausto* (*Faust,* I, 1336–1337).

There are more things[1]

Skiriama Hovardui P. Lavkraftui[2]
atminti

Aš jau rengiausi paskutiniam egzaminui Teksaso universitete, Austine, kai gavau žinią, kad mano dėdė Edvinas Arnetas[3] mirė nuo aneurizmos tolimame Lotynų Amerikos užkampyje. Pajutau tai, ką jaučiame kam nors mirus: graužatį, jau beprasmę, kad galėjome būti ir geresni, juk tai mums nieko nekainuoja. Žmogus užmiršta, kad yra negyvėlis, kalbantis su negyvėliais. Universitete studijavau filosofiją; pamenu, kaip mano dėdė, nesiremdamas jokiais autoritetais, man atskleisdavo nuostabiausius paradoksus Raudonajame Dvare, netoli Lomo. Su desertiniu apelsinu jis atskleidė man Berklio idealizmą; šachmatų lentos užteko elėjiečių[4] paradoksams pademonstruoti. Vėliau, po kelerių metų, jis davė man paskaityti kelis Hintono[5] traktatus, autorius buvo užsibrėžęs parodyti ketvirtojo erdvės matmens realybę, kurią skaitytojas gali nuspėti naudodamasis sudėtingais spalvotais kubeliais. Niekad nepamiršiu tų prizmių ir piramidžių, kurias statėme ant kabineto grindų.

Mano dėdė buvo geležinkelio inžinierius. Prieš išeidamas į pensiją, jis nusprendė įsikurti Turderoje[6], čia galėjo mėgautis bemaž kaimiškos vienatvės malonumais šalia Buenos Airių. Nenuostabu, kad jis kaip architektą pasirinko savo artimiausią draugą Aleksandrą Muirą. Šis rūstus žmogus išpažino rūstų Kokso[7] mokymą; mano dėdė, kaip ir didžioji dauguma to laikmečio kilmingųjų, buvo laisvamanis, tiksliau sakant, agnostikas, tačiau domėjosi teologija, kaip ir apgaulingais Hintono kubeliais arba surežisuotais jaunojo Velso

košmarais. Mylėjo šunis; laikė didžiulį aviganį – jį savo tolimojo ir gimtojo Ličfyldo[8] garbei praminė Samueliu Džonsonu[9].

Raudonasis Dvaras stovėjo kalvos viršūnėje, apsuptas lig pat horizonto besidriekiančių užliejamų laukų. Už geležinės pinučių tvoros augančios araukarijos nepajėgė sušvelninti jo niūraus vaizdo. Atrodė, kad jos sienas ir mažučius langus slėgte slegia dvišlaitis čerpių, o ne plokščias stogas ir kvadratinis bokštas su laikrodžiu. Dar būdamas vaikas, aš susitaikiau su šitomis baisybėmis, kaip ir mes visi susitaikome su nesuderinamais dalykais, vien dėl sambūvio vadinamais pasauliu.

Grįžau į tėvynę 1921 metais. Kad būtų išvengta bylinėjimosi, dvaras buvo parduotas iš varžytinių; jį įsigijo svetimšalis, pavarde Maksas Pretorijus, sumokėjęs dukart didesnę sumą nei aukščiausią kainą pasiūlęs pirkėjas. Pasirašęs pirkimo sutartį, vieną vakarą jis atvyko su dviem padėjėjais ir nuvežęs suvertė visus baldus, knygas ir namų ūkio daiktus į sąvartyną šalia Karinio kelio. (Su liūdesiu prisimenu Hintono tomeliuose nubraižytas diagramas ir didžiulį gaublį.) Kitą dieną savininkas susitiko su Muiru ir pasiūlė jam kai ką perstatyti, tačiau pastarasis pasipiktinęs tai atmetė. Galiausiai viena sostinės firma ėmėsi pertvarkymo darbų. Vietiniai baldžiai atsisakė iš naujo apstatyti namus, tik toks Marianis iš Glu galiausiai sutiko su Pretorijaus sąlygomis. Kiauras dvi savaites jis plušėjo naktimis už uždarų durų. Kaip tik naktį į Raudonąjį Dvarą ir atsikraustė naujasis šeimininkas. Langai taip ir liko uždaryti, tačiau naktimis pro langinių plyšius skverbėsi šviesa. Kartą ryte pienininkas užkliuvo už begalvio ir sumaitoto aviganio lavono, tysančio šalikelėj. Daugiau niekas nematė Pretorijaus – šis, matyt, greitosiomis išvyko iš šalies.

Nesunku numanyti, kad tokios naujienos man sukėlė nerimą. Žinau, kad mano esminis bruožas – smalsumas, spiriantis mane tai į visiškai svetimos moters glėbį tik iš noro pažinti kas ji ir kokia, tai išbandyti (be apčiuopiamo rezultato) opijaus tinktūrą, tai imtis nykstamųjų dydžių analizės, tai leistis į pavojingus nuoty-

kius – vieną jų ir papasakosiu. Užsitraukdamas vargą ryžausi ištirti, kas nutiko.

Pirmiausia man reikėjo užsukti pas Aleksandrą Muirą. Prisiminiau jį tiesų kaip stygą, juodbruvą, liesą, bet kartu tvirtą vyrą; dabar jis buvo sulinkęs nuo metų naštos, o kadaise buvusi juoda barzda – širma. Jis priėmė mane savo namuose Temperlyje – jie, kaip maniau, buvo panašūs į mano dėdės namus, nes jų architektūra atitiko solidžias gero poeto ir prasto statytojo Viljamo Moriso taisykles.

Pokalbis buvo santūriai dygus; neveltui Škotijos simbolis yra dagys. Vis dėlto susiprotėjau, kad stipri Ceilono arbata ir saikingai papildomi scones[10] (juos šeimininkas man laužė ir tepė sviestu it mažam vaikui) iš esmės buvo kuklios kalvinisto vaišės, surengtos savo draugo sūnėnui. Jo teologiniai ginčai su mano dėde priminė užsitęsusią šachmatų partiją, kurios žaidėjai, nors ir priešininkai, turėjo bendradarbiauti tarpusavyje.

Laikas bėgo, o aš niekaip nepriėjau arčiau prie reikalo. Įsivyravo nejauki tyla, paskui Muiras prabilo:

– Jaunuoli (*young man*), – tarė jis, – turbūt čionai atkakote kalbėtis ne apie Edviną ar Jungtines Valstijas, šalį, kuri manęs nedomina. Jums ramybės neduoda parduotas Raudonasis Dvaras ir jo keistasis pirkėjas. Man irgi. Atvirai pasakysiu, ši istorija man nepatinka, bet papasakosiu viską, ką žinau. Deja, žinau nedaug.

Valandėlę patylėjęs, jis neskubėdamas tęsė:

– Prieš Edvino mirtį jo ūkvedys pakvietė mane į savo kontorą. Ten užtikau ir kleboną. Man pasiūlė suprojektuoti katalikų koplyčią. Pažadėjo gerą atlygį. Aš iškart atsisakiau. Aš tarnauju Viešpačiui ir negaliu pakęsti tokios bjaurasties: statyti altorių stabmeldystei.

Jis nutilo.

– Tai viskas? – įsidrąsinau paklausti.

– Ne. Tas žydpalaikis Pretorijus dar norėjo, kad aš sugriaučiau namus, kuriuos pats stačiau, o jų vietoj suręsčiau kažkokią baisenybę. Bjaurastis turi daug pavidalų.

Oriai ištaręs tuos žodžius, jis atsistojo.

Sukdamas už kampo, susidūriau su Danieliu Ibera. Mes pažinojome vienas kitą, kaip ir visi žmonės mažuose miesteliuose. Jis pasiūlė grįžti drauge. Manęs niekad nedomino blogiečiai, ir iš anksto laukiau virtinės kokčių, daugmaž apokrifiškų ir kruvinų užeigos pasakojimų, bet susitaikiau su tuo ir sutikau. Buvo beveik tamsu. Kai už kelių kvartalų ant kalvos pasimatė Raudonasis Dvaras, Ibera pasuko į šalį. Paklausiau kodėl. Atsakymas buvo netikėtas.

– Esu dešinioji don Felipės ranka. Skystimu manęs nepavadinsi. Prisimeni tokį vaikiną, Urgoitį iš Merlo, atėjusį aiškintis su manimi, ir kuo tai jam baigėsi? Taigi klausyk. Joju sau vieną vakarą po išgertuvių ir už kokių šimto žingsnių kažką pamačiau. Mano keršis pasibaidė, jei nebūčiau jo suvaldęs ir pasukęs į gatvelę, dabar čia nekalbėčiau. Kai prisimenu, ką mačiau, šiurpas krečia.

Ir įširdęs nusikeikė.

Aną naktį negalėjau užmigti. Paryčiais susapnavau Piranezio[11] stiliaus raižinį; niekad nebuvau jo matęs, o jei ir matęs, tai pamiršęs: jis vaizdavo labirintą. Akmeninis amfiteatras stūksojo iškilęs aukščiau už jį supančius kiparisus. Nei durų, nei langų – tik begalinė eilė statmenų ir siaurų angų. Pro didinamąjį stiklą mėginau įžiūrėti Minotaurą. Galų gale jį pamačiau. Tai buvo pabaisų pabaisa: išsidrėbęs ant žemės gulėjo žmogus ne tiek su jaučio, kiek su bizono galva; jis, rodėsi, snaudžia ir sapnuoja. Kokius sapnus?

Kitą vakarą praėjau pro Dvarą. Vartai buvo užrakinti, keli tvoros virbai išlinkę. Senąjį sodą užgožė piktžolės. Po dešinei tamsavo negilus, apmindžiotais kraštais griovys.

Man buvo likęs dar vienas ėjimas; jį kelias dienas vis atidėliojau – ne tik dėl to, kad jaučiau, koks jis beprasmis, bet ir todėl, kad jis turėjo atvesti mane prie neišvengiamos, paskutinės ribos.

Nepuoselėdamas didelių vilčių, nuvykau į Glu. Baldžius Marianis, jau senyvo amžiaus, pasirodė esąs storas ir raudonskruostis italas, labai nuoširdus ir paprastas. Į jį žvilgtelėjęs iškart atmečiau

visas išvakarėse regztas gudrybes. Įdaviau jam savo vizitinę kortelę – ją jis kuo garsiausiai išskiemenavo savo balsu, kiek pagarbiai kluptelėjęs prie žodžio *daktaras*. Aš paaiškinau, kad mane domina baldai, jo pagaminti mano dėdės namams Turderoje. Žmogelis tarškėjo kaip užsuktas. Net nebandysiu užrašyti nepaliaujamo, mostais pagrąžintų žodžių srauto, bet staiga jis pareiškė, kad jo šūkis – patenkinti bet kokį, nors ir keisčiausią, kliento norą ir kad jis atliko užsakymą paraidžiui. Pasirausęs stalčiuose, kyštelėjo man kelis neaiškius popierius, pasirašytus slėpiningojo Pretorijaus. (Tikriausiai palaikė mane advokatu.) Atsisveikindamas jis prisipažino, kad už jokius pasaulio turtus negrįžtų į Turderą, o tuo labiau į dvarą. Kliento žodis yra šventas, pridūrė jis, tačiau, jo kuklia nuomone, Pretorijus – beprotis. Paskui lyg gailėdamasis tai pasakęs nutilo. Daugiau nė žodžio man nepavyko iš jo išpešti.

Tokią nesėkmę buvau numatęs, tačiau viena – numatyti, visai kita – patirti.

Daug kartų sakiau sau, kad vienintelė mįslė yra laikas, begalinis praeities, dabarties ir ateities, visados ir niekados raizginys. Bet šitie giliaminčiai samprotavimai nieko man nedavė; vakarais sėdėdavau prie Šopenhauerio arba Roiso[12] raštų, naktis po nakties klajodavau gruntkeliais aplink Raudonąjį Dvarą. Kartais viršuje pastebėdavau ryškią šviesą; kai kada tardavausi išgirdęs aimaną. Taip viskas ir tęsėsi iki sausio devynioliktosios.

Tai buvo viena iš tų buenos airiškų dienų, kai nuo vasaros šuto jautiesi ne tiek sudaužytas ir iškamuotas, kiek pritrėkštas. Vienuoliktą vakaro įsišėlo audra. Iš pradžių atšniokštė pietys, paskui – prapliupo liūtis. Laksčiau tamsoj ieškodamas priedangos po medžiu. Tvykstelėjus žaibui, pamačiau, jog esu vos už kelių žingsnių nuo pinučių tvoros. Nežinau, ar baimės, ar vilties pagautas, paklebinau vartus. Netikėtai jie atsidarė. Aš įsmukau, genamas vėtros. Ir dangus, ir žemė, regis, grasinosi mane užgriūti. Laukujos namo durys irgi buvo praviros. Lietaus šuorui čaižant mano veidą, aš įžengiau vidun.

Viduje grindų plytelės buvo pašalintos, ir aš slydinėjau žolės kuokštais. Visur smelkėsi šleikščiai salsvas kvapas. Nepamenu, kairėje ar dešinėje suklupau ant akmeninių laiptų. Paskubom užsiropščiau viršun ir bemaž nesąmoningai pasukau jungiklį.

Mano prisiminimų valgomasis ir biblioteka dabar, nugriovus skiriamąją sieną, sudarė vieną didžiulę ir apleistą salę su keliais likusiais baldais šen ir ten. Net nemėginsiu jų apibūdinti, mat nesu įsitikinęs, jog tai mačiau iš tikrųjų, nors ir švietė negailestingai ryški šviesa. Paaiškinsiu. Kad pamatytum, pirma turi suprasti. Kėdės paskirtis – tarnauti žmogaus kūnui, jo sąnariams ir galūnėms, žirklių paskirtis – kirpti. Tas pats pasakytina apie lempą arba vežimą. Laukinis nesuvokia misionieriaus Biblijos, o laivo keleivis mato takelažą kitaip negu įgula. Jeigu mes išties matytume pasaulį, galbūt jį suprastume.

Nė vienas iš beprasmiškų tos nakties pavidalų neturėjo nieko bendro nei su žmogaus kūnu, nei su kasdiene vartosena. Jaučiau pasibjaurėjimą ir siaubą. Viename iš kampų aptikau laiptus, vedančius statmenai į kitą aukštą. Siauri geležiniai laipteliai, jų buvo bemaž dešimt, buvo išdėstyti netaisyklingais tarpais; šie laiptai, kuriais lipti bent reikėjo rankų ir kojų, buvo suprantami ir net savaip ramino. Užgesinau šviesą ir palūkuriavau tamsoje. Buvo visiškai tylu, bet keista aplinka mane glumino. Galop aš pasiryžau.

Atsidūręs viršuje, netvirta ranka vėl pasukau jungiklį. Košmaras, prasidėjęs aukštu žemiau, šičia įsismarkavo ir suvešėjo. Daiktų buvo daug, o gal nedaug – bet krūvoj. Prisimenu pasagos formos gultą, panašų į didelį operacinį stalą su apvaliom įdubom galuose. Ar tik ne šeimininko guolis, šmėstelėjo man, lyg šešėlis atskleidžiantis jo šiurpią žvėries ar dievybės anatomiją? Iš kadaise skaityto ir primiršto Lukano[13] puslapių mano atmintyje išplaukė žodis *amfisbena*[14], iš dalies atgamindamas, bet anaiptol neaprėpdamas to, ką paskui matė mano akys. Dar pamenu V pavidalo veidrodžius, viršuj išnykstančius tamsoj.

Kažin kas yra buveinės gyventojas? Ko jam reikia šioje planetoje, tiek pat klaikiai jam, kiek jis – mums? Iš kokių paslaptingų astronomijos ar laiko užkaborių, iš kokių tolimų ir nūnai jau neatsekamų sutemų jis atsikraustė į šį Pietų Amerikos priemiestį būtent šitą naktį?

Pasijutau įsibrovęs į pirmykštį chaosą. Lauke liovėsi lyti. Pažiūrėjau į laikrodį ir nustebęs pamačiau, kad jau beveik antra. Palikęs įjungtą šviesą, aš atsargiai patraukiau prie laiptų. Galbūt man pavyks nusileisti žemyn taip pat, kaip užlipau aukštyn. Nusileisti anksčiau nei grįš gyventojas. Spėjau, kad palikau neuždaręs abejas duris, nes nemokėjau kaip.

Jau stačiau koją ant priešpaskutinio laiptelio, kai pajutau, kaip kažkas slenka aukštyn laiptų nuožulnuma – slogus, lėtas, daugialypis. Mano smalsumas įveikė baimę, ir aš neužmerkiau akių.

Komentarai

[1] Daugiau dalykų, [Horacijau, dangus ir žemė slepia nei jūsų filosofija aprėpia] (*angl.*). (*Hamletas*, I, 5).

[2] Howard Phillips Lovecraft (1890–1937) – amerikiečių rašytojas, vienas žymiausių XX a. siaubo žanro meistrų. Jo kūryboje susipina mitai, realybė, tautosaka, legendos ir mokslinė fantastika.

[3] Arnett – J. L. Borgeso senelės (Fanny Haslam Arnett) iš tėvo pusės pavardė.

[4] Elėjiečiai – senovės graikų filosofinė mokykla. Savo vardą mokykla gavo nuo Elėjos – svarbaus vadinamosios Didžiosios Graikijos, t. y. dabartinės pietų Italijos, miesto. Pripažinę, kad būtis yra amžina, nejudri, vientisa, neskaidoma, elėjiečiai jai priešino empirinį pasaulį, kuris neturi tų savybių ir todėl turi būti laikomas ne būties, o nebūties pasauliu. Žymiausi mokyklos atstovai buvo Parmenidas (apie 540–470 pr. Kr.) ir jo mokinys Zenonas Elėjietis (apie 490–430 pr. Kr).

[5] Charles Howard Hinton (1853–1907) – teosofams artimas anglų mąstyto-

jas ir matematikas, daugiamatės geometrijos propaguotojas, esė ir mokslinių romanų apie sąmonės paradoksus, ketvirtąjį matmenį, pasaulių įvairovę autorius.

[6] Turdera – nedidelis miestas į pietus nuo Buenos Airių.

[7] John Knox (1505–1572) – Škotijos reformacijos veikėjas, presbiterionų bažnyčios Škotijoje įkūrėjas.

[8] Miestas D. Britanijos Stafordšyro grafystėje.

[9] Samuel Johnson (1709–1784) – garsus anglų literatas, kritikas ir leksikografas, gimė Ličfylde.

[10] Paplotėliai (*angl.*).

[11] Giovanni Battista Piranesi (1720–1778) – italų architektas ir graveris; vaizdavo Romos antikinius griuvėsius, didingus fantastinius architektūrinius ansamblius, persmelktus niūrios melancholijos ir nerimo.

[12] Josiah Royce (1855–1916) – amerikiečių filosofas, absoliučiojo idealizmo atstovas. Realybės pagrindu ir filosofijos objektu laikė tikrosios būties, t. y. Absoliuto pažinimą.

[13] Markas Anėjus Lukanas (Marcus Annaeus Lucanus; 39–65) – romėnų poetas epikas. Parašė poemą *Farsalija* (*Pharsalia,* apie 61–65; nebaigta) apie pilietinį karą, t. y. Cezario ir Pompėjaus karą, kurį Pompėjus galiausiai pralaimėjo prie Farsalo miesto 48 pr. Kr.

[14] Apie amfisbeną savo knygoje *Pramanytų būtybių knyga* (*El libro de los seres imaginarios,* 1967, 2 leidimas) J. L. Borgesas rašo taip:

AMFISBENA

Farsalijoje (IX, 701–728) išvardytos tikros ar pramanytos gyvatės, kurias Katono kariai sutiko žygiuodami per svilinantį Afrikos dykumų karštį. Tarp jų yra Parijas, „kurs patenkintas uodega prarausia kelią“ (arba kaip rašė XVI a. ispanų poetas, „kurs juda stačias it lazda“) ir sparnuotasis Jakulis, „nuo medžių skriejantis strėle“, ir „žiaurioji Amfisbena, išlenkusi dvi galvas“. Plinijus (*Naturalis Historia,* VIII, 85) ją apibūdina bemaž tais pačiais žodžiais pridurdamas: „Lyg jai būtų negana vienos ryklės nuodams išspjauti“. Bruneto Latinio *Lobynas* (*Tesoro*) – enciklopedija, kurią Latinis septintame *Pragaro* rate rekomendavo savo buvusiam mokiniui – yra ne tokia žodinga ir aiškesnė: „Amfisbena yra dvigalvė gyvatė, kurios viena galva savo vietoje, kita – uodegoje; abiem ji gali gelti, vikriai šliau-

žia, o jos akys žiba it žvakės". XVIII a. seras Tomas Braunas savo knygoje *Epidemin**iai prietarai* (1646) pažymėjo, kad nėra gyvūno, neturinčio viršaus, apačios, priekio, nugaros, kairės ir dešinės, ir neigė amfisbenos egzistavimą, „nes juslės, patalpintos į abu galus, paverčia juos abu priekinėm dalim, o tai neįmanoma... Ir todėl ši išmonė, priskirianti galvą abiem galams, yra nevykusi..." Amfisbena graikų kalba reiškia „judanti abiem kryptim". Antilų salose ir kai kuriose Amerikos srityse šitaip vadinamas roplys, vietinių vadinamas „doble andadora" (šmaižiotoja), „dvigalve gyvate" ir „skruzdžių mote". Sakoma, kad ją maitina skruzdėlės. Be to, perpjovus ją pusiau, abi dalys vėl susijungia.

Jau Plinijus garsino amfisbenos gydomąsias savybes.

Trisdešimties sekta

Šio teksto originalo rankraštį galima rasti Leideno Universiteto bibliotekoje; kai kurie helenizmai, pasitaikantys teksto lotynų kalboje, leidžia spėti, jog buvo versta iš graikų kalbos. Pasak Leisegango[1], originalas datuotinas ketvirtuoju mūsų eros amžiumi. Gibonas prabėgomis jį mini vienoje iš *Decline and Fall* penkioliktojo skyriaus išnašų. Nežinomas autorius pasakoja:

„...Sekta niekada nebuvo gausi, o dabar jos prozelitų išvis maža. Decimuoti geležimi ir ugnimi, jie ieško prieglobsčio šalikelėse ar karo nuniokotuose griuvėsiuose, nes jų įstatymas draudžia jiems statyti būstus. Paprastai jie vaikšto nuogi. Tai, ką užrašė mano plunksna, yra visuotinai žinoma; mano dabartinis uždavinys yra užrašyti viską, ką sužinojau apie jų mokymą ir papročius. Aš ilgai ginčijausi su jų mokytojais, bet man nepavyko jų atversti į Viešpaties tikėjimą.

Pirmiausia mano dėmesį patraukė jų saviti santykiai su mirusiais. Mažiausiai mokyti mano, kad palikusiųjų šį pasaulį dvasios turi pačios rūpintis savo laidojimu; o kiti, Jėzaus žodžius suprasdami perkeltine prasme, skelbia, kad jo pamokymas *palik mirusiems laidoti savo numirėlius*[2] smerkia mūsų laidojimo apeigų prabangą ir tuštybę.

Reikalavimo parduoti viską, ką turi, ir išdalyti vargšams, besąlygiškai laikosi visi; pirmieji geradariai turtą atiduoda kitiems, o šie – tretiems. Tokia yra jų neturto ir nuogybės kilmė, prilyginanti jų gyvenimą rojui. Jie su įkarščiu kartoja tokius žodžius: *Pasižiūrėkite į padangių sparnuočius: nei jie sėja, nei jie pjauna, nei į kluonus*

krauna, o dangiškasis Tėvas juos maitina. Argi jūs ne daug vertesni už juos?[3] Vienas tekstas išvis draudžia kaupti: *Jeigu Dievas taip aprengia laukų gėlę, kuri šiandien žydi, o rytoj metama į krosnį, tai argi jis dar labiau nepasirūpins jumis, mažatikiai? Todėl nesisielokite ir neklausinėkite: „Ką valgysime?", arba: „Ką gersime?" Taigi nesirūpinkite rytdiena... kiekvienai dienai gana savo vargo.*[4]

Posakis, *kad kiekvienas, kuris geidulingai žvelgia į moterį, jau svetimauja savo širdimi*[5], nedviprasmiškai liepia susilaikyti. Vis dėlto, daugelis sektantų moko, jog žemėje paleistuvauja visi, nes nerasi žmogaus, kuris nebūtų geidulingai pažvelgęs į moterį. O jei geismas yra toks pat nuodėmingas kaip ir veiksmas, vadinasi, teisuoliai gali nebijodami atsiduoti nežabotoms orgijoms.

Sekta vengia bažnyčių: jos vadovai pamokslauja gryname ore, ant kalvų ar mūrų, o kartais – valtyje ant kranto.

Sektos pavadinimas kelia nemažai karštų ginčų. Kai kurių nuomone, kalbama apie išlikusių sektos pasekėjų skaičių; tai juokinga, bet įžvalgu, nes pati Sekta, atsižvelgiant į jos iškreiptą mokymą, pasmerkė save pražūčiai. Kiti pavadinimą kildina iš Nojaus arkos, kurios aukštis siekė trisdešimt uolekčių, tretieji, iškraipydami astronomiją, – iš naktų skaičiaus, sudarančio mėnulio mėnesio sumą, ketvirtieji – iš Išganytojo amžiaus per krikštą, penktieji – iš Adomo, sutverto iš raudono molio, metų. Visi vienodai klysta. Toks pat beprasmiškas yra trisdešimties dievybių ar sostų katalogas, viena jų yra Abraksas[6], pavaizduotas gaidžio galva, žmogaus liemeniu ir rankomis bei susirangiusios gyvatės uodega.

Aš žinau Tiesą, bet negaliu samprotauti apie ją. Aš neturiu neįkainojamos dovanos ją skelbti. Tegu laimingesni už mane gelbsti sektantus žodžiu. Žodžiu arba ugnimi. Verčiau būti nubaustam nei mirti. Man tik užteks išdėstyti šlykščios erezijos esmę.

Žodis virto kūnu[7], žmogumi tarp žmonių, kurie jį nukryžiuos ant kryžiaus ir per jį bus išganyti. Jis gimė iš įsčių moters, priklausančios tautai, išrinktai ne tik skelbti Meilę, bet ir kentėti.

Neužmirštami dalykai žmonėms yra būtini. Mirtis nuo kardo ar

nuo cikutos[8] nesukrečia žmogaus vaizduotės iki amžių pabaigos. Viešpats išdėstė įvykius patetine tvarka: tada prasmę įgyja ir Paskutinė vakarienė, pranašiški Jėzaus žodžiai apie išdavystę, pasikartojantis ženklas vienam iš jo mokinių, duonos ir vyno palaiminimas, Petro išsigynimas, budėjimas Getsemanės sode, dvylikos mokinių miegas, tokia Sūnaus žmogiška malda, prakaitas tarsi kraujo lašai, kalavijai, išdaviko bučinys, Pilotas, nusiplaunantis rankas, nuplakdinimas, patyčios, erškėčių vainikas, raudona skraistė ir nendrinė lazda, rūgęs vynas su tulžimi, nukryžiavimas ant kalno, pažadas gerajam nusikaltėliui, žemės drebėjimas ir tamsa.

Dieviškasis gailestingumas, kuris man suteikė tiek malonių, leido man atskleisti tikrą ir slėpiningą Sektos pavadinimo prasmę. Karijote[9], kur aš tikriausiai gimiau, ligi šiol gyvuoja slapta draugija „Trisdešimties Sidabrinių" vardu. Šis vardas yra pirminis ir leidžia įminti šią mįslę. Kryžiaus tragedijoje – šį žodį rašau su didžia pagarba – dalyvavo savanoriai ir priverstiniai atlikėjai, visi būtini, visi neišvengiami. Nesavanoriai buvo aukštieji kunigai, mokantys sidabrinius, nesavanorė buvo minia, išrinkusi Barabą, nesavanoris buvo Judėjos valdytojas; nesavanoriai buvo romėnų kareiviai, užkėlę jo bausmės kryžių, kalę vinis ir metę burtus. Savanoriai – tik du: Išganytojas ir Judas. Pastarasis nusviedė trisdešimt sidabrinių, tapusių žmogiškųjų sielų išgelbėjimo kaina, ir iškart pasikorė. Jis ėjo trisdešimt trečiuosius metus, kaip ir Žmogaus Sūnus. Trisdešimties sekta juos vienodai garbina ir atleidžia kitiems.

Kaltų nėra; kiekvienas, sąmoningai ar ne, įgyvendina Dieviškosios išminties nubrėžtą planą. Tad Šlovė priklauso visiems.

Mano ranka priešinasi rašydama dar vieną šlykštybę. Įšventintieji, pasiekę nustatytą amžiaus ribą, kenčia patyčias ir yra nukryžiuojami kalno viršūnėje, idant sektų savo mokytojų pavyzdžiu. Už šį nusikalstamą penktojo įsakymo sulaužymą yra būtina bausti visu Dievo ir žmonių įstatymų griežtumu. Tegu Dangaus prakeiksmas, tegu angelų rūstybė..."

Čia rankraštis staiga nutrūksta.

[1] Hans Leisegang (1890–1951) – vokiečių filosofas, gnosticizmo tyrinėtojas. Pagrindinis veikalas – *Gnosis* (*Die Gnosis,* 1924).

[2] (Mt 8, 22).

[3] (Mt 6, 26).

[4] (Mt 6, 30–34).

[5] (Mt 5, 28).

[6] Abraksas (gr. Αβραξας) arba Abrasaksas (gr. Αβρασαξ) – gnostikų aukščiausioji dievybė. Kartu tai 365 dangaus sferų valdovas ir skaičiaus 365 personifikacija, nes skaičių, kuriuos žymi šį vardą sudarančios raidės, suma lygi 365 ($\alpha=1$, $\beta=2$, $\rho=100$, $\alpha=1$, $\xi=60$, $\alpha=1$, $\sigma=200$).

[7] (Jn 1, 14).

[8] Cicuta virosa (nuodingoji nuokana) – nuodingas skėtinių šeimos augalas. Mokslinga užuomina į Sokrato mirtį.

[9] Turimas omenyje Karijotas – miestelis į vakarus nuo Jeruzalės, Judo gimtinė.

Dovanų naktis

Šitą istoriją mes išgirdome senojoje „Aguila" konditerijoje, esančioje Floridos gatvėje, Piedados kalvos viršūnėje.

Buvo svarstoma pažinimo problema. Vienas iš dalyvaujančiųjų pacitavo Platono mintį, kad viską mes jau esame matę ankstesniame gyvenime, todėl pažinti yra prisiminti; mano tėvas, regis, pasirėmė Beikonu – jis rašė, kad, jei pažinti yra prisiminti, tuomet nežinoti tolygu pamiršti. Čia žodžio paprašė kitas pašnekovas, jau pagyvenęs ponas, iš pažiūros suglumęs nuo tokios metafizikos. Lėtai ir tvirtai jis pasakė:

„Niekaip nesuprantu tų aistrų dėl Platono archetipų. Niekas neprisimena, kada pirmąsyk matė geltoną ar juodą spalvą, kada pirmąsyk pajuto vaisiaus skonį, nes, matyt, buvo per mažas ir todėl negalėjo žinoti, kad po šių potyrių pasipils ištisa virtinė kitų. Žinoma, esama kitokių pirmųjų potyrių, kurių niekas nepamirš. Galiu papasakoti, kas man atsitiko vieną 1874 metų balandžio trisdešimtosios naktį, įsirėžusią man į atmintį.

Anuomet vasarodavom ilgiau, bet jau neprisimenu, kodėl tais metais lig pat balandžio pabaigos užsilaikėme mūsų pusbrolių Dorna sodyboje, už kelių lygų nuo Lobo. Vienas iš peonų, Rufinas, paaiškino man tenykščius papročius. Aš buvau jau beveik trylikos; Rufinas – gerokai vyresnis ir garsėjo kaip mušeika. Buvo labai vikrus, fechtuojantis pagaikščiais suodinas visad likdavo ne jo, o priešininko veidas. Vieną penktadienį jis pasiūlė man šeštadienio vakarą nuvykti miestan pasilinksminti. Aš, žinoma, sutikau, nors ir

gerai nenutuokiau, ką jis turėjo omeny. Tik perspėjau jį, kad nemoku šokti; jis atsakė, jog to nesunku pramokti. Mes išvykom po vakarienės, apie pusę aštuonių. Rufinas išsipustė kaip per šventes, lyg parodai prisisegė peilį su sidabrinėm kriaunom; o aš, vengdamas pašaipų, savąjį palikau namie. Netrukus išvydome pirmuosius namus. Ar jums teko kad nors būti Lobe? Nesvarbu; visi provincijos miesteliai panašūs kaip du vandens lašai, nors manosi esą skirtingi. Tos pačios negrįstos gatvelės, duobės, žemučiai namukai, šalia kurių raitelis jaučiasi milžinu. Ties kampu mes nusėdome nuo arklių, priešais vieną gal žydrai, gal rausvai dažytą namą su iškaba „Estrella". Prie stulpo trypė pririšti keli arkliai puošniom kamanom. Pro privertas laukujas duris sunkėsi šviesa. Priemenės gilumoj buvo matyti didelė salė su suolais prie sienų, o tarp suolų juodavo nežinia kur besiveriančios durys. Išbėgęs gelsvas šunytis pasveikino mus garsiu lojimu. Viduje sėdėjo daug žmonių; pustuzinis moterų gėlėtais chalatais zujo šen ir ten. Atokiau stovinti dama, vilkinti juodai, man pasirodė esanti šeimininkė. Rufinas pasisveikino su ja ir tarė:

– Štai atsivedžiau draugą naujoką, iš jo dar nekoks raitelis.

– Pramoks, būk ramus, – pasakė dama.

Aš sumišau. Kad nukreipčiau dėmesį ar kad parodyčiau, jog esu dar labai mažas, prisėdau ant suolo krašto ir ėmiau žaisti su šuneliu. Ant virtuvės stalo degė į butelius įsodintos lajinės žvakės; taip pat prisimenu gorę tolimame kampe. Ant baltintos sienos priešais kabojo Gailestingosios Dievo Motinos paveikslas.

Kažkas tarp juokelių nemokšiškai brazgino gitarą. Iš drovumo neatsisakiau kadaginės – ji nutvilkė man burną it ugnis. Viena moteris man pasirodė nepanaši į kitas. Ją vadino Belaisve. Kažkas indėniško jautėsi jos laikysenoje, tačiau veidas buvo skaistutėlis, o akys – liūdnos liūdnos. Kasa sviro iki pat liemens. Rufinas, pamatęs, kad žiūriu į ją, tarstelėjo jai:

– Nagi, papasakok apie tą antpuolį, o tai jau primiršau, kaip ten buvo.

Ir mergina prabilo tarsi kalbėtų pati su savim, o aš staiga pajutau, kad ji negali galvoti apie nieką kita ir kad tatai vienintelis jos gyvenimo įvykis. Štai ką ji papasakojo:

– Kai mane atvežė iš Katamarkos, buvau dar labai maža. Ką aš galėjau žinoti apie indėnų antpuolius? Mūsų sodyboj apie juos bijojo žodį ištarti. Kaip didžiausią paslaptį man pakuždėjo, kad indėnai užklumpa netikėtai kaip lietaus debesis, išžudo žmones, o gyvulius nuvaro. Moteris nusiveda su savim į tyrus ir ten daro su jomis – ką nori. Aš negalėjau tuo patikėti. Mano brolis Lukas – jį vėliau persmeigė ietim – dievažijosi, jog visa tai melas, tačiau, išgirdęs tiesą, pajunti ją iš pirmo karto. Kad sutramdytų indėnus, vyriausybė siunčia jiems tabokos, ugninio vandens, matės, bet jie klauso tik savo nepatiklių žynių. Vadui įsakius, indėnai prašvilpia tarp fortų, kurių dykumoj reta. Mintimis aš bemaž geidžiau, kad jie atjotų, ir vis žiūrėdavau ten, kur leisdavos saulė. Nemoku skaičiuoti laiko, tačiau pirma smogė šalčiai, paskui atėjo vasara, gyvulių ženklinimo metas, dar vėliau, prieš pat antpuolį, mirė prižiūrėtojo sūnus. Indėnai atšniokštė kaip pampų vėjas. Aš žiūrėjau į dagį griovyje ir galvojau apie indėnus. Jie pasirodė auštant. Gyvuliai juos pajuto anksčiau nei žmonės: tarytum sudrebėjo žemė. Sodybą užvaldė nerimas, paukščiai tik siuvo šen ir ten. Visi puolėm žiūrėti ton pusėn, kur visad žiūrėdavau aš.

– Kas atnešė žinią? – paklausė kažkas.

Mergina, lyg užsimiršusi, pakartojo paskutinę frazę:

– Visi puolėm žiūrėti ton pusėn, kur visad žiūrėdavau aš. Atrodė, pajudėjo visa dykuma. Pirma pro geležinių virbų tvorą pamatėm dulkių kamuolius, paskui – indėnus. Tai buvo antpuolis. Jie pliaukšėjo rankom per burną, šaukdami kovos šūkius. Santa Irenėje mes teturėjom keletą šautuvų, kurie tiko tik jiems apkurtinti ir dar labiau įsiutinti.

Belaisvė, regis, bėrė žodžius atmintinai it poterius, bet aš iš tikrųjų išgirdau gatvėje laukinius indėnus ir jų riksmus. Spyris į duris, ir štai jie jau salėje, tarytum įskrieję žirgais tiesiai iš sapno. Tai

buvo girtų žaliūkų šutvė iš pakraščių. Dabar, atsiminimuose, jie man rodosi milžiniški. Tas, kuris ėjo priekyje, alkūne smogė Rufinui, sėdėjusiam prie durų. Šis visas persimainė ir pasitraukė į šalį. Dama, lig tol nejudėjusi iš vietos, pasikėlė ir mums pasakė:

– Tai Chuanas Moreira.

Dabar, po tiek metų aš jau nežinau, ką prisimenu iš tikrųjų: tą naktį matytą žmogų ar kitą, daugybę kartų matytą cirko arenoje. Vaizduojuosi ir vieno iš brolių Podestų gaurus bei tankią barzdą, ir raudoną, raupuotą veidą. Viauksėdamas jį pasitiko šunytis. Botago kirčiu Moreira patiesė jį ant žemės. Šunytis nuvirto aukštielninkas, sumataravo letenėlėm ir padvėsė. Čia ir prasideda tikroji istorija.

Aš tylutėliai išslinkau pro artimiausias duris – jos vėrėsi į ankštą koridorių su laiptais – ir pasislėpiau tamsiame kambaryje viršuje. Nežinau, ar ten buvo daugiau baldų, išskyrus žemą lovą. Mane krėtė drebulys. Apačioje nesiliovė riksmai, dužo stiklai. Išgirdau laiptais skubančios moters žingsnius, akimirkai švystelėjo šviesos spindulys. Paskui Belaisvės balsas sušnibždėjo:

– Aš patarnauju svečiams, bet tik tiems, kurie netriukšmauja. Eik šen, aš nieko blogo tau nedarysiu.

Ji jau buvo nusimetusi chalatą. Prisislinkau prie jos ir paliečiau jos veidą. Kiek laiko praėjo, nežinau. Nebuvo nei žodžių, nei bučinių. Aš išpyniau jos kasą, pažaidžiau su jos plaukais, ilgais ir glotniais, o paskui su ja. Daugiau mes niekad nesimatėm, jos vardo taip ir nesužinojau.

Mus apkurtino šūvis. Belaisvė man pasakė:

– Gali nusileisti kitais laiptais.

Taip ir padariau. Atsidūriau gruntkelyje. Švietė pilnatis. Policijos seržantas su šautuvu ir užmautu durtuvu budėjo prie plūktinės sienos. Jis nusijuokė ir tarė:

– Kaip matau, esi iš tų, kurie anksti keliasi.

Turėjau kažką atsakyti, bet jis daugiau nekreipė dėmesio. Siena greitai leidosi žmogus. Seržantas staigiai prišoko ir suvarė jam dur-

tuvą. Žmogus šlumštelėjo, aukštielninkas nuvirto ant žemės, vaitodamas ir kraujuodamas. Aš prisiminiau šunytį. Seržantas pribaigdamas dar kartą bakstelėjo jį durtuvu. Ir su džiaugsmo gaida balse pridūrė:

– Taigi, Moreira, šįsyk galėjai pataupyti parako.

Iš visų pusių pasirodė namą apsupę policininkai, paskui – kaimynai. Andresas Čirino trūktelėjęs nelengvai ištraukė šautuvą iš kūno. Visi norėjo jam paspausti ranką. Rufinas šypsodamasis tarė:

– Berods, mūsų kūmas prisišoko.

Aš ėjau nuo vienos grupės prie kitos, pasakodamas žmonėms, ką mačiau. Staiga pasijutau labai pavargęs; turbūt turėjau karščio. Mečiau viską, susiradau Rufiną, ir mes grįžom namo. Nuo arklio nugaros mes jau matėm brėkštančią aušrą. Jaučiausi ne tiek pavargęs, kiek apkurtęs nuo visų tų verpetų."

– Nuo tos nakties įvykių srauto, – patikslino mano tėvas.

– Taigi, – sutiko pasakotojas. – Vos per kelias valandas pažinau meilę ir pamačiau mirtį. Visiems žmonėms atsiveria viskas ar bent tai, kas žmogui lemta pažinti, tačiau man tą naktį, nuo saulėlydžio iki aušros, apsireiškė abu šie lemiami dalykai. Metai eina, ir aš tiek daug kartų pasakojau savo istoriją, kad nežinau, ar iš tiesų pamenu ją ar tik žodžius, kuriais ją perteikiu. Galbūt tas pat nutiko Belaisvei su jos antpuoliu. Ir šiandien man tas pat, aš ar kas kitas matė, kaip žuvo Moreira.

Veidrodis ir kaukė

Nuūžus Klontarfo[1] mūšiui – jame norvegų puikybė buvo sutramdyta – Didysis Karalius kreipėsi į poetą, tardamas:

– Net ryškiausi žygiai, neįkūnyti žodžiais, pamažu išblėsta. Aš noriu, kad apdainuotum mano pergalę ir giesme mane pašlovintum. Aš būsiu tavo Enėjas, tu – mano Vergilijus. Ar manaisi galįs atlikti tokią užduotį, po kurios tapsim nemarūs?

– Taip, Karaliau, – atsakė poetas. – Esu olamas[2]. Dvylika žiemų aš mokiausi eiliavimo meno. Mintinai moku tris šimtus šešiasdešimt temų, sudarančių tikros poezijos pamatą. Mano arfos stygose glūdi Alsterio ir Mansterio[3] sagų ciklai. Man leidžiama vartoti pačius seniausius žodžius ir pinkliausias metaforas. Įvaldžiau slaptuosius rašmenis, apsaugančius mūsų meną nuo smalsių tamsuomenės akių. Galiu apdainuoti meilę, arklių vagystes, jūros keliones, karus. Žinau visų Airijos karališkųjų namų mitologinius protėvius. Perpratau žolių savybes, astrologiją, matematiką ir kanonų teisę. Nugalėjau savo varžovus viešose varžybose. Įgudau tarti piktažodžius, sukeliančius odos ligas, tarp jų – raupsus. Moku valdyti kardą ir tai įrodžiau tavo mūšyje. Tik viena dar nesu patyręs: dėkingumo už dovaną, kurią man duosi.

Karalius, greit pavargdavęs nuo ilgų ir svetimų kalbų, su palengvėjimu tarė:

– Ji laukia tavęs. Man ką tik pasakė, kad Anglijoje jau suokia lakštingala. Kai nustos lyti ir snigti, kai iš pietinių kraštų vėl grįš lakštingala, tu man perskaitysi savo šlovinamąją giesmę dvaro ir

poetų kolegijos akivaizdoje. Duodu tau metus laiko. Galėsi nudailinti kiekvieną raidę ir kiekvieną žodį. O atpildas, kaip žinai, bus vertas mano karališkųjų įpročių ir tavo dvasingų darbo naktų.

– Karaliau, regėti tavo veidą – man geriausia dovana, – atsakė poetas, kuris kartu buvo ir dvariškis.

Žemai nusilenkęs, poetas išėjo jau miglotai nujausdamas eiles.

Praėjo metai, kupini epidemijų ir maištų; poetas perskaitė savo šlovinamąją giesmę. Jis deklamavo lėtai ir ryžtingai, nežvilgčiodamas į rankraštį. Karalius pritardamas linksėjo galva. Visi mėgdžiojo jo gestą, netgi tie, kurie susigrūdę prie durų, nesuprato nė žodžio. Pagaliau Karalius tarė:

– Aš priimu tavo kūrinį. Tai dar viena pergalė. Kiekvienam žodžiui tu suteikei tikrąją prasmę, o kiekvienam daiktavardžiui – epitetą, kurį jam davė pirmieji poetai. Visoje giesmėje nerasi nė vieno įvaizdžio, kurio nebūtų pavartoję senieji poetai. Mūšis – puikus karių kilimas, kraujas – kalavijo vanduo. Jūra turi savo dievą, o debesys pranašauja ateitį. Išmoningai susitvarkei su rimais, aliteracijomis, asonansais, ilgaisiais ir trumpaisiais skiemenimis, mokslingos retorikos rezginiu, meistriška metrų kaita. Jei visa Airijos poezija staiga žūtų – *omen absit*[4] – ją būtų galima be nuostolių atkurti iš tavo klasikinės giesmės. Trisdešimčiai raštininkų liepsiu perrašyti poemą dusyk.

Kiek patylėjęs jis tęsė:

– Viskas gerai, bet niekas nepasikeitė. Kraujas nepradėjo greičiau tekėti gyslomis, rankos nepasigedo lanko, žmonės neišblyško. Niekas nesušuko karo šūkio, neatstatė krūtinės vikingams atremti. Praėjus metams, mes plosime kitai tavo šlovinamajai giesmei, poete. Imk šitą sidabrinį veidrodį kaip mūsų pritarimo ženklą.

– Dėkoju ir suprantu, – atsakė poetas.

Dangaus šviesuliai apskriejo savo šviesų ratą. Kai poetas pasirodė su savo rankraščiu, tik šįsyk trumpesniu, saksų miškuose vėl suokė lakštingala. Jis nedeklamavo iš atminties, o skaitė neryžtingai, praleisdamas kai kurias eiles, tarytum jas nevisiškai suprastų

ar nenorėtų išniekinti. Poemos turinys buvo sudėtingas: tai buvo ne mūšio aprašymas, tai buvo pats mūšis. Puslapių karinėje sumaištyje šmėkščiojo Dievas, Trejybė viename asmenyje, mūšio apsėsti Airijos pagonys ir kariai, kurie šimtmečiais vėliau kausis Vyresniosios Edos pradžioje. Giesmės forma taip pat buvo neįprasta. Daiktavardžio vienaskaita valdė veiksmažodžių daugiskaitą. Prielinksniai skyrėsi nuo įprastinių. Šiurkštumą keitė švelnumas. Metaforos buvo atsitiktinės ar bent taip atrodė.

Karalius persimetė keliais žodžiais su jį supančiais literatūros žinovais ir prabilo taip:

– Apie tavo pirmąją giesmę buvo galima teigti, kad ji – laimingas sąvadas visų giesmių, kada nors užgimusių Airijoje. Ši pralenkia visas ankstesnes ir jas sunaikina. Ji stulbina, stebina ir akina. Neišmanėliai nėra jos verti, o žinovai – tuo labiau. Dramblio kaulo dėžutė saugos vienintelį jos egzempliorių. Bet iš plunksnos, parašiusios tokią didingą poemą, mes galbūt sulauksime dar didingesnio kūrinio.

Nusišypsojęs jis pridūrė:

– Mes esame legendos herojai, o legendose, kiek menu, svarbiausias skaičius – trys.

Poetas drįso sumurmėti:

– Trys stebuklingos dovanos, triados ir, žinoma, Trejybė.

Karalius tęsė:

– Paimk šitą auksinę kaukę kaip mūsų palankumo liudijimą.

– Dėkoju, aš supratau, – pasakė poetas.

Praslinko metai. Rūmų sargyba pastebėjo, kad poetas nieko neatsinešė. Su nuostaba stebėjo jį Karalius: poetas atrodė visai kitoks. Kažkas kitas – ne laikas – išvagojo jo veidą ir pakeitė bruožus. Žvilgsnis tarsi neregio žvelgė kažkur labai toli. Poetas paprašė Karaliaus pasikalbėti akis į akį. Dvariškiai pasišalino.

– Neparašei giesmės? – paklausė Karalius.

– Parašiau, – liūdnai atsakė poetas. – Geriau jau mūsų Viešpats Kristus man būtų užginęs ją parašyti.

– Gali perskaityti?

– Nedrįstu.

– Mano drąsos užteks mums abiems, – paragino jį Karalius.

Poetas perskaitė poemą. Ją sudarė viena eilutė.

Poetas ištarė ją garsiai, be įkvėpimo, bet ir jam, ir Karaliui eilutė nuskambėjo tarsi kokia slapta malda ar šventvagystė. Karalius nustebo ir suglumo ne mažiau nei poetas. Abu išbalę susižvalgė.

– Kai buvau dar jaunas, – pasakė Karalius, – aš išplaukiau į vakarus. Vienoje saloje mačiau, kaip sidabriniai kurtai mirtinai nuvarė auksinius šernus. Kitoje malšinome alkį stebuklingų auksinių obuolių aromatu. Trečioje aš mačiau ugninius mūrus. Pačioje tolimiausioje iš dangaus išsirietusi lanku krito upė, jos vandenimis plaukiojo žuvys ir laivai. Tai buvo stebuklai, bet jie neprilygsta tavo poemai, kurioje kažkaip glūdi visa, kas yra[5]. Kokiais burtais ji tau apsireiškė?

– Kartą auštant, – atsakė poetas, – nubudau tardamas žodžius, kurių iš pradžių nesupratau. Tie žodžiai ir buvo poema. Jaučiu, kad nusidėjau, ir šiai nuodėmei turbūt nėra atleidimo.

– Tai, prie ko mes prisilytėjome, – sušnibždėjo Karalius, – vadinama Grožiu ir užginta žmonėms. Nūnai mūsų laukia atpildas. Jau dovanojau tau veidrodį ir auksinę kaukę; štai trečioji – paskutinė – dovana.

Ir jis įdėjo durklą poeto dešinėn.

Apie poetą mums žinoma tiek, kad jis iškart nusižudė išėjęs iš rūmų; apie Karalių – kad atsižadėjo savo karalystės ir tapo elgeta, klajojančiu Airijos keliais, ir daugiau niekad nepakartojo poemos.

Komentarai

[1] Vietovė šalia Dublino; ten 1014 m. balandžio 23 d. įvyko mūšis, kuriame Airijos karaliaus Briano Boroimhe (940?–1014) vadovaujama airių kariuomenė sumušė danus ir normanus. Pats karalius mūšyje žuvo.

[2] Olamas (air. Ollam) – senovės Airijoje aukščiausias poeto, pranašo ir muzikanto rangas. Pagal rangą už Olamą aukštesnis buvo tik karalius. Žemesnio rango poetai buvo vadinami bardais.

[3] Airijos istorinės provincijos. Alsteris, arba Olsteris (Ulster), yra Airijos salos šiaurės rytų dalyje, o Mansteris (Munster) – pietvakarinėje dalyje.

[4] Čia: Neduok dieve, kad taip atsitiktų *(lot.)*.

[5] Tikėtina, kad apsakyme minimus stebuklus J. L. Borgesas „pasiskolino" iš airių viduramžių hagiografinio veikalo ***Šv. Brendano abato kelionė*** (***Navigatio sancti Brendani abbatis***, pirmas vertimas į prancūzų kalbą 1125 m.; olandų, vokiečių ir anglų literatūroje legenda paplinta XIII a.), aprašančio VI a. airių vienuolio šv. Brendano (484–577) gyvenimą ir kelionę per Atlanto vandenyną.

Undras

Turiu perspėti skaitytoją, kad čia išspausdinto vertimo jis tuščiai ieškos Adomo Bremeniečio[1] knygoje *Libellus* (1615) – autorius, kaip žinia, gyveno ir mirė vienuoliktajame amžiuje. Lapenbergas[2] jį rado viename Oksfordo Bodlio bibliotekos rankraštyje ir, atsižvelgdamas į daugybę antraeilių smulkmenų, palaikė jį vėlyvu intarpu, tačiau įdomumo dėlei išspausdino savo *Analecta Germanica* (Leipcigas, 1894). Diletantiška paprasto argentiniečio nuomonė mažai ką reiškia; tegu sprendžia pats skaitytojas. Nors mano vertimas į ispanų kalbą nėra pažodinis, bet patikimas.

Adomas Bremenietis rašo: „...Tarp tautų, gyvenančių šalia tyrų, plytinčių kitoje Golfo srovės pusėje, anapus žemių, kur ganosi laukiniai arkliai, pirmiausia reikėtų paminėti urnus. Abejotini ir prasimanyti pirklių pasakojimai, kelionės pavojai ir klajoklių užpuldinėjimai man užkirto kelią į jų šalį. Tačiau aš žinau, kad jų retos ir nuošalios gyvenvietės glaudžiasi prie Vyslos žemupio. Kitaip nei švedai, urnai išpažįsta tikrąjį Jėzaus tikėjimą, nesuteptą nei arijonizmu, nei kruvinais demonologiniais kultais, kurie davė pradžią karališkajai Anglijos dinastijai ir kitoms šiaurės tautoms. Jie yra piemenys, valtininkai, burtininkai, ginklakaliai ir virvininkai. Žiaurūs karai bemaž atpratino juos arti žemę. Lygumos ir jose gyvenančios gentys išmokė juos puikiai jodinėti žirgais ir šaudyti iš lanko. Galiausiai visi supanašėja į savo priešus. Jų ietys ilgesnės už mūsų, nes priklauso raiteliams, o ne pėstininkams.

Jie nemoka, tai buvo nesunku nuspėti, naudotis plunksna, rašaline ir pergamentu. Jie raižo savo raides lygiai taip pat kaip mūsų protėviai – runas, kurias jiems atskleidė Odinas, iškabėjęs devynias naktis ant uosio: Odinas paaukotas Odinui.

Šitas bendras pastabas papildys mano pokalbis su islandu Ulfu Sigurdarsonu – šis tuščiai neaušino burnos. Mes susitikome Upsaloje prie šventyklos. Laužas užgeso; pro sienos plyšius smelkėsi šaltis ir aušra. Lauke sniegas buvo pripėduotas gudrių vilkų, kurie plėšė į gabalus pagonis, paaukotus trims dievams. Iš pradžių, kaip dvasiškiams įprasta, mūsų pokalbis vyko lotynų kalba, bet paskui mes perėjome prie šiaurės kalbos, paplitusios nuo Ultima Tulės iki pat Azijos turgų. Tas žmogus pasakė:

– Savo kilme esu skaldas. Vos tik sužinojau, jog urnų poeziją sudaro vienas vienintelis žodis, bemat ėmiau ieškoti kelio į jų žemes. Po metų, ištvėręs sunkumus ir vargus, pasiekiau tikslą. Buvo naktis, pastebėjau, kad kelyje sutikti žmonės nužvelgdavo mane su nuostaba, mane net kliudė keli jų mesti akmenys. Pamatęs ugnies atšvaitus kalvėje, įėjau.

Kalvis priglaudė mane nakčiai. Jo vardas buvo Ormas. Ir kalba daugmaž panėšėjo į mūsiškę. Mes persimetėme keliais žodžiais. Iš jo lūpų pirmą kartą išgirdau jų karaliaus vardą – Gunlaugas[3]. Sužinojau, kad kilus paskutiniam karui, jis ėmė nepasitikėti svetimšaliais ir dažniausiai juos nukryžiuodavo. Kad išvengčiau tokios lemties, labiau tinkančios Dievui, o ne žmogui, aš sukūriau *drapą,* šlovinamąją giesmę apie karaliaus pergales, garbę ir gailestingumą. Vos tik ją išmokau atmintinai, manęs atėjo dviese. Aš jiems atsisakiau atiduoti kardą, bet leidausi nuvedamas.

Žvaigždės dar švietė, nors jau aušo. Mes perkirtome kelią, abipus jo rikiavosi lūšnos. Buvau girdėjęs pasakojant apie piramides, o pirmoje aikštėje pamačiau geltono medžio stulpą. Stulpo viršūnėje dar įžiūrėjau juodos žuvies atvaizdą. Mus lydėjęs Ormas pasakė, kad šita žuvis ir yra Žodis. Kitoje aikštėje pamačiau raudoną stulpą su disko atvaizdu. Ormas pakartojo, kad jis taip pat yra

Žodis. Paprašiau, kad pasakytų jį man. Jis atsakė esąs tik paprastas amatininkas ir jo nežinąs.

Trečioje, paskutinėje, aikštėje aš pamačiau juodai nudažytą stulpą su piešiniu, kurį pamiršau. Gilumoje stovėjo aukšta lygi siena, jos kraštų aš neįžiūrėjau. Paskui sužinojau, kad ji apvali, nukrėsta iš molio, be vidinių vartų ir juosia miestą. Prie stulpo trypė pririšti kresni ir ilgakarčiai arkliai. Kalviui neleido užeiti vidun. Viduje buvo daug ginkluotų žmonių, visi stovėjo. Karalius Gunlaugas negalavo ir pusiau prisimerkęs gulėjo ant medinės pakylos, išklotos kupranugarių kailiais. Jis atrodė išsekęs ir pageltęs, lyg kokia beveik užmiršta šventovė; jo krūtinę vagojo seni ir platūs randai. Vienas iš kareivių man pralaisvino kelią. Kažkas padavė arfą. Priklaupęs ant kelio, aš pusbalsiu išskandavau *drapą*. Jai netrūko retorinių figūrų, aliteracijų ir metrinių kirčių, kurių reikalauja giesmės žanras. Nežinau, ar karalius ją suprato, bet man padovanojo sidabrinį žiedą, kurį nešioju iki šiol. Aš pastebėjau, kad iš po pagalvės kyšojo durklo ašmenys. Karaliaus dešinėje stovėjo šachmatų staliukas su šimtais langelių ir keliomis padrikai išmėtytomis figūromis.

Sargybinis nustūmė mane į šalį. Mano vietą užėmė žmogus, jis nepriklaupė. Tarsi derindamas arfą braukė per stygas ir pusbalsiu kartojo vieną žodį, kurio prasmę aš stengiausi pagauti ir negalėjau. Kažkas pagarbiai tarė: *Šiandien jis nieko nenori pasakyti.*

Kai kurie apsiašarojo. Dainiaus balsas tai kilo, tai leidosi, jo akordai skambėjo vienodai, monotoniškai, tiksliau, be galo ilgai. Aš geidžiau, kad daina niekada nesibaigtų ir tęstųsi visą mano gyvenimą. Staiga ji nutrūko. Išgirdau krentant arfą – ją dainius, be abejonės, išsekęs, numetė ant grindų. Žmonės paskubomis išsiskirstė. Aš buvau vienas iš paskutiniųjų. Nustebau pamatęs, kad lauke jau sutemę.

Aš žengiau kelis žingsnius. Kažkieno ranka ant peties mane sulaikė. Nepažįstamasis man tarė:

– Karaliaus žiedas tapo tavo talismanu, nes tu išgirdai Žodį ir

netrukus turėsi mirti. Aš, Bjarnis Torkelsonas, tave išgelbėsiu. Esu skaldas. Savo šlovinamoje giesmėje kraują pavadinai kardo vandeniu, o mūšį – žmonių kova. Prisimenu girdėjęs tokius palyginimus iš tėvo. Tu ir aš esame poetai. Aš išgelbėsiu tave. Dabar mes jau nevaizduojame įvykių, kurie mus uždega giesmei, mes juos išreiškiame vienu žodžiu, kuris yra Žodis.

Aš atsakiau:

– Niekaip negalėjau jo išgirsti. Maldauju, pasakyk jį man.

Kiek pasvyravęs jis atsiliepė:

– Aš prisiekiau jo neišduoti. Be to, niekas negali jo išmokyti. Tau pačiam teks jį surasti. Paskubėkim, nes tavo gyvybei gresia pavojus. Paslėpsiu tave savo namuose, ten ieškoti jie neišdrįs. Rytoj, jei pūs palankus vėjas, išplauksi į pietus.

Taip prasidėjo mano klajonės, kurios truko nemažai žiemų. Aš nesirengiu pasakoti savo nelaimių ir tiksliai vardyti visų patirtų nuotykių. Aš buvau irklininkas, vergų pirklys, vergas, medkirtys, karavanų plėšikas, dainius, versmių ir metalų ieškotojas. Patekęs į nelaisvę, metus dirbau gyvsidabrio kasykloje, kur žmonėms iškrenta dantys. Kartu su švedais kovojau prieš Mikligarthro (Konstantinopolio) gynėjus. Azovo jūros pakrantėje mane mylėjo moteris, kurios niekada nepamiršiu; ar ji paliko mane, ar aš ją – vienas ir tas pats. Mane išduodavo, išduodavau ir aš. Nesyk tekdavo žudyti. Kartą graikų kareivis mane iškvietė į dvikovą ir pasirinkti ištiesė du kalavijus. Vienas buvo per delną trumpesnis už kitą. Supratau, kad jis nori mane įbauginti ir pasirinkau trumpesnį. Jis paklausė kodėl. Aš atsakiau, kad atstumas nuo mano kumščio iki jo širdies visada toks pat. Juodosios jūros pakrantėje aš runomis išraižiau epitafiją savo draugui, Leifui Arnarsonui, atminti. Grūmiausi su Mėlynaisiais Serklando[4] žmonėmis, saracėnais. Daug kas man nutiko per tą laiką, bet visas šis verpetas man atrodė kaip ilgas sapnas. Svarbiausia buvo Žodis. Kartais aš imdavau juo abejoti. Vis tvirtindavau sau, jog neprotinga atsižadėti dailaus meno žaisti gražiais žodžiais ir ieškoti vienintelio žodžio, kurio būtis beveik iliu-

zija. Bet tokie svarstymai nuėjo perniek. Vienas misionierius man pasiūlė žodį „Dievas“, jį aš atmečiau. Bet kartą, kai prie upės, tekančios į jūrą, brėško aušra, aš įtikėjau, kad praregėjau.

Grįžau į urnų šalį ir vargais negalais suradau dainiaus namą.

Įėjęs vidun, pasakiau savo vardą. Jau buvo naktis. Torkelsonas, nesikeldamas iš guolio, man liepė uždegti žvakę bronzinėje žvakidėje. Jo veidas taip suseno, jog nejučiom pagalvojau, kad aš ir pats jau senis. Kaip paprastai, aš paklausiau jo apie karalių. Jis atsakė:

– Dabar jo niekas nevadina Gunlaugu, dabar jo vardas kitoks. Na, papasakok apie savo klajones.

Aš papasakojau viską iš eilės, su daugybe smulkmenų, kurias čia praleidžiu. Į pabaigą jis įsiterpė:

– Ar tose šalyse daug dainavai?

Nustebau išgirdęs tokį klausimą.

– Iš pradžių, – tariau, – dainavau, kad užsidirbčiau pragyvenimui. Vėliau nesuprantama baimė man neleido dainuoti ir paliesti arfą.

– Gerai, – pritarė jis. – Gali tęsti.

Aš paklusau. Paskui ilgai tylėjome.

– Ką tau davė pirmoji moteris, kurią turėjai? – paklausė jis.

– Viską, – pasakiau aš.

– Gyvenimas man irgi davė viską. Visiems gyvenimas duoda viską, tik dauguma to nežino. Mano balsas pavargo, pirštai nusilpo, bet paklausyk manęs.

Ir jis ištarė žodį *Undr,* tai reiškia stebuklą.

Mane sukrėtė mirštančiojo giesmė, bet jo giesmėje, jo akorduose aš išvydau savo vargus, vergę, kuri davė man pirmąją meilę, žmones, kuriuos nužudžiau, speiguotas aušras, šiaurės pašvaistę virš vandens, galeras. Paėmiau arfą ir sugiedojau visai kitą žodį.

– Gerai, – tarė šeimininkas, ir aš, kad geriau išgirsčiau, prisislinkau. – Tu mane supratai.“

[1] Adomas Bremenietis (vok. Adam von Bremen, lot. Adam Bremensis, ?–1081/1085) – vokiečių kronikininkas, Bremeno kanauninkas. Pagrindinis veikalas – lotynų kalba parašyta *Hamburgo vyskupų istorija* (*Gesta Hammaburgensis Ecclesiae pontificum*, 4 kn., 1075). IV knygoje *Šiaurės salų aprašymas* (*Descriptio insularum Aquilonis*) yra duomenų apie Skandinavijos ir Baltijos jūros pietinės pakrantės gyventojus, iš jų apie prūsus (sembus ir varmius), taip pat apie kuršius.

[2] Johann Martin Lappenberg (1794–1865) – vokiečių istorikas, redagavęs ir išleidęs Adomo Bremeniečio kroniką.

[3] Tikriausiai J. L. Borgesas karaliui vardą davė nusižiūrėjęs į Gunlaugą, pravarde Gyvatės liežuvis, garsų islandų skaldą (984 arba 987–1009 arba 1012). Apie jo gyvenimą ir žūtį pasakojama islandų *Gunlaugo Gyvatės liežuvio sagoje* (*Gunnlaugs saga ormstungu*).

[4] Serklandas (island. Saerkland) – taip vikingai vadino islamo pasaulį, dažniausiai musulmoniškąją šiaurinės Afrikos dalį.

Pavargusio žmogaus utopija

Ir pavadino ją Utopija, graikišku žodžiu,
reiškiančiu Niekuriją.
KEVEDAS[1]

Nėra dviejų panašių kalnų, bet lyguma pasaulyje visur ta pati. Aš ėjau keliu per lygumą ir nelabai smalsaudamas klausinėjau savęs, kur aš esu – Oklahomoje, Teksase ar tame krašte, kurį mokyti žmones vadina pampa. Nei dešinėj, nei kairėj nebuvo matyti jokios vielų tvoros. Kaip ir daug sykių anksčiau, pusbalsiu kartojau Emilijo Oribės[2] eilutes:

Begalinės, klaikios lygumos vidury
Prie Brazilijos sienos,

jos skambėjo vis aidžiau ir garsiau.

Kelias buvo nelygus. Ėmė lynoti. Už kokių dviejų ar trijų šimtų metrų pamačiau šviesą. Namas buvo žemas, stačiakampio formos, jį supo medžiai. Duris man atidaręs vyras buvo toks aukštas, kad aš vos neišsigandau. Jis vilkėjo pilkus drabužius. Jautėsi, kad vyras kažko laukia. Durys buvo be skląsčio.

Mes įėjome į didelį kambarį medžiu apkaltomis sienomis. Palubyje karojo šviestuvas skleisdamas gelsvą šviesą. Mane apstulbino stalas: pirmiausia pamačiau ant jo stovinčią klepsidrą, paskui kažkokį plieno raižinį knygoje. Vyras pasiūlė man atsisėsti.

Aš kreipiausi į šeimininką įvairiomis kalbomis, bet jis nesuprato. Paskui šeimininkas prabilo lotyniškai. Atmintyje perkračiau savo bakalaurišką žinių bagažą ir pasiruošiau pokalbiui.

– Kaip matau iš tavo aprangos, – tarė jis, – esi iš kito amžiaus.

Kadaise kalbų įvairovė palaikė tautų, netgi karų įvairovę, nūnai pasaulis grįžo prie lotynų. Kai kas baiminasi, kad ši kalba gali išsigimti į prancūzų, lemoziną[3] arba papjamentą[4], tačiau tokia grėsmė dar toli. Be to, manęs nedomina nei praeitis, nei ateitis.

Aš nutylėjau, tuomet jis pridūrė:

– Jei tau nėra atgrasu matyti, kaip valgo kitas, gal norėtumei užkąsti?

Supratau, kad jis pastebėjo mano sumišimą, ir sutikau.

Mes perėjome koridorių su šoninėmis durimis iš abiejų pusių ir atsidūrėme ankštoje virtuvėlėje, spindinčioje metalu. Grįžome su vakariene ant padėklo: dubenėliai su kukurūzų dribsniais, vynuogių kekė, man nežinomas vaisius, skoniu primenantis figą, didelis ąsotis vandens. Duonos, regis, nebuvo. Šeimininkas buvo smailiaveidis, keistų akių žvilgsnio. Niekad nepamiršiu to griežto, blyškaus veido, kurio daugiau nebepamatysiu. Kalbėdamas jis nemostagavo rankomis.

Mane varžė lotynų kalba, bet galų gale ryžausi paklausti:

– Tavęs nestebina mano netikėtas pasirodymas?

– Ne, – atsakė jis, – tokie apsilankymai maždaug kas šimtmetis pasikartoja. Trunka neilgai. Vėliausiai kitos dienos rytą jau būsi namie.

Jo tvirtas balsas mane nuramino. Pamaniau, jog derėtų prisistatyti:

– Esu Eudoras Asevedas. Gimiau 1897 metais Buenos Airėse. Man jau septyniasdešimt metų. Dėstau anglų ir amerikiečių literatūrą, rašau fantastinius apsakymus.

– Prisimenu, – atsakė jis, – be nuobodulio skaitęs du fantastinius pasakojimus: *Kapitono Lemuelio Guliverio keliones* – jas daugelis laiko tikromis – ir *Teologijos sąvadą*. Tačiau nekalbėkime apie faktus. Jie niekam neįdomūs. Jie yra tiesiog išmonės ir samprotavimo išeities taškas. Mokyklose mus moko abejoti ir meno užmiršti. Pirmiausia, užmiršti, tai kas asmeniška ir lokalu. Mes gyvename tęstiniame laike, tačiau stengiamės gyventi *sub specie aeternitatis*[5].

Iš praeities mums liko keli vardai, bet jie jau dyla iš kalbos. Mes vengiame nereikalingo tikslumo. Neturim chronologijos. Nei istorijos. Net statistikos. Sakaisi esąs Eudoras, o aš negaliu pasakyti tau savo vardo, nes vadinuos *kažkas*.

– O kuo vardu buvo tavo tėvas?

– Bevardis.

Ant vienos iš sienų pamačiau lentyną. Spėtinai atsiverčiau vieną tomą; aiškios ir nesuprantamos raidės buvo rašytos ranka. Kampuotos jų linijos priminė runas, bet pastarosios vis dėlto buvo raižomos ant akmens. Man dingtelėjo, jog ateities žmonės ne tik aukštesni, bet ir nagingesni. Nejučiom žvilgtelėjau į ilgus ir plonus šeimininko pirštus.

O šis man pasakė:

– Dabar tau parodysiu tai, ko niekad nesi matęs.

Ir atsargiai man ištiesė Moro *Utopijos* egzempliorių, išspausdintą 1518 metais Bazelyje; knygoje trūko kelių puslapių ir graviūrų.

Kiek puikuodamasis atsakiau:

– Tai spausdintinė knyga. Namie turiu daugiau nei du tūkstančius knygų, nors ir ne tokių senų ir brangių.

Ir garsiai perskaičiau pavadinimą.

Mano pašnekovas nusišypsojo.

– Niekas negali perskaityti dviejų tūkstančių knygų. Gyvenu jau keturis šimtus metų, bet įveikiau mažiau nei pustuzinį knygų. Be to, svarbu ne skaityti, bet perskaitinėti. Knygų leidyba, dabar jau panaikinta, buvo viena iš didžiausių žmonijos nelaimių, nes svaiginančiu greičiu daugino nereikalingus tekstus.

– Mano smalsioje praeityje, – atsiliepiau aš, – pasaulį valdė prietaras, neva nuo vakaro iki ryto nutinka daug kas, ko nepaisyti būtų gėda. Planetoje gyvavo kolektyvinės chimeros, tokios kaip Kanada, Brazilija, Šveicarų Kongas ir Bendroji rinka. Bemaž niekas nenutuokė apie šių platoniškųjų esybių priešistorę, užtat visi iki mažiausių smulkmenų žinojo apie naujausią mokytojų suvažiavimą, neišvengiamą santykių nutraukimą ir apsikeitimą prezidentų

pareiškimais, kuriuos sekretorius sekretoriui rašydavo apgalvotai miglotomis frazėmis – skiriamuoju šio žanro bruožu.

Visa tai buvo skaitoma vien užmarščiai, nes po kelių valandų šiuos dalykus pakeisdavo kitos banalybės. Iš visų veiklos rūšių politika, be abejo, buvo pati populiariausia. Ambasadorius arba ministrus tarsi invalidus reikėjo vežioti ilgomis ir kaukiančiomis transporto priemonėmis, kurias supo motociklininkai, žaliūkai apsaugininkai ir tykojo nenuilstantys fotografai. Vežioja tarsi bekojus, – sakydavo mano motina. Nuotrauka ir spausdintas žodis buvo realesni už daiktus. Tik tai, kas išleista, buvo tikra. *Esse est percipi* (egzistuoti, vadinasi, būti suvokiamam) – tokia buvo mūsų ypatingos pasaulėvokos pradžia, vidurys ir pabaiga. Mano pragyventoje praeityje žmonės buvo paprasti, jie tikėjo, kad prekė gera, jei taip tikina ir kartoja jos gamintojas. Vogti irgi buvo įprasta, nors visi žinojo, jog pinigai nesuteikia nei laimės, nei ramybės.

– Pinigai? – pakartojo jis. – Niekam iš mūsų jau netenka kęsti nei skurdo, kuris būtų nepakeliamas, nei turto, kuris būtų nemaloniausia vulgarumo forma. Kiekvienas turi savo darbą.

– Kaip rabinai, – pridūriau nuo savęs.

Regis, jis manęs nesuprato ir tęsė:

– Nėra ir miestų. Sprendžiant iš Baija Blankos[6] griuvėsių, kuriuos vienąsyk iš smalsumo ištyrinėjau, ne tiek daug ir praradom. Nėra turto, nėra ir palikimo. Sulaukęs šimto metų, žmogus subręsta ir yra pasiruošęs pasitikti save ir savo vienatvę. Galų gale vaiką jis turi.

– Vaiką? – paklausiau.

– Taip, vieną vienintelį. Nėra reikalo gausinti žmoniją. Kai kas mano, kad žmogus yra dievybės projektuojamas organas pasauliui pažinti, bet niekas tiksliai nežino, ar tokia dievybė egzistuoja. Regis, nūdien diskutuojama apie žmonijos laipsniškos arba sinchroninės savižudybės pranašumus ir trūkumus. Tačiau grįžkime prie mūsų temos.

Aš linktelėjau.

– Taigi, sulaukęs šimto metų, individas gali išsiversti be meilės ir draugystės. Ligos ir netyčinė mirtis jam negresia. Jis užsiima menu, filosofija, matematika ar pats su savimi žaidžia šachmatais. Panorėjęs nusižudo. Žmogus – savo gyvenimo ir mirties šeimininkas.

– Tai citata? – paklausiau aš.

– Žinoma. Tik citatos mums ir liko. Juk kalba – taip pat citatų sistema.

– O didžiausias mano amžiaus pasiekimas, skrydžiai į kosmosą? – paklausiau aš.

– Iš tiesų nuostabus dalykas, bet jau prieš daugelį šimtmečių atsisakėme tokių kelionių. Mums niekad nepavyks pabėgti nuo savo vietos ir laiko.

Ir šyptelėjęs pridūrė:

– Šiaip ar taip, bet kuri kelionė yra kosminė. Keliauti iš vienos planetos į kitą ar į kaimyno sodybą yra tas pat. Įžengę į šį kambarį, jūs irgi atlikote kosminę kelionę.

– Sutinku, – tariau aš. – Taip pat mūsų laikais daug kalbėta apie chemines medžiagas ir zoologinius gyvūnus.

Tačiau šeimininkas, nusisukęs nuo manęs, žiūrėjo pro langą. Lauke švytėjo lyguma, balta nuo nebylaus sniego ir mėnesienos.

Aš įsidrąsinau paklausti:

– O muziejai ir bibliotekos dar yra?

– Ne. Mes norime pamiršti praeitį – ji tinka nebent elegijoms kurti. Neturime nei paminėjimų, nei šimtmečio jubiliejų, nei mirusiųjų atvaizdų. Kiekvienas prireikus pats turi kurti mokslus ir menus.

– Vadinasi, kiekvienas pats sau privalo būti Bernardu Šo, Jėzumi Kristumi, Archimedu.

Jis tylėdamas linktelėjo galva. Klausinėjau toliau:

– O kas nutiko valdžiai?

– Sakoma, ji pamažu pati savaime sunyko. Iš pradžių valdžios atstovai dar rengdavo rinkimus, skelbdavo karus, reguliuodavo kainas, nusavindavo turtą, areštuodavo, mėgindavo įvesti cenzūrą, bet niekas žemėje jų neklausė. Spauda liovėsi spausdinusi jų straips-

nius ir portretus. Politikai buvo priversti ieškotis sąžiningų pragyvenimo šaltinių. Vieni tapo neblogais komikais, kiti – neblogais šundaktariais. Be abejo, tikrovė buvo gerokai painesnė nei mano glausta apžvalga.

Jis pakeitė toną ir tarė:

– Aš pats pastačiau šitą namą, tokį pat kaip kiti. Pats sumeistravau šiuos baldus ir šiuos namų rykus. Pats suariau žemę, kurią kiti – jų veidų nepamatysiu – suars geriau už mane. Galiu tau kai ką parodyti.

Nusekiau paskui jį į gretimą kambarį. Jis uždegė šviestuvą, irgi nukarusį nuo lubų. Viename kampe pamačiau arfą su keliomis stygomis. Ant sienų kabėjo stačiakampės drobės, jose vyravo geltona spalva. Iš pažiūros atrodė, kad jas nutapė skirtingi dailininkai.

– Tai mano darbai, – pasakė jis.

Aš apžiūrėjau drobes ir sustojau prie pačios mažiausios, vaizdavusios ar primenančios begalybe dvelkiantį saulėlydį.

– Jei tau patinka, gali pasiimti ateities draugo atminimui, – ramiai tarė jis.

Padėkojau jam, tačiau kitos drobės nedavė ramybės. Nesakyčiau, kad jos buvo tapytos vien baltais tonais, tačiau bent taip atrodė.

– Jos tapytos spalvomis, kurių tavo senovinės akys nemato.

Jo laibi pirštai perbėgo arfos stygomis, aš vos ne vos išgirdau kelis garsus.

Tuomet kažkas pabeldė į duris.

Aukšta moteris ir trys ar keturi vyrai suėjo vidun. Jie atrodė tarsi broliai, o gal ilgainiui buvo supanašėję. Mano šeimininkas iš pradžių užkalbino moterį:

– Žinojau, jog šiąnakt ateisi. Mataisi su Nilsu?

– Kartais, vakarais. Visas įnikęs į tapybą.

– Tikėsimės, kad jam seksis geriau negu jo tėvui.

Rankraščiai, paveikslai, baldai, indai: mes viską pasiėmėme su savimi.

Moteris darbavosi drauge su vyrais. Aš gėdijausi esąs silpnas ir

bemaž negalįs jiems padėti. Mes išėjome neuždarę durų, kiekvienas su savo našta. Pastebėjau, kad stogas buvo dvišlaitis.

Maždaug po ketvirčio valandos kelio pasukome į kairę. Tolumoj pasimatė lyg bokštas su kupolu.

– Tai krematoriumas, – pasakė vienas iš vyrų. – Viduj – mirtininkų kamera. Sako, kad ją išrado vienas filantropas, berods, pavarde Adolfas Hitleris.

Sargas – jo ūgis manęs jau nenustebino – atidarė pinučių vartelius. Mano šeimininkas kažką jam pašnibždėjo. Prieš įžengdamas, jis mostu atsisveikino su manim.

– Greit snigs, – ištarė moteris.

Mano kabinete Mechiko gatvėje kabo paveikslas, kurį po tūkstančio metų kažkas nutapys medžiagomis, nūnai išsklaidytomis po visą planetą.

Komentarai

[1] Francisco de Quevedo y Villegas (1580–1645) – ispanų rašytojas, dvariškis, diplomatas. Vienas būdingiausių baroko literatūros atstovų. Savo kūriniuose kritikavo anuometinę Ispanijos visuomenę, pesimistiškai vertino žmogaus prigimtį. Už satyrinius eilėraščius ir pamfletus valdžios ir inkvizicijos persekiotas, 1639–1643 m. – kalintas.

[2] Emilio Oribe (1893–1975) – urugvajiečių poetas ir filosofas, pagal profesiją gydytojas.

[3] Lemozinas (pranc. *limousin arba limosin*) – artima provansalų kalbai tarmė pietų Prancūzijoje.

[4] Papjamentas (isp. *papiamento*) – portugalų ir afrikiečių šnektų mišinys, vartojamas Kiurasao saloje.

[5] Amžinybės požiūriu (*lot.*).

[6] Bahija Blanka (isp. Bahía Blanca) – stambus miestas į pietvakarius nuo Buenos Airių, prie Atlanto.

Kyšis

Istorija, kurią papasakosiu, yra apie du vyrus, tiksliau apie vieną epizodą, kuriame dalyvavo du vyrai. Pats įvykis nei ypatingas, nei antgamtiškas, yra mažiau svarbus nei pagrindinių veikėjų būdas. Abudu pasiduoda garbėtroškai, tačiau nevienodai ir su nevienodais padariniais. Pats nuotykis (ir nieko daugiau) nutiko visai neseniai vienoje Amerikos valstijoje; mano galva, jis negalėjo nutikti niekur kitur.

1961 metų pabaigoje Teksaso universitete, Ostine, man teko ilgokai šnekučiuotis su vienu iš dviejų veikėju, daktaru Ezra Vintropu. Jis dėstė senąją anglų kalbą (ir nepritarė žodžio *anglosaksų* vartosenai, peršančiai mintį apie dvinarį darinį). Pamenu, jog nė sykio neprieštaraudamas jis taisė mano gausias klaidas ir nutrūktgalviškas prielaidas. Man pasakojo, jog per egzaminus jis mieliau išsiverčia be išankstinių klausimų ir kviečia studentą pasamprotauti vienokia ar kitokia tema, palikdamas jam teisę savo nuožiūra spręsti, kokio pažymio vertas jo atsakymas[1]. Kilęs iš Bostono, iš senos puritoniškos šeimos jis sunkiai apsiprato su Pietų papročiais ir prietarais. Ilgėjosi sniego, bet aš esu pastebėjęs, kad šiauriečiai išmoksta gelbėtis nuo šalčio, kaip pietiečiai – nuo karščio. Dabar jau miglotai prisimenu aukštą žilaplaukį vyrą, greičiau stiprų nei guvų. Kur kas aiškiau pamenu jo kolegą Herbertą Loką, padovanojusį man savo knygą *Toward a History of the Kenning*[2], kurioje teigia, kad saksai veikiai atsisakė tų dirbtinių metaforų (jūra – banginių kelias, erelis – mūšio sakalas), užtat skandinavų skaldai jas

rišo ir mezgė iki visiškos painiavos. Miniu Herbertą Loką todėl, kad jis – būtinoji mano istorijos dalis.

Dabar pereinu prie islando Eriko Einarsono, galbūt tikrojo pagrindinio veikėjo. Niekad jo nemačiau. Jis atvyko į Teksasą 1969 metais, kai aš lankiausi Kembridže, bet iš bendro mūsų draugo Ramono Martineso Lopeso[3] laiškų man susidarė įspūdis tarsi Einarsoną artimai pažinočiau. Žinau, jog jis veržlus, energingas ir šaltakraujiškas; netgi augalotų žmonių krašte jo ūgis krinta į akis. Dėl rudų plaukų studentai praminė jį Eriku Ruduoju[4]. Jis laikėsi nuomonės, kad žargoną vartojantis užsienietis neišvengiamai suklysta ir tampa išsišokėliu, todėl niekad nenusižemindavo iki O. K. Jam, kaip uoliam skandinavų, anglų, lotynų ir – nors to nepripažino – vokiečių kalbų tyrinėtojui, buvo atviros bet kurio Amerikos universiteto durys. Jo pirmasis darbas buvo monografija, analizuojanti keturis De Kvinsio straipsnius apie danų įtaką Vestmorlando ežerų regionui. Po jos ėjo kita monografija – apie Jorkšyro sodiečių tarmę. Abudu darbai buvo palankiai įvertinti, tačiau Einarsonas manė, kad jo mokslinei karjerai būtina kas nors ypatingo. 1970 metais Jeile jis išspausdino išsamų kritinį Maldono baladės leidimą. Komentaro *scholarship*[5] buvo nepaneigiama, tačiau kai kurios pratarmėje iškeltos prielaidos sužadino šiokią tokią bemaž hermetiškų akademinių sluoksnių polemiką. Pavyzdžiui, Einarsonas teigė, kad baladės *stilius* – tegu ir iš tolo – primena epinį *Finsburgo mūšio*[6] fragmentą, o ne ritminę Beovulfo retoriką, o jos sukrečiančių detalių skalsa pranašauja islandų sagų priemones, kuriomis mes pagrįstai žavimės. Taip pat jis ištaisė keletą Eltinstono[7] redaguoto teksto variantų. Jau 1969 metais buvo paskirtas Teksaso universiteto profesoriumi. Kaip žinoma, amerikiečių universitetams yra įprasta sušaukti germanistų konferencijas. Daktarui Vintropui teko garbė pirmininkauti paskutiniajai iš jų, vykusiai Ist Lansinge. Fakulteto dekanas, rengdamasis išleisti jį metinių atostogų moksliniam darbui, paprašė Vintropo pagalvoti apie kandidatą, kuris pirmininkautų artimiausiam

posėdžiui Viskonsine. Šiaip ar taip, reikėjo rinktis vieną iš dviejų: Herbertą Loką arba Eriką Einarsoną.

Vintropas, kaip ir Karlailis, buvo atsižadėjęs savo protėvių tikėjimo, tačiau tik ne jų moralinio jausmo. Jis neatsisakė išsakyti savo nuomonę: jo pareiga buvo aiški. Nuo 1954 metų Herbertas Lokas visaip padėjo jam rengti komentuotą *Beovulfo* epo leidimą, kai kuriose aukštosiose mokyklose išstūmusį Kleberio[8] leidimą; pastaraisiais metais Lokas sudarinėjo kiekvienam germanistui gyvybiškai būtiną knygą: anglų-anglosaksų žodyną, kuris išvaduotų skaitytojus nuo dažniausiai bevaisio etimologinių žodynų naršymo. Einarsonas buvo gerokai jaunesnis; savo pasipūtimu jis susilaukė visų, taip pat ir Vintropo priešiškumo. Kritinis *Finsburgo mūšio* leidimas išgarsino jo vardą. Jis mėgo ginčytis, tad per konferenciją galėjo atrodyti nepalyginti geriau negu nekalbusis ir drovusis Lokas. Taip samprotavo Vintropas, kuomet nutiko netikėtas dalykas.

Jeile pasirodė didelis straipsnis apie anglosaksų literatūros ir kalbos dėstymą universitetuose. Jo pabaigoje puikavosi nedviprasmiški inicialai E. E. ir paskutines abejones išsklaidantis žodis Teksasas. Nors straipsnis, parašytas taisyklinga užsieniečio kalba, buvo nepriekaištingai korektiškas, jame slypėjo šiokia tokia agresija. Autorius įrodinėjo, jog pradėti mokymo kursą nuo *Beovulfo,* seniausio pagal datą, bet Vergilijaus stilių pamėgdžiojančio ir išpūsto veikalo, yra taip pat nenatūralu, kaip pradėti mokytis anglų kalbos iš pinklių Miltono eilių. Tad, autoriaus patarimu, derėtų apversti chronologinę tvarką: pradėti nuo XI amžiaus poemos *Kapas,* kurioje jau galima įžiūrėti dabartinės kalbos užuomazgas, o paskui sugrįžti prie ištakų. Jei kalbėsime apie *Beovulfą,* tai užteks kokio fragmento iš trijų tūkstančių nuobodžiai nukaldintų eilių, tarkim, Skildo, atplaukusio jūra ir sugrįžusio į ją, laidotuvių apeigų epizodo. Ezra Vintropas nėsyk nebuvo paminėtas, bet juste juto atkakliai puolamas kiekvienu sakiniu. Tačiau ši aplinkybė rūpėjo jam mažiau negu tas faktas, jog buvo pasikėsinta į jo dėstymo metodiką.

Ligi išvykimo liko kelios dienos. Vintropas norėjo likti bešališkas ir negalėjo sau leisti, kad Einarsono rašinys, daugelio jau skaitytas ir aptartas, paveiktų jo sprendimą. Šitos pastangos jam nemažai kainavo. Vieną rytą jis pasikalbėjo su savo vadovu; tą patį vakarą Einarsonas gavo oficialų pakvietimą vykti į Viskonsiną.

Kovo devynioliktosios, išvykimo dienos, išvakarėse Einarsonas užsuko į Ezros Vintropo kabinetą. Atėjo atsisveikinti ir padėkoti. Vienas langas žvelgė į medžiais apsodintą ir įstrižai einančią gatvę, aplink stovėjo knygų lentynos. Einarsonas iškart atpažino į pergamentą įrištą pirmąjį *Edda Islandorum*[9] leidimą. Vintropas atsakė, jog pašnekovas deramai atliksiąs jam patikėtą uždavinį ir kad nesą už ką dėkoti. Tačiau pokalbis, jei neklystu, užtruko.

– Kalbėkim atvirai, – tarė Einarsonas. – Visi aliai vieno universitete žino, kad jei daktaras Ly Rozentalis, mūsų dekanas, suteikė man garbę atstovauti per konferenciją, tai tik jums rekomendavus. Pasistengsiu jo nenuvilti. Esu neblogas germanistas. Sagų kalba yra man gimtoji, o anglosaksiškai aš kalbu geriau negu mano kolegos britai. Mano studentai taria *cyning*, o ne *cunning*[10]. Taipogi jie žino, kad jiems griežčiausiai uždrausta rūkyti auditorijoje, kaip ir pasirodyti apsirengusiems it *hippies*[11]. Jei kalbėsime apie mano pralaimėjusį varžovą, tai pasielgčiau nedorai jį kritikuodamas: savo knygoje apie keningus jis demonstruoja ne tik rašytinių šaltinių, bet ir atitinkamų Maisnerio[12] ir Markart[13] veikalų išmanymą. Bet tai tik smulkmenos. Jaučiuosi įpareigotas jums, daktare Vintropai, kai ką asmeniškai paaiškinti. Savo šalį palikau 1967 metų pabaigoje. Jeigu pasiryžti emigruoti į tolimą kraštą, žūtbūt privalai tenai prasimušti. Mano du pirmieji darbai, abu – grynai filologiški, turėjo tik vieną tikslą: įrodyti, ko esu vertas. Akivaizdu, jog to buvo negana. Aš visad domėjausi Maldono balade, bemaž nesuklupdamas galiu ją padeklamuoti mintinai. Aš įtikinau Jeilo vadovybę išspausdinti mano kritinį leidimą. Kaip jūs žinote, baladė pasakoja apie skandinavų pergalę, tačiau teigti, kad ji esą turėjo įtakos vėlesnėms islandų sagoms,

nepriimtina ir absurdiška. Aš tiesiog norėjau pamaloninti anglakalbius skaitytojus.

Dabar pereinu prie esmės: prie savo poleminio straipsnio *Yale Monthly* mėnraštyje. Kaip jūs žinote, jis gina ar mėgina apginti mano sistemą, tyčia išpūsdamas trūkumus, būdingus jūsiškei, kuri, mainais už įveiktą trijų tūkstančių neaiškios istorijos nuoseklių ir pinklių eilių nuobodį, apdovanoja studentus turtingu žodynu, leidžiančiu jiems mėgautis – jeigu jie dar nepabėgo – anglosaksų raštijos visuma. Patekti į Viskosiną – toks buvo tikrasis mano tikslas. Jūs ir aš, mano brangusis drauge, abudu žinome, kad konferencijos yra kvailystės ir tuščias lėšų švaistymas, tačiau gali praversti *curriculum vitae*[14].

Vintropas pažvelgė į jį su nuostaba. Protingas žmogus, bet linkęs rimtosiomis žiūrėti į tokius dalykus kaip konferencijos ir pasaulis, kuris lengvai galėtų būti kažkieno kosminis pokštas. Einarsonas tęsė:

– Jūs turbūt pamenat mūsų pirmąjį pokalbį. Atvažiavau iš Niujorko. Buvo sekmadienis, universiteto valgykla nedirbo ir mes patraukėme užkąsti į „Nighthawk". Tuomet ir supratau daugelį dalykų. Kaip doras europietis, visad maniau, kad Amerikos pilietinis karas buvo kryžiaus žygis prieš vergvaldžius; o jūs argumentavote, kad Pietūs turėjo teisę išstoti iš Sąjungos ir išlaikyti savo institucijas. Įtaigumo dėlei dar pabrėžėt, kad jūs pats – šiaurietis, o vienas iš jūsų protėvių kovojo Henrio Haleko[15] daliniuose. Išgyrėt konfederatų narsą. Priešingai negu kiti, aš kone iškart supratau, kas sėdi priešais mane. Man užteko to ryto. Supratau, mano brangusis Vintropai, kad jus valdo kurioziška amerikiečių aistra – nešališkumas. Labiau už viską norėtumėt būti *fairminded*[16]. Būtent todėl, kad esat šiaurietis, mėginot suprasti ir pateisinti pietiečius. Sužinojęs, kad mano kelionė į Viskonsiną priklauso nuo keleto jūsų žodžių Rozentaliui, nutariau pasinaudoti savo mažyčiu atradimu. Suvokiau, kad užginčyti jūsų kasdien iš katedros skleidžiamą metodiką – pats tikriausias būdas pelnyti jūsų balsą. Bemat

parašiau straipsnį. Pagal mėnraščio taisykles aš privalėjau parašyti tik inicialus, tačiau padariau visa, ką galėjau, kad niekam neliktų nė menkiausios abejonės dėl autorystės. Maža to, šia paslaptimi aš pasidalinau ir su kolegomis.

Įsivyravo ilga tyla. Pirmasis ją nutraukė Vintropas.

– Dabar suprantu, – pasakė jis. – Esu senas Herberto draugas ir gerbiu jo darbus. Jūs tiesiogiai ar netiesiogiai užpuolėt mane. Pasisakyti prieš jus būtų buvę panašu į sąskaitų suvedinėjimą. Aš palyginau abiejų kandidatų teigiamybes, o rezultatą jūs jau žinote.

Paskui, tarsi balsu mąstydamas, pridūrė:

– Ko gero, aš tikrai pasidaviau tuštybei – nepanūdau atmokėti tuo pačiu. Kaip matot, jūsų gudrybė pavyko.

– Gudrybė, – čia pats tinkamiausias žodis, – atsakė Einarsonas, – tačiau aš nesigailiu tai padaręs. Elgiausi vedinas geriausių norų padėti mūsų mokymo įstaigai. Be to, aš buvau pasiryžęs trūks plyš patekti į Viskonsiną.

– Pirmąsyk matau Vikingą, – tarė Vintropas ir pažvelgė jam tiesiai į akis.

– Dar vienas romantikų prietaras. Ne kiekvienas skandinavas – vikingų palikuonis. Mano tėvai buvo dori evangelikų bažnyčios pastoriai. Galbūt ir dešimtajame amžiuje mano protėviai sąžiningai tarnavo Torui. Mūsų šeimoje, kiek žinau, nebuvo jūros žmonių.

– O manojoj kaip tik jų netrūko, – atsakė Vintropas. – Ir vis dėl to mes esam panašūs. Mus vienija viena nuodėmė: tuštybė. Jūs užsukot pas mane pasigirti savo meistriška gudrybe. Aš parėmiau jus, kad pasipuikuočiau, koks aš teisuolis.

– Mus vienija kita, – pažymėjo Einarsonas. – Pilietybė. Aš esu Amerikos pilietis. Mano lemtis – būti čia, o ne Ultima Tulėje[17]. Bet jūs pasakysit, kad pasas prigimties nepakeičia.

Jie paspaudė vienas kitam ranką ir atsisveikino.

[1] Autobiografinė detalė, būdinga pačiam J. L. Borgesui kaip dėstytojui.

[2] Apie keningų istoriją (*angl.*). Keningai (isl. *kenning*) – islandų skaldų (poetų) poezijai būdinga stilistinė priemonė. Tai kelianarė įprastinių daiktavardžių parafrazė. Paprasčiausius keningus sudaro du dėmenys. Tarkim, karys gali būti pavadinamas *mūšio uosiu, juodvarnių maitintoju* ar *aukso dalintoju*, jūra – *banginių taku*. Tačiau tokių keningų dėmenys taip pat gali būti pakeičiami keningais, pavyzdžiui, mūšis gali būti pavadinamas *strėlių audra*, juodvarniai – *Odino žuvėdromis* arba *lavonų gegutėmis*, auksas – *slibino guoliu* ir pan. Sudėtingiausi keningai gali būti net penkianariai, pavyzdžiui, *krūtinės langų mergelių vėtros debesies uosis*, kur *krūtinės langai* – žaizdos, *žaizdų mergelės* – valkirijos, *valkirijų vėtra* – mūšis, *mūšio debesis* – skydas, *skydo uosis* – karys.

[3] Ramón Martínez López – amerikiečių filologas-ispanistas; su juo Borgesas susipažino 1961 m., atvykęs dėstyti paskaitų kursą į Teksaso universitetą.

[4] Erikas Torvaldsonas, pramintas Eriku Ruduoju (isl. Eirik Torvaldsson arba Eirik Raude; gyveno X a.) – norvegų vikingas, keliautojas. 985 m. dėl nužudymo buvo ištremtas iš Islandijos. Išplaukęs į rytus atrado Grenlandiją. Manoma, kad Eriko Rudojo sūnus Leifas maždaug 1000-aisiais metais atrado Šiaurės Ameriką ir pavadino ją Vinlandu.

[5] Erudicija (*angl.*).

[6] Finsburgo mūšis (angl. Finnsburh arba Finnsburgh) – 48 eilučių anglosaksų poema (tiksliau jos fragmentas), probėgšmais paminėta *Beovulfe*. Poemos originalas dingęs, tačiau išliko 1705 m. padarytas poemos nuorašas. Poema pasakoja apie danų karių vado Hnaefo ir fryzų valdovo Fino mūšį Fino pilyje. Per mūšį Hnaefas ir daugelis jo vyrų žūsta.

[7] John Elphinston – anglų bibliotekininkas, nukopijavęs *Maldono baladę;* po penkerių metų (1731 m.) jos rankraštis sudegė per Kotono (angl. Cotton arba Cottonian) bibliotekos gaisrą.

[8] Friedrich Klaeber (1863–1954) – vokiečių filologas, senosios anglų literatūros tyrinėtojas, 1922 m. išleidęs kritinį *Beovulfo* ir *Finsburgo mūšio* leidimą.

[9] Islandų Edos (*lot.*). Dar kitaip vadinama Poetine arba Vyresniąja Eda.

[10] Karalius; patirtis (*anglosaksų k.*).

[11] Hipiai (*angl.*).

[12] Rudolf Meissner (1863–1948) – vokiečių skandinavistas. 1921 m. išleido veikalą ***Skaldų keningai*** (***Die Kenningar der Skalden***).

[13] Hertha Marquardt (1897–1965) – vokiečių skandinavistė, monografijos ***Senosios anglų kalbos keningai: senosios vokiečių poezijos stilistikos klausimu*** (***Die altenglischen Kenningar: Ein Beitrag zur Stilkunde altgermanischer Dichtung***, 1938) autorė.

[14] Gyvenimo aprašymui, autobiografijai (*lot.*).

[15] Henry Halleck (1815–1872) – JAV kariškis, generolas majoras, Amerikos pilietinio karo metais trumpam buvęs šiauriečių vyriausiuoju kariuomenės vadu, vėliau – generalinio štabo viršininku.

[16] Teisingas, nešališkas (*angl.*).

[17] Pažodžiui – tolimoji žemė, kitaip tariant, žemės galas. *Ultima Thule* senovės graikai ir romėnai vadino toliausiai į šiaurę nuo Skandinavijos pusiasalio nutolusias salas.

Avelinas Aredondas

Tai įvyko Montevidėjuje 1897 metais.

Kiekvieną šeštadienį keli draugai sėdėdavo „Globo“ kavinėje prie vieno ir to paties šoninio staliuko – taip elgiasi padorūs žmonės, negalintys pasikviesti svečių į namus ar norintys ištrūkti iš savo aplinkos. Visi jie buvo montevidiečiai; iš pradžių jiems buvo nelengva susidraugauti su Aredondu, atvykėliu iš šalies gilumos, uždaro būdo ir nelinkusiu klausinėti. Jis turėjo kiek daugiau nei dvidešimt metų, buvo liesas, tamsaus gymio, nedidelio ūgio ir, matyt, kiek nerangus. Savo veidu niekuo neišsiskyrė iš kitų, nebent tik akimis – jos buvo mieguistos ir kartu guvios. Jis tarnavo galanterijos parduotuvėje, o laisvalaikiu studijavo teisę. Kai kiti smerkė šalį alinantį karą, kurį, visų nuomone, prezidentas tęsė iš negarbingų paskatų, Aredondas tylėjo. Jis tylėjo ir kai kiti pašiepdavo jo šykštumą.

Netrukus po Seros Blankos mūšio[1], Aredondas pasakė draugams, kad jo kurį laiko nebus, – jam prireikę išvykti į Mersedesą. Niekas nesunerimo dėl tokios žinios. Kažkas jam patarė atsargiai elgtis su Aparisijo Saravijos gaučais; Aredondas šyptelėjęs atsakė nebijąs baltųjų. Kitas bičiulis, priklausęs partijai, neištarė nė žodžio.

Kur kas sunkiau buvo atsisveikinti su Klara, savo nuotaka. Bet ir jai pasakė beveik tą patį, perspėjęs, kad nelauktų iš jo laiškų, nes būsiąs labai užsiėmęs. Klara, nepratusi rašyti, neprotestuodama išklausė jo paaiškinimą. Abu nuoširdžiai mylėjo vienas kitą.

Aredondas gyveno priemiestyje. Jam patarnavo mulatė – ji va-

dinosi ta pačia pavarde, nes jos tėvai buvo jo šeimos vergai Didžiojo karo laikais. Jis galėjo ja visiškai pasikliauti, todėl jai liepė bet kam, kas jo teirausis, sakyti, kad yra išvykęs į kaimą. Tą pačią dieną iš galanterijos parduotuvės jis pasiėmė paskutinę algą.

Paskui Aredondas persikėlė gyventi į kambarį su langais į negrįstą patiją. Toks žingsnis buvo beprasmis, bet jam atrodė, jog taip bus lengviau pradėti savanorišką įkalinimą.

Iš siauros geležinės lovos, kurioje galėjo gulėti snūduriuodamas kiek širdis geidžia, Aredondas su švelniu liūdesiu žvelgė į tuščią lentyną. Jis pardavė visas savo knygas, tarp jų ir *Teisės įvadą*. Liko tik Biblija – jos jis niekad nebuvo perskaitęs ar baigęs skaityti.

Dabar Aredondas vertė knygos puslapius vieną po kito, kartais susidomėjęs, kartais nuobodžiaudamas, ir įsipareigojo mintinai išmokti kokį nors Išėjimo knygos skyrių bei Ekleziasto pabaigą. Jis nesistengė įsigilinti į tai, ką skaitė. Buvo laisvamanis, tačiau kiekvieną vakarą sukalbėdavo „Tėve mūsų“, kaip buvo pažadėjęs motinai vykdamas į Montevidėjų. Sulaužyti motinai duotą pažadą jis nesiryžo, nes tikėjo, jog gali užsitraukti nelaimę.

Jis žinojo, jog lemtinga valanda išmuš rugpjūčio dvidešimt penktosios rytą. Tiksliai žinojo, kiek dienų liko iki tos datos. Kada ji ateis, laikas sustos, ar, tiesą pasakius, jam jau nerūpės, kas nutiks vėliau. Jis laukė tos datos, kaip žmogus laukia laimės ar laisvės. Jis sustabdė savo laikrodį, kad nuolatos į jį nežvilgčiotų, tačiau kiekvieną naktį išgirdęs dvylika duslių varpo dūžių, nuplėšdavo kalendoriaus lapelį galvodamas: *viena diena mažiau.*

Iš pradžių Aredondas bandė sudaryti šiokią tokią dienotvarkę. Gėrė matę, rūkė paties susisuktus cigarus, skaitė ir perskaitinėjo nustatytą puslapių skaičių, bandė šnekėtis su Klementina, kai ši atnešdavo jam ant padėklo pietus, kartojo ir taisinėjo būsimą kalbą prieš užpūsdamas žvakę. Bendrauti su Klementina, pagyvenusia moterimi, nebuvo lengva – visi jos prisiminimai sukosi tik apie kaimą ir jo kasdienybę.

Jis taip pat turėjo šachmatų lentą, žaisdavo partijas daug negal-

vodamas ir nesistengė jų užbaigti. Trūko vieno bokšto – jį jis pakeitė kulka ar vintenu.

Laikui prastumti Aredondas kiekvieną rytą skuduru ir šluota kovojo su vorais. Mulatei nepatiko, kad jis žemina save tokiais darbais; namų ūkis buvo jos sritis, be to, jis nemokėjo dirbti.

Jis pats būtų norėjęs prabusti vėliau, kai saulė šviesdavo jau aukštai danguje, bet jo įprotis keltis auštant pasirodė stipresnis už jo valią. Aredondas nepaprastai ilgėjosi draugų be kartėlio suvokdamas, kad šie jo anaiptol nepasiilgsta, ypač turint omeny jo nenugalimą santūrumą. Kartą pavakariui vienas draugas užsuko jo aplankyti, bet mulatė jį tiesiog išgrūdo iš priemenės. Ji jo nepažinojo; Aredondas taip ir nesužinojo, kas tai buvo. Nelengva buvo jam, godžiam laikraščių skaitytojui, atsisakyti šių efemeriškų smulkmenų rinkinių. Jis nebuvo mąstytojas ir nesuko dėl to galvos.

Jo dienos ir naktys slinko vienodai, bet ypač jis kentėjo sekmadieniais.

Liepos viduryje Aredondas suvokė, kad suklydo dalydamas laiką, kuris norom nenorom mus nešasi su savimi. Tuomet įjungė vaizduotę – prieš akis jam iškilo plačios Rytinio kranto žemės, nūnai laistomos krauju, išvagoti Santa Irenės laukai, kur skraidindavo aitvarus, jo kresnas keršis – jis jau turbūt seniai padvėsęs – dulkių kamuoliai, kuriuos keldavo varovų genami galvijai, suvargęs diližanas, kuris kiekvieną mėnesį atveždavo blizgius niekučius į Frai Bentosą, La Agrasjada įlanka, kur išsilaipino Trisdešimt trys[2], Ervideras, kalnagūbriai, kalnai ir upė, kalva[3], kuria sykį užkopė iki švyturio galvodamas, jog abiejose La Platos pusėse antros tokios nėra. Kartą nuo kalvos virš įlankos jis užlipo iki viršukalnės, pavaizduotos herbe, ir ten užsnūdo.

Kiekvieną naktį brizas dvelkė vėsa, traukiančia į miegą. Nemiga jo nekankino.

Savo nuotaką jis mylėjo visa širdimi, tačiau mintyse tarė, kad vyrui netinka galvoti apie moteris, ypač tada, kai jų nėra šalia.

Gyvenimas kaime pripratino jį prie skaistybės. O dėl kito dalyko... tai jis stengėsi kuo mažiau galvoti apie žmogų, kurio nekentė.

Retkarčiais jo mintims antrindavo į plokščią stogą barbenantis lietus.

Kaliniui ar neregiui laikas teka lyg tyki srovė nuolaidžiu šlaitu. Savanoriškam įkalinimui įpusėjus, Aredondą ne kartą apimdavo jausmas, kad laikas sustojo. Pirmajame patijuje telkšojo tvenkinys, jame gyveno rupūžė; jis niekad nepagalvojo, kad rupūžės laikas, besiliečiantis su amžinybe, yra kaip tik tai, ko jis ieško.

Numatytai dienai artėjant Aredondas vėl prarado kantrybę. Kartą vakare jis neištvėrė ir išėjo į gatvę. Viskas jam atrodė kitaip, viskas atrodė lyg padidėję. Pasukęs už kampo, jis išvydo šviesą ir užsuko į krautuvę-smuklę. Dėl akių užsisakė taurelę karčiosios. Keli kareiviai, atsirėmę į medinį prekystalį, šnekėjosi tarpusavyje. Vienas jų pasakojo:

– Jūs žinote, kad griežtai draudžiama pasakoti apie karo veiksmus. O vakar vakare mums nutiko viena smagi istorija. Taigi einam mes su bičiuliu pro barakus šalia redakcijos *La Razón* ir lauke girdim balsą, pažeidinėjantį įsakymą. Kur buvę, kur nebuvę įeinam. Redakcijoj – tamsu nors į akį durk, bet mes vis tiek paleidom papliūpą į plepio pusę. Kai jis nutilo, mes puolėm jo ieškoti, kad išvilktume už letenų, o čia matom, kad tai mašinėlė, kurią žmonės vadina *fonografu* – ji mat sau tauškė.

Visi nusikvatojo.

Aredondas klausėsi ir tylėjo. Vienas kareivis pasisuko į jį sakydamas:

– Kaip tau atrodo, drauguži, neblogas pokštas?

Aredondas tylėjo. Kareivis prikišo veidą arčiau ir tarė:

– Nagi, šūktelėk: „Tegyvuoja mūsų tautos prezidentas Chuanas Idiartė Borda!“[4]

Aredondas nesispyriojo. Pašaipių katučių lydimas, jis pasuko durų link. Jau gatvėje jį pasiekė paskutinis įžeidimas:

– Bailys – ne kvailys, bet ir molis – ne brolis.

Jis pasielgė kaip bailys, bet žinojo, kad nėra toks. Palengva grįžo namo.

Rugpjūčio dvidešimt penktą dieną Avelinas Aredondas pabudo po devynių. Pirmiausia jis pagalvojo apie Klarą ir tik paskui – apie datą. Atsiduses tarė sau: „Sudie šitam nuobodžiam laukimui. Šita diena išaušo".

Aredondas neskubėdamas nusiskuto – veidrody matė tokį pat veidą kaip visada. Išsirinko ryškų kaklaraištį ir pačius geriausius drabužius. Pusryčiavo vėlai. Pilkas dangus pranašavo lietų; jis visuomet įsivaizdavo jį saulėtą. Visam laikui palikęs savo drėgną kambarį, burnoje pajuto kartėlio prieskonį. Prieškambaryje susidūrė su mulate ir atidavė jai paskutinius pesus, kuriuos turėjo. Ant geležies dirbinių parduotuvės iškabos išvydo spalvotus rombus ir pagalvojo, kad daugiau nei du mėnesius nebuvo apie juos pagalvojęs. Pasuko į Sarandi gatvę. Diena buvo šventinė, gatvėje vaikščiojo mažai žmonių.

Kai jis atėjo į Matrisos aikštę, dar neišmušė trijų valandų. *Te Deum*[5] giesmė jau buvo pasibaigusi; plačiais katedros laiptais leidosi garbingų ponų, kariškių ir dvasininkų grupė. Iš pirmo žvilgsnio visi šie cilindrai – kuriuos kai kas dar laikė rankoje – uniformos, galionai, ginklai ir tunikos galėjo suklaidinti esą žmonių daug, nors iš tikrųjų jų buvo maždaug trisdešimt. Aredondas nejautė baimės ir pajuto šiokią tokią pagarbą. Jis pasiteiravo, kuris yra prezidentas. Šalia stovėję žmonės jam atsakė:

– Antai tas, šalia arkivyskupo, su mitra ir ilga lazda.

Aredondas išsitraukė revolverį ir iššovė.

Idiartė Borda žengė keletą žingsnių, krito kniūpsčias ir aiškiai ištarė: „Man galas".

Aredondas pasidavė valdžios organams. Tardomas jis pareiškė:

– Aš esu raudonasis ir kalbu apie tai su pasididžiavimu. Nušoviau prezidentą už tai, kad jis išdavė mūsų partiją ir užtraukė jai nešlovę. Nutraukiau ryšius su draugais ir nuotaka, kad jų neįvelčiau, neskaičiau dienraščių, kad niekas nesakytų, jog tai jie mane

pastūmėjo. Šis teisingumo aktas – tik mano asmeninis reikalas. O dabar teiskite mane.

Regis, viskas vyko šitaip, o gal ir kiek sudėtingiau; bent jau aš įsivaizduoju, kad viskas vyko šitaip.

Komentarai

[1] Seros Blankos arba Baltųjų kalvų (isp. Cerros Blancos) mūšis – 1897 m. vykęs mūšis tarp Aparicio Saravia'os baltųjų pajėgų ir generolo José Villaro vadovaujamos valstybinės kariuomenės. Nė viena iš kovojančių pusių neįgijo aiškios persvaros. Kovos aršumą liudija faktas, jog belaisviai nebuvo imami.

[2] Trisdešimt trys – Chuano Antonijo Lavaljechos (Juan Antonio Lavalleja, 1780?–1853) vadovaujama Urugvajaus patriotų grupė, brazilų valdymo metu ištremta iš šalies ir 1825 m. pradėjusi sukilimą, kuris 1830 m. baigėsi nepriklausomybės paskelbimu ir Urugvajaus suvereniteto įteisinimu.

[3] Kalva (isp. Cerro) – kūginis kalnas iškyšulyje priešais Montevidėjų; jo viršūnėje stovi tvirtovė ir švyturys. Kalnas vaizduojamas viršutiniame dešiniajame Urugvajaus valstybinio herbo ketvirtyje.

[4] Juan Idiarte Borda (1844–1897) – Urugvajaus politinis veikėjas, raudonųjų (*Colorado*) partijos narys, nuo 1894 m. – šalies prezidentas. 1897 m. jį nužudė Avelino Arredondo.

[5] Tave, Dieve, [garbinam] (*lot.*). Iškilmingiausias Bažnyčios padėkos himnas, giedamas baigiant iškilmes ir pan.

Medalis

Esu medkirtys. Koks mano vardas – nesvarbu. Trobelė, kurioje gimiau ir greit turėsiu mirti, stovi pamiškėje. Žmonės kalba, jog miškas driekiasi iki jūros, kuri juosia visą žemę ir kurioje plauko tokios pat medinės trobos kaip mano. To nežinau, pačiam to neteko matyti. Nemačiau ir miško iš kitos pusės. Kai buvome dar vaikai, mano vyresnysis brolis man liepė prisiekti, kad iškirsime mišką iki pašaknų. Mano brolis mirė, ir dabar man rūpi visai kas kita: aš ieškau ir nepaliauju ieškojęs vieno dalyko. Vakaruose teka upelis, kuriame įgudau rankomis gaudyti žuvį. Miške gyvena vilkai, bet jie manęs nebaugina: mano kirvis dar niekada manęs neapvylė. Savo metų aš niekada neskaičiavau. Žinau, kad jų man sukako daug. Mano akys vos mato. Kaime, į kurį jau nebevaikštau bijodamas paklysti, mane vadina šykštuoliu, tačiau kokį turtą gali susikrauti medkirtys?

Savo trobelės duris aš ramstau akmeniu, kad vidun nepatektų sniegas. Kartą vakare išgirdau sunkius žingsnius, o paskui kažkas pasibeldė į duris. Atidariau, nepažįstamasis įėjo. Jis buvo senas ir aukštas, susisupęs į padėvėtą apsiaustą. Jo veidą vagojo randas. Regis, metų našta jo nepalaužė, o tik užgrūdino, tačiau pastebėjau, kad jis nedrįso eiti be lazdos. Mes persimetėme keliais žodžiais, apie ką – jau neprisimenu. Galop jis tarė:

– Aš neturiu savo kampo ir miegu kur pakliūva. Išvaikščiojau visą Saksoniją.

Šitie žodžiai atitiko jo amžių. Mano tėvas visada kalbėjo apie Saksoniją – ją dabar žmonės vadina Anglija.

Aš turėjau duonos ir žuvies. Valgėme tylėdami. Ėmė lyti. Pakločjau kailius ant plikos žemės, ten pat, kur kadaise mirė mano brolis. Atėjus nakčiai, mes sumigome.

Kai išėjome iš namų, jau brėško diena. Nustojo lyti, žemę dengė naujas sniegas. Seniui iš rankų išsprūdo lazda, ir jis liepė man ją pakelti.

– Kodėl jūs įsakinėjate? – paklausiau.

– Todėl, kad aš karalius, – atsakė.

Aš palaikiau jį bepročiu. Pakėliau lazdą ir padaviau jam.

Jam prabilus, jo balsas buvo pasikeitęs:

– Aš esu sekgenų karalius. Daug kartų sunkiuose mūšiuose vedžiau juos į pergalę, bet išmušus lemties valandai netekau karalystės. Mano vardas Isernas, aš esu iš Odino giminės.

– Aš negarbinu Odino, – atsakiau jam. – Aš garbinu Kristų.

Lyg būtų negirdėjęs jis tęsė:

– Aš klajoju tremties keliais, bet kol turiu medalį, esu karalius. Nori – jį parodysiu?

Jis atgniaužė kaulėtos rankos pirštus, bet joje nieko nebuvo. Delnas buvo tuščias. Būtent tada aš įsidėmėjau, kad jo ranka visada sugniaužta. Įsmeigęs žvilgsnį į mane, jis tarė:

– Gali pačiupinėti.

Aš baugščiai paliečiau jo delnų pirštus. Užčiuopiau kažką šalta ir trumpam išvydau blyksnį. Jo ranka susigniaužė. Aš tylėjau. Tada jis man tarsi vaikui kantriai ėmė aiškinti:

– Tai yra Odino medalis. Jis turi tik vieną pusę. Pasaulyje nėra nieko, kas turėtų tik vieną pusę. Kol medalis bus mano rankoje, tol aš būsiu karaliumi.

– Jis auksinis? – paklausiau aš.

– Nežinau. Tai Odino medalis, jis turi tik vieną pusę.

Tuomet mane užvaldė noras turėti medalį. Jei jis priklausytų man, aš parduočiau jį už aukso luitą ir tapčiau karaliumi.

Aš tariau klajūnui, kurio vis dar nekenčiu:

– Trobelėje turiu paslėpęs pilną monetų skrynią. Jos auksinės ir

spindi kaip kirvio ašmenys. Jei duosi Odino medalį, atiduosiu tau skrynią.

Jis ryžtingai tarė:

– Nenoriu.

– Tada, – pasakiau aš, – eik sau.

Jis pasisuko į mane nugara. Užteko, net su kaupu, vieno smūgio kirviu į pakaušį, kad jis susverdėtų ir pargriūtų. Griūdamas atgniaužė kumštį, ir aš pamačiau ore blyksnį. Kirviu pažymėjau tą vietą, lavoną nutempiau prie patvinusio upokšnio ir ten įstūmiau.

Grįžęs namo ėmiau ieškoti medalio, bet neradau. Iki šiol tebeieškau.

Smėlio knyga

...thy rope of sands...

GEORGE HERBERT[1]

Liniją sudaro begalinis taškų skaičius, plokštumą – begalinis linijų skaičius, tomą – begalinis plokštumų skaičius, o hipertomą – begalinis tomų skaičius... Ne, visiškai ne taip, ne *more geometrico*[2] man geriausia pradėti savo apsakymą. Dabar kiekvienas fantastinis apsakymas pradedamas teiginiu, kad jis yra tikras, tačiau mano pasakojimas iš tiesų *yra* tikras.

Aš gyvenu vienas penktame aukšte Belgrano gatvėje. Prieš keletą mėnesių pavakariui kažkas pasibeldė į duris. Aš atidariau, įėjo nepažįstamasis. Jis buvo aukštas, visai neišraiškingų veido bruožų. Galbūt toks jis man pasirodė dėl mano trumparegystės. Visa jo povyza dvelkė padoriu skurdu. Pats nepažįstamasis buvo pilkas ir rankoje laikė pilką lagaminą. Iškart pajutau, kad tai – svetimšalis. Iš pradžių pamaniau, kad jis yra senas; bet vėliau supratau, jog mane apgavo jo reti rusvi, kone balti – kaip skandinavų – plaukai. Iš mūsų pašnekesio, trukusio mažiau nei valandą, sužinojau, kad jis yra kilęs iš Orknio[3] salų.

Pasiūliau jam atsisėsti. Nepažįstamasis neskubėjo pradėti pokalbį. Jis, kaip ir aš dabar, dvelkė melancholija.

– Aš pardavinėju biblijas, – tarė vyras.

Puikuodamasis savo mokytumu atsakiau:

– Šiuose namuose turiu keletą biblijų anglų kalba, tarp jų, pačią pirmąją – Džono Viklifo[4]. Taip pat turiu Kiprijano de Valeros[5], Liuterio biblijas, literatūriniu požiūriu jos prasčiausios, ir lotyniškos Vulgatos egzempliorių. Kaip matote, biblijų man tikrai netrūksta.

Jis patylėjo ir tarė:

– Aš pardavinėju ne tik biblijas. Aš galiu jums parodyti vieną šventą knygą, kuri, manau, jus sudomins. Įsigijau ją Bikaniro apylinkėse.

Jis atidarė lagaminą ir padėjo knygą ant stalo. Tai buvo knyga *in octavo*[6], drobiniu viršeliu. Be jokios abejonės, ją čiupinėjo daug rankų. Ją apžiūrėjau; neįprastas jos svoris mane nustebino. Nugarėlėje buvo užrašyta *Holy Writ*[7], o žemiau – *Bombay*[8].

– Tikriausiai devynioliktasis amžius, – spėjau aš.

– Nežinau. Tuo niekada nesidomėjau, – atsakė jis.

Aš atverčiau knygą kur pakliuvo. Raidžių formos man buvo niekur nematytos. Puslapiai pasirodė apšiurę, raidės neryškios, tekstas ėjo dviem skiltimis, kaip ir Biblijoje. Tankus šriftas buvo padalytas į pastraipas. Viršutiniame kampe – arabiški skaičiai. Atkreipiau dėmesį į tai, kad lyginiame puslapyje, tarkim, buvo skaičius 40 514, o kitame, nelyginiame – 999. Atverčiau kitą – jo skaičius jau buvo aštuonženklis. Ir mažas paveikslėlis, toks, koks pasitaiko žodynuose: plunksna nupieštas inkaras, bet lyg negrabia vaiko ranka.

Tada nepažįstamasis įspėjo mane:

– Gerai jį įsidėmėkit. Daugiau niekad jo nepamatysit.

Ne intonacijoje, bet žodžiuose slypėjo grasinimas.

Aš įsiminiau puslapio vietą ir užverčiau knygą. Tučtuojau vėl ją atskleidžiau. Veltui, ieškodamas paveikslėlio su inkaru, verčiau lapą po lapo. Slėpdamas sumišimą, paklausiau:

– Čia Šventasis Raštas viena iš Indijos pusiasalio kalbų, ar ne?

– Taip, – atsakė jis.

Paskui prislopino balsą, tarsi patikėtų paslaptį:

– Aš ją išmainiau iš vieno lygumos gyventojo už kelias rupijas ir Bibliją. Jos savininkas nemokėjo skaityti. Įtariu, kad šią Knygų Knygą jis laikė talismanu.Tai buvo pačios žemiausios kastos žmogus, bijojęs užminti net savo paties šešėlį, kad jo neišniekintų. Jis man sakė, kad knygą praminė Smėlio Knyga, nes ji, kaip ir smėlis, neturi nei pradžios, nei pabaigos.

Tada paprašė manęs surasti pirmąjį puslapį. Uždėjau kairę ranką ant titulinio puslapio ir, prispaudęs dešinės smilių prie nykščio, atverčiau puslapį. Viskas veltui: kaskart tarp titulinio lapo ir mano rankos atsirasdavo keli puslapiai. Rodos, jie tiesiog dygte dygo iš knygos.

– Dabar raskite pabaigą.

Taip pat nieko, aš vargais negalais išlemenau:

– To negali būti.

Biblijų pardavėjas tarė savo įprastu, prislopintu balsu:

– Negali būti, bet yra. Šios knygos puslapių skaičius yra begalinis. Pirmo puslapio nėra, nėra ir paskutinio. Nežinau, kodėl jie taip laisvai sužymėti. Galbūt todėl, kad suprastume, jog begalinės sekos narių skaičių atitinka bet koks skaičius.

Paskui, tartum susimąstęs, jis pakėlė balsą:

– Jei erdvė neturi pabaigos, tai mes esame bet kuriame erdvės taške. Jei laikas neturi pabaigos, tai mes esame bet kuriame laiko taške.

Jo samprotavimai mane erzino. Aš paklausiau:

– Jūs, žinoma, tikintis?

– Taip, esu presbiterionas[9]. Mano sąžinė švari. Esu įsitikinęs, kad neapgavau tenykščio gyventojo išmainęs šitą šėtonišką knygą į Dievo Žodį.

Aš pritariau jam, kad nesą ko atgailauti, ir pasiteiravau, ar ilgai viešėsiąs mūsų kraštuose. Jis atsakė, kad po kelių dienų galvojąs grįžti į savo tėvynę. Kaip tik tada aš ir sužinojau, kad jis škotas iš Orknio salų. Prisipažinau jaučiąs simpatiją Škotijai – iš meilės Styvensonui ir Hiumui.

– Ir Robertui Bernsui, – pridūrė jis.

Kol mes šnekučiavomės, aš tebetyrinėjau begalinę knygą. Dėdamasis abejingu, paklausiau:

– Ar jūs ruošiatės pasiūlyti šią retenybę Britų muziejui?

– Ne, siūlau jums, – tarė jis ir užsiprašė nemažos sumos.

Nemeluodamas jam atsakiau, kad tokia suma man yra neįkandama, ir susimąsčiau. Per kelias minutes surezgiau planą.

– Siūlau mainus, – tariau jam. – Jūs gavote šį tomą už kelias rupijas ir Šventąjį Raštą. O aš siūlau jums savo ką tik gautą pensiją ir Viklifo Bibliją gotikiniu šriftu, kurią paveldėjau iš tėvų.

– *A black letter Wiclif!*[10] – sumurmėjo jis.

Nuėjau į savo miegamąjį ir atnešiau pinigus ir knygą. Jis su bibliofilo įkarščiu apčiupinėjo viršelį ir ėmė sklaidyti lapus.

– Sutarta, – ištarė jis.

Aš nusistebėjau, kad jis nesidera. Tik vėliau supratau, kad užsuko pas mane, nusprendęs parduoti knygą. Pinigus įsikišo neskaičiavęs.

Mes dar pakalbėjome apie Indiją, apie Orknio salas ir apie jas valdžiusius norvegų jarlus[11]. Jam išėjus, lauke jau buvo tamsi naktis. Aš nepaklausiau svečio vardo ir daugiau jo nemačiau.

Iš pradžių rengiausi pastatyti Smėlio Knygą į Viklifo Biblijos vietą, bet galiausiai nutariau, kad būtų geriau ją paslėpti už kelių *Tūkstančio ir vienos nakties* tomelių.

Atsiguliau, bet miegas neėmė. Trečią ar ketvirtą ryto išaušo. Vėl pasiėmiau neįtikėtiną knygą ir ėmiau sklaidyti puslapius. Viename jų buvo graviūra su kauke, o viršutiniame kampe nepamenu koks skaičius, pakeltas devintuoju laipsniu.

Niekam nerodžiau savo lobio. Mano džiaugsmą turėti knygą temdė baimė, kad ją pavogs, ir nuogąstavimas, jog ji nėra begalinė. Šie jausmai sustiprino mano seną mizantropiją. Buvo likę keli draugai – ilgainiui nustojau lankęs ir juos. Įkalintas knygos, beveik nesirodžiau gatvėje. Pro lupą tyrinėjau nutrintą knygos nugarėlę, viršelį ir atmečiau bet kokią mistifikacijos galimybę. Nustačiau, jog mažytės iliustracijos kartojasi kas du šimtai puslapių. Ėmiau jas paeiliui žymėti užrašų knygelėj, ir netrukus ji prisipildė. Jos niekada nesikartojo. Naktį, retom valandom, kai manęs nekankindavo nemiga, net užsnūsdavau su knyga rankose.

Vasara sviro į rudenį, ir aš suvokiau, kad knyga yra baisi. Samprotavimai, jog ir aš pats, nenuleidęs nuo jos akių ir vartęs savo rankose, esu ne mažesnis pabaisa, visai nepadėjo. Jaučiau,

kad ji yra košmaro vaizdinys, šlykšti išpera, šmeižianti ir neigianti realybę.

Man kilo mintis mesti ją į ugnį, bet išsigandau, kad begalinė knyga degs be galo ilgai, ir planeta užtroks nuo jos dūmų.

Prisiminiau kažkur skaitęs, kad lapą geriausia slėpti miške[12]. Prieš išeidamas į pensiją aš dirbau nacionalinėje bibliotekoje, kurioje saugoma devyni šimtai tūkstančių knygų; gerai žinojau, kad vestibiulio dešinėje yra laiptai, vedantys į rūsį, kur sudėti laikraščiai ir žemėlapiai. Pasinaudojęs darbuotojų neatidumu, aš palikau Smėlio Knygą ant vienos iš drėgnų lentynų ir pasistengiau pamiršti kokiame ji aukštyje ir kaip toli nuo durų.

Man kiek palengvėjo, bet Mechiko gatvėje13 nenoriu net pasirodyti.

Komentarai

[1] ...tavo smėlio virvė... (*angl.*) – citata iš anglų poeto ir dvasininko George'o Herberto (1593–1633) eilėraščio *Kaklasaitis* (*The Collar*) rinkinyje *Šventovė* (*The Temple,* 1633).

[2] Geometrijos būdu (*lot.*).

[3] Orknio salos (angl. Orkney Islands) – salynas prie Škotijos šiaurinių krantų.

[4] John Wiclif (Wycliff, Wycklif, Wicliffe arba Wicklif, apie 1330–1384) – anglų teologas, religinis reformatorius, išvertė į anglų kalbą Bibliją.

[5] Cipriano de Valera (1532–1602) – ispanų dvasininkas, humanistas, vertėjas. Reformacijos šalininkas. Ispanų inkvizicijos persekiojamas, pabėgo į Ženevą, iš jos 1558 m. – į Londoną, ten ir apsigyveno. 1602 m. prieš pat mirtį Olandijoje išleido pataisytą ir suredaguotą Biblijos vertimą į ispanų kalbą (ties kuriuo dirbo 20 metų).

[6] Aštuntinio formato (*lot.*).

[7] Šventasis Raštas (*angl.*).

[8] Bombėjus (*angl.*). Dabar – Mumbėjus.

[9] Presbiterionai – kalvinistų atšaka. Jų yra apie 7 mln., daugiausia Anglijoje, Škotijoje (nuo 1592 m. – valstybinė jos religija), Airijoje, JAV, Kanadoje, Australijoje. Įkūrėjas – Johnas Knoxas (1505–1572), nepripažinęs anglikonų bažnyčios.

[10] Juodasis Wiclifo raštas (*angl.*).

[11] Jarlas – senas skandinavų žodis (giminingas anglų kalbos žodžiui *earl*), iš pradžių reiškęs genties vadą, paskui laisvą žmogų. Ilgainiui jarlo titulą išstūmė kunigaikščio titulas.

[12] Reminiscencija iš Gilberto Keitho Chestertono apsakymo *Nulaužtas kardas* (*The Sign of the Broken Sword*) rinkinyje *Tėvo Brauno nekaltumas* (*The Innocence of Father Brown*, 1911).

[13] J. L. Borgeso laikais Argentinos nacionalinė biblioteka buvo įsikūrusi Mechiko gatvėje.

Epilogas

Rašyti pratarmę dar neskaitytoms novelėms yra bemaž neįmanomas dalykas, nes tenka nagrinėti jų siužetus, kuriems šiaip nedera užbėgti už akių. Tad verčiau pasirinkau epilogą.

Pirmajame rinkinio apsakyme vėl prisiminta sena antrininko tema, kuri nesyk – ir visąlaik sėkmingai – lėmė sėkmę Styvensono plunksnai[1]. Anglijoje antrininkas vadinamas *fetch* arba, knygiškiau, ***wraith of the living***[2], Vokietijoje – *Doppelgänger.* Įtariu, jog viena iš pirmųjų jo slapyvardžių buvo ***alter ego***. Šiuos vaiduokliškus pavidalus sukuria metalinių veidrodžių ar vandens paviršius, arba tiesiog atmintis, kiekvieną paverčianti žiūrovu ir aktoriumi vienu metu. Mano sumanymu, pašnekovai turėjo būti gana skirtingi, kad atrodytų esą dviese ir gan panašūs, kad atrodytų kaip vienas asmuo. Ar verta aiškinti, kad ši istorija man atėjo į galvą prie Čarlzo upės kranto, Naujojoje Anglijoje, o jos šalta srovė man priminė tolimosios Ronos tėkmę?

Meilės tema dažnai pasitaiko mano eilėraščiuose, tik ne mano prozoje, kur vienintelis jos pavyzdys – *Ulrika.* Skaitytojai tikrai pastebės jos ir apsakymo *Kitas* giminystę.

Iš visų apsakymų *Kongreso* užmojis yra didžiausias; jo tema – toks platus veiklos baras, kad galiausiai jis apglėbia visą pasaulį ir dienų pilnatvę. Blankia pradžia siekiau pamėgdžioti Kafkos novelių pradžią; pabaigą buvau numatęs, – be abejo, bergždžiai, – pakylėti iki Česterono arba Džono Banjano nušvitimų. Niekados gyvenime nepatyriau tokių apreiškimų, bet pamėginau juos įsivaizduoti. Pasakodamas į teksto audinį, kaip paprastai, įpyniau autobiografinių detalių.

Likimas, kurio keliai, žmonės sako, yra slėpiningi, niekaip nepaliko manęs ramybėje, versdamas parašyti ką nors panašaus į pomirtinę Lavkrafto novelę; šis rašytojas man visad rodėsi kaip nevalinga Poe parodija. Galų gale aš pasidaviau; apgailėtinas to rezultatas vadinasi *There are more things.*

Trisdešimties sekta, negrindžiama jokiais šaltiniais, iš užmaršties prikelia vienos galimos erezijos istoriją.

Dovanų naktis yra, ko gero, nuoširdžiausias, žiauriausias ir veržliausias rinkinio apsakymas.

Babelio bibliotekoje (1941) vaizduojama begalinė knygų aibė; *Undras* ir *Veidrodis ir kaukė* – daugiaamžės literatūros, suspaustos į vieną žodį.

Pavargusio žmogaus utopija, – mano galva, santūriausias ir liūdniausias rinkinio kūrinys.

Visad stebėjausi šiaurės amerikiečių moralumo manija; apsakyme *Kyšis* aš pamėginau perteikti šį bruožą.

Nepritariu politinei žmogžudystei, nors Džono Feltono[3], Šarlotės Kordė[4] pavyzdžiai, pagarsėjęs Riveros Indartės šūkis („Nužudyti Rosasą – šventas reikalas“) ir Urugvajaus nacionalinis himnas („O tironams – Bruto durklas“) liudija kita. Kad ir kaip būtų, žudiko vienišiaus *Avelino Aredondo* skaitytojams būtų įdomu sužinoti, kuo viskas baigėsi. Luisas Melianas Lafinuras prašė atleisti jį nuo bausmės, tačiau teisėjai Karlosas Feinas ir Kristobalis Salvanjasas nuteisė jį mėnesiui sėdėti vienutėje ir penkeriems metams kalėjimo. Šiandien viena Montevidėjo gatvė pavadinta jo vardu[5].

Du priešingi ir nesuvokiami dalykai yra paskutinių dviejų apsakymų medžiaga. *Medalyje* – tai euklidinis skritulys, turintis tik vieną pusę; *Smėlio knygoje* – nesuskaičiuojamų puslapių knyga.

Tikiuosi, kad mano skubomis padiktuotos pastabos neišsemia šios knygos, o jos sapnai ir toliau šakosis svetingoje skaitytojų vaizduotėje.

J. L. B.

Buenos Airės, 1975 m. vasario 3 d.

[1] Vėlesnėje R. Stevensono knygos *Naujosios tūkstančio ir vienos nakties pasakos. Markheimas* pratarmėje, skirtoje savo leidžiamai serijai *Asmeninė biblioteka. Pratarmės* (*Biblioteka Personal. Prologos*, 1988), J. L. Borgesas išvardija R. Stevensono kūrinius antrininko tema: komediją *Diakonas Brodis*, apysaką *Markheimas*, *Nepaprastą daktaro Džekilo ir misterio Haido istoriją* ir baladę *Tikonderoga*, „kur antrininkas (*fetch*) ieško savo šeimininko, kalniečio (*highlander*), kad jį pražudytų".

[2] Šmėkla, gyvavaizdis, pasirodantis žmogui prieš mirtį (*angl.*).

[3] John Felton (1595?–1628) – anglų jūrų karininkas, protestantas, nudūręs Bekingemo hercogą, kurį laikė engėju ir tironu. Nuteistas ir pakartas. Vėliau A. Dumas beletrizavo jo istoriją savo romane *Trys muškietininkai.*

[4] Charlotte Corday (1768–1793) – prancūzų revoliucionieriaus Žano Polio Marato (Jean-Paul Marat) žudikė. Nuteista ir giljotinuota.

[5] Šiuo atveju J. L. Borgesas klysta arba sąmoningai klaidina skaitytoją: Montevidėjuje iš tikrųjų yra tokia gatvė, tačiau ji nieko bendra neturi su Avelinu Aredondu. Ji buvo pavadinta Horacio Arredondo (1888–1967) – garsaus urugvajiečių istoriko ir archeologo – garbei.

ŠEKSPYRO ATMINTIS

(1983)

1983 metų rugpjūčio 25 diena

Ankštos stoties laikrodis rodė vienuoliktą valandą praeitos nakties. Pasukau viešbučio link. Kaip ir anksčiau, jaučiausi romus ir paguostas – tokie jausmai mus užplūsta atsidūrus gerai pažįstamose vietose. Vartai buvo plačiai atlapoti, dvaras skendėjo tamsoj. Įėjau į vestibiulį, padūmavę jo veidrodžiai dvejino salės augaliją. Keista, šeimininkas manęs neatpažino ir padavė man svečių registravimo knygą. Paėmiau plunksną, pritvirtintą prie rašomojo pulto, maktelėjau į bronzinę rašalinę, palinkau virš atverstos knygos, ten manęs jau laukė staigmena – pirmoji iš daugelio kitų, nutikusių tą naktį. Mano vardas, Chorchė Luisas Borchesas, jau buvo įrašytas, o rašalas dar nenudžiūvęs.

Šeimininkas man tarė:

– Man pasirodė, kad jūs jau buvot užlipęs viršun.

Paskui, geriau įsižiūrėjęs į mane, pasitaisė:

– Atleiskite, pone. Anas buvo labai panašus į jus, tik jūs jaunesnis.

Paklausiau jo:

– Koks jo numeris?

– Paprašė devyniolikto, – pasigirdo atsakymas.

To aš ir bijojau.

Numečiau plunksną ir tekinas užbėgau laiptais. Devynioliktas numeris buvo trečiame aukšte, su langais į patijų, skurdų ir apleistą, aptvertą baliustrada; kiek pamenu, ten stovėjo skvero suoliukas. Tai buvo aukščiausias viešbučio kambarys. Pastūmiau duris, jos pasidavė. Palubėj plieskė sietynas. Jo negailestingoje šviesoje

atpažinau save. Siauroje geležinėje lovoje, aukštielninkas, pasenęs, sudribęs ir išblyškęs, aš gulėjau, įsmeigęs žvilgsnį į gipso lipdinius ant lubų. Išgirdau balsą, ne visai savo: nemalonų, be pustonių, panašų į mano balso įrašą.

– Kaip keista, – pasakė jis, – mes dviese ir kartu tas pats asmuo. Tiesa, sapnuose nieko keisto nebūna.

Išsigandęs paklausiau:

– Vadinasi, tai sapnas?

– Taip, aš įsitikinęs, jog tai mano sapnas, paskutinis.

Mostu jis parodė į tuščią flakoną ant naktinio staliuko marmuriniu paviršiumi.

– Tau tikriausiai teks susapnuoti daugybę sapnų, kol sulauksi šios nakties. Kokia šiandien tavoji diena?

– Gerai nežinau, – atsakiau suglumęs. – Bet vakar man sukako šešiasdešimt vieneri.

– Kai tavo nemiga pasieks šią naktį, tau išvakarėse bus sukakę aštuoniasdešimt ketveri. Šiandien 1983 metų rugpjūčio 25 diena[1].

– Kiek metų dar laukti, – sumurmėjau.

– O man beveik neliko nieko, – atšovė jis. – Aš bet kurią akimirką galiu mirti, pranykti nežinomybėje ir toliau sapnuoti antrininką. Įkyri mintis, įpiršta veidrodžių ir Stivensono.

Pajutau, jog Stivensono pavardė nuskambėjo kaip atsisveikinimas, o ne kaip pedantiškas noras pasipuikuoti. Aš buvau jis, todėl supratau. Kad būtum Šekspyru ir parašytum nemirtingas frazes, neužtenka tragiškų akimirkų. Norėdamas jį prablaškyti, pasakiau:

– Žinojau, kad tau tai nutiks. Kaip tik čia, prieš daugelį metų viename iš apatinio aukšto kambarių mes greitosiomis surezgėm šios savižudybės istorijos juodraštį.

– Taip, – atsakė jis mąsliai, tarytum nugrimzdęs į prisiminimus. – Bet nematau ryšio. Tame juodraštyje aš ėmiau bilietą iki Adrogės ir viešbutyje „Las Delicias“[2] kėliausi į devynioliktą numerį, patį tolimiausią. Ten ir žudžiausi.

– Todėl aš ir čia, – pasakiau.

– Čia? Mes visad čia. Čia aš sapnuoju tave namuose Maipu gatvėje. Čia aš vaikštinėju po kambarį, kuris priklausė motinai.

– Kuris priklausė motinai, – pakartojau nesistengdamas suprasti. – Aš sapnuoju tave devynioliktame kambaryje, virš patijaus.

– Kas ką sapnuoja? Žinau, kad sapnuoju tave, bet nežinau, ar sapnuojuos tau. Tas viešbutis Adrogėje jau seniai nugriautas. Prieš dvidešimt, gal prieš trisdešimt metų. Kas žino.

– Sapnuoju tai aš, – gan įžūliai ištariau.

– Nejau nesupranti, jog svarbiausia yra įsitikinti, ar sapnuoja vienas žmogus, ar dviese sapnuojasi vienas kitam?

– Aš esu Borchesas, pamatęs tavo vardą svečių knygoje ir užlipęs čionai.

– Borchesas esu aš, merdintis Maipu gatvėje.

Kurį laiką tylėjome, paskui kitas tarė.

– Atlikime bandymą. Kas mūsų gyvenime buvo baisiausia?

Aš pasilenkiau prie jo, ir mes prakalbome vienu metu. Žinojau, kad abudu meluojame.

Lengva šypsena nušvietė pasenusį veidą. Jaučiau, kad šita šypsena – manosios atspindys.

– Mes meluojame, – pabrėžė jis, – nes jaučiamės esą du žmonės, o ne vienas. Tiesą pasakius, mes esame ir du žmonės, ir vienas.

Pokalbis pradėjo mane erzinti. Taip jam ir pasakiau.

Ir pridūriau:

– O jūs, 1983 metais, nejau nieko neatskleisit, kas manęs laukia?

– Ką gi tau papasakoti, vargšeli Borchesai? Tave griūte užgrius bėdos, prie kurių jau pratęs. Liksi vienas namuose. Maklinėsi pirštais po knygas be raidžių, po Svedenborgo[3] medalioną bei medinį padėklą, ant kurio ilsėsis Kryžiaus ordinas. Aklumas – ne tamsa, o vienatvės forma. Vėl aplankysi Islandiją.

– Islandiją! Islandiją tarp jūrų marių!

– Romoje imsi kartoti Kytso eiles, jo vardas, kaip ir visi kiti, rašytas ant vandens[4].

– Niekada nebuvau Romoje.

– Dar daug ko bus. Tu parašysi mūsų geriausią eilėraštį, elegiją.

– Gedėdamas... – nebaigiau aš, bijodamas ištarti vardą.

– Ne, ne, ji pergyvens tave.

Patylėjome. Jis tęsė:

– Parašysi knygą, apie kurią mes taip ilgai svajojome. Apie 1979 metus tu suprasi, kad tavo vadinamasis kūrinys yra ne kas kita kaip virtinė juodraščių, įvairiarūšių juodraščių, ir atsižadėsi tuščios ir prietaringos pagundos parašyti savo didžiąją knygą. Prietaro, kurį mums įteigė Getės *Faustas*, *Salambo*[5], *Ulisas*. Neįtikėtina, bet aš prirašiau ištisus lapus.

– Ir galop supratot, kad žlugot.

– Blogiau. Aš supratau, jog tai buvo meistriškas darbas slogiausia to žodžio prasme. Mano geri ketinimai nepažengdavo toliau pirmųjų puslapių; paskui pasirodydavo labirintai, peiliai, žmogus, laikantis save atvaizdu, atvaizdas, laikantis save realiu, nakties miškų tigras[6], mūšiai, įaugantys į kraują, aklas ir nenumaldomas Chuanas Muranja, Masedonijo balsas, laivas iš numirėlių nagų[7], senosios anglų kalbos pamokos vakarais.

– Šita kunstkamera man žinoma, – ironiškai pažymėjau aš.

– Be to, suklastoti prisiminimai, dvigubas simbolių žaismas, ilgi išvardijimai, vikrios manipuliacijos tikrove, netobulos simetrijos, kurias džiūgaudami aptinka kritikai, citatos, tik ne visad apokrifinės.

– Jūs išleidote šią knygą?

– Ilgai – tik neryžtingai – žaidžiau su melodramiška mintim sunaikinti ją, gal ugnimi. Galiausiai išspausdinau ją Madride, prisidengęs slapyvardžiu. Visi prakalbo apie netikusį Borcheso imituotoją, kaltintą tuo, kad jis nesąs Borchesas ir paviršutiniškai pamėgdžiojęs originalą.

– Nieko nuostabaus, – įsiterpiau aš. – Kiekvienas rašytojas baigia savo dienas išvirtęs į savo paties negabų mokinį.

– Be kita ko, ši knyga nulydėjo mane čionai, į šitą naktį. O

kitkas – žeminanti senatvė, įsitikinimas, kad tavo dienos suskaičiuotos...

– Nerašysiu tos knygos, – pasakiau aš.

– Parašysi. Mano žodžiai, skambantys dabar, liks tavo atminty lyg sapno šešėlis.

Mane pykdė jo pamokomas tonas, be abejonės, toks pat, kokiu aš kalbu per paskaitas. Mane pykdė, kad mes tokie panašūs ir kad jis nebaudžiamas naudojasi persvara, kurią jam teikė mirties artuma. Kad nelikčiau skolingas, pasakiau:

– Ar esi tikras, kad miršti?

– Taip, – atsakė jis. – Jaučiu tokį švelnumą ir palengvėjimą, kokių dar niekad nesu patyręs. Nemoku to apsakyti. Žodžiais galima perteikti tik drauge išgyventą patirtį. Kodėl tave taip pykdo tai, ką aš kalbu?

– Todėl, kad mes pernelyg panašūs. Man bjaurus tavo veidas, manojo karikatūra, bjaurus tavo balsas, apgailėtina manojo kopija, bjaurus tavo patetiškas stilius, nes jis yra mano.

– Man irgi, – atsiliepė jis. – Todėl ir nusprendžiau nusižudyti.

Kieme pragydo paukštis.

– Paskutinis, – pasakė jis.

Mostu pasikvietė mane arčiau savęs. Jo ranka siekė manosios. Aš atsitraukiau, pabūgęs, kad mes susiliesime.

Jis tarė:

– Pasak stoikų, mes neturime skųstis gyvenimu. Kalėjimo durys atdaros[8]. Visad taip maniau, tik tingulys ir bailumas sulaikydavo mane. Prieš dvylika dienų La Platoje skaičiau paskaitą apie *Eneidos* šeštąją knygą. Staiga, skanduodamas hegzametrą, suvokiau, kokį kelią pasirinkti. Aš apsisprendžiau. Nuo tos akimirkos pasijutau nepažeidžiamas. Mano lemtis bus tavoji: po lotynų kalbos ir Vergilijaus tu patirsi netikėtą nušvitimą, visiškai užmiršęs šį keistą pranašišką dialogą, vykstantį dviejuose skirtinguose laikuose ir vietose. Kai vėl susapnuosi šitą sapną, būsi manimi ir būsi mano sapnas.

– Aš nepamiršiu sapno ir užrašysiu jį rytoj.

– Šis sapnas nusės į tavo atminties gelmes, užklotas kitų sapnų. Jį rašydamas, panorėsi nuausti iš jo fantastinį apsakymą. Tai nebus rytoj, prabėgs dar daug metų.

Jis liovėsi kalbėjęs: supratau, jog mirė. Tam tikru atžvilgiu ir aš miriau kartu su juo; susikrimtęs palinkau virš pagalvės, tačiau ten jau nieko nebuvo.

Aš išbėgau iš kambario. Už durų nebuvo nei patijaus, nei marmurinių laiptų, nei didžiulio snaudžiančio namo, nei eukaliptų, nei statulų, nei pavėsinės, nei fontanų, nei plačių dvaro vartų Adrogės kaimelyje.

Tenai manęs laukė kiti sapnai.

Komentarai

[1] J. L. Borgesas gimė 1899 m. rugpjūčio 24 d.

[2] Pramogos, malonumai (*isp.*).

[3] Emanuel Swedenborg (1688–1772) – švedų mokslininkas, mistikas ir teosofas. Po 1744–1745 m. patirtų mistinių regėjimų, plėtojo neoplatonistinę gamtos filosofiją ir kritikavo oficialiąją krikščionybę, pretenduodamas į tikrąjį Biblijos supratimą, grindžiamą atitikmenų doktrina, pagal kurią visi materialūs žemiškieji dalykai turi dangiškuosius atitikmenis.

[4] „Čia guli tas, kurio vardas rašytas ant vandens" *(Here lies one whose name was writ in water)*. Užrašas, iškaltas anglų poeto romantiko Johno Keatso (1795–1821) antkapyje. Jo kapas yra Romoje.

[5] *Salambo* (Salammbô 1862) – prancūzų rašytojo G. Flaubert'o (1821–1880) romanas.

[6] Reminiscencija iš W. Blake'o eilėraščio *Tigras* (*The Tiger*) rinkinyje *Patyrimo dainos* (*The Songs of Innocence and Experience,* 1794).

[7] Laivas iš numirėlių nagų, arba Naglfaris (sen. isl. Naglfar) – skandinavų mitologijoje – laivas, kuriuo iš Helio (požeminės vėlių karalystės) prieš pasaulio

žūtį atvyks mirusieji dalyvauti eschatologiniame mūšyje su dievais ir einherijais (žuvusiais didvyriais, gyvenančiais Valhaloje ir sudarančiais Odino kariauną). *Vyresniojoje Edoje* pasakyta, kad Naglfarį vairuos klastingasis asų dievas Lokis. Dėl to senovės skandinavai laikėsi papročio karpyti mirusiųjų nagus ir šitaip atitolinti dievų ir pasaulio žūtį – Ragnaroką.

[8] Reminiscencija iš graikų filosofo stoiko Epikteto (gr. Επίκτητος, apie 50–apie 138) *Pokalbių* (Διατριβαί, I, 9, 20): „Verge tu verge, jei turėsi, tai ir turėsi, o jeigu ne – išeisi: durys atdaros". (Žr. Epiktetas, *Pokalbiai. Fragmentai.* Vadovėlis, Vilnius: Pradai, 2001, p. 33, vertė V. Kazanskienė.)

Mėlynieji tigrai

Plačiai žinomos Bleiko eilės apie tigrą kaip apie liepsnojančią ugnį ir amžinąjį Blogio archetipą; o aš esu labiau linkęs sutikti su Čestertonu – šis jį apibrėžia kaip prašmatnaus siaubo simbolį. Vis dėlto nėra žodžių, kurie gali iššifruoti tigrą, šitą pavidalą, jau nuo seno dirginantį žmonių vaizduotę. Mane visad traukė tigras. Dar vaikas stoviniuodavau prie vieno zoologijos sodo narvo: visi kiti man neegzistavo. Enciklopedijas ir gamtos mokslų knygas aš vertinau pagal tigrų raižinius[1]. Kai man atsivėrė *Jungle Books*[2], supykau, kad Širchanas, tigras, buvo herojaus priešas. Bėgo metai, bet ši keista meilė manęs neapleido. Ji pergyveno mano paradoksalų siekį tapti medžiotoju ir žmogui būdingas permainas. Dar visai neseniai, – nors man atrodo jog seniai, tačiau iš tiesų taip nėra, – aš ramiai tenkinausi įprastinėmis pareigomis Lahoro universitete. Dėstau Vakarų ir Rytų logiką, o sekmadieniais vedu seminarą, skirtą Spinozos filosofijai. Telieka pridurti, jog esu škotas; gal meilė tigrams mane ir atginė iš Aberdino į Pendžabą. Mano gyvenimas niekuo neypatingas, tik miegodamas visad sapnuoju tigrus (dabar juos išstūmė kiti vaizdiniai).

Aš tiek kartų pasakojau šią istoriją, jog dabar ji man atrodo svetima. Palieku šias detales tik todėl, kad jo būtinos mano išpažinčiai.

1904-ųjų pabaigoje perskaičiau, jog viename Gango žiočių regione buvo pastebėta mėlynųjų tigrų atmaina. Naujieną patvirtino vėlesnės telegramos, prieštaringos ir skirtingos, kaip tokiais atvejais būna. Mano senoji meilė atgijo. Įtariau klaidą, dažniausiai

įsiveliančią, apibūdinant spalvą. Prisiminiau skaitęs, jog islandiškai Etiopija yra *Bláland,* Mėlynoji, arba Negrų žemė. Mėlynasis tigras visai galėjo būti juodoji pantera. Niekur nebuvo kalbama apie dryžius, o mėlynojo tigro sidabriniais dryžiais atvaizdas, išspausdintas Londono laikraščiuose, buvo akivaizdžiai apokrifinis. Mėlyna iliustracijos spalva, mano akimis žiūrint, geriau tiko heraldikai nei tikrovei. Kartą susapnavau tigrus, kurių dar nematyto mėlynumo niekaip negalėjau tinkamai įvardyti. Žinau, jog jis buvo kone juodas, tačiau to neužteko atspalviui tiksliai įsivaizduoti.

Po kelių mėnesių vienas kolega man pasakė, jog kažkokiame kaimelyje, toli nuo Gango, jis girdėjęs kalbas apie mėlynuosius tigrus. Ši žinia mane nustebino, nes žinojau, jog tigrai tame regione – retenybė. Vėl susapnavau mėlynąjį tigrą, kuris judėdamas metė ilgą šešėlį ant smėlio. Pasinaudojęs atostogomis, aš nuvykau į tą kaimelį, kurio pavadinimo – priežastis paaiškinsiu vėliau – nenoriu prisiminti.

Atvykau jau prašniokštus liūčių sezonui. Kaimelis glaudėsi kalno papėdėje – šis man pasirodė labiau platus nei aukštas, iš visų pusių jį grėsmingai supo tamsiai rudos džiunglės. Neabejotina, kad mano nuotykių sodžius gyvuoja kurioje nors Kiplingo istorijoje, nes jo knygose telpa visa Indija, jei ne visas pasaulis. Tik pridursiu, kad lūšnas nuo pavojų gynė vien griovys su linguojančiais nendriniais tilteliais. Įpiečiau driekėsi pelkės, ryžių laukai ir duburys, jo dugnu tekėjo dumblina upė, kurios vardo niekad nesužinojau, o anapus jos, vėl džiunglės.

Gyventojai buvo induistai. Tai buvau numatęs, bet visgi nusivyliau. Man visad lengviau bendrauti su musulmonais, nors suprantu, kad islamas – prasčiausia iš religijų, gavusių pradžią iš judaizmo.

Mes jaučiame, jog Indijoje žmogus klesti; kaimelyje pajutau, kad iš tikrųjų klesti džiunglės, jos tiesiog veržėsi į lūšnas. Dienos buvo slogios, o naktys – be gaivos.

Kaimo seniūnai mane pasveikino, ir tarp mūsų užsimezgė dialogas, kupinas mandagių tuščių frazių. Jau esu kalbėjęs apie šios

vietovės skurdumą, bet suprantu, jog kiekvienas žmogus yra įsitikinęs, kad jo gimtinė – išskirtinė. Aš pagyriau abejotinas būstų ir ne mažiau abejotinas valgių ypatybes ir pridūriau, jog garsas apie jų kraštą sklinda net iki Lahoro. Mano pašnekovų veidai persimainė; iškart supratau padaręs baisų netaktą, kurį turėjau užglaistyti. Pajutau juos saugant paslaptį, kurios jie nenori išduoti svetimšaliui. Gal jie garbino Mėlynąjį Tigrą, ir mano neapgalvoti žodžiai išniekino jų kulto objektą.

Palaukiau iki kito rytmečio. Pasistiprinęs ryžiais ir išgėręs arbatos, vėl grįžau prie temos. Nors buvau pasirengęs, bet nesupratau, negalėjau suprasti, kas atsitiko. Visi žvelgė į mane su nuostaba, kone su siaubu. Tačiau kai pasakiau, jog mano tikslas – pagauti neįprasto plauko plėšrūną, jie lengviau atsiduso. Kažkuris pasakė pastebėjęs jį džiunglių pakraštyje.

Nakčiai įpusėjus, buvau pažadintas. Berniukas man pranešė, jog iš aptvaro dingo ožka, ir, kai jis išsiruošė jos ieškoti, kitame upės krante pastebėjęs mėlynąjį tigrą. Pagalvojau, jog per jaunatį negalima įžiūrėti spalvų, tačiau visi patvirtino pasakojimą, o vienas iš jų, lig tol tylėjęs, pasakė taip pat jį matęs. Mes išėjome nešini šautuvais, ir aš pamačiau ar patikėjau pamatęs, katės šešėlį, šmėkštelėjusį džiunglių glūdumoj. Ožkos neradome, bet abejotina, ar ją nutvėręs gyvūnas buvo mano mėlynasis tigras. Man iškilmingai rodė kažkieno pėdsakus, kurie, žinoma, man nieko nesakė.

Vieną iš tokių naktų aš pagaliau suvokiau, jog šie tariami pavojai tebuvo čionykštė rutina. Vietiniai gyventojai tarytum koks Danielis Defo meistriškai mokėjo išgalvoti iškalbingas detales. Tigrą pastebėdavo bet kuriuo paros metu, šalia ryžių laukų pietuose ar brūzgynuose įšiauriau, bet netrukus įsidėmėjau įtartinai nuoseklią liudytojų kaitą. Vos atvykdavau, tą pačią akimirką tigras būtinai dingdavo. Man visad rodė jo pėdsakus ar patirtą žalą, bet žmogaus kumščiu galima be vargo imituoti tigro letenos atspaudą. Retkarčiais užtikdavau negyvus šunis. Vieną mėnesėtą naktį mes lig aušros budėjome prie ožkos, paliktos kaip jaukas. Iš pradžių mąsčiau,

jog šios kasdienės pasakaitės porinamos man užlaikyti, nes kaimui tai buvo naudinga, mat žmonės už pinigus man nešdavo maistą ir apkuopdavo trobą. Spėjimui patikrinti aš pasakiau ketinąs ieškoti tigrų kitur, arčiau žemupio. Mano nuostabai, visi pritarė tokiam sprendimui. Ir vis dėlto manęs neapleido mintis, kad jie visi saugo kažkokią paslaptį ir nepasitiki manimi.

Jau esu sakęs, kad miškingas kalnas, kurio papėdėje glaudėsi kaimelis, nebuvo aukštas; jį kirto plokščiakalnis. Jo vakarinius ir šiaurinius šlaitus dengė džiunglės. Nuokalnė nebuvo stati, aš pasiūliau jiems vieną vakarą juo užkopti. Nuo mano kuklaus pasiūlymo jie nustėro. Vienas jų sušuko, jog šlaitas labai skardus. Vyriausiasis seniūnas rimtai ir svariai pabrėžė, jog mano sumanymas yra nepriimtinas. Viršūnė yra šventa ir dėl magiškų priežasčių žmonėms užginta. Žmogus, drįsęs ją mindžioti savo mirtingomis kojomis, rizikuoja pažvelgti į dievų paslaptis ir išprotėti arba apakti.

Aš nesispyriojau, bet tą pačią naktį, visiems įmigus, tylutėliai išslinkau iš lūšnos ir ėmiau lipti nuolaidžia atšlaite. Kopiau lėtai, be kelio, pro brūzgynus.

Danguje švietė mėnuo. Žvalgiausi aplink neįprastai susidomėjęs, lyg nujausdamas, jog šitai dienai lemta būti labai svarbia, galbūt pačia svarbiausia mano gyvenime. Įsiminiau tamsią, kone juodą, lapijos spalvą. Brėško, bet paukščiai tylėjo džiunglių gilumoj.

Kopiau dvidešimt ar trisdešimt minučių, kol atsidūriau plokščiakalnio viršuj. Nesunku įsivaizduoti, jog oras čia buvo gaivesnis negu jo papėdėje leipėjančiame kaime. Įsitikinau, kad tai visai ne viršūnė, o terasa, ne per plačiausia, ir kad džiunglės kalno šlaitu ropštėsi dar aukščiau. Pasijutau laisvas, tarsi mano viešnagė kaime būtų buvęs kalėjimas. Man nerūpėjo, kad jo gyventojai mėgino mane apgauti; galvojau, jog, šiaip ar taip, jie lyg vaikai.

O pats tigras... Kartūs nusivylimai pakirto mano smalsumą ir tikėjimą, tačiau kone mašinaliai tebeieškojau pėdsakų.

Dirva buvo supleišėjusi, smėlėta. Plyšiai buvo negilūs ir šakojosi į visas puses. Vieno jų spalva patraukė mano dėmesį. Neįtikėti-

na, tai buvo mėlyna mano sapnų tigro spalva. O kad aš jos niekad nebūčiau matęs! Įsižiūrėjau atidžiau. Plyšyje gulėjo akmenukai, visi buvo vienodi, apskriti, labai glotnūs ir poros centimetrų skersmens. Jų taisyklingumas atrodė kažkoks dirbtinis, tarsi žaidimo kauliukų.

Pasilenkęs kyštelėjau ranką į plyšį ir išsitraukiau kelis. Pajutau lengvutį drebulį. Saują akmenukų įsidėjau į dešinę kišenę – ten gulėjo žirklutės ir laiškas iš Alahabado. Šie du atsitiktiniai daiktai mano istorijoje vaidina savo vaidmenį.

Grįžęs į lūšną, nusivilkau striukę, išsitiesiau lovoje ir vėl susapnavau tigrą. Sapne aiškiai mačiau jo spalvą: tą pačią sapnų tigro ir plokščiakalnio akmenukų spalvą. Pabudau saulei plieskiant į veidą. Atsikėliau. Žirklutės ir laiškas trukdė man ištraukti apvalainukus. Ištraukiau pirmąją saują ir pajutau, kad liko dar du ar trys. Vos juntamas kutulys, šiurpuliukas perbėgo per ranką; pajutau šilumą. Atgniaužęs kumštį, pamačiau, jog apvalainukų – maždaug trisdešimt ar keturiasdešimt. Galėjau prisiekti, kad anksčiau jų buvo ne daugiau kaip dešimt. Išbėręs juos ant stalo, ištraukiau kitus. Nebuvo jokio reikalo juos skaičiuoti, kad įsitikintum, jog jų vis daugėjo. Sustūmiau juos į vieną krūvą ir pamėginau suskaičiuoti pavieniui.

Tos paprastos aritmetikos aš nesugebėjau atlikti. Įsmeigęs žvilgsnį į kurį nors iš jų, suspausdavau jį tarp nykščio ir smiliaus, bet vos paimdavau, kaipmat atsirasdavo keli. Pasitikrinau, ar nekarščiuoju, ir daugsyk mėginau iš naujo. Nepadorus stebuklas vis kartojosi. Pajutau, kaip šąla kojos, strėnos, dreba keliai. Praradau laiko nuovoką.

Nežiūrėdamas sustūmiau juos į krūvą ir išmečiau pro langą. Keista, bet man palengvėjo, kai pajutau, jog jų sumažėjo. Uždariau duris ir išsitiesiau lovoje. Visaip mėginau susigrąžinti ankstesnę būseną, mėgindamas įtikinti save, jog viskas buvo tik sapnas. Kad negalvočiau apie apvalainukus, kad nors kaip prastumčiau laiką, balsu kartojau, lėtai ir raiškiai, aštuonis *Etikos* apibrėžimus ir sep-

tynias aksiomas. Nežinau, ar tai man padėjo. Man kalbant tokius užkeikimus, kažkas pasibeldė. Instinktyviai išsigandau, jog mane išgirdo kalbant su savimi, ir atidariau duris.

Ant slenksčio stovėjo vyriausiasis seniūnas, Bhagvanas Dasas[3]. Jo povyza, regis, akimirksniu grąžino mane į kasdienybę. Išėjome laukan. Aš vis tikėjausi, jog apvalainukai bus dingę, bet ne, jie gulėjo ant žemės. Nežinau, kiek jų ten buvo.

Seniūnas pažvelgė į juos, paskui į mane.

– Šitie akmenys ne šių vietų. Jie nuo viršaus, – tarė jis persimainiusiu balsu.

– Taip ir yra, – atsakiau. Tuomet gan įžūliai pridūriau juos radęs plokščiakalnyje ir kaipmat susigėdau savo plepumo. Bhagvanas Dasas, nekreipdamas į mane dėmesio, it pakerėtas žiūrėjo į akmenis. Liepiau juos surinkti. Jis nė nekrustelėjo.

Man skaudu prisiminti, bet tada išsitraukiau revolverį ir, pakėlęs balsą, pakartojau paliepimą.

Bhagvanas Dasas sumurmėjo:

– Geriau kulka krūtinėj nei mėlynukas rankoj.

– Tu bailys, – pasakiau jam.

Po teisybei ir mane ėmė šiurpas, bet užsimerkęs susėmiau juos kaire ranka. Vėl įsikišau revolverį ir mestelėjau juos iš vieno delno į kitą. Jų buvo jau gerokai daugiau.

Nejučiom palengva aš ėmiau priprasti prieš šių metamorfozių. Labiau negu jos mane pribloškė Bhagvano Daso riksmai.

– Tai akmenys, kurie dauginasi! – sušuko jis. – Dabar jų daug, bet jie tuoj pasikeis. Jie primena mėnulio pilnatį, o jų mėlyną spalvą mes tik sapnuojame. Mano tėvų tėvai nemelavo, kuomet sakė apie jų galią.

Mus apsupo visas kaimas.

Pasijutau esąs šių apvalių stebuklų savininkas. Visų nuostabai rinkau apvalainukus, pakeldavau, paleisdavau kristi, barsčiau aplink, stebėjau, kaip jie nepaaiškinamai auga, dauginasi ar nyksta.

Žmonės būriavosi, apimti nuostabos ir siaubo. Vyrai vertė savo

moteris eiti žiūrėti stebuklo. Vienos dangstėsi veidą alkūne, kitos merkė akis. Niekas nedrįso paliesti apvalainukų, išskyrus vieną vaiką, kuris patenkintas žaidė su jais. Staiga pajutau, jog visa ši netvarka teršia stebuklą. Surinkau, kiek galėjau, akmenukus ir grįžau į lūšną.

Ar tą tolesnę dieną, kuri buvo pirmoji nesibaigiančių nelaimių grandinėje, mėginau užmiršti, – aš nežinau. Tik tvirtai žinau, jog nepamenu. Sutemus ilgėjausi išvakarių, tegu ir nelabai sėkmingų, bet užtat aną dieną, kaip ir visas kitas, kliedėjau tigru. Norėjau apsiginkluoti šiuo vaizdiniu, tokiu galingu tada ir tokiu niekingu dabar. Mėlynasis tigras nublanko mano akyse kaip kadaise juodoji romėnų gulbė, vėliau aptikta Australijoje.

Perskaitinėdamas ankstesnius užrašus, įsitikinau šiurkščiai suklydęs. Geros ar prastos literatūros, paniekinamai vadinamos psichologine, išmuštas iš vėžių, kažkodėl norėjau nuosekliai atkurti su atradimu susijusius įvykius. Kur kas svarbiau būtų buvę susitelkti ties kraupia apvalainukų prigimtimi.

Jei man pasakytų, kad mėnulyje veisiasi raganosiai, aš sutikčiau su šia žinia arba ją atmesčiau, arba susilaikyčiau nuo sprendimo, bet galėčiau juos įsivaizduoti. Priešingai, jeigu man sakytų, kad mėnulyje šeši ar septyni raganosiai galėtų būti trys, aš iš anksto pasakyčiau, jog tai neįmanoma. Kiekvienas įsisąmoninęs, kad trys ir vienas yra keturi, netikrina rezultato su monetomis, žaidimo kauliukais, šachmatų figūromis ar pieštukais. Jis tai supranta, ir tiek. Kitokio skaičiaus jis neįsivaizduoja. Kai kurie matematikai teigia, jog trys ir vienas yra keturių tautologija, tai yra tie patys keturi, tik išreikšti kitaip. Man, Aleksandrui Kreigui, vieninteliam iš žmonių teko dalia rasti nepaprastus objektus, prieštaraujančius šiam pagrindiniam žmogaus proto dėsniui.

Iš pradžių bijojau išprotėti; ilgainiui, manau, mielai būčiau išprotėjęs, nes mano proto aptemimas reiškia mažiau nei įrodymas, kad Visata pavaldi netvarkai. Jei trys plius vienas gali būti ir du, ir keturi, tuomet protas yra beprotybė.

Palengva įpratau sapnuoti akmenis. Ta aplinkybė, kad sapnas mane aplankydavo ne kasnakt, suteikė man vilties prošvaistę, jog siaubas netruks ateiti. Šiaip ar taip, sapnas būdavo tas pats. Jau pradžia pranašaudavo šiurpų finalą. Turėklai, geležiniai spiraliniai laiptai, rūsys ar virtinė rūsių, nuo kurių kone statmenai leidosi kiti laiptai, paskui kalvės, šaltkalvių dirbtuvės, belangės ir vandens talpyklos. Pačiame dugne, neišdildomame plyšyje gulėjo akmenys, jie taipogi – Begemotas ir Leviatanas, Šventojo Rašto gyvūnai, liudijantys, jog Dievas – iracionalus. Aš pabusdavau purtomas drebulio, o stalčiuje gulėjo pasirengę keistis akmenys.

Kaimas laikėsi dvejopo požiūrio. Mane kažkiek palytėjo dieviška apvalainukų – vietinių pramintų mėlynaisiais tigrais – prigimtis, bet kartu aš buvau kaltas, nes išniekinau šventąją viršūnę. Bet kurią dienos ar nakties akimirką mane galėjo užgriūti dievų rūstybė. Gyventojai nedrįso pulti manęs ar pasmerkti mano poelgį, bet įsidėmėjau, kad jie buvo grėsmingai nuolankūs. Daugiau nebemačiau vaiko, žaidusio su apvalainukais. Visąlaik bijodamas laukiau nuodų ar peilio dūrio į nugarą. Vieną rytą, dar neprašvitus, aš pasprukau iš kaimo. Jaučiau, kad visas kaimas seka mane ir kad man pabėgus jie lengviau atsiduso. Niekas nuo to pirmojo ryto nepanorėjo žvilgtelėti į akmenis.

Grįžau į Lahorą. Kišenėje gulėjo sauja apvalainukų. Įprasta knyginė aplinka nesuteikė man geidžiamo poilsio. Aš vis galvojau, kad žemėje egzistuoja nepakenčiamas kaimas, džiunglės ir dygliuotas šlaitas, virš jo plokščiakalnis, išvagotas siaurų plyšių, o juose – akmenys. Šie padriki daiktai pynėsi ir augo mano sapnuose. Kaimas virsdavo akmenimis, džiunglės – pelkėmis, pelkės – džiunglėmis.

Pradėjau šalintis draugų. Baiminausi, kad pasiduosiu pagundai parodyti šitą šleikštų stebuklą, griaunantį visą mokslinį pažinimą.

Ėmiausi visokių eksperimentų. Viename apvalainuke įrėžiau kryžių. Sumaišęs jį su kitais, jau po vieno ar dviejų virsmų pamečiau jį iš akių, nors apvalainukų padaugėjo. Panašų bandymą atlikau su kitu apvalainuku, kuriame dilde išgremžiau apskritimo lanką. Ir

jis pradingo. Pakartojau bandymą – tik šįkart apvalainuką perdūriau yla per vidurį. Jis dingo amžiams. Kitą dieną iš nebūties išniro apvalainukas su kryžiumi. Kokia paslaptinga erdvė rijo akmenis ir ilgainiui juos grąžindavo, paklusdama nepažiniems dėsniams ar nežmogiškai valiai?

Tas pats tvarkos siekis, davęs pradžią matematikai, vertė mane ieškoti tvarkos šiuose matematikos dėsnių nukrypimuose, šiuose absurdiškuose, savaiminiuose akmenyse. Aš vyliausi atskleisti šių nenuspėjamų derinių dėsningumą. Kiauras dienas ir naktis sudarinėjau virsmų statistiką. Lig šiol tebesaugau sąsiuvinius, išmargintus beprasmiškais skaičiais. Mano metodas buvo toks. Skaičiuodavau akmenis akimis ir užrašydavau rezultatą. Paskui, paėmęs juos abiem rankom, dviem krūvelėm išberdavau ant stalo. Suskaičiuodavau krūveles atskirai, užsirašydavau ir kartodavau veiksmą. Veltui ieškojau tvarkos, slėpiningo jų kaitos plano. Didžiausias akmenukų skaičius buvo 419, mažiausias – trys. Vieną akimirką man šmėkštelėjo viltis ar baimė, jog jie tuoj išnyks. Netrukus man pavyko išsiaiškinti, jog apvalainuką atskyrus nuo kitų, jis jau negalėdavo daugintis ar išnykti.

Be jokios abejonės, sudėtis, atimtis, daugyba ir dalyba buvo neįmanomos. Akmenys neigė visą aritmetiką ir tikimybių teoriją. Padalijęs keturiasdešimt apvalainukų, aš gaudavau devynis, o padalijęs devynis gaudavau tris šimtus. Nežinau, kiek jie svėrė. Jų nesvėriau, bet esu įsitikinęs, kad jų svoris buvo pastovus ir nedidelis. Akmenukų spalva visad buvo mėlyna.

Šie skaičiavimai mane išgelbėjo nuo beprotybės. Manipuliuodamas akmenimis, griaunančiais matematikos mokslą, nesyk susimąstydavau apie graiką ir jo akmenis, kurie tapo pirmaisiais skaitmenimis ir net daugeliui kalbų perdavė patį žodį „skaičiavimas“. Akmenys matematiką pradėjo, tariau sau, akmenys ją ir užbaigs. Jei Pitagoras būtų turėjęs šituos...

Po mėnesio supratau, kad chaosas – neįveikiamas. Užsispyrę apvalainukai gulėjo po ranka, ir mane amžinai kamavo pagunda

juos paliesti, justi kutenantį drebulį, juos mėtyti, matyti juos augant ir nykstant, stebeilytis į porinius ar neporinius derinius. Ėmiau bijoti, kad jie užkrės visus daiktus, o ypač mano pirštus, kuriems magėjo juos vartyti.

Kelias dienas savitaigos galia prisiverčiau mąstyti vien apie akmenis, nes žinojau, jog užmarštis bus trumpa, o iš naujo suvokta kančia – nepakeliama.

Vasario 10-osios naktį būdravau. Ilgai klaidžiojęs, auštant įžengiau pro Vezyr-chano mečetės portiką. Brėško, bet ryto šviesoj dar nebuvo matyti spalvų. Vidiniame kieme neradau nė gyvos dvasios. Nežinia kodėl, panardinau rankas į fontano vandenį. Jau pastato viduje pagalvojau, jog Dievas ir Alachas tėra du nesuvokiamos esybės vardai, ir balsu ėmiau melstis, kad išvaduotų mane nuo šitos naštos. Sustingęs laukiau atsakymo.

Negirdėjau žingsnių, bet šalimais pasigirdo balsas:

– Aš čia.

Greta manęs stovėjo elgeta. Prietemoj įžiūrėjau turbaną, užgesusias akis, vaškinę odą ir širmą barzdelę. Jis buvo nedidelio ūgio.

Elgeta ištiesė ranką ir tyliai tarė:

– Sušelpkite, vardan Kūrėjo, neturtėlių globėjo.

Pasirausęs kišenėje, atsakiau:

– Neturiu nė skatiko.

– Tu jų turi daug, – pasigirdo atsakymas.

Mano dešinėje kišenėje gulėjo akmenys. Ištraukiau vieną ir paleidau į jo tuščią delną. Nepasigirdo nė menkiausio garso.

– Privalai duoti visus, – pasakė jis. – Kas neduoda visko, neduoda nieko.

Viską supratęs, pasakiau:

– Noriu, kad žinotum, jog tavo išmalda gali būti baisi.

Jis atsiliepė:

– Gal ši išmalda vienintelė, kurios aš vertas. Aš nusidėjau.

Aš išbėriau akmenis į jo saują. Jie krito lyg į jūros gelmes, be jokio garso.

Paskui jis tarė:

– Dar nežinau, kokia bus tavo išmalda, bet manoji bus klaiki. Tau liks dienos ir naktys, sveikas protas, įpročiai, pasaulis.

Negirdėjau aklojo elgetos žingsnių ir nemačiau, kaip jis ištirpo ryto aušroj.

Komentarai

[1] J. L. Borgesas beveik pažodžiui kartoja mintis, išsakytas savo parabolėje „Sapnų tigrai“ (*Dreamtigers*) knygoje *Kūrėjas* (*El Hacedor,* 1960):

SAPNŲ TIGRAI

Vaikystėje aš dievinau tigrus: ne gelsvai dėmėtus Paranos užpelkių ar Amazonės tankmės tigrus, o dryžuotus, karališkus Azijos tigrus, prieš kuriuos drįsta stoti tik bokštelyje ant dramblio nugaros įsitaisę medžiotojai. Valandų valandas aš stovėdavau prie zoologijos sodo narvų; storas enciklopedijas ir gamtos mokslų knygas vertinau pagal jų tigrų prašmatnumą. (Lig šiol prisimenu tuos paveikslėlius, o štai nesuklysdamas prisiminti moters veido ar šypsenos negaliu.) Praėjo vaikystė, tigrai ir aistra išblėso, bet lig šiol jie dar gyvi mano sapnuose. Jie tebevyrauja šiame klampiame ar painiame audinyje, o būna taip: snausdamas imu regėti kokį nors sapną, ir staiga man topteli mintis, kad sapnuoju. Tuomet galvoju: juk tai sapnas, mano valios užgaida, taigi jei mano valdžia neribota, bemat sukursiu tigrą.

O šventasis naivume! Mano sapnams niekada nesutverti geidžiamo žvėries. Tigras pasirodo, tačiau koks: tai sukritęs arba nupiepęs, tai smarkiai iškraipytas, tai neįmanomo dydžio, tai šmėklus kaip šešėlis, tai panašus į šunį arba paukštį.

[2] Džiunglių knygos (*angl.*).

[3] Bhagwan Dass – R. Kiplingo (1865–1936) apsakymo *Sadhu namuose* (*In the House of Suddhoo,* 1888) veikėjas, turtingas krautuvininkas.

Paracelso rožė

De Quincey: *Writings,* XIII, 345[1]

Dirbtuvėje, užimančioje du rūsio kambarius, Paracelsas[2] meldė savo Dievą, neapibrėžtą Dievą, bet kokį Dievą, kad šis atsiųstų jam mokinį. Temo. Blausi židinio ugnis metė neramius šešėlius. Atsikelti ir uždegti geležinį šviestuvą trūko jėgų. Paracelsas, priveiktas nuovargio, užmiršo savo maldą. Nakty sutirpo apdulkėjusios retortos ir atanoras[3], paskui pasigirdo bilsmas į duris. Mieguistas šeimininkas atsikėlė, užlipo siaurais sraigtiniais laiptais ir atvėrė vieną durų sąvarą. Įėjo nepažįstamasis. Jis taip pat atrodė labai nuvargęs. Paracelsas mostu parodė jam suolą; šis atsisėdo ir ėmė laukti. Kurį laiką jie tylėjo.

Pirmasis prabilo mokytojas.

– Pažįstu ir vakariečių, ir rytiečių veidus, – kiek didžiuodamasis tarė jis, – tačiau tavojo – ne. Kas esi ir ko nori iš manęs?

– Koks mano vardas – nesvarbu, – atsakė šis. – Keliavau tris dienas ir tris naktis, kad pasiekčiau tavo namus. Noriu būti tavo mokinys. Visas mano turtas čia su manimi.

Jis nusiėmė krepšį ir iškratė jį ant stalo. Monetų buvo labai daug, visos – auksinės. Tai jis padarė dešine ranka. Paracelsas atsistojo, kad uždegtų šviestuvą. Grįžęs pamatė, kad kairėje nepažįstamasis laiko rožę. Rožė jį sujaudino.

Jis atsisėdo, sunėrė pirštų galiukus ir tarė:

– Tikiesi, jog aš galiu sukurti akmenį, paverčiantį visus elementus auksu, ir siūlai man auksą. Bet ne aukso aš ieškau, ir, jei tave domina auksas, niekad nebūsi mano mokinys.

– Auksas manęs nedomina, – atsakė šis. – Šitos monetos tik mano ryžto dirbti ženklas. Noriu, kad manęs išmokytum Meno. Noriu kartu su tavim nueiti keliu į Akmenį.

Paracelsas lėtai tarė:

– Kelias ir yra Akmuo. Išeities taškas ir yra Akmuo. Jei nesupratai šių žodžių, tu dar nieko kol kas nesupratai. Kiekvienas tavo žingsnis yra tikslas.

Nepažįstamasis nepatikliai žvelgė į jį. Jis raiškiai tarė:

– Vadinasi, tikslas yra?

Paracelsas nusijuokė.

– Mano niekintojai, kurie tokie pat gausūs kaip ir kvaili, tikina, kad ne, ir vadina mane apsišaukėliu. Nesutinku su jais, tačiau visai galimas daiktas, kad apsigaunu. Žinau tik viena: Kelias *yra*.

Stojo tyla, paskui svečias tarė:

– Esu pasirengęs žengti juo kartu su tavim, net jei tam prireiktų ir daugybės metų. Leisk man įveikti dykumą. Leisk man nors iš toli žvilgtelėti į pažadėtąją žemę, net jei žvaigždės nelemtų man įžengti į ją. Tačiau išsiruošdamas į kelią aš norėčiau vieno įrodymo.

– Kada? – sunerimęs paklausė Paracelsas.

– Tuojau pat, – netikėtai ir ryžtingai atsakė mokinys.

Iš pradžių jie kalbėjosi lotyniškai, dabar – vokiškai.

Jaunuolis iškėlė į viršų rožę.

– Sklinda kalbos, kad savo menu gali sudeginti rožę ir vėl prikelti iš pelenų. Leisk man tapti šio stebuklo liudytoju. Tik šito prašau, ir tuomet atiduosiu tau visą savo gyvenimą.

– Tu esi pernelyg patiklus, – pasakė mokytojas. – Man nereikia patiklumo, man reikia tikėjimo.

Svečias laikėsi savo.

– Kaip tik todėl, kad nesu patiklus, noriu savo akimis pamatyti, kaip sudeginsi ir prikelsi rožę.

Paracelsas ją paėmė ir kalbėjo žaisdamas su ja.

– Esi patiklus, – pakartojo jis. – Sakai, kad galiu sunaikinti ją?

– Kiekvienas gali ją sunaikinti, – tarė mokinys.

– Tu klysti. Nejau išties manai, kad galima sugrįžti į nebūtį? Nejau tu manai, kad Adomas Rojuje galėjo sunaikinti bent vieną žiedą, bent vieną žolės stiebelį?

– Mes nesame Rojuje, – atkakliai prieštaravo jaunuolis, – čia, žemėje, viskas mirtinga.

Paracelsas atsistojo.

– O kurgi mes esame? Nejau manai, kad dievybė gali sukurti ką nors kita, o ne Rojų? Ar nemanai, kad Nuopuolis – tai nežinojimas, jog esame Rojuje?

– Rožė gali sudegti, – spyriojosi mokinys.

– Bet židiny liks ugnis, – pasakė Paracelsas. – Jei mesi rožę į liepsnas, patikėsi, kad ji sudegė, o pelenai – tikri. Bet aš tau sakau, kad rožė amžina ir keičiasi tik jos forma. Man užtektų vieno žodžio, kad pamatytum ją vėlei.

– Vieno žodžio? – stebėdamasis nutęsė mokinys. – Atanoras užgesęs, o retortas dengia tirštos dulkės. Kaipgi tu ją prikelsi?

Paracelsas atjausdamas pažvelgė į jį.

– Atanoras užgesęs, – pakartojo jis, – o retortas dengia tirštos dulkės. Daug kuo naudojausi savo ilgo gyvenimo kelyje, bet dabar mano įrankiai kiti.

– Nedrįstu klausti kokie, – tarė mokinys gudraudamas, o gal ir nusižemindamas.

– Kalbu apie tokius, kuriais naudojosi dievybė kurdama dangų ir žemę, ir nematomą Rojų, kuriame gyvename ir kurį gimtoji nuodėmė paslėpė nuo mūsų. Kalbu apie Žodį, kurio mus moko Kabala.

Mokinys šaltokai tarė:

– Prašau malonės parodyti man, kaip išnyksta ir pasirodo rožė. Man nerūpi, kaip tai padarysi – retortomis ar ištaręs Žodį.

Paracelsas susimąstė. Galiausiai tarė:

– Jei tai padaryčiau, tu sakytum, kad visa, ką matei, yra tiktai akių apgaulė. Stebuklas nesuteiks tau tikėjimo, kurio taip ieškai, todėl padėk rožę.

Jaunuolis ir toliau nepatikliai žiūrėjo į jį. Tuomet mokytojas, pakėlęs balsą, kalbėjo toliau:

– O kas tu toks, kad įeitum į mokytojo namus ir reikalautum stebuklo? Kuo nusipelnei tokios dovanos?

Šis atsakė virpėdamas:

– Aš suprantu, kad esu niekas. Maldauju dėl ilgų metų, kuriuos tarnausiu tavo šešėly, kad leistum išvysti pelenus, o paskui rožę. Daugiau nieko neprašau. Aš patikėsiu, ką būsiu matęs savo akimis.

Staiga jis pagriebė raudoną rožę, Paracelso paliktą ant piupitro, ir sviedė į ugnį. Spalva pranyko, ir liko tik žiupsnelis pelenų. Ilgą tarsi amžinybė akimirką jis laukė žodžių ir stebuklo.

Paracelsas nė nekrustelėjo. Jo tiesmukumas buvo nelauktas:

– Bazelio gydytojai ir vaistininkai iš visos gerklės plyšauja, kad esu sukčius. Ko gero, jie teisūs. Štai pelenai, kurie buvo rože ir kurie daugiau ja nebus.

Jaunuolis susigėdo. Paracelsas buvo šarlatanas arba tiesiog svajotojas, o jis, įsibrovęs pas jį, reikalavo prisipažinti, kad jo garsioji magija yra bejėgė.

Atsiklaupęs jaunuolis tarė:

– Mano elgesys nedovanotinas. Man trūksta tikrojo tikėjimo, kurio Viešpats reikalauja iš tikinčiųjų. Tegu mano akys ir toliau mato pelenus. Grįšiu, kai mano dvasia sustiprės, būsiu tavo mokinys ir Kelio gale pamatysiu rožę.

Jo balse skambėjo tikra aistra, tačiau šią aistra jam kėlė užuojauta senajam mokytojui, tokiam garbiam, tokiam įskaudintam, tokiam iškiliam ir todėl tokiam tuščiam. Kas leido jam, Johanui Grizebachui, savo šventvagiška ranka nuplėšti kaukę, už kurios slypi tuštuma?

Paliktos auksinės monetos būtų išmalda, todėl išeidamas jas pasiėmė. Paracelsas palydėjo jį iki laiptų, sakydamas, kad šiuose namuose jis visad būsiąs laukiamas svečias. Abudu puikiai suprato, kad daugiau niekada nepasimatys.

Paracelsas liko vienas. Prieš užpūsdamas šviestuvą ir patogiai įsitaisydamas krėsle, jis išpylė žiupsnelį pelenų į saują ir tyliai ištarė žodį. Ir rožė prisikėlė.

Komentarai

[1] Nurodytoje vietoje skaitome: „Įžūlus buvo Paracelso gyrius, kad jis prikels tą pačią rožę arba žibutę iš pelenų, likusių joms sudegus, – dabar jam prilygo šitas nūdienos pasiekimas". Tai citata iš skyriaus „Žmogaus smegenų palimpsestas" knygoje *Atodūsiai iš gelmių* (*Suspiria de Profundis,* 1845). Šios didelės esė pradžioje de Quincey kalba apie jo laikų chemijos pasiekimą, leidusį atkurti pradinį išskustą pergamento arba papiruso tekstą, ant kurio vėliau būdavo užrašomas naujas tekstas. Ko gero, šis retoriškas De Quincey teiginys įkvėpė Borgesui mintį parašyti *Paracelso rožę*.

[2] Paracelsas (Paracelsus; tikr. Philipp Aureolus Theophrast Bombast von Hohenheim, 1493–1541) – vokiečių medikas, alchemikas ir filosofas mistikas. Didis medicinos novatorius ir eksperimentuotojas, Vienas cheminės farmakoterapijos (jatrochemijos) pradininkų. Taip pat tikėjo filosofinio akmens egzistavimu, buvo sukūręs homunkulo gavimo receptą, vaistus vadino ***arcanum*** (paslaptis) ir gamino juos iš organinių medžiagų ir mineralų, pripažino esant visuotinį dvasinį pradą – ***archėją,*** kurį galima paveikti maginėmis priemonėmis ir pan.

[3] Speciali alchemikų krosnis.

Šekspyro atmintis

Vieni garbina Getę, kiti – *Edas* ar vėlyvąją *Nibelungų giesmę;* mano lemtis buvo Šekspyras. Ir tebėra, nors ir neįprastai: to nežinojo niekas, išskyrus vienintelį žmogų – Danielį Torpą, ką tik mirusį Pretorijoje. Tiesa, yra dar ir kitas, kurio veido niekad nesu matęs.

Vadinuosi Hermanas Zėrgelis. Smalsus skaitytojas gal yra sklaidęs mano *Šekspyro chronologiją,* savo laiku, manau, laikytą būtina šekspyrologijos priemone ir išverstą į įvairias kalbas, tarp jų ir ispanų. Galimas daiktas, kad skaitytojas drauge prisimins ir ilgalaikę polemiką dėl vienos Teobaldo[1] pataisos, įtrauktos į jo kritinį 1734 metų leidimą ir nuo tol tapusios neginčytina kanono dalimi. Šiandien stebiuosi savo nemandagiu tuometinių, dabar jau kone man svetimų puslapių tonu. Apie 1914-uosius parengiau (bet nepaskelbiau) studiją apie sudėtinius žodžius, kuriuos, versdamas Homerą, sugalvojo helenistas ir dramaturgas Džordžas Čepmenas[2] ir kurie grąžino anglų kalbą – jis tikriausiai negalėjo įtarti – prie jos anglosaksiškų ištakų (*Ursprung*). Niekada nemaniau, kad jo balsas, dabar mano primirštas, man bus toks pažįstamas... Atskiras straipsnio, pasirašyto tik inicialais, atspaudas, regis, užbaigia mano darbų bibliografiją. Nežinau, ar man leista pridėti neišspausdintą *Makbeto* vertimą, kurio ėmiausi, kad negalvočiau apie savo 1917 metais Vakarų fronte kritusio brolio, Oto Julijaus, mirtį. Vertimas nebaigtas; supratau, jog anglų kalboje skamba du registrai – vokiškas ir lotyniškas, o mūsų vokiečių kalba, nors ir muzikalesnė, turi apsieiti su vienu.

Jau esu minėjęs Danielį Torpą. Vienoje Šekspyro konferencijoje mus supažindino majoras Barklis. Nesakysiu, kur ir kada, suprasdamas, jog tokie patikslinimai, tiesą pasakius, tėra apytikriai.

Kur kas svarbiau nei Danielio Torpo veidas, kuriam išdilti iš atminties padėjo ir mano silpnos akys, buvo jo akivaizdžiai nelaimingo žmogaus išvaizda. Ilgainiui išmoksti imituoti daug ką, išskyrus laimę. Danielis Torpas dvelkė melancholija.

Po ilgo posėdžio naktis užklupo mus smuklėje. Kad jaustumės esą Anglijoje (ten ir buvome), iš ritualinių alavinių puodukų mes siurbčiojome drungną tamsų alų.

– Kartą Pandžabe, – pasakojo majoras, – man parodė vieną elgetą. Pasak islamo tradicijos, karalius Saliamonas nešiojo žiedą, kuris leido jam suprasti paukščių kalbą. Sklido gandas, kad galiausiai žiedas atiteko elgetai. Lobis buvo toks neįkainojamas, jog savininkas negalėjo jo parduoti ir mirė viename iš Vezyr-chano mečetės kiemų, Lahore.

Prisiminiau, jog ir Čoseris pasakoja apie stebuklingąjį žiedą[3], bet nenorėjau gadinti Barklio istorijos.

– O žiedas? – paklausiau aš.

– Dingo, kaip dingsta visi stebuklingi dalykai. Galbūt jis guli kokioj nors mečetės slėptuvėj ar puošia pirštą žmogaus, gyvenančio ten, kur nėra paukščių.

– Arba jų tiek, – įsiterpiau aš, – kad nesupaisysi, kas kur gieda. Jūsų istorija, Barkli, panaši į parabolę.

Štai tada prabilo Danielis Torpas. Atrodė, jog jis kalba orui, nežiūrėdamas į mus. Jo anglų kalboje buvo girdėti keistos gaidelės, kurias sau aiškinau tuo, jog jis daug metų buvo gyvenęs Rytuose.

– Tai ne parabolė, – tarė jis, – o jei ir taip, ji byloja tiesą. Yra neįkainojami dalykai, kurių negali parduoti.

Žodžiai, kuriuos ką tik pamėginau atgaivinti, mane paveikė mažiau nei įtikinantis Danielio Torpo tonas. Regis, jis norėjo pasakyti daug daugiau, tačiau staiga, lyg to pasigailėjęs, nutilo. Barklis

atsisveikino. Mes dviese grįžome į viešbutį. Buvo labai vėlu, bet Danielis Torpas man pasiūlė pratęsti pokalbį jo numeryje. Po įžanginių banalybių jis tarė:

– Tą žiedą siūlau jums. Žinoma, tai tik metafora, bet tai, kas už jo slypi, yra ne mažesnis stebuklas nei žiedas. Siūlau jums Šekspyro atmintį – visą, nuo kūdikystės iki 1616 metų balandžio pradžios.

Neradau, ką atsakyti. Pasijutau taip, lyg man siūlytų jūrą.

Torpas tęsė:

– Nesu apgavikas ar beprotis. Maldauju, pirma išklausykit, tada teiskit. Majoras būtų pasakęs jums, kad esu, tiksliau buvau, karo gydytojas. Pati istorija išsitenka keliuose žodžiuose. Viskas prasidėjo Rytuose, lauko ligoninėje, auštant. Kada iš tikrųjų – nesvarbu. Prieš mirtį eilinis Adamas Klėjus – jį kliudė dvi kulkos – vos girdimu balsu man pasiūlė šią vertingą dovaną. Agonija ir karštinė įtikins bet ką. Priėmiau dovaną ja netikėdamas. Be to, pamatęs karą, nebesistebi niekuo. Jis vos spėjo man paaiškinti dovanos sąlygas: davėjas turi ją pasiūlyti balsu, gavėjas – irgi balsu – ją priimti. Atmintį padovanojęs, netenki jos amžiams.

Kareivio vardas ir patetinė perdavimo scena man pasirodė tikra beletristika neigiama šio žodžio prasme.

Kiek išsigandęs, paklausiau:

– Tai dabar jūs išties turit Šekspyro atmintį?

Torpas atsakė:

– Turiu dvigubą atmintį – asmeninę ir Šekspyro, nes iš dalies juo esu. Tiksliau pasakius, tai dviguba atmintis turi mane. Esama sričių, kur jos sutampa. Dar matau moters veidą ir nežinau, kuriam amžiui priskirti.

Tuomet jo paklausiau:

– O ką jūs darote su Šekspyro atmintimi?

Kurį laiką jis tylėjo. Paskui tarė:

– Parašiau literatūrinę biografiją, susilaukusią kritikos paniekos ir šiokios tokios komercinės sėkmės Jungtinėse Valstijose ir kolo-

nijose. Regis, tai viskas. Tik perspėju: mano dovana – ne sinekūra. Dabar laukiu jūsų atsakymo.

Susimąsčiau. Argi nepaaukojau savo pilko ir man svetimo gyvenimo Šekspyro ieškojimui? Argi nenusipelniau jį rasti gyvenimo saulėlydy?

Ir atsakiau, raiškiai tardamas kiekvieną žodį:

– Aš priimu Šekspyro atmintį.

Tą akimirką kažkas neabejotinai įvyko, tačiau aš nieko nepajutau. Gal tik lengvą nuovargį, greičiausiai – menamą.

Aiškiai prisimenu, kad Torpas man pasakė:

– Atmintis jau įėjo į jūsų sąmonę, tik reikia laiko jai pasireikšti. Ji išnirs sapnuojant, būdraujant, sklaidant knygos puslapius ar pasukus už kampo. Neskubinkite savęs, neišgalvokite prisiminimų. Atsitiktinumas jums padės ar sukliudys, tokia jau jo paslaptinga prigimtis. Kuo daugiau aš užmiršiu, tuo daugiau jūs prisiminsite. Tikslaus laiko pasakyti negaliu.

Likusią nakties dalį praleidome aptarinėdami Šailoko personažą. Aš susilaikiau nuo klausimo, ar Šekspyras pažinojo žydus savo gyvenime. Nenorėjau, kad Torpas pamanytų, jog aš jį tikrinu. Su palengvėjimu ar su nerimu įsitikinau, kad jis naudojasi tokiais pat įprastais akademiniais argumentais, kaip ir aš.

Kitą naktį aš taip pat beveik nemiegojau. Jau kažkelintą sykį įsitikinau, jog esu bailys. Bijodamas apgaulės, nesiryžau atsiduoti dosniažadei vilčiai. Kalbėjau sau, kad Torpo egzistavimas – iliuzija. Bet viltis nenumaldomai paėmė viršų. Šekspyras taps mano, tokiu jis nebuvo niekam kitam nei meilėje, nei draugystėje ar net neapykantoje. Kažkaip aš būsiu Šekspyras. Ne, nerašysiu tragedijų ar painių sonetų, bet prisiminsiu tą akimirką, kai man apsireiškė laumės, jos gi – parkos, ir kitą akimirką, padovanojusią šias neišsemiamas eiles:

> And shake the yoke of inauspicious stars
> From this worldweary flesh.[4]

Prisiminsiu Aną Hetavėj[5], kaip dabar prisimenu tą moterį, jau įmetėjusią, prieš daugelį metų mane išmokiusią mylėti viename iš Liubeko namų. (Mėginau prisiminti jos veidą ir galėjau atgaivinti tik pageltusius apmušalus ir pro langą sklindančią šviesą. Ši pirmoji nesėkmė tikriausiai nulėmė visas kitas.)

Samprotavau, jog mano nepaprastos atminties vaizdiniai bus regimieji. Bet buvo kitaip. Po kelių dienų skusdamasis staiga ištariau keletą žodžių, kurie mane nustebino ir kurie, kaip pasufleravo mano kolega, priklausė Čoserio abėcėlinei poemai. Vienąsyk vakare, išeidamas iš Britų muziejaus, ėmiau švilpauti paprastą melodiją, kurios niekad nebuvau girdėjęs.

Turbūt skaitytojas iš šių pirmųjų atminties apraiškų susivokė, jog, išskyrus kelias žėrinčias metaforas, ji buvo greičiau girdimoji nei regimoji.

De Kvinsis teigia, jog žmogaus protas yra palimpsestas. Kiekvienas naujas užrašas užkloja ankstesnį ir pats dingsta po vėlesniu, bet visagalė atmintis, pakankamai sužadinta, gali ištraukti iš gelmių bet kurį, net ir lakiausią įspūdį. Šekspyro testamentas leidžia spėti, kad jo namuose nebuvo jokios knygos, net Biblijos. Bet visi gerai žino, kas buvo jo lektūra. Čoseris, Gauveris[6], Spenseris, Kristoferis Marlou[7] Holinšedo[8] *Kronikos,* Florio[9] verstas Montenis, Norto[10] verstas Plutarchas. Aš turėjau, tegu ir užslėptą, Šekspyro atmintį; skaitymas, tiksliau šių senų tomų perskaitinėjimas, turėjo tapti mano ieškomu akstinu. Taip pat iš naujo perskaičiau sonetus – pačią betarpiškiausią jo kūrybos dalį. Retkarčiais aš turėdavau kokią pastabą ar skirtingų pastabų. Geras eiles dera skaityti balsu; per kelias dienas įvaldžiau raižiąją „r" ir atviras šešioliktojo amžiaus balses.

Leidinyje *Zeitschrift für germanische Philologie*[11] aš parašiau, jog 127 sonete užsimenama apie Nenugalimosios Armados sutriuškinimą. Pamiršau, jog šį teiginį dar 1899 metais iškėlė Samuelis Batleris[12].

Kelionė į Stratfordą prie Eivono, kaip ir tikėtasi, buvo bevaisė.

Paskui mano sapnai pamažu ėmė keistis. Ne, manęs nelankė tokie prašmatnūs košmarai kaip de Kvinsį ar pamaldūs alegoriniai regėjimai kaip jo mokytoją Žaną Polį[13]. Mano naktis užpildė nematyti veidai ir namai. Pirmasis mano atpažintas veidas buvo Čepmeno; vėliau pasirodė Benas Džonsonas ir poeto kaimynas, kuris nefigūruoja biografijose, bet kurį Šekspyras tikriausiai nuolat matė.

Įsigydamas enciklopediją, įsigyji ne kiekvieną eilutę, kiekvieną skirsnį, kiekvieną puslapį ir raižinį, o paprasčiausiai galimybę prireikus visuos tuos dalykus sužinoti. Ir jei tai nutinka konkrečiai ir palyginti nesudėtingai materijai, juolab išdėstytai abėcėline straipsnių tvarka, tai argi negali nutikti tokiai abstrakčiai ir permainingai, *ondoyant et divers*[14] materijai kaip stebuklinga mirusiojo atmintis?

Niekam nelemta per akimirką aprėpti visą savo praeities pilnatvę. Kiek žinau, šios dovanos negavo nei Šekspyras, nei aš, jo dalinis paveldėtojas. Žmogaus atmintis yra ne patirčių suma, o neapibrėžtų galimybių chaosas. Šventasis Augustinas, jei neklystu, kalba apie atminties rūmus ir požemius. Antroji metafora yra taiklesnė. Į tuos požemius aš ir nusileidau.

Šekspyro, kaip ir visų mūsų, atmintyje glūdi tamsios, tyčia šalin nustumtos sritys. Ne be gėdos prisiminiau, kad Benas Džonsonas deklamuodavo lotyniškus ir graikiškus hegzametrus, o Šekspyro klausa, neprilygstama klausa, amato draugams kvatojant, vis painiojo ilguosius ir trumpuosius skiemenis.

Aš pažinau laimės ir liūdesio būsenas, pranokstančias įprastą žmogaus patirtį. Mano ilga ir sėsli vienatvė nejučiom išmokė mane romiai susitaikyti su stebuklu.

Po mėnesio mirusiojo atmintis man įkvėpė dvasios. Savaitę mėgavausi neregėta palaima: kone įtikėjau esąs Šekspyras. Jo eilės nušvito kita šviesa. Aš supratau, jog mėnuo Šekspyrui – ne tiek mėnuo, kiek deivė Diana, ir ne tiek Diana, kiek tas tamsus, niekaip neiškylantis žodis *moon*. Ir dar vienas atradimas laukė manęs. Aiškiai aplaidūs Šekspyro riktai, tie *absences dans l'infini*[15], taip žavėję Hugo, buvo padaryti tyčia. Šekspyras jų netaisydavo ar net įterp-

davo, kad jo kalba, skirta scenai, lietųsi savaime ir neatrodytų pernelyg nuglaistyta ir dirbtinė (*nicht alzu glatt und gekünstelt*). Dėl tos pat priežasties jis pynė metaforas tarpusavyje.

> My way of life
> Is fall'n into the sear, the yellow leaf.[16]

Vienąsyk ryte pajutau kaltę, glūdinčią giliai atminty. Nemėginau jos išsiaiškinti; tai kartą ir visiems laikams padarė Šekspyras. Tik pridursiu, kad ta kaltė neturėjo nieko bendro su iškrypimu.

Supratau, jog trys žmogaus sielos savybės – atmintis, intelektas ir valia – nėra scholastų išmonė. Šekspyro atmintis galėjo tik viena: atverti jo gyvenimo aplinkybes. Be abejonės, poeto savitumą nulėmė ne jos; svarbiausia tai, kuo jis sugebėjo paversti šį trapų audinį – poezija.

Naivumo vedinas, kaip ir Torpas, pradėjau galvoti apie biografiją. Netrukus pamačiau, jog šiam literatūros žanrui reikalinga rašytojo gyslelė, kurios aš tikrai neturiu. Nemokėjau pasakoti. Nemokėjau papasakoti net savo istorijos, o ji buvo kur kas keistesnė už šekspyriškąją. Be to, tokia knyga būtų betikslė. Atsitiktinumas ar lemtis atseikėjo Šekspyrui savo banalybių ir baisybių dalį, ir tą žino kiekvienas; visa tai jis mokėjo perlydyti į siužetus, į personažus, turinčius daugiau gyvybės nei juos išgalvojęs žilagalvis, į eiles, persmelkusias kartų atmintį, į žodžio muziką. Tad kam išnarplioti šį tinklą, užminuoti bokštą, kam suspausti iki kuklios dokumentinės biografijos ar realistinio romano dydžio *Makbeto* triukšmą ir įniršį?

Kaip žinoma, mūsų Gėtė Vokietijoje – valstybinio kulto objektas; kur kas nuoširdesnis yra Šekspyro kultas, kurį išpažįstame su nostalgija. (Šekspyras Anglijoje, be galo tolimas anglams, yra valstybinio kulto objektas, bet pagrindinė Anglijos knyga – Biblija.)

Iš pradžių Šekspyro dalia man buvo palaima, paskui – depresija ir siaubas. Kurį laiką abidvi atmintys tekėjo savo vaga. Ilgainiui

vandeninga Šekspyro upė grėsmingai patvino ir kone užpylė mano kuklų šaltinį. Išsigandau pastebėjęs, kad pradedu pamiršti tėvų kalbą. Kadangi atmintis – asmenybės savastis, ėmiau nerimauti dėl savo proto.

Mano draugai ir toliau tebelankė mane; aš stebėjausi, kad jie nemato, jog degu pragare.

Pamažu pradėjau nesuprasti net kasdienės aplinkos (*die alltägliche Umwelt*). Kažkurį rytą pasimečiau tarp plieno, medžio ir stiklo masyvų. Mane kurtino švilpesiai ir šauksmai. Praslinko ilga kaip amžinybė akimirka, kol atpažinau Brėmeno stoties garvežius ir vagonus.

Metams bėgant kiekvienam iš mūsų tenka vilkti augančią atminties naštą. O mano pečius spaudė, kartais suaugdamos tarpusavy, dvi atmintys: manoji ir nevaldoma svetimoji.

Kiekvienas daiktas siekia išsaugoti savo būtį, rašė Spinoza. Akmuo nori būti akmeniu, tigras – tigru, o aš norėjau vėl tapti Hermanu Zėrgeliu.

Tiksliai nepamenu, kada pasiryžau išsivaduoti. Sugalvojau paprasčiausią būdą. Spėtinai surinkau kelis telefono numerius. Atsiliepdavo vaikai ar moterys. Turėjau gerbti jų teises. Galiausiai išgirdau išsilavinusio žmogaus balsą. Jo paklausiau:

– Ar nori Šekspyro atminties? Kalbu visiškai rimtai. Gerai pagalvok.

Balsas nepatikliai atsakė:

– Gerai, surizikuosiu. Priimu Šekspyro atmintį.

Trumpai išdėsčiau dovanos sąlygas. Paradoksalu, tačiau ilgėjausi knygos, kurią turėjau parašyti ir kurią parašyti man nebuvo lemta, ir kartu bijojau, jog svečio šmėkla manęs niekad nepaliks.

Paskui padėjau ragelį ir kupinas vilties pakartojau nuolankius žodžius:

Simply the thing I am shall make me live.[17]

Kadaise vaizdavausi būdus kaip atgaivinti savo senąją atmintį; dabar ieškojau būdų kaip ją ištrinti. Vienu jų tapo Viljamo Bleiko, maištingojo Svedenborgo mokinio, mitologijos tyrinėjimas. Įsitikinau, kad ji ne tiek paini, kiek supainiota.

Šitas ir kiti būdai nieko nedavė; visi jie mane vedė pašekspyriui.

Galiausiai man teko griebtis vienintelio dar viltingo sprendimo: griežtos ir neišsemiamos muzikos – Bacho.

1924 metų prierašas. Aš esu žmogus, kaip ir visi kiti. Dieną esu atsistatydinęs profesorius Hermanas Zėrgelis, tvarkantis savo kartoteką ir rašantis mokytas banalybes, bet auštant kartais suprantu, jog sapnuoja kažkas kitas. Nuo vakaro iki vakaro mane persekioja trumpos ir lakios atminties prošvaistės. Regis, tikros.

Komentarai

[1] Lewis Theobald (1688–1744) – anglų dramaturgas, redaktorius, 1726 m. išleidęs W. Shakespeare'o raštus, pavadintus *Pataisytasis Shakespeare'as* (*Shakespeare Restored*) ir sumanytus kaip anglų poeto A. Pope'o Shakespeare'o leidimo kritika. Kritika buvo pamatuota, bet A. Pope atsikeršijo išjuokęs jį savo poemoje *Dansiada* (*The Dunciad*, 1728).

[2] George Chapman (1559?–1634) – anglų dramaturgas, vertėjas, jo angliškas Homero vertimas ilgą laiką buvo laikomas kanoniniu.

[3] Apie stebuklingą žiedą, atskleidžiantį paukščių kalbą ir visų gydomųjų žolių savybes, pasakojama *Skvairo pasakojime* (*The Squire's Tale*, nebaigtas). (Žr. Geoffrey Chaucer, *The Canterbury Tales*, London: Penguin Classics, 2003, *The Squire's Tale*, p. 393.)

[4] Ir nuo anksti pavargusių pečių

Likimo sunkų jungą nusimesiu.

(*Romeo ir Džiuljeta*, V, 3). (Žr. Šekspyras V., *Raštai*, I tomas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, p. 163, vertė A. Churginas.)

[5] Anne Hathaway (1556–1623) – W. Shakespeare'o žmona.

[6] John Gower (1327 ar 1330–1408) – anglų religinis ir didaktinis poetas, Chaucerio amžininkas ir draugas. Rašė prancūzų, lotynų ir anglų kalbomis. Iš svarbiausių jo kūrinių paminėtini du – alegorinė poema apie žmogaus nuopuolį ir pasaulio nuodėmingumą *Žmogaus veidrodis* (*Mirour de l'Omme,* apie 1376–1379) ir *Mylinčiojo išpažintis* (*Confessio Amantis,* baigtas apie 1390), eiliuotų kurtuazinės meilės istorijų rinkinys. Vieną iš tų istorijų vėliau panaudojo W. Shakespeare dramoje *Periklis.*

[7] Christopher Marlowe (1564–1593) – anglų dramaturgas ir poetas, W. Shakespeare'o amžininkas. Laikomas anglų tragedijos tėvu ir draminių baltųjų eilių pirmtaku. Žuvo per muštynes vienoje Deptfordo miestelio (šalia Londono) smuklėje. Parašė tragedijas *Tamerlanas Didysis* (*Tamburlain the Great,* 1588), *Tragiškoji daktaro Fausto istorija* (*The Tragical History of Dr. Faustus,* 1588–1592), *Maltos žydas* (*The Jew of Malta,* 1590) ir kt.

[8] Raphael Holinshed (apie 1529–1580) – anglų metraštininkas, vertėjas. 1578 m. išleido dviejų tomų *Anglijos, Škotijos ir Airijos kronikas* (*Chronicles of England, Scotland and Ireland;* antras pataisytas leidimas išėjo 1587 m.); iš jų medžiagos savo dramoms pasisėmė daug Elžbietos laikų dramaturgų, tarp jų ir W. Shakespeare'as (pavyzdžiui, tragedijoms *Karaliui Lyrui, Makbetui* ir kai kurioms kitoms).

[9] John Florio (1553?–1625) – italų kilmės anglų rašytojas, leksikografas ir vertėjas. Labiausiai pagarsėjo laisvai verstu Montaigne'iu, išleistu 1603 m. Vienas pirmųjų sudarė italų-anglų kalbos žodyną, pavadintą *Žodžių pasaulis* (*A World of Words,* 1598).

[10] Thomas North (1535?–1601?) – anglų vertėjas, pagarsėjęs Plutarcho *Paralelinių biografijų* vertimu į anglų kalbą, išleistu 1579 m. Tiesa, jis išvertė ne iš originalo graikų kalbos, o iš prancūziško Jacques'o Amyot vertimo. Jo vertimas tapo daugelio Shakespeare'o dramų (*Julijaus Cezario, Antonijaus ir Kleopatros, Timono Atėniečio* ir kt.) šaltiniu.

[11] Germanų filologijos žurnalas (*vok.*).

[12] Samuel Butler (1835–1902) – anglų rašytojas. Išgarsėjo antiutopija *Rukein* (Erewhon: angl. žodžio *nowhere,* liet. Niekur, anagrama; 1872). Rašė esė; jose kėlė paradoksalias mokslo ir kultūros idėjas (pvz., neigė darvinizmą, įrodinėjo, kad *Odisėją* parašė moteris).

[13] Jean Paul (tikr. Johann Paul Friedrich Richter, 1763–1825) – vokiečių rašytojas, ankstyvosios vokiečių romantikos atstovas. Buvo veikiamas Apšvietos idėjų, anglų humoristinės prozos. Pagrindinis veikalas – filosofinis auklėjimo ir brendimo romanas *Titanas* (*Titan,* 1800–1803).

[14] Nepastoviai ir įvairialypei (*pranc.*). Citata iš prancūzų filosofo M. Montaigne'o (1533–1592) *Esė* (*Les essais,* I, XXVII skyrius, *Apie draugystę*).

[15] Begalybės priepuoliai (*pranc.*). Citata iš V. Hugo kritinės studijos *William Shakespeare* (1864).

[16] Pasibaigė kelionė – ir ruduo

Jau beria ant manęs lapus geltonus.

(*Makbetas,* V, 3). (Žr. Šekspyras V., *Raštai,* II tomas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, p. 439, vertė A. Churginas.)

[17] Ir toks, koks aš esu, nežūsiu. (*Viskas gerai, kas gerai baigiasi,* IV, 3.)

Epilogas visų raštų rinkiniui[1]

(1974)

Rizikuodami įpulti į anachronizmą – baudžiamojo kodekso nenumatytą, tačiau tikimybių teorijos ir kasdienės vartosenos draudžiamą nusikaltimą, – pateikiame straipsnelį iš *Lotynų Amerikos enciklopedijos,* kurią numatoma išleisti Santjago de Čilėje 2074 metais. Mes praleidome vieną kitą galbūt užgaulų skirsnį ir sugrįžome prie ankstesnės rašybos, ne visad sutampančios su nūdienos skaitytojo reikalavimais. Tekstas skamba taip:

BORCHESAS, CHOSĖ FRANSISKAS ISIDORAS LUISAS. Rašytojas savamokslis, gimęs Buenos Airėse, anuometinėje Argentinos sostinėje, 1899 metais. Mirties data nežinoma, nes laikraščiai, pagrindinis tos epochos literatūros žanras, pražuvo per didžiuosius sukrėtimus, apie kuriuos vietiniai istorikai nūnai teberenka dokumentinę medžiagą. Psichologijos dėstytojo sūnus. Noros Borches (žr.) brolis. Domėjosi literatūra, filosofija ir etika. Apie pirmąjį dalyką liudija mus pasiekę jo kūriniai, vis dėlto akivaizdžiai rodantys tam tikrą nepataisomą autoriaus ribotumą. Pavyzdžiui, nors ir įprato prie Kevedo, taip ir nepamėgo ispanų literatūros. Uoliai gynė savo draugo Luiso Rosaleso[2] teiginį, jog nepaaiškinamų *Persileso ir Sechismundos klajonių* autorius niekaip negalėjęs parašyti *Don Kichotą.* Minėtasis romanas, vienas iš nedaugelio, susilaukė Borcheso malonės; keli kiti buvo Voltero, Styvensono, Konrado ir Esos de Keirošo[3] apysakos ir romanai. Pats Borchesas tenkinosi apsakymais; šis jo bruožas mums primena Edgaro A. Po ištarą *There is no such thing as a long poem*[4]: kai kurių Rytų šalių

poetiniai įpročiai tik patvirtina jos teisumą. Jeigu kalbėsime apie autoriaus metafiziką, tai užteks paminėti *Aiškinamąjį įvadą į Baruchą Spinozą* (1975). Borchesas skaitė paskaitas Buenos Airių, Teksaso ir Harvardo universitetuose, nors neturėjo jokio akademinio laipsnio, išskyrus nebent kažkur klajojantį Ženevoje išduotą vidurinio mokslo pažymėjimą; kritikai jo tebeieško. Kujo[5] ir Oksfordo universitetų garbės daktaras. Pasakojama, kad, užuot klausinėjęs per egzaminus, jis kviesdavo savo studentus pasirinkti ir panagrinėti bet kurią dėstomo dalyko temą. Nereikalaudavo tikslių datų, teisindamasis tuo, kad pats jų nežino. Nekentė bibliografijos, nutolinančios studentus nuo šaltinių.

Kaip liudija jo pavardė, Borchesui buvo malonu priklausyti buržuazijai[6]. Jis nematė beveik jokio skirtumo tarp plebėjų ir aristokratų, garbinančių pinigus, žaidimus, sportą, nacionalizmą, sėkmę ir reklamą. Apie 1960 metus prisijungė prie konservatorių, jo žodžiais, „vienintelės, atsparios fanatizmui" partijos.

Šlovė, kuria, sprendžiant iš monografijų ir poleminių rašinių gausos, savo laiku mėgavosi Borchesas, ir dabar nepaliauja mūsų stebinusi. Mums žinoma, kad labiausiai tuo stebėjosi jis pats, visąlaik būgštaudamas, kad jį apšauks apgaviku arba niekdariu, arba abiem iš karto. Pagvildenkime šitos paslaptingos šlovės priežastis,

Pirmiausia, nedera pamiršti, kad Borcheso veiklos metai sutapo su šalies nuosmukiu. Jis buvo kilęs iš kariškių šeimos ir ilgėjosi epinės protėvių lemties. Jo nuomone, drąsa yra viena iš nedaugelio vyro dorybių, tačiau išpažindamas jos kultą Borchesas, kaip ir daugelis kitų, ėmė lengvapėdiškai garbinti miesto padugnių gyvenimą. Toks yra jo populiariausias apsakymas *Vyras iš rožinės užeigos,* kurio pasakotojas – žudikas. Maža to, jis kūrė milongas[7], įamžinančias tokius tipažus. Savo liaudiškuose kupletuose Askasubio[8] maniera jis iškapsto atsiminimus apie pelnytai užmirštus galvažudžius. Taipogi Borchesas yra parašęs vieno iš mažųjų poetų biografiją[9]; pastarasis pasižymėjo tik tuo, kad atvėrė retorines miesto paribių galimybes. Borcheso pasaulį jau gerokai anksčiau buvo sukūręs

buitinių komedijų autoriai, tačiau išsilavinę žmonės spektakliuose negalėdavo ramiai išsėdėti. Atleistina, kad jam plojo tie, prie kurių skonio jis prisitaikė. Turbūt slapta ir nesąmoningai jis troško nuausti niekad neegzistavusių Buenos Airių mitologiją. Ilgainiui, pats to nežinodamas ir nieko neįtardamas, prisidėjo prie barbarystės garbinimo, kurį apvainikavo gaučo, Artigaso ir Rosaso kultai.

Bet grįžkime prie esmės. Išskyrus Lugoneso *Slaptąsias galias* (1906), argentiniečių pasakojamasis menas apskritai nepakilo aukščiau už ieškinius, satyrą ir papročių kronikos; Borchesas, šiaurinių literatūros pirmtakų veikiamas, pakylėjo jį iki fantastikos. Grusakas ir Rejesas[10] mokė jį paprastinti savo žodyną, anuomet dūstantį nuo įvairiausių žodžių šiukšlių, kaip antai agresyvumas, generacija, gyvybingumas, grupinis, imlumas, kompleksuotas, konjunktūra, motyvacija, nusavinimas, paaukštinimas, paieška, realizuotis, sąmoningumas, situacija, vadovavimas, vertikalumas, žinyba... Akademijos, galėjusios atmušti norą tokioms paikystėms, nė piršto nepakrutino. Visi, anksčiau kentę šitą žargoną, puolė viešai liaupsinti Borcheso stilių.

Ar Borchesas jautė vidinį savo lemties prieštaringumą? Ko gero, taip. Neveltui jis netikėjo laisvuoju pasirinkimu ir nuolat kartojo šį Karlailio posakį: „Pasaulinė istorija yra tekstas, kurį mes esame priversti be paliovos skaityti, rašyti ir į kurį mes patys esame rašomi".

Išsamiau apie autorių galite sužinoti iš Buenos Airių *Emecé Editores* leidyklos *Visų raštų rinkinio,* parengto laikantis chronologinio principo.

[1] Tai paties J. L. Borgeso parašytas tekstas pirmajam visų jo raštų rinkiniui (jis, tiesą sakant, toli gražu nebuvo pilnas), kurį 1974 m. išleido Buenos Airių leidykla *Emecé.*

[2] Luis Rosales (1910–1992) – ispanų poetas ir literatūros kritikas. 1982 m. gavo prestižinę Cervanteso premiją. Jo kvietimu 1973 m. J. L. Borgesas Madrido ispanų kultūros institute skaitė paskaitas „Mano poezija“ ir „Mano proza“.

[3] José Maria Eça de Queiroz (1845–1900) – portugalų rašytojas, pagrindinis portugalų realizmo atstovas XIX a. pabaigoje. J. L. Borgesas yra parašęs palankią recenziją jo romanui *Mandarinas* (O Mandarim, 1880).

[4] Nėra tokio dalyko kaip ilga poema (*angl.*).

[5] Nacionalinis Kujo universitetas veikia Mendosos mieste (Argentina).

[6] *Borges* ispaniškai skamba panašiai kaip *burgués* – buržua, buržuazinis.

[7] Milonga (isp. *milonga*) – improvizacinė daina, lydima gitaros. Pagrindinės jos temos – rūstus vyrų pasakojimas apie peilį, dvikovas, žirgą, pampas ir mirtį.

[8] Hilario Ascasubi (1807–1875) – argentiniečių poetas, gaučų gyvenimo dainius.

[9] Turima omenyje J. L. Borgeso knyga *Evaristo Carriego* (1930).

[10] Alfonso Reyes (1889–1959) – meksikiečių poetas, literatūros kritikas, eseistas, vertėjas ir diplomatas. J. L. Borgesas laikė jį vienu iš didžiausių visų laikų ispanų rašytojų.

Jorge Luisas Borgesas (Jorge Luis Borges), garsus Argentinos prozininkas, poetas ir eseistas, Lotynų Amerikos avangardo pradininkas, gimė 1899 m. rugpjūčio 24 d. Buenos Airėse. Studijavo Ženevoje, kurį laiką gyveno Ispanijoje. 1921 m. grįžo į Argentiną. Čia kartu su kolegomis įkūrė daugelį literatūros ir filosofijos žurnalų. Jo eilėraščiai išleisti lyrikos rinkiniuose *Buenos Airių aistra* (*Fervor de Buenos Aires,* 1923), *Mėnulis priešais* (*Luna de enfrente,* 1925) ir *San Martino užrašai* (*Cuardemo San Martin,* 1929).

Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje dėl galvos traumos pablogėjo J. L. Borgeso sveikata – pamažu silpo rašytojo rega. Tuo metu J. L. Borgesas dirbo bibliotekininku Nacionalinėje Argentinos bibliotekoje (1938–1947). 1955 m. jis tapo bibliotekos direktoriumi ir šias pareigas ėjo iki 1973 m. Nuo 1955 m. Buenos Airių universitete J. L. Borgesas dėstė anglų kalbą.

J. L. Borgesą ypač išgarsino prozos rinkiniai, tarp reikšmingiausių: *Fikcijos* (*Ficciones,* 1944), *Alefas* (*El Aleph,* 1949), *Broudžio pranešimas* (*El informe de Brodie* 1970), *Smėlio knyga* (*El libro de arena* 1975).

J. L. Borgesas rašė ir filosofinius bei literatūrinius straipsnius. Kai kurie išleisti esė rinkinyje *Apklausos* (*Otras inquisiciones,* 1952). 1960 m. pasirodė rinktinė *Dangaus ir pragaro knyga* (*Libro del cielo y del inferno*). Joje sudėti visi darbai, kuriuos labiausiai vertino pats rašytojas.

1986 m. birželio 14 d., baigdamas aštuoniasdešimt septintuosius metus, J. L. Borgesas mirė Ženevoje.

Kupini fantastikos ir sapnų pasaulio elementų, išsiskiriantys ypatinga vaizduotės galia bei menine įtaiga J. L. Borgeso kūriniai tapo visuo-

tinai pripažinta XX a. pasaulio literatūros klasika. Jo raštai sklinda svarbiausiomis pasaulio kalbomis, Niujorke ir Londone išleisti išsamiausi autoriaus kūrybos tyrinėjimai.

Profesoriaus Ivano Almedos teigimu, būdamas grynas „literatūros žmogus", bet paradoksaliai mėgstamas semiotikų, matematikų, filologų filosofų ir mitologų, Borgesas per kalbos tobulumą siūlo savo žinių erdves, idėjų universalizmą, fikcijų originalumą ir poetinį grožį. Rašytojas sukūrė literatūrą, kurioje įstabiai dera tarptautiniai ir nacionaliniai kontekstai – nuo Argentinos iki Tolimųjų Rytų, nuo Islandijos iki Buenos Airių gatvių.

Ir J. L. Borgeso proza, ir eseistika – labai intelektuali, pasižyminti formos tobulumu, stiliaus tikslumu, minties aiškumu, jo kūrybai būdingos universalios temos, neretai pasikartojantis labirinto motyvas gali būti suprastas kaip gyvenimo mįslės metafora, o dažni veidrodžių įvaizdžiai – kaip menamų tapatybių atspindžiai.

Autoriui didelę įtaką padarė Europos kultūra, tarp jo pasaulėžiūros formuotojų galima paminėti žydų kabalistus ir gnostikus, Cervantesą, Dante'ę, Schopenhauerį, Shakespeare'ą, Johną Miltoną, Samuelį Taylorą Coleridge'ą ir tokius mąstytojus kaip George'as Berkeley – šis britų empirikas teigė, kad materiali substancija neegzistuoja, o juntamą pasaulį sudaro vien idėjos, tveriančios tiek, kiek yra suvokiamos.

Daugelis to meto Lotynų Amerikos autorių savo kūryboje pagrindinį dėmesį skyrė socialiniams ir politiniams klausimams, tačiau J. L. Borgesas susitelkė ties filosofiniais bei egzistenciniais klausimais ir į pasaulį žvelgė amžinybės požiūriu.

J. L. Borgesas – daugelio premijų laureatas. Nors buvo ne kartą pasiūlytas kandidatu Nobelio premijai gauti, tačiau jos taip ir negavo.

Lietuviškai autoriaus kūrinių buvo skelbta „Atodangose", „Šiaurės Atėnuose", „Metuose", apsakymai „Babelio bokštas" ir „Loterija Babilone" 1982 m. išleisti rinkinyje *Lotynų Amerikos novelės,* 2000 m. „Baltų lankų" leidykla išleido apsakymų rinkinį *Fikcijos.*

Borges, Jorge Luis

BO-275

SMĖLIO KNYGA: SMULKIOJI PROZA / JORGE LUIS BORGES; IŠ ISPANŲ KALBOS VERTĖ LINAS RYBELIS. – VILNIUS: LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS LEIDYKLA, 2006. – 383 P.

ISBN 9986-39-432-5

Šiame rinkinyje pirmą kartą lietuviškai pateikiamos keturios vieno iš garsiausių pasaulio rašytojų Chorchės Luiso Borcheso smulkiosios prozos knygos: „Alefas“, „Broudžio pranešimas“, „Smėlio knyga“ ir „Šekspyro atmintis“. Vertėjas parengė lietuvių skaitytojams būtinus komentarus.

UDK 860(82)-3

JORGE LUIS BORGES

Smėlio knyga

Smulkioji proza

Redaktorius Saulius Repečka

Dailininkas Romas Orantas

Korektorė Virginija Savickienė

Maketavo Dalia Kavaliūnaitė

2006 04 05. 16,5 apsk. leidyb. l. Užsakymas 6.530.

Tiražas 2000. 579-oji leidyklos knyga.

Išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla,

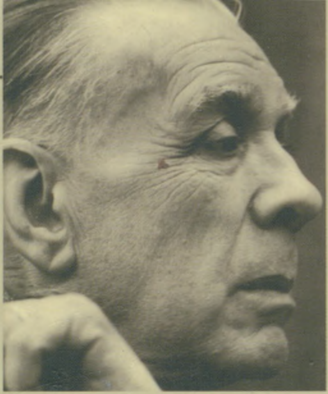
K. Sirvydo 6, LT-01101 Vilnius,

www.rsleidykla.lt / info@rsleidykla.lt

Spausdino AB spaustuvė „Spindulys“,

Gedimino 10, LT-44318 Kaunas.

www.spindulys.lt

Chorchė Luisas Borchesas

(JORGE LUIS BORGES, 1899–1986) – originalus XX a. mąstytojas, genialus pasakojimo virtuozas, sugebėjęs savo kūryba praplėsti literatūros išraiškos ir supratimo ribas. Šis Argentinoje gimęs Lotynų Amerikos prozininkas, poetas, eseistas ir vertėjas matematiškai tiksliu stiliumi, pribloškiančiu siužetu, metaforine vaizduote ir nesugriaunama logika padarė įtaką ne vienai pasaulio rašytojų kartai.

Žmogus užsibrėžia nupiešti pasaulį. Metams bėgant jis pripildo erdvę provincijų, karalysčių, kalnų, įlankų, laivų, salų, žuvų, būstų, įrankių, žvaigždžių, arklių ir žmonių atvaizdais. Prieš pat mirtį jam atsiskleidžia, kad šis kruopštus linijų labirintas vaizduoja jo veidą. / JORGE LUIS BORGES

ISBN 9986-39-432-5

9 789986 394326